STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 05577

IDISH AMERIKE

Permanent preservation of this book was made possible
by Selma Roen
in memory of
Jack Pollets

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION



NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org



אידיש אמעריקע

זאמלבוך

לעדאקטירט פון

נח שטיינבערג



ניו יארק
1929



אידיש אַמעריקע

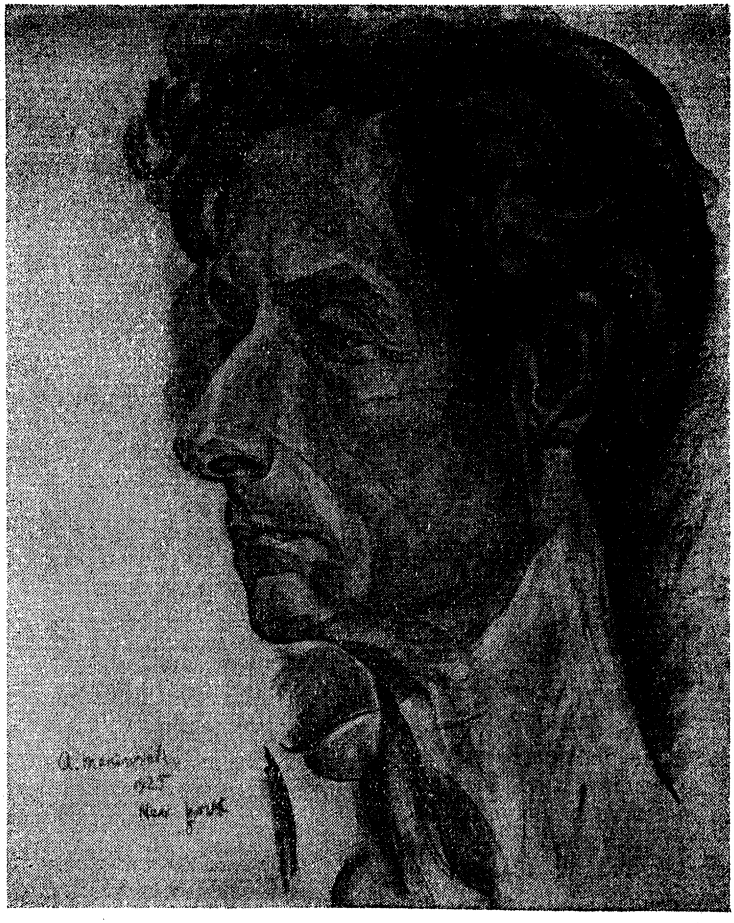
זאַמלבוך

רעדאקטירט פון נח שטיינבערג

אינהאַלט:

א. מאניעוויטש, בילד פון פּרץ הירשביין — — — 4
נח שטיינבערג, עדיטאָריעלס — — — — — — — — 5
א. ראבאָי, ביי אונז אין אמעריקע — — — — — 15
מ. ל. האלפּערן, לידער — — — — — — — — — 27
ב. ריווקין, אויף צוויי פּראַנטן — — — — — — 31
י. י. סינגאל, לידער — — — — — — — — — — 43
ה. מ. קייזערמאן, מאַרק שאַגאַל — — — — — — 59
ה. לייוויק, אַלטמאַדיש — — — — — — — — — 69
משה נאדיר, צוויי פּראָצעסיעס — — — — — — — 73
זישא לאנדוי, מיין טעסטאַמענט — — — — — — 75
ס. טשעסטער, שטילקייט — — — — — — — — — 77
נח שטיינבערג, פון מיין ציימ:
שטאָט — — — — — — — — — — — — — — 81
יאָסעמיטי — — — — — — — — — — — — — 95
ל. שוואַרצבורג, לעבן — — — — — — — — — — 113
נח שטיינבערג, י. י. שוואַרץ — — — — — — — 121
אברהם רייזען, לידער — — — — — — — — — 148
ש. נעפּאם, לידער — — — — — — — — — — — 151
זוני מאוד, גאָוולאַנדע — — — — — — — — — 159
פּראנסים זשאם, געבעטן, אידיש: מ. שטיקער — — 168
יאָסל קאַטלער, לידער — — — — — — — — — 171
דר. ש. סיימאן, מיין אידישקייט — — — — — — 175
דר. א. אייסען, מוסטערן פון אמעריקאנער פּאָעזיע — 189
דר. ב. גינזבורג, פּויגע מאַלע — — — — — — — 213
" בערקע — — — — — — — — — 222
איידע מאַזע, לידער — — — — — — — — — — 230
יהודה עלזעט, אונזער פּאָלקס־אוצר — — — — — 233
פּילִיפּ ניי, פּאָלקס־מאַטיוון — — — — — — — 271
איזידאָר איש הורוויץ, וועגן קאַנאַדע — — — — — 281
נח שטיינבערג, קריטישע עקסרייען — — — — — 295
י. ד. בריינמאן, אברהם רייזען — — — — — — 312

בילדער און צייכענונגען פון:
מאַרק שאַגאַל, א. מאַניעוויטש, א. וואָלקאָוויטש, וו. גראָפּער, א. אַבראַמאָוויטש, זוני מאוד, יאָסל קאַטלער, ב. קאָפּמאן, י. טפעל און ל. לאזאָוויק.



א. מאַניעוויטש

פרץ חירשביין

נח שטיינבערג:

עדיטאריעלס

דיקטאטור פון פראלעטאריאט און דיקטאטור אין קונסט

וואס שרייב איך? —
ניט קיין ליד.
ס'וועלט פארטיג עפעס גרעסערס,
מיר היילן יעדן שניט
פון שונא'ס שארפע מעסערס.
איציק פעפער.



דיקטאטור פון פראלעטאריאט איז א רעזולטאט פון היסטארישער ערפארונג. די געשיכטע פון דער רעוואלוציאנערער באוועגונג האט באווויזן, אז אלע אידעאליסטישע און פאליטישע מעטאדען, איבערצובויען די קאפיטאליסטישע געזעלשאפט, זיינען נישט געווען ווירקזאם. די בעסטע מעטאדע איז: ארבעטער דיקטאטור. דער יושר איז אויך מיט די ארבעטער. ווייל די וואס זיינען די אמת'ע פראדוצירער פון דער געזעלשאפט, האבן א רעכט צו זיין די רעגירער פון דער געזעלשאפט.

דארף דער פראלעטאריאט אויך דיקטירן דער קונסט? פאליטיש און עקאנאמיש ווייס ער וואס ער וויל, אבער וואס ווייס ער אין דער קונסט? וואס וויסען אפילו זיינע פירער אין דער קונסט? אז די קינסטלער אליין איז שווער זיך צו פארנאנדערקלייבען אין דעם קאמפליצירטן ענין — אונזערע פאליטיקער זענען צו זיכער אין זייער מיינונג, אז מען דארף באנעמען די וועלט בלויז פאליטיש — דער קינסטלער האט א קינסטלערישן וועלט באג ם — קינסטלער זאלן פילן דעם שטורם פון דער צייט? אן עכטער קינסטלער פילט די וועלט. ער לעבט איבער די

וואונדער פון זיין צייט. דער קינסטלער איז דער געווינען פון זיין צייט.

ער פילט, אז די רוסישע רעוואלוציע איז א גרויס וואונדער, אבער דאס מיינט נישט, אז ער קען באלד רעאגירן אויף דעם מיט א ווערק. קונסט איז נישט צייטונגס ארבעט — א קינסטלער קען נישט שאפן ווען עמיצער וויל, אדער ווי אזוי עמיצער וויל — מען דער וועלער זיין אפילו דער ארבעטער קלאס. א קינסטלער שאפט, ווען עס שאפט זיך אים... קיין געבורט קאנטראל קען מען אין דער קונסט נישט איינפירן...

ש. עפשטיין אין זיין ארטיקעל: „ס'פאדערט זיך א רעוויזיע", וואונדערט זיך:

„ווי קומט עס, וואס נאך די אלע עקספערימענטן, וואס די „פרייהייט" האט געמאכט מיט די בעסטע אונזערע אינגערע טאלאנטן, וואס זי האט זיי געזען צו פאפולאריזירן, איז די פרוכט דערווייל אזוי אומבאדייטנדיק?"

די דערקלערונג איז: „איינגעשפאנטע" קענען קיין גרויסע שרייבער נישט ווערן — צו שאפן גרויסע ווערק איז נויטיק אינערלאכע פרייהייט. דער קינסטלער דארף זיין פאר־אנטוואָרטלאך בלויז צו זיין געווישן — טאלאנט מיינט אויך אינדיווידואליטעט. און דאס קען נישט זיין ווען עס דריקט א הויקער אויף דער נשמה — אבער דער אמת'ער קינסטלער, איז א קרעאטיווער עקשן. ער וועט נישט נאכגעבן. ער נוצט די גאנצע וועלט פאר זיין ווערק — דעם ארבעטער קלאס דינט דער קינסטלער דערמיט, וואס ער שאפט לויט זיין אייגענעם ווילן און שאפנדיק גיט ער אים עכטע קונסט — נישט קיין נעמאכטע, נישט קיין צוגעטראכטע — וועט מען דעם עכטן קינסטלער פארטרייבן אין אן ענגן ווינקל, וועט דער ארבעטער קלאס דערפון זייער א סך פארליזן... ער וועט נישט האבן די גיסטיקע וויטאמינען פאר זיין נשמה...

דער נאציאנאלער עלעמענט אין דער קונסט

פון יעדער נאציאנאלער קולטור נעמען מיר נאר אירע דעמאקראטישע און סאציאליסטישע עלעמענטן, מיר נעמען זיי אומבאדינגט נאר אלס קעגנגעוויכט צו דער בורזשואזער קולטור, צום בורזשואזן נאציאנאליזם פון יעדער נאציע. קיין אייז דעמאקראט און ,א פשיטה, קיין אייז מארקסיסט לייקענט ניט אף די גלייכבארעכטיגונג פון די שפראכן אדער די נויטיקייט צו פאלעמיזירן אויף דער אייגענער שפראך מיט דער „אייגענער" בורזשואזיע.

לענין.

די טענה, אז פראלעטארישע קונסט וויל אוועקשטעלן דעם פראבלעם פון כלל, אנשטאט פון יחיד, פירט ניט ערגעץ. וויל שטענדיק זיינען געווען ב י י ד ע: כלל און אינדיווי־דועלע פראבלעמען. כלל און יחיד זיינען אזוי ענג צוזאמענ־געשרויפט, אז מען וויסט נישט וואו עס הויבט זיך אן דער פראבלעם פון כלל, און וואו עס ענדיקט זיך דער פראבלעם פון יחיד. די צווייטע טענה, אז פראלעטארישע קונסט וועט זיין אפטימיסטיש, פירט אויך ניט צו קיין אנטדעקונג. אפטימיזם איז נישט קיין נייער מאטיוו, וואס פראלעטארישע קינסטלער דארפן ערשט באשאפן. אפטימיזם און פעסימיזם זענען צוויי פאלן פון מענטשלאכן דענקען און פילן, און זיי וועלן ביידע שטענדיק פארנעמען א פלאץ. טרויער איז פונקט אזוי אייביק ווי פרייד. די קונסט וועט זיך קיינמאל נישט אפ־זאגן פון דעם טרויער מאטיוו, מעגן זיין טויזנט רעוואלוציעס. וויל דאס מענטשלאכע הארץ וועט אייביק פילן דעם צער פון פארגיין, ווי די פרייד פון געבורט — דאס מיינט נישט, אז דער ארבעטער קלאס וועט נישט מאדיפיצירן די נייע קולטור. דער שאפנדיקער קלאס איז א נייע אויפגעוואכטע מאכט אין דער וועלט. ער וועט מיט זיין שעפעריש קראפט האבן א גרויסע ווירקונג אויף דער נייער קונסט.

ווי אזוי? דער פראלעטאריאט וועט ווירקן די קונסט זאל זיין אויפריכטיקער, זאכלאכער און עכטער. דערפאר

אויך קולטורעל נאציאנאלער. דער כאראקטערלאזער קאם-
מאפאליטיזם וועט פארשווינדן און מאכן פלאץ פארן קולטור-
רעלן אינטערנאציאנאליזם. צוזאמען מיט א סך מ ע כ א-
נ י ש ע ג ע ד א נ ק ע ן, האט דער קאפיטאליזם אויך
אריינגעבראכט דעם קאסמאפאליטיזם: דיזעלבע מאשין
פאר אלע פעלקער, פאלגליך, די זעלבע שפראך, און די
זעלבע קולטור — — א פלאכע אידעע, ווי דער פלאכער גע-
דאנק פון גאט. דער שוואך דענקנדיקער זאגט: גאט האט
אלץ באשאפן און ער פארשפארט צו דענקען און פארשן.
דער פלאכער טראכטער זאגט: איין שפראך, איין מענטש-
הייט, און ער מיינט, אז דערמיט האט ער געלייזט אלע צווי-
שנפעלקערלאכע פראבלעמען. — —

מער פון אנדערע זיינען אידישע ראדיקאלן קאסמאפא-
ליטיש געניגט. באציען זיך נאכלעסיק צו אידישער קולטור.
דערפאר איז נויטיק אנצוואוייזן דעם נאציאנאלן עלעמענט
אין דער קונסט. קונסט ווערט נעשאפן אין
א נ א צ י א נ א ל ן ר א ם... א ל מ ע נ ט ש ל א ך
ווערט זי, דורך דער אנערקענונג, אז
זי איז נאציאנאל עכט... אויך דער אר-
בעטער קלאס האט נאציאנאלן כא-
ראקטער. נישט קיין אבסטראקטער
ארבעטער קלאס, נאר ארבעטער קלאסן.
א אידישער, אן ענגלישער און א רוסישער ארבעטער קלאס.
דער רוסישער ארבעטער האט אן אנדערן כאראקטער, וועט
ער דערפאר באשאפן אן אייגנארטיקע קולטור. דאס זעלבע
די אנדערע ארבעטער קלאסן. א גרויסער טייל פון די אידישע
ארבעטער האבען א פארטורטייל געגן דעם ווארט פאלק.
דאס איז א מיאום פארשטענדניש. שפראך אליין איז א וויכ-
טיקער נאציאנאלער עלעמענט. די שפראך פון א פאלק איז
נישט א פלאש אריינצוגיסן דעם ווין פון גענאנק, פאר דעם
קינסטלער איז דאס טיילווייז דער ווין אליין... בא דעם
זשורנאליסט איז אפשר שפראך בלויז א מיטל; נעמט אוועק
פון א דיכטער זיין שפראך, און איר האט פון אים צוגענומען
זיין ליד — — מעקט מען אפ פון דער וועלט די נאציאנאלע
ווערטן, ווערט דערפון די קולטור נישט רייכער, נאר ארימער.
די קולטור וואס דער ארבעטער קלאס

הויבט אן צו שאפן וועט פירן צו א סינטעז פון פראלעטארישע און נא־ציאנאלע קולטור.

די קאפריזנע צייט

די זשורנאליסטן, די וואַרט־פירער פון טאג, רידן זיך איין, אז זיי זיינען די עקספאנענטן פון דער צייט; זיי טאפן דעם דופק בא דער צייט. פארשטיין איר קרענק. ווייסן דער צייטס וויטאקן. זיי רייסן ארויס און שטעלן איר אריין ציין ווען זי באדארף. אבער די צייט איז ווי א קאפריזנע געליבטע. זי ווערט אומטריי די, ווען ווילן זיין נאנט צו איר...

די ווען זיינען די פירער זיינען ניט די טאטעס פון דער צייט. זיי געבערן נישט קיין נייסטיקע קינדער. זיי ווייסן אפילו ניט וועלכע זיינען די אמת'ע קינדער פון דער צייט, און וועלכע די ממזרים...

די אמת'ע קינדער פון דער צייט זיינען קינסטלער. קינסטלער האבן אן אינטימע באציאונג צו דער וועלט. דער־פילן זיי די אמת'ע בליצן פון דער צייטס באוואוסטזיין. זיי העלפן באשאפן א נייעם באוואוסטזיין... זיי ארגאניזירן א נייע הארמאניע אין לעבן.

ווער געדענקט היינט די וואַרטפירער פון דער רענע־סאנס צייט? דאווינטשי, ראפפעל און מיכעל אנדזשעלא לעבן מיט אונז.

ווער ווייסט פון די קאלטע וואַרטפירער פון בייראנס צייט? ווער לייענט היינט דעם דיקטאטאר פון דער ענגלי־שער פאעזיע, דזשעפערי? די לידער פון שעלי, בייראן, קיטס, וויליאם בלייק, וואדסוואירטה און קאלרידזש ווערן היינט געלייענט פון אלע פעלקער און אין אלע לענדער.

ווו זיינען די אלע ווען זיינען ארויס קעגן היינען? ווו זיינען די, ווען האבן געשפאט פון וואלט ווימאנען? זיי זיינען פארגעסן. היינע און ווימאן האלטן אין איין בא־פרוכפערן די וועלט ליטעראטור.

די זשורנאליסטן, די אינטעליגענטן דארפן דערפאר ניט לערנען מיט די קינסטלער פון זייער צייט, נאר לערנען פון די קינסטלער. און לערנען מיטן פאלק ווי אזוי צו פארשטיין די קינסטלער...

די געפאר פון מאכט

מאכט איז א פייער, קאן ווארימען און לייכטן, אבער אויך פארברענען. — דער „פארווערטס" האט אמאל געהאט א סך מאכט, האט ער זי נישט גענוצט פארזיכטיק און איידל, נאר אומטאלעראנט, ברוטאליזירט געגנער, באיקאטירט די אידישע ליטעראטור, ביליק געמאכט די אידישע שפראך, פארשווינגן די נעמען פון אידישע שרייבער, וואס זיינען נישט געווען מיט אים, נישט צוגעלאזן קיין פרייע קריטיק איבער דער אידישער ליטעראטור. דער רעזולטאט: באנקראט.

פון דעם דארף מען לערנען, אז מען געווינט מאכט, דארף מען וויסן ווי אזוי מיט איר אומצוגיין. מיט מאכט קען מען ווייזן וואונדער — מען קען אויך מיט איר צעשטערן יעדן פייגנגעפיל פאר וואונדער. — —

אויסנוצן מאכט פאר שעפערישקייט, דארף מען זיין זעלבסטקריטיש, נישט צו זיכער... נישט צעלאזן די כחות, ווייזן אלץ וואס מען קען... נאר טאלעראנט, און איידל צו געגנער... צאמען די איינענע פרייהייט און לאזן אבי סל פרייהייט פאר אנדערע — — אין קורצן מאכט דארף גיינצוזאמען מיט איידלקייט און שיינקייט. —

נישט בלויז ארימקייט —
נראבקייט מאכט מיאוסער דאס לעבן...

רעוואלוציע — צוליב וואס ?

אפצושאפן פריוואט אייגנטום און דעם כאטישן סיסטעם פון פראדוקציע? גוט. אפצושאפן פראסטיטוציע פיזישע און גייסטיקע? איינשטימיק. צו פארמיידן גנבה, מארד, און זעלבסטמארד? זייער וואויל. אויסצופירן מער באקוועמלאכקייט און זעטיקייט? צופרידן.. אבער דאס איז נישט גענוג. מיט די אלע פארבעסערונגען קאן דער מענטש פארבלייבן פארגרעבט און אומגערעכט צום צווייטן. פאלשקייט און בייזוויליקייט קאן אויך פארבלייבן נאך דער רעוואלוציע. טעמפקייט און גראבקייט קאן אויך פאראומגליקן דאס לעבן פון דער צוקונפט. — דער פארפאלגער דארף יעדער

איינער מאכן א גייסטיקע רעוואלוציע בא זיך און אין זיך.

א סאציאלע רעוואלוציע איז נויטיק דער מענטש זאל קענען באריכטערן זיין נשמה... און באפרוכפערן דעם צווייטן מענטשנס נשמה... מען זאל פילן די היליקייט פון צווייטן — — איין ציל פון דער רעוואלוציע איז אפצושאפן דעם עקאנאמישן כאאס און סיסטעמאטיזירן מענטשלאכע ארבעט, אבער דער העכסטער ציל דארף זיין: אי בער צושאפן דעם מענטשן — — דאס דארף מען אנהויבן שוין אויף דעם וועג צו דער רעוואלוציע. — — —

אידעאל פון דער אידישער ליטעראטור

פאראן גייסטיקע באציילן וואס עסן אויף דעם געוויסן — —

מלך ראוויטש האט געזוכט אין די „ליטעראריש בלעטער" א צענטער פאר דער אידישער ליטעראטור. און נישט געפונען. אין דער גייסטיקער וועלט איז אפשר נישטא אזוינס... וואו מען מיינט ס'איז א צענטער, איז דאס נאר אן אילוזיע.

אידן זיינען א פאלק אין דער גאנצער וועלט. מעריטאריאל ווערן מיר נישט קיין סך באווירקט. בא אונז שפילן נישט קיין גרויסע ראל טעריטאריאלע צענטערן, אדער גרעניצן. נישט קיין צו גרויסער אונטערשיד וואו א אידיש ווערק ווערט געשאפן, אין ווארשע, מאסקווע, אדער נויארק. כאטש דא געפינען זיך א גרויסע צאל אידישע שרייבער, איז נויארק נישט קיין צענטער. דא איז נישט געשאפן געווארן קיין קולטור קאנצעפציע — — אין אמעריקע איז געשאפן געווארן א גרויסע טייל פון דאס בעסטע וואס מיר האבן אין דער אידישער פאעזיע, עס פעלט דא אבער אן אנטוויקלטער עולם מיט א געהעריקע אכטונג צום גייסטיקן אוצר. דאס אידישע אמעריקע לעבט זיך אויס גייסטיק אין די צייטונגען. דער אינטערעס צום בוך איז שוואך. דער בוך שרייבער ווערט פארטונקלט אין אן ענגן ווינקל, איז אינער נישט קיין מיטשרייבער אין א צייטונג, ווערט ער פארזעסן. די שרייבער ווערן אמעריקאניזירט דורך די צייטונגען.. אונזערע מאדערנע נביאים ווערן גרויס שטע-

מיש — — פארדינען זייער לעבען מיט דער פעדער און מיטן געווינסן — — די מייסטע פון זיי שאפן נישט קיין ליטעראטור. זיי שרייבן צוליב פרנסה, פארטיי און רעקלאמע — —

וואס באדארף זיין דער אידעאל פון דער אידישער ליטעראטור אין אמעריקע? אויסצולייזן דעם אידישן געווינסן — — אונזער גייסט איז געפאנגען אין א נעץ פון מאטעריעלן ערפאלג זוכעריי. דאס יאגן זיך נאך „סוקסעס" איז געווארן אויך א אידישער קאמפלעקס... אונזער לעבן ווערט אלץ מער געפענטעט פון דער טעמפער מאטעריע — — די אויפגאבע פון דער אידישער ליטעראטור דארף זיין: נישט צודערלאזן די דרוסנדיקע ציוויליזאציע זאל דערשטיקן די אינערלאכע קולטור — — —

העברעאיש

וען אנשטאט דאס פלאך סענטימענטאלע און זיסלאכע התקוה־לידלעך, וואלט געקומען די פאלקס־שפראך, דעמאלט, — אנשטאט איצטיקער צעשפאלטענער צונג, וואלטן מיר נעהאט איין גאנצע פראגראם אין אונזער קולטורעלן לעבן און אונזערע קינדער וואלט מען ניט נעגעבן טרינקען די פולע מאס שפראכן־האס און מיט דעם די שנאה צום פאלקס־מענטשן.

אונזער צעשפאלטענע צונג.

פרץ הירשביין.

מיר זיינען נישט קיין העברעאיש, ווי מיר זיינען נישט קיין לאטיין. פארען א געווינסע ליבשאפט צו אלטע שפראכן. העברעאיש איז דער אלטער קופערט, וואו עס ליגן באהאלטן די אוצרות פון אמאל — מיר זיינען אויך ניט קיין העברעער. צווישן זיי זיינען אויך דא אזעלכע וואס האבן ליב אידיש און פרייען זיך מיט יעדן אידישן בוך. פארען אבער אזעלכע העברעאיסטן, וואס ניט נאר האבן זיי פיינט אידיש — זיי וואלטן אויך פיינט געהאט העברעאיש, זוען דאס גאנצע פאלק זאל רעדן אויף דער הייליקער שפראך... זיי וואלטן געוואלט

דערפינדן א נייע שפראך, א ב י נ י ש ט צ ו ז י י ן
ג ל י י ך מ י ט ' ן פ א ל ק — דאס זיינען די גייסטיקע
בעטלער, וואס מאכן אן אנשטעל פון אריסטאקראטן... זייער
נאנצע „גייסטרייכקייט" האלט זיך אויף פארטיימשן א
פסוק — — העברעאיש איז פאר זיי נישט קיין קולטור קוואל
צו באריכערן דאס וויטערדיקע שאפן, נאר ג י י ס ט י ק ע
ש מ י נ ק... שלום עליכם האט פאר זיי געהאט דעם
ריכטיקן נאמען. ער האט זיי גערופן: „אריסטאפארכעס".

די פליכט צו קענגער

טייל פון אונזערע שרייבער האבן נאך נישט אנטדעקט
דעם „געניאלן" געדאנק, אז מען דארף אויך האבן א פליכט
צו א קענגער. מען דארף אים באהאנדלען ווי א מענטשן,
אפהיטן געווינסע גרעניצן. בא זיי איז רעכט, אויב יענער איז
א קענגער, מעג מען שוין אלץ טאן אים צו פארניכטן —
אויב אזוי, וואס פאר א ווערט האט דאס רעדן וועגן דער-
הויבנקייט? קאן מען אפילו נישט זיין קיין גייסטיקע
וועגעטאריער?

א באריימנדע צאל פון אונזערע שרייבער זיינען קראנק
אויף ענאצענטריזם. זיי לעבן נאך היינט מיט דער באר-
באריישער אנשויאונג פון דעם פרימיטיוון ענאאיסט: ד י
נ א נ צ ע ו ו ע ל ט פ א ר א י י ן מ ע נ ט ש ן — ד ע ר
א י י נ ע ר מ ע נ ט ש — ב י ן א י ך ! — — ע ר
זוכט בלויז צו ראטעווען זיך — דער צווייטער מעג אונטער-
גיין — וועמען ארט עס? ס'איז נישט עטיש? מיר וועלן
דאס פארגיטיקן מיט א גוטער לויה און שרייבן וועגן אים...
גוטע ארטיקלען נאכ'ן טויט — — וועז ער לעבט דארף מען
אים פארקירצן די יארן — — דערפאר זיינען מיר אזוי ר י י ך
א י ן ר כ י ל ו ת א ן א ז ו י א ר י ם א י ן א נ ע ר -
ק ע נ ו נ ג. מיר האבן נאך נישט דערפונדן א מ ע נ ט ש -
ל א כ ע ב א צ י א ו נ ג צ ו ם צ ו ו י י ט ן. וואס פאר
א זין האבן אונזערע ווערטער וועגן קולטור? אז ע כ ט ע
ק ו ל ט ו ר ה ו י ב ט ז י ך א ן מ י ט ' ן ד ע ר -
ק ע נ ע ן א ו ן א נ ע ר ק ע נ ע ן ד ע ם צ ו ו י י ט נ ם
פ ע ר ז ע נ ל א כ ק י י ט.



א. רבאי

בא אונז אין אמעריקע

1.

פונקט צוויי א זיינער נאכמיטאג, אזוי ווי עס איז געווארן אפגערעדט, האבן די ארבעטער פון ראזענצווייג'ס פאבריק דערהערט א שטארקן פייף. באלד האבן זיך שערן פארמאכט; פארטוכער זיינען געפלויגן אין דער לופטן; די מאשינען זיינען ראפטאם און מיט א קורצער גסיסה שטיל געווארן; ביינקלאך זיינען געפאלן און די ארבעטער זיינען געשפרונגען איבער זיי. עס איז איבער דער גרויסער פאבריק געווארן א געלויף. די מענער ארבעטער זיינען געפאלן איינער דעם אנדערן אף די העלדזער און ארומגענעמענדיק זיך שטארק און פריידיק געדריקט. די פרויען ארבעטער זיינען געגאנגען א שריט ווייטער, ארומנעמענדיק זיך, האבן זיי זיך נעקושט און טרערן האבן געלויכטן אין זייערע אויגן — און באלד איז די גאנצע פאבריק שוין געווען ליידיק.

אין פאבריק איז געבליבן דער באלעבאס, מר. ראזענצווייג, א נידעריקער פעסטנעבויטער מיטל־יאריקער מענטש מיט א נאקעטז קאפ, אן הער, און אט דער דאזיקער קאפ איז איצט געווען זייער בלאס און אזוי דערשלאגן, אז ער האט גאר ניט געוואוסט וואס צו טאן מיט זיינע הענט, וועלכע האבן זיך אומניצלאך נעשאקלט אין די בריטע ארבל פון דעם אפיס־ראק. מיט אים זיינען געבליבן אויך דער פארמאן און מיני, דאס סעקרעטאר־מיידל. די בריטע, ווייסע זיילן, וועלכע האבן אין איין רייע אונטערגעשפארט דעם שוועלסטן באלקן פון דער פאבריק־געביידע האבן איצט אננעווארפן א מורא. עס איז געווען מורא'דיק שטיל, דא וואו עס האט ערשט מיט עטלאכע מינוט פריער אזוי נעקאכט מיט לעבן, וואו עס האבן נעקלונגען מענטשלאכע שטימען און דער רויש פון מאשינען און דאס שטילע נעקלאנג פון די שערען. עס איז נעווען א מאדנע נעפיל באם הער ראזענצווייג. ער האט אליין ניט נעוואוסט וואס צו טאן: צו זאל ער פארמאכן די פאבריק און א חיים ניין צי זאל ער דא בלייבן? עס איז בא אים נעווען דאס ערשטע מאל אין זיין לעבן אזא קלאפ דורכצומאכן. וואריים זינט ער איז א געשעפטסמאן איז ער אלע מאל אויסנעקומען מיט זיינע ארבעטער

איצט ווייסט ער ניט ווי אזוי עס איז דערנאננען אזוי ווייט, אז מען זאל בא אים רופן א סטרייק.

מר. ראזענצווייג'ן האט זיך אויסגעווייזן אז עס מוז דא אימיצער זיין אונטער דעם דאזיקן סטרייק, דאס הייסט, אימיצער פון זיינע קאנקורענטן האט אים געוואלט אונטערשטעלן א פוס; אים פרובן רואינירן דורך א סטרייק אדער גלאט אזוי קאליע מאכן א סעזאן.

מר. ראזענצווייג איז דערנאכדעם געזעסן אין זיין אפיס און נעטראכט וועגן דער נאנצער סיטואציע און דער פארמאן, מייק, האט דערווייל בא זיין טישל אונטערגעצויגן די ביכלאך פון די ארבעטער. מייק האט אין דערמיט פון זיין ארבעט זיך אין עפעס דערמאנט און ער איז אוועק אין דער אנדערער העלפט פון דער פאבריק וואו די פרויען האבן געארבעט. ער איז געבליבן שטיין ווי א פארשטיינערטער; עס איז אים ניט גוט געוואָרן און אין קאפ בא אים האט אנגעהויבן צו שווינדלען. נאר באלד איז ער נעקומען צו זיך און איז צונעקומען צו איינעם פון די מאשינען און נעעפנט דאס שיפליידל און ארויסגעקוקט. דאס שיפליידל איז נעווען ליידיק.

— ווייזט אוים, אז קאפיע האט זיך אינגאנצן פארנומען פון דאנען — האט ער נעטאן א טראכט — ווי זשע קאן דאס זיין, אז זי זאל אויך נישן מיט די סטרייקער?

דאס האט מייק ניט נעקאנט פארשטיין. און ער איז אזוי נעשטאנען איבער דער מאשין וואו קאפיע פלענט אמאל מאל זיצן און נעפרובט אויסטראכטן אלערלייי תריצים און נעקנייטשט מיט זיין שטערן, און ענדלאך נעטאן א מאך מיט זיין האנט און איז אוועק צו מר. ראזענצווייג אין אפיס.

— האלא, מייק — האט מר. ראזענצווייג נעזאגט טרויעריק בשעת ער האט דערזען זיין פארמאן — טראבל, הא?

— טראבל צו טראבל איז ניט גלייך — האט מייק אזוי ווי זיך איינגעבוינן און זיין פנים האט נעפלאמט — אלץ הייסט טראבל...

— ניט נעזאָרנט, מייק.

— מ'באדארף זיי ווייזן, מר. ראזענצווייג, ווער עס איז באס.

— מיר'ן זיי שוין ווייזן, מייק.

— אבער ווי נעפעלט אייך, קאפיע, איז אויך מיט זיי אוועק.

— ריכטיק — האט מר. ראזענצווייג אנגעבלאזן זיינע באקן און נערעדט מיט א נידעריקער באסאוער שטים, צונעבענדיק זיינע

ווערטער, מער נעוויכט — אזוי האָט זי באדארפט טאָן. ניין מיט זיי. יאָ.

— וואָס רעדט איר? — האָט זיך מייק נענומען אף זיין שטייגער דרייענדיג זיך אין א ראָד אף איין אָרט אזוי ווי ער וואָלט דאָ באלד אימיצן געוואָלט פאָקן און זיך מיט יענעם אָפרעכענען — איך האָב מיט איר, מיט סאָפיע'ן, מער נאָר ניט. בא אונז איז אלץ געענדיקט! פאָר מיינע אויגן ווי איך זי מער ניט זען!

— ניט אראָפגעפאלן... ניט איינגעשפארט... — האָט מר. ראָזענצווייג נעזאָגט אזוי ווי ער וואָלט אָפגעמאָסטן און אָפגעוואוינען זיינע ווערטער און דערנאָכדעם ווען ער איז געווען פארטיק מיט זיין וואָרט האָט ער פארמאכט זיין מויל און דערביי אַרויסגעוויזן זיינע נעזונטע ווייסע ציין. — ווייסט דאָך, אז איך האָב פיינט אז מען אוילט זיך מיט א באשלוס.

— דער סטרייק וועט קיין סך ניט דויערן — האָט מייק אונטער דער ווירקונג פון מר. ראָזענצווייג'ס רייד מיט ווייכקייט אין זיין שטים נעזאָגט.

— דאָס איז בא מיר די לעצטע זאָרג — שמייכלט מר. ראָזענצווייג און פילט אז עס איז אים ניט נעלונגען צו שמייכלען עכט און אף זיין שטייגער און דערפאר האָט ער איבערגעזאָגט נאָך אמאל און ווידער אמאל מיט א שמייכל — דאָס איז בא מיר פון די קליינע זאָרג.

— אוואָדע! — האָט מייק צוגענעבן שטארקייט. ער האָט שוין אָבער טאָקע נעגלויבט אין דעם, וואָס ראָזענצווייג האָט נעזאָגט — איך האָב נאָך א ביסל ארבעט. ווי איך פארענדיקן. און וואָס וועט זיין דערנאָך?

— דערנאָכדעם? — קוקט אים אָן מר. ראָזענצווייג — דערנאָכדעם וועלן מיר איינאָנצן פארמאכן.

— זיי אָנשרעקן. פארמאכן! — האָט מייק זיך נעקלאפט אין שטערן מיט איין האַנט — מיר האָט נאָר אזא אידעע ניט נעקאָנט קומען אפ'ן קאָפּ.

— מיט וועמען וועלן זיי סטרייקן, אויב ראָזענצווייג וועט שוין זיין פארמאכט? — איז מר. ראָזענצווייג טאָקע אף אָן אמת נעוואָרן אויפגעלויכטן פון זיין אידעע — מיט וועמען וועלן זיי סטרייקן?

— און דערנאָכדעם וועלן זיי פאלן צו די פים — ניט מייק

אונטער מוט — ניט אנדערש אז זיי וועלן פאלן צו די פים. א ניט עפנט מען ניט.

— הא, האב איך דיר ניט געזאגט, אז מען באדארף ניט ארפֿלאזן דעם קאפ — זאגט ראזענצווייג און הויבט זיך אויף פון זיין ארט און קלאפט אן מייק'ען אין פלייצע.

— און וואם וועט זיין מיט די ארדערס? — פרובט מייק אריינווארפן — די ארדערס, ווי איר וויסט לינן אלע מאל בא מיר אף די פלייצעס און אף מיין מארק און לאזן מיך ניט רוען... ארדערס... א קליניקייט, ארדערס...

מר. ראזענצווייג'ן האט, ווי עס האט אויסגעווינן, זייער ניט געשמעקט דאם וואם מייק האט געזאגט. ער האט אבער מיט זיך שטארק נעקעמפט כדי ער זאל מייק'ן ניט אויפדרעקן זיין אינעווע ניקסטן נעפיל. ער האט געזאגט:

— וואם וואלטן מיר געטאן אין א פאל פון א גרויסן פייער?.. דערווייל וועלן מיר פארמאכן די פאבריק.

2.

פארנאכט זיינען מר. ראזענצווייג, זיין סעקרעטאר־מיידל און אויך מייק ארויס פון פאבריק. מייק האט פארשלאפן מיט זיינע שלימלען די לעצטע טיר צום פאסאזשיר־עלעווייטאר און האט באהאלטן די שלימלען זאגנדיק צום טרייבער פון עלעווייטאר: — מיר פארמאכן!

— איר מיינט אף אן אמת! — האט דער עלעווייטאר־טרייבער געזאגט.

— דאס וואם מיר מיינען!

און ארפֿקומענדיק אין דעם שיינעם מארמארנעם קארידאר זיינען אלע דריי געגאנגען צו דער טיר פון גאס און שטאלצע אזוי ווי מענטשן וועמען מען האט ערשט ניט לאנג באליידיקט נאר זיי קאנען אריבערטראגן די באליידיקונג. אין גאס בא דער גאנצער בריים פון בילדינג האבן ארומגעשפאצירט צוויי ארבעטער פון ראזענצווייג'ס פאבריק מיט וויסע סקווערע פלאקארדן אויפגעהאנגען אף זיערע בריסט און אף זיערע פלייצעס. אף די פלאקארדן איז געווען אפגעדרוקט מיט גרויסע בוכשטאבן: „א סטרייק בא מר. ראזענצווייג". די צווי ארבעטער האבן שפאצירט ארף און ארויף און זיך גאר ניט אומגעקוקט אף די נאר וואם ארויסקומענדיקע דריי פארשוינען.

מר. ראָזענצווייג איז דוקא אָ געבליבן שטיין און נאָכנעקוקט די שפּאַצירנדע ארבעטער און האָט בא זיך אין געדאנק געזאָגט: „א מכה, סטרייקט איר בא מר. ראָזענצווייג'ן! נישטאָ שוין מר. ראָזענצווייג!" און איז דערנאָכדעם צוועק אינאיינעם מיט זיין סעקרעטאר־מיידל און מייק'ן.

און אויבער זיי האָבן זיך געזעגנט א היים צו, גיין, האָט מר. ראָזענצווייג זיי געגעבן זיין פּריוואַטן טעלעפאָן. און זיי פּאר־זאָגט זיך ניט צו באווייזן אין דער פאבריק ביז ער וועט אליין ניט נעבן זיין דערלויבעניש. עם זאָל הייסן, אז די פאבריק איז טאקע פאראמכט. און זאָלן זיי סטרייקן מיט דער לופט. דערנאָכדעם איז זיך יעדער באזונדער א היים געפאָרן אף זיין וועג.

מייק איז אויך געקומען א היים און איז אריינגעפאלן מיט ביידע הענט צעשפּרייט און וועג זיין שוויגער, א מיטליעריקע פרוי, האָט אים באגעגנט מיט א נייגיריק פּנים, האָט ער געטאָן א זיפּץ און דערנאָכדעם צווויי מאָל פון זיין טיפער ברוסט אַרויס געפרעגט מיט טרויער אין איר שטים.

— טאקע ארוים אין סטרייק?! — האָט מייק'ס שוויגער, געפרעגט מיט טרויער אין איר שטים.

— נאָך ערגער פון דעם... שוויגער! פרעגט שוין בעסער ניט — האָט מייק געזאָגט און בשעת מעשה געקרימט זיינע פליישיקע, גראָבע ליפּן, ווי ער וואָלט זיך געקליבן באלד וויינען.

— און ווי איז סאָפיע? — האָט מייק'ס שוויגער ניט גע־קאָנט זיך איינהאלטן.

— מיט זיי...

עם קאָן ניט זיין!

— אז איך זאָג מיט זיי, וויים איך וואָס איך זאָג — האָט מייק זיך געגלעט מיט די פינגער זיין יונגען פּליך און עם האָט אויסגעווויזן אז ער קלויבט זיך אויסרייסן די עטלאָבע שיטערע האָר.

— אוי א בראָך! זי איז געגאנגען מיט זיי...

— קאָנט איר זאָגן, מיין טאָכטער — האָט די מיטליעריקע פרוי אויסגעזונגען אירע וועגטער — אז מער וויל איך זי ניט אָנקוקן אף מיינע אויגן.

— אָט וועל איך לויפן איר זאָגן — קרימט זיך מייק — פאָלגט מיך א גאנג און גייט זאָגט דאָס איר אליין.

— אף מיין שוועל וועל איך זי ניט אריבערלאָזן!

— עס רעדט זיך נאר אזוי! — רעדט מיק.

— אט, וועסטו זען — שרייט רבקה און באגלייט איר געשריי קלאפנדיק מיט צוויי קולאקעס פון אירע הענט איינעם אין דעם אנדערן — זאל זי נאר א היים קומען... זאל זי נאר א היים קומען. סיידען זי וועט חרטה האבן.

— הא, איר ווערט שוין ווייכער — לאכט מיק.

— אויב זי וועט חרטה האבן, וועל איך אויך חרטה האבן.

אין שטוב איז דערווייל געווארן שטארק פינצטער פון דעם וואס דער אוונט איז פלוצים צוגעפאלן. רבקה האט אנגעצונדן די נעז און באלד דערנאך געבראכט מיק'ן זיין געווינלאך גלאז טיי וואס ער האט תמיד א היים קומענדיק ליב געהאט אויסצוטרינקען. די טיי האט תמיד געמוזט זיין זייער היים. מיק האט איצט די טיי נעטרונקען מיט זייער פיל אפעטיט און זיך נעקוויקט.

— הא, שווינגער, עס גייט אף דעם ריכטיקן ארט — האט ער געזאגט און ווידער נעכאפט א זוף פון גלאז טיי און נעפילט זיך די ווארימקייט פון דער טיי ברייט אים אינווענדיק און לעשט דארט אוים אלע זיינע פארדראסן.

עס האט זיך געעפנט די טיר און אין שטוב איז אריינגעקומען א איד מיט א רויטער שיטערער בארד, מיט רויטע באקן אזוי ווי בא א שיינעם עפל. דאס איז געווען מיק'ס שווער. ער האט נעהייסן בא דער וועלט ר' איצע, אבער דאס ווייב האט אים נערופן פראסט, איטשע, און האט תמיד אויסנעצוינן די לעצטע זילבע אביסל מער און עס האט געקלונגען איט-שע-ע. ער איז נעווען א שוחט אין א מארקעט פון לעבעדיקע הינער און איז איצט א היים נעקומען פון דעם מארקעט, אדער פון דעם שאפ, ווי ער אליין פלעגט דעם מארקעט אף שפאס רופן. אריינקומענדיק אין שטוב האט ער אנגעהויבן שלעפן פון זיין בוזים קעשענע לאנגע, שווארצע בייטלען אין וועלכע ער האט נעהאלטן זיינע חלפים, און זיי באהאלטן אין שיפלאך פון קאמאד.

ער האט פון איינגענעם שיפלאך ארויסגענומען זיין יארמולקע און אראפגענומען דעם ראבאנישן קאפעלוש און אנגעטאן אף זיינע רויטע פייערדיקע האר די סאמעטענע יארמולקע. דערנאכדעם האט ער ערשט געפרעגט, וועגדיק זיך צו מיק'ן:

— מרדכי, וואס עפעס אזוי פרי?

— די פערד זיינען אנטלאפן, שווער.

— ווי הייסט?

— א סטרייק! א סטרייק! — האט רבקה נעגעבן צו פאר־שטיין, און עס האט זיך געפילט חוזק אין איר טאן. דאס האט זי מסתם נעמאכט חוזק פון איר מאן. וואָרים זי האט ניט נעגליכן זיין מלאכה. זי האט בעסער געוואלט, אז ער זאל זיין א „ביזנעס מאן" אן איירושענט, א פערלער פון רושלערי, א שניידער — אבי ניט קיין שוחט. ר' איצע האט זיך אבער ניט צוגעהערט צו דעם חוזק מאכן פון זיין ווייב און מיט זיין נעוויינלאכער תמימות גע־פרענט זיין איידעם:

— טאקע א סטרייק?

— וואס דען, ניט! — האט דער איירים זיך איבערנעקוקט מיט זיין שווינגער — א סטרייק איז א סטרייק.

— מסתם, טוט זיי עפעס ווייַ — האט ר' איצע פראסט און אן שום איבערגעשפיצטקייט געוואגט — עס איז ניט גוט, סטרייקט מען.

— הא, וואס דען איצ־שע־ע וועט ניט געבן זיין פעטשאט — האט רבקה נעוואגט מיט גאל — דערציל אים נאָר פון זיין נחת.

— פון וואס? — האט ר' איצע אנגענומען מיט איין האנט זיין רויטע באָרד.

— פון אייער טאכטער — האט מיק מערער נעזאגט מיט א שאקל פון זיין קאפ ווי מיט זיין מויל.

— כ'פארשטיי — האט ר' איצע'ס פנים געלויכטן פון הנאה — זי איז נעגאנגען אף דעם וועג פון אמת און יושר.

— דעם קאפ וועל איך איר פלעטן — איז די מאמע בייז נעוואָרן — זאל זי נאָר א היים קומען. כאבאי זי וועט ניט א היים קומען.

ר' איצע האט אנגעקוקט זיין ווייב און האט עפעס א מורמל נעטאן צווישן זיינע רויטע וואנצעס און איז דערנאכדעם נעזעסן שטיל. ער האט צו זיך אליין געטראכט, ווי פיינט ער האט איצט זיין ווייב און האט ניט קיין כח דאס איר צו זאגן, וואָרים עס איז דאך זיין ווייב. א מאל איז זי אבער פארט גוט און ווען זי איז גוט, איז זי דאך גוט ווי קיין אנדערע וואלט נאָר ניט נע־קאנט זיין.

3.

מיק איז אריינגעגאנגען אין זיין באזונדער צימער און זיך איבערגעטאן. אזא טבע בא אים ווען ער קומט א היים אין אוונט,

איבערצובייטן די בגדים אף אנדערע שטוביקע זאכן פאר דעם צוועק איז בא אים נעווען אן אלטע פאר הויזן און א פאר שטעק שיך און א העמד מיט האלב אפגעשניטענע ארבל. און ווען ער האט זיך איבערגעטאן אין זיינע שטוביקע מלבושים האט ער די אנדערע זאכן אויפגעהאנגען אין שאפע אף דעם איינענעם ארט, ווי אלע מאל, און אין די שיך אריינגעשטעלט אזוינע שפרוזינעס כדי זיי זאלן זיך האלטן אין פאסאן. ער איז דא אין הויז ניט נאר נעווען דער באליבטער איידים, נאר אויך נאך מער פון דעם.

דאס נאנצע הויז איז באשטאנען פון פיר שטיבלאך. דערין איז געווען א קיך, אן עם־צימער און צוויי שלאף צימערן. איין שלאף צימער, דער וואס צום גאס איז נעווען מייק'ס (אדער מרדכי'ס ווי מען האט מייק'ען גערופן אין שטוב), דער צווייטער שלאף צימער איז געווען פאר שווער און שוויגער.

די באלעבאסטע אין הויז איז געווען רבקה, דעם שוחט'ס ווייב. זי האט געהאלטן די דירה. זי האט נעצאלט דירה געלט. זי האט געקאכט פאר אלע און זי האט געראמט די צימערן. איר האט מען אלע וואך אפגענעבן אין האנט אריין דאס וואס מען האט פארדינט. דאס וואס ר' איצע האט פארדינט אין „מארקעט" פאר זיין שחיטה, דאס וואס מייק האט פארדינט פאר זיין ארבעט און דאס וואס סאפיע האט פארדינט פאר איר ארבעט — אלעס איז געגאנגען אין איין קעשענע, צו רבקה'ן. רבקה האט אויסגענעבן א טייל פון דעם דאזיקן געלט אף דעם הויז און דאס איבעריקע האט זי געטראגן אין באנק אריין. זי האט געזאמלט געלט אף אן אייגענער נחלה. אבער דאס איז אויך פון אירע פריוואטע ענינים. זי האט אירע פריוואטע ענינים קיינעם ניט דערציילט. זי האט אפילו ניט דערציילט קיינעם, אז זי זאמלט געלט אין באנק. זי האט אזוי קונציק אינטרינירט, אז עס איז אלע מאל אויסגעקומען, אז זי איז די קלוגע און נערעכטע.

— א מאנצפארשוין — האט זי געזאגט — טאר אין אמעריקע ניט מישן זיך אין געלט זאכן. טאקע צו וואס טויג דא א מאנצפארשוין געלט? אז א נאנצן טאג ליגט ער אין דער ערד — אין שאפ אדער אין מארקעט...

ר' איצע איז געווען א שטילער, אין זיך פארטיפטער מענטש. ווען ניט דאס ווייב זיינס, וועלכע טרייבט אים צו זיין א שוחט אין אמעריקע, וואלט ער גאר אינגאנצן אוועקגענאנגען פון „דער וועלט", זיך אויסגעטאן אינגאנצן פון נשמיות. נאר זי טאטשעט

ווי א ווארים. טוט ער איר צוליב און ארבעט בא שחיטה אין א מארקעט. דא אין אמעריקע באדארף מען דען זיין שחיטה? דא דארף מען נארגל שניידערס. דעם צער וואס ער טראגט אריבער אפצושטיין א טאג אין מארקעט. יסורים פון טאן א זאך וואס מען באדארף ניט. וואר קאן דען אין דעם אריינדרינגען? וואר קאן דאס באנעמען? וואס וועט ער זיך אנהויבן קריגן מיט זיין פלונית'טע. זי ויל אזוי, מסתם ויל דער אויבערשטער, אז זי זאל אזוי וועלן.

און אז דער אויבערשטער ויל טאר מען קענן אים זיך ניט שטעלן. דאס וואס ער פארדינט פון דער שחיטה ברענגט ער אין נאצן אהיים און ניט עס אווען אינגאנצן צו זיין פלונותטע. עס איז אירס. ר' איצע איז זיך מפקיר אין אירע הענט. דער אויבערשטער וויסט דעם אמת אז ער האט זיין פלונית'טע ניט אזוי האלט. ער איז ניט מסכים מיט אירע חפציות. אבער ער קאן בא זיך ניט פועלן צו זאגן איר דעות. סיי ווי וועט זי אים ניט פאלגן. דאס וואס מרדכי זאגט איז גוט. מרדכי דער עם הארץ, דער וואס איז טריפה פון קאפ ביז צו די פים, ער איז בא זיין ווייב א גאנצער בעל דעה.

אט איז ער אהיים געקומען און זיך איבערגעטאן אין דעם העמדל מיט די אפגעשניטענע ארבל. קוק אים אן ווי ער נייט זיך ארום איבער דער שטוב מיט די שטעק שיך און מיט די אפגעשניטענע ארבל און מיט די הויזן וואס האלטן זיך בא אים אן א פאסיק, ער איז דא באלאבאם.

ר' איצע גיסט זיך אליין אן א גלאז טעי און זיצט באם טיש און ארבעט איבער זיך אינעוויניק אז ער זאל ניט זיין קיין כעסן און זאל ניט טראגן קיין שנאה אויף גאטם באשעפענישן, דאס הייסט אף מרדכי'ן.

עס עפנט זיך די טיר און סאפיע קומט אריין. זי קומט אריין מיט ווינט און לויפט נלייך צו צום פאטער און ניט אים א קוש אין שטערן. ר' איצע שטופט זי אוועק פון זיך אזוי ווי אלע מאל.

רבקה קומט אריין פון קיך, פארלענט ביידע הענט און רופט זיך אן:

— איך גיב דיר צוויי ברירות. אדער די גייסט מארן ארבעטן אדער דו פארנעמסט זיך פון דאנען.

— מאמע...

— איך ויל פון נאר ניט הערן, דו רויטע פרה אדומה... אדער אהין אדער אער.

— לאמיר הערן וואס דער טאטע האט צו זאגן — ווערט סאפיע בלייך אזוי ווי רויטהאריגע קאנען ווערן בלייך.

— דער טאטע, נאטינג! אויב דו גייסט מארנן אין דערפרי ארבעטן, בלייבסטו דא בא מיר אין שטוב און אויב ניט — פארנעם זיך שוין פון דאנען. מארש! — און רבקה איז צוגעגאנגען צו איר טאכטער סאפיע און זי נעוואלט אנעמען בא די הענט. סאפיע האט ניט געלאזן אז די מוטער זאל זי אנעמען בא די הענט. זי האט זיך אוועקגעשטעלט א קעגן דער מוטער טרייסלענדיק מיט די ארומגעשוירענע האר, וואס האבן זיך געקרויזלט ארום דעם קלייגעם שווארצן היטעלע און האט נעזאגט מיט א ביסל חוזק: —

— שטעל דיר פאר אז איך וועל ניט גיין מארגן ארבעטן.

— וועסט ניט גיין? הא? פארנעם זשע זיך שוין פון דאנען!

— איך וועל זיך פארנעמען. גוט. איך גיי פון דאנען. אבער איך קאן דאך ניט גיין אויף דער גאס. איך מוז פריער נעפינען א וואוינונג.

— איך וויל ניט וויסן צו דו האסט א וואוינונג צו גיין! זאלסט זיך שוין פארנעמען פון דאנען!

— הייסט עס אז דו טרייבסט מיך אויפן גאס, טאטע, פאר וואס שווייגסטו? קאנסטו זיך נאר ניט אנרופן וועג מען באלייריקט אזוי דיין סאפיען?

דער פאטער האט נאר ניט נעזאגט, נאר א מאך נעטאן מיט זיין האנט אין דער לופטן.

סאפיע איז א באלייריקטע ארויין אין איר צימער און נעוואלט צענויפלענען אירע זאכן אין א בינטל, אבער זי האט זיך באראכטט אז זי באדארף ניט קיין זאכן. וואוהין וועט זי איצט נעמען זאכן. קיין צימער האט זי נאך ניט נערונגען. זי וועט זיך אפשר נאך באדארפן ארומשלעפן איבער די ניו־יארקער גאסן א גאנצע נאכט. זי איז אריין צוריק אין עס־צימער וואו דער פאטער איז נעזעסן און האט זי אנגעקוקט מיט צוויי גרויסע אוינן פול מיט ווייטאק. ער האט נאר ניט נעזאגט, אבער סאפיע האט נעווארט אז דער פאטער האלט מיר איר. זי איז צוגעגאנגען און אים וויידער א קיש געטאן אין שטערן; דער פאטער האט זי דאס מאל שוין ניט אפגעשטויסן פון זיך. ער האט סאפיען אנגענומען בא די הענט און נעזאגט — נעם מיך אויך מיט זיך. — איך וועל קומען נאך דיר — האט סאפיע שטיל נעמורמלט און איז ארויס מיט א שווערן, בייזן קלאפ פון טיר. אין שטוב איז נעווארן אזוי

שמיל, אזוי ווי עס וואלט נעווען א ליידיק הויז. מייק האט זיך ארומנעהרייט איבער הער שטוב מיט פארשטעקטע הענט מיט אין די קעשענעס. ער האט זיך געביסן די אונטערשטע ליפ פון אויפרעגונג. די זיטלאך פון זיינע נאזלעבער האבן געציטערט. ער האט זיך נעוואלט קלאר פארשטעלן וואס דא איז געשען. צי איז ער נערעכט צי אפשר ניט. בא ווענען פרעגט מען אן עצה? אז דעם אלטן האט ער פיינט. די שוויגער? פאר איר טאר מען ניט וויין אז מען איז שוואך. פאר איר באדארף מען זיך האלטן שטארק.

— שוויגער — האט מייק ארייננעשרינן אין קיך ארײן — זי מיינט אודאי אז איכל איר לויפן בעטן.

— אויף מיין שוועל זאל איר פוס ניט נעדאנט וועלן — שרייט רבקה פון קיך.

— און אז דער סטרייק וועט זיך ענדיקן וועל איך זי צוריק אין שאפ ניט ארויפנעמען. ניין! זי ארבעט מער ניט בא אונז אין שאפ.

— משוגע! —שרייט רבקה פון קיך. מען וואלט באדארפט אלע משוגעים אויסמעקן און דיך אריינשרייבן.

ר' איצע איז נעווען א הערשלאגענער און אים איז נעווען ווי ער וואלט דא נעווען אייגער אליין אין א ליידיקער שטוב און ער שרייט און שרייט און האט וויידער־קול שלאגט זיך אפ אין די ליידיקע וועגט.



י. מאפעל. צייכענונג

לידער



מ. ל. האלפערן

די אידן

פאראנען לייט
וואס קאנען אויך אין אוונט שטיל ניט זיין.

זיי נוצן אוים פאר שלאפגיין דאס ביסל צייט
ווען זארג לאזט אפ, און נעמען זיך א פרוי אין זין אריין,
און הויבן אן צו זיך אליין
ביים פענצטער זינגען עפים, מיט אזא געוויין,
און מיט אזויפיל בענקעניש אין בליק
אז ס'קאן זיך אויסדוכטן די וועלט איז א שפיטאל
וואו אלע קראנקע זענען אידן בלויז, וואס וויינען אויף א קול,
און שאקלען זיך אזוי אהין און קריק.

פּאראנען אידן אויך
וואָס וויינען מיט די הענט ווי וויבער אונטערן בויך.
און אַנדערע וואָס שטרעקן זיך אין זייער גאַנצער גרויס,
ווי אויף א צלם אויס.
נאָר יענע אויף דער וועלט
וויינען, מיט די אויגן אַנגעשטעלט
צו מזרח-זייט — צו יענעם לאַנד
וואָס ליגט צווישן אַזיען און אַפריקע און איראָפּע —
פונקט אינמיטן.
דאָרט אין א שטאָט — ירושלים הייסט זי — שטייט א וואַנט
וואָס האַלט זיך ביים צעשיטן,
און ס'איז דאָכט זיך נישטא אויף איר
אפילו פּאָר א פייגעלע קיין זיכער אָרט.
זיי אַבער זענען גאָט —
און דוקא דאָרט
און ווייל עס שטייט געשריבן
אז די זיידעס וואָס מען האָט צעטריבן
האָבן צימבל האַרף און פלייט גאָלאָזן
ערגיץ-וואו אין בבל אויף א בוים —
פּרואווט מען אויף א האָרן עפּיס אויסצובלאָזן,
און מען קלאפט ווי אין א פּויק אין אייגן האָרץ
וואָס זשיפּעט קוים.
און ווייל מען איז שוין לאַנג צום שטאַרבן אַלט,
און מ'דאַרף מיט גאָט פון וועגן טויט זיך דינגען,
און מ'האָט שוין קיין לוים ניט וואָס זינגען —
יאָמערט מען אינזינעם מיט א גרוים געוואָלד,
און מ'קוקט אויף דעם וואָס גייט אָרום א שטילער צווישן זיי
ווי ער וואָלט א משוגענער געווען,
און מ'וואַרפט אים שטיינער נאָך, און מ'טוט אים ווייַ
באזונדער איטלאַכער — מיט וואָס מען קאָן.



פרויען

פאראנען פרויען אויף דער וועלט וואס לויבטן אויף ווי פרייד
פון ערשטע קינדער־רייד.

און ניט מען דארף פאר שענקיט ארום זיי,
א גארטן רויט ווי בלום און ווייס ווי שניי.

און ניט מען דארף די הילכיקייט פון באם און פידל־סקריפ,
צו פילן זייער נאענטקייט צו זיך מיט הארץ און ריפ.

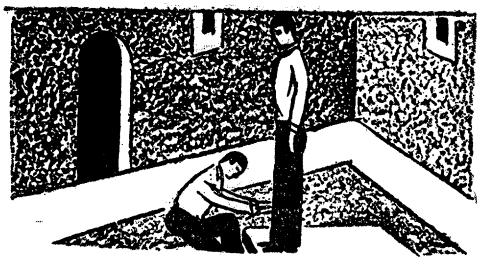
זיי מעגן טיפגעבויגענע אויף א בית־עולם שטיין —
צי ערגיץ אין א דארף פון הינטער היי א וואגן לאנגזאם גיין —

צי וואשן טעלער ערגיץ אין א רעסטאראנט אין קיך —
צי איבער העמדער אלטע ביים פאריכטן בויגן זיך —

פאראנען וואריימקייט אין זייער יעדן ריר
אפילו פאר דעם נאר, ביים שלימל־לאך פון טיר.

און מעג דאס פנים זייערם אויסזען ווי א הערבסט־טאג בלאס,
און מעג מיט ציבערם רעגענען אין דרויסן אויפן גאס,

זיי דארפן אויפהויבן די אויגן זייערע צו איינעם בלויז —
גייט אויף א זון דאבי, פאר איטליכן אין הויז.



א מ א ל

ניט אלעמאל בליט וואס איז איבערגעפלאנצט.
נאר די יונגע וויסט גארנישט, און זי מאנצט.
און די עלטער זוכט, און איך — דאס איז וואר —
איך זוך שוין אזוי א היבש ביסל יאר
א פרוי וואס איך האב — מיר דוכט זיך — געזען
נאך איידער איך בין אויף דער וועלט געווען.
אמאל איז די וועלט א בערגל מיסט,
און איך א הונט וואס זוכט אומזיסט.
נאר אמאל לויכט אויף א געשטאלט — ווען איך זוך
ווי עליענאווי אין קינדערבוך.
און מעג דעמאלט האלטן א טאג ביים פארגיין,
ווערט ער ווי ערעוויאנטעוו שיין.
און אזוי ווי א וואלקן אונטער דער זון
זע איך שוועבן זיך ווען איך טראכט דערפון.
און די בלויקייט דעמאלט שפילט ווי מיט הענט
אויף מיר דעם וואלקן — איר אינסטרומענט.
און דאס אלצדינק גיט מיר אזויפיל פרייד —
אז איך הויב אן גלויבן אין אייביקייט.



אויף צוויי פראנטן

מען דארף האבן דעם מוט צו רעווידירן אידעען, אין וועלכע מיר זיינען אייננעגלויבט, פאר וועלכע מיר האבן אוועקגענעבן כחות און יאָרן.

און איך וויל רעווידירן מיין באליבטעסטע אידעע, אז א אידישער שרייבער דארף אויסשליסלאך ארבעטן פאר דער אידישער קולטור אויף אידיש.

עס בלייבט א גרונט־אמת, אז בלויז ארבעטנדיק פאר אידן און צו אידן זיך וועגנדיק אויף דעם לשון, וועלכער איז אים אייננעבוירן, אויף וועלכן דער איד אין אים האט זיך אייננעלעבט און אויסגעלעבט פאר הונדערטער יאָרן, און וואס איז נאך וויכטיקער: פאר די לעצטע הונדערטער יאָרן — ערשט דעמאלט קאָן דער שפעריישער איד ארויסבריינגען זיך פול, אין גאנצן, מיט אלע זיינע כוחות, מיט די אלע אנצוהערעניש, וואס שפּטשען זיך אין זיין נעמיט, מיט די אלע צוזאָגן, פארגעפילן, אהנונגען, ערינערונגען, וואס רינען אין זיין בלוט.

וואס איז שאפן? די סעקרעטן, וואס זיינען פארגליווערט אין אונזער נייסט און פלייש, אין אונזער לייב און לעבן בארייד־עווידיק צו מאכן. נפש, פלייש, לייב איז אויך נייסט — אפנעשטאנענער, פארגליווערטער נייסט. אונזערע מינעס, רעיונות, תנועות, טענער, זשעסטן — די באווענונגען פון די הענט, פון פנים און פון בליק — אלע דערציילן זיי אויף שטום לשון, וואס מיר האבן נעטראכט און נעפילט מיט הונדערטער יאָרן צוריק.

שאפן הייסט ארויסרייסן זיי פון זייער שטומען דומם־צושטאנד.

שאפן הייסט מחיה מתים זיין.

וען א שפעריישער אידישער מענטש קערט זיך אפ פון אידן און פון זיין לשון — קאָן דער פולער נס פון תחית המתים אין אים ניט פארווירקלאכט ווערן. עס בלייבט אין אים דאס שטומעניש. דאס פלייש בלייבט פלייש און ווערט ניט נייסט. פון דעם פלייש דינט בימלאכווייז אויס דאס לעבן, און עס ווערט פגר. פון פגר ווערט פארלע. און פון פארלע אנטוויקלען זיך מיקראבן, וואס עסן און פרעסן און סמ'ען.

און עס קלאָנן זיך די פילנדע צווישן די אומות העולם — אפילו



ב. ריווקין

וועז זיי זיינען ניט בפירוש אנטיסעמיטן — אז דער איד טראגט אין זייער קולטור אריין קריטיזירענדן, אנאליזירענדן, קאלט־שכל־דיקן גייסט, וואס עסט און פרעסט און סמ'ט יענע פיינערע נשמה־פראדוקטן זייערע, וואס האלטן זיך אויף אמונה.

דאסזעלבע טוט דער איד צו זיך אליין, וועז ער ארבעט אויס־שליסלאך אין דער פרעמדער, ניט אידישער קולטור. מיט אלע פיבערן פון זיין נשמה וואס ארצלט אזא איד אין זיין אידישער אפשטאמונג, און די וואס ארצלען שניידט ער אונטער, און דאס טיפעניש פון זיין נשמה נעמט פוילן, נאר די אויבערפלאך בליט, אנזוינגדיק זיך מיט פייכטקייט פון דרויסן. דאס פוילנדע טיפעניש עסט און פרעסט און סמ'ט די פרוכטבארקייט זיינע. און וועז אזא איד איז פון דער נאטור באשערט געווען צו זיין א טאלאנט, וועט ער זיין בלויז א האלבער טאלאנט. און וועז אים איז באשערט צו זיין א זשעני, וועט ער פארבלייבן א האלבער, ניט דערפארענער זשעני, ער וועט קיינמאל פול זיך ניט דערגרייכן.

דאס איז דער פערזענלאכער טעם, פארוואס א שעפעריישער

אידישער מענטש דאַרף טאָן זיין שאַפונגס־ווערק, מיט׳ן פנים נע־ווענדט צו אידן — שאַפן און באַרייכערן די אידישע קולטור.

צו שאַפן אין אידיש, אפילו ווען דער אידישער לעזער־קרייז זאָל זיך אַלץ מער פאַרמינערן, אפילו ווען זיי זאָלן דאַרפן בלייבן אַליין, אָן לעזער.

און עס איז פאַראַן נאָך א טעם — אַן אומפערזענלאַכער, מאַראַליש־נעזעלשאַפטלאַכער טעם, פאַרוואָס דער שעפערישער אידי־שער מענטש מוז שאַפן מיט׳ן פנים צו אידן און צו אידיש נעוועגדט.

דער, וואָס קערט זיך אָפּ פון דער שפראַך פון פאָלק, דריקט אויס דערמיט די גרעסט־מעגלאַכע פאַראַכטונג צו דער מאַסע פון פאָלק. עס איז גראָבע באַליידיקונג, עס איז אכזריות, עס איז נע־מיינהייט און נידערטרעכטיקייט, עס איז פאַרראַט.

„אי דאָנ׳ט קער פאָר אידיש" — גיבן זיי זיך א זאָג מיט גלות. וואָס פאַרדייסן זיי זיך? דאָס איז גדלות פון לאָקעען, וועלכע חנפ׳ענען זיך צו די פריצים. מיט דערזעלביקער גדלות פלענן אידישע מענער טאַנצן מה יפית און אידישע פרויען פלענן יוערן משומדת׳טעם, אבי באשלאָפן צו ווערן אין פריצישע בעטן.

אפילו ווען אייניער קערט זיך אָפּ פון אידיש צוליב העברעאיש, מאַכט ער זיך טיילווייז שולדיק מיט אומווירדיקער פאַראַכטונג צו דער אידישער פאָלקסמאַסע. העברעאיש מעג און זאָל און מוז אייני־נעשלאָסן ווערן אין אידישן שאַפונגס פאַרמעגן, אָבער ניט אויפ׳ן חשבון, און אודאי ניט פאַר דער פאַרניכטונג פון אידיש.

און עס בלייבט א גרונט־אמת, אז שאַפנדע אידישע מענטשן טאָרן ניט אָפּטרעטן פון זייערע אידיש־אידישע פאָזיציעס — פאַר דער פאַרפעסטיגונג און פאַרטיידיגונג פון אידיש־אידישן קולטור־פראָנט.

און פון אָט דעם גרונט־אמת טאָר קיין איד, וואָס האַלט א פען אין האַנט, זיך ניט צוריקציען.

אָבער מודה זייענדיק אויף דעם גרונט־אמת, מוז מען פאַרט צונעבן: עס איז ניט נענוג דער אידישער פראָנט אַליין.

דאָ מוז נעמאַכט ווערן א רעוויזיע אין דער אידעע, פאַר וועל־כער מיר האָבן צוועקגענעבן כוחות און יאָרן.

דער שאַפנדער און שעפערישער אידישער מענטש טאָר זיך ניט באַנונענען מיט דעם אידישן פראָנט אַליין. וויניקסטנס אויף צוויי פראָנטן זאָל ער זיין אידישן קולטור־קאַמף פירן. א אידישער שריי־

בער אין אמעריקע, צום ביישפיל, דארף נלייכצייטיק שרייבן אויף אידיש אוך ענגליש; אין פוילן — אויף אידיש אוך פויליש; אין רוסלאנד — אויף אידיש אוך רוסיש.

עס איז אן אומנארמאלע פאדערונג; צו קיין שריפטשטעלער פון אן אנדער פאלק זאל מען מיט אזא פאדערונג צושטיין: שרייב אויף דיין שפראך אוך אויף נאך א שפראך; אבער מיר זיינען א פאלק אונטער אומנארמאלע אומשטענדן, אוך וואס עס איז אומ־נארמאל פאר די אומות העולם, איז נארמאל פאר אונז. בא אונז דארף עס פארלעכנט ווערן פאר א נעבאט: שאפן אויף דער איי־נענער שפראך אוך אויף פרעמדע שפראכן, אוך זען מאכן דאס שאפן אויף דער פרעמדער שפראך אויך פאר אייגנס — וואס נעענטער צו אייגנס.

צום ביישפיל, דער אידישער שרייבער אין אמעריקע דארף זיין שאפן אין ענגליש באטראכטן פאר א אידישן שאפן; זיין ענגלישער פראנט איז אויך אידישער פראנט; ער האט אויסגעברייטערט זיין אידישן קולטור־קאמף, זאל ער זיך זאגן.

אט דער איבערגאנג צו ענגליש דארף בשום אופן ניט באדייטן אן אנטלויפן פון אידיש; עס זאל דערביי דער מינדסטער אויס־דרוק פון פראכטונג ניט זיין; ניט קיין איבערגאנג, נאר א ווייי־טער־גאנג.

די פערזענלאכע טעמים:

דער שאפנדער אידישער מענטש, וועלכער שאפט בלויז אין אידיש, ווערט נעשטעלט אין א פאלשער פאזויציע צו זיך אליין.

איך האב פריער נעזאגט, אז דער איד, וואס שאפט אויס־שליסלאך אין פרעמדער שפראך, ווערט אומטריי צו זיך אליין; ער האט זיך אונטערנעשניטן די וואורצלען, פון וועלכע זיין נשמה ציט איר יניקה, און דער טיפערער טייל פון זיין נשמה בא די וואורצ־לען, נעמט פוילן, און ער איז פאר'משפט צו בלייבן א האלבער טאלאנט, א האלבער ניט דערפארענער זשעני.

אבער דאסזעלביקע דארף נעזאגט ווערן וועגן א איד, וואס שאפט בלויז אין אידיש: ער בלייבט א האלבער טאלאנט, א ניט דערפארענער זשעני.

זיינע וואורצלען האט ער זיך ניט אונטערגעשניטן, אבער זיין טאלאנט האט קיין פלאץ ניט, וואו אויסצושפרייטן זיך מיט זיינע צווייגן, וואו צו הויבן זיך מיט זיין קרוין. ער האט ניט וואו פא־נאנדערוואקסן זיך, און זיין וואוקס ווערט פארהאלטן. די נשמה

מאַנט ניט, פאַדערט ניט קיין שפּייז. די וואַרצלען קריגן ניט קיין באַפעל צו ציען זאַפט; און זיי דאַרן איין, ווערן אטראַפירט פון ניט נעבראָוך, און זיי נעמען פוילן סיי ווי סיי.

עס איז ניט גוט צו זיין א טאַלאַנט בא אידן; עס איז אים שלעכט אזוי און אזוי; אויף וועלכע זייט דו זאַלסט אים ניט לייגן, טוט אים ווי.

די אידישע זייט פון דעם ווייטאָג פארזעט מען — אָט דאָס פוילן פון אידישע טאַלאַנטן, וועלכע האָבן זיך פארשלאָסן אין אידיש. וועגן דעם רעדט מען ניט. ווייל מען האַלט נאָך בא דעם באווייז, אז א אידישער טאַלאַנט מוז שאַפן אין אידיש; מען איז נאָך אין רעכטן מיטן קאָמף פאַר אידיש. נאָר כאָטש מען פארזעט עס און מען פארשווייגט — פאַקטיש אָבער טוט מען אן ערנערע זאַך: יונגע טאַלאַנטן אנטלויפן פון אידיש אין א פרעמדער שפּראַך.

אָנהויבן זיך אַנטוויקלען איז פאַר א טאַלאַנט זיכער לייכטער אין א פרעמדער שפּראַך. דאָס פעלד איז ברייטער, צאַלרייכע און פארשידנארטיקע פראַבלעמען. וואָס אינטערעסירט אַלע מענטשן, דאַרף אים אויך אינטערעסירן. אַלמענטשלאַכע, וועלט־האַריזאָנטן עפענען זיך פאַר אים.

און דאָס איז אויסגעצייכנט פאַר א יונגן טאַלאַנט. ער האָט אויף וואָס צו ארבעטן. פארטיקער מאַטעריאַל, נעם און פארוועגד זיך, אפילו א שוואכער טאַלאַנט וועט אָנגעשפּאַנט און אָנגעגורט מיט כוח. די שוואכסטע אָנצוהערענישן וועלן אָנגעצויגן און נעשפּייזט.

פאַר א שטארקן טאַלאַנט איז לכתחילה אויך לייכטער אין א פרעמדער שפּראַך. ער האָט פארשידענארטיקסטע פארוועגדונג פאַר זיך. ערשט שפּעטער וועט ער אָנגענריפן מיט די שפּורן פון שווינדזוכט, וועו זיינע טיפערע אידישע וואַרצלען נעמען פוילן אין אים.

אָבער דערזעלביקער גורל דערוואַרט אויף דעם שטארקערן אידישן טאַלאַנט, וואָס שאַפט אין אידיש. ווי געזונט און פריש זיין אָנהויב איז ניט געווען, נעמט ער ליידן אויף דאַרענגיש. ער נעפינט פאַר זיך ניט קיין פארוועגדונג. ער האָט ניט אויף וואָס זיך אָנצושפּאַרן. די ברייטע ראָס, אויף פאָנאַנדערצושפּרייטן זיך מיט די שפּיץ־פלינלען, פעלט. און דער שוואונג און דער אימפעט נייט פארלוירן.

עס פעלט לופט, עס פעלט אטעם. דאָס פעלד איז ענגער. די

פראבלעמען איינזייטיקער. דאס וואס אינטערעסירט אלע מענטשן, איז ניט מחויב אים צו אינטערעסירן. די אלמענטשלאכע, די וועלט־האריזאנטן וועלן פארשטעלט פון דעם ספעציעלן אידישן האריזאנט.

דער פאק אידישע צרות וועגט אריבער די זארג פאר אלע מענטשן.

אין פלוג דארף ניט זיין אזוי. טעארעטיש לאזט זיך זאגן, אז דער אידישער האריזאנט איז אנגעמאסטן אויף דעם וועלט־האריזאנט. מיר זיינען א וועלט־פאלק — צעשפרייט איבער פעלקער און לענדער — פון כינא ביז פאלעסטינא, פון לאס־אנדזשעלאס ביז בירא־בידזשאן, מיט שיקאגא, ניו יארק, פאריז, לאנדאן, בערלין, וואַרשע, ווין און מאסקווע צווישן; און צעוואַרפן דורך אלע קלאסן — פון וויצעקעניג אין אינדיען, קרינסמיניסטער אין מאסקווע, האי־קאמישאנער אין פאלעסטינע — ביז א שניידערל אין פילאדעלפיע און א פיקל־פערלער אויף עסעקס־סטריט.

וואס זשע הייסט, אונזער פעלד איז ענג, אונזערע פראבלעמען איינזייטיק, אונזער אידישער האריזאנט איז א שמאל רייפל איבער דעם פאק ספעציעל אידישע צרות?

אז מען וויל, האבן מיר דאס בריטסטע פעלד, און אלע מענטש־לאכע פראבלעמען זיינען נאך מער אונזערע פראבלעמען; אין זייערע פארשידנארטיקסטע וואריאציעס — ווי זיי ברענן זיך דורך אין מערב און מזרח, אין דרום און צפון — און דורך אלע קלאסן, סיטואציעס און פאזיציעס...

פארליב דעם עסעקס סטריטער פערלער'ס טאכטער אין דעם אינגסטן זון פון קופער־מאגנאט גוגנהיים; און מאך דעם פילאדעל־פיער שניידערל פאר א מחותן פון אינדישן וויצע־קענינ.

אז מען וויל, קאן מען זאגן, אז דער אידישער האריזאנט קאן נאך מער ווי צודעקן דעם וועלט־האריזאנט.

אבער דאס איז בלויז טעארעטיש נערעדט. פאקטיש האבן מיר די קינדער פון וועלט־פאלק זיך נאך ניט דערהויבן צו וועלט־באוואוסטזיין. פאקטיש לעבן מיר אין יערן אי־דישן ווינקעלע פון יערן לאנד — אין א שמאלן, אפגעזונדערטן ווינקעלע, אין אן אפגענרעניצטער אידישער פראווינץ, איז א ישוב. און אידישע שרייבער, וואס לעבן אין די דאזיקע ישובים, רעדן ווי ישוב'ניקעס צו ישובניקעס. די צוויי מיליאנענדיקע אידישע ניו יארק איז א ישוב, און ווילנע איז נאך א קלענערער ישוב.

דער צו טויטע וועגט, און די וועלטער שפרינגען דיר אפ צוריק

אין פנים אריין. און הויב אן אבער און ווידער פון אלף בית. דער שארפסטער מוח מוז אפגעטעמפט ווערן; דאס קאכעדיקסטע חארץ מוז איינגעדעמפט ווערן.

ווילט איר א באוויז, ווי אזוי דער אידישער ישוב ווירקט שלעכט אויף די בעסטע אידישע שריפטשטעלער? נעמט לייוויק'ס „גולם". לויט דער אידעע האט עס געקאנט זיין א גרעסערע, אלי־מענטשלאכערע טראגעדיע ווי געטהע'ס „פאוסט". דאס דארט די בענק־שאפט פון עלטער נאך יוגנט, דער וואונטש נאך פאריונגונג; דער קאנטראסט צווישן ווסן און גענסן. בא לייוויק'ען נייע מענטש־שאפונג, דערלייזונג דורך וויזיאנען. אן פארראט, ניט פארקויפנדיק די נשמה צום טייוול — קאן דער מענטש דורך נייעם קינסטלעריש־רעליגיעזן שוואונג די דערלייזנדע מענטש־געשטאלט ארויסרופן.

אבער לייוויק'ס „גולם" איז פאר'ישוב'ט, פארשטעלט און פאר־דעקט מיט דעם ספעציפיש אידישן האריזאנט.

לייוויק, געפאנגען אין דער אידישער סביבה, קאן זיך ניט אריבערשטרעקן צום וועלט־האריזאנט; און דאס האט געבונדן זיין כוח. איבער דעם „גולם" קאן ער שוין ניט אריבערשפרינגען.

פון דער אנדער זייט: דערזעלביקער לייוויק, וועו ער שאפט אין וועלכער אנדער שפראך, וואלט זיכער נעווען א פלינקערער, לייכטערער, ברייטערער פאעט, אבער אויך א מער אויבערפלעכ־לאכער, צו זיין אידישער טיף וואלט ער קיינמאל זיך ניט דערנרונ־טעוועט.

אן אומגליק מיט אידישן טאלאנט! לעג אים אזוי צו אזוי — עס טוט אים ווי!

אין אזא אריסקייט און ענגשאפט קאן א טאלאנט זיך ניט צע־צווייגן און שטייגן.

ניט אלע זיינען דאך פרצ'עס און שלום עליכמס. און ווי־פיל מאל קאן מען איבערחזרן פרץ און שלום עליכם? און אפשר האבן פרץ און שלום עליכם אויך געליטן דערפון.

עס קומען אום אן א שיעור טאלאנטן בא אידן.

עס ווערט זיי אלע מאל מער געגעבן און אויפגענעבן, ווי־פיל זיי זיינען מקיים.

עס איז באשיינפערלאך צו זען, אז דורך אידיש און די אידישע ליטעראטור רייסט זיך מיט נאטירלאכן אימפעט ארויס א שפע פון שעפערישקייט, קוועלנדיק, זיך זויגנדיק פון לעבעדיקע אדערן־וואורצלען.

צוזאגן פון גאונות בליצן און ווינקן. די פארצייטיקע אידישע גאונות וויל זיך אפרופן — דורך אידיש א סך מער, ווי דורך וועלכע עס איז אנדער שפראך, אויף וועלכער אידן שרייבן.

אבער ערגעץ אין א מיטן ווערט דער אימפעט איבערגעריסן, ד ע ר שוואונג ווערט נעבראכן, די שפע פון גאוניישע צוזאגן שעפט זיך אוים.

אויב אויף די, וואס גייען אוועק פון דער פאלק שפראך, לאזט זיך זאגן, אז זיי באגייען א מארד. זיי טויטן א לעבעדיקע זאך — א לעבעדיקע שפראך, אין וועלכער דאס פאלק האט א האלבן יאר־טויזנט פון זיין נשמה אריינגעלעבט — א לעבעדיקע פאלקס־קול־טור, וועלכע רייסט זיך צו נאך פולערן לעבן.

עס איז רציחה און מארד! און די, וואס טוען עס, זיינען מערדער!

אויב אויף די, וואס גייען אוועק, לאזט זיך זאגן, אז זיי באגייען א מארד — דארף מען אבער זאגן אויף די, וואס גייען ניט אוועק און בלייבן שטעקן אין דער פאלקס שפראך, אז זיי טויטן זיך אליין, דעם גרעסערן טייל פון זיך — זיי באגייען זעלבסטמארד.

א מערדער און א זעלבסטמערדער דאנגלען זיך אין יעדן אידישן שרייבער, אין וועלכן קולטור־לאגער ער זאל זיך ניט געפינען.

א טיפישע ביישפיל איז יעקב וואסערמאן — אט דער ניט דערוואקסענער זשעני, וועלכער שטוקעוועט נעניאליטעט מיט מעלאדראמע.

עס שטעקט נאך צופיל איד אין אים, און ער אין אידן. דער־פאר איז ער אזוי פארביטערט קעגן די מזרח אידן, וועלכע האלטן צו דעם אידן אין אים און אים אין דעם אידן. ניט אראפצושלינגען און ניט אויסצושפייען.

עס איז נאר ניט צום לאכן. עס איז א טראגעדיע. עס איז די טראגעדיע פון א גאנצן דור, וואס וואנדלט צווישן מארד און זעלבסטמארד.

קיינעם וויל זיך לכתחילה קיין מארד ניט באגיין — צו פאר־לאכן און פארשפאטן און גרינג־צו־שעצן די אייגענע אפשטאמונג; אבער נאך וויניגער וויל זיך אליין א מיתה אפטאן.

אויסערלאך איז זיין גורל א בעסערער, ווי דעם אידישן שרייבער'ס: מאטעריעלער קאמפארט און וועלט־אנערקענונג זיינען אים ניט פארבייגענאנגען.

וואס עס פעלט אים, איז אינערלאכער קאמפארט. זידלט ער

אָן דעם אידן, בארואיקט ער דעם דייטש אין זיך; זידלט ער אָן דעם דייטש, בארואיקט ער דעם אידן אין זיך. און צווישן די צוויי „בארואיקונגען" איז ער פארצווייפלט.

אסור אויב א איד וואָס שאַפט אין אידיש, דארף אים מקנא זיין.

וואו איז דער אויסוועג?

דער ענטפער פאר דעם אידישן שרייבער איז: ניט באַנוענען זיך מיט אידישן שאַפן אליין!

אום צו פארהיטן זיך פון מאַרד און זעלבסטמאָרד, דארפן די וואָס שאַפן גייסטיקע אידישע קולטור, שאַפן אויף צוויי פראַנטן — נלייכצייטיק.

פון אידיש שעפן טיף, פון דער פרעמד־שפראַך — שוואונג.

א אידישער שרייבער אין אַמעריקע צום ביישפיל, דארף נלייכצייטיק שרייבן אויף אידיש און ענגליש — אויף אידיש, אום אָנצוהאלטן קאָנטאַקט מיט די לעבעדיקע וואָרצלען; און אויף ענגליש — כדי צו שלאָנן צווייגן און שטייגן.

די וואָס האָבן עס פרובירט — די טאָפלשפראַכיקייט — האָט עס אָפּנעאָלטן. זיי האָבן אָן א שיעור געוואונען.

נעמט צוויי באַקאַנטע ביישפילן אין דער פובליציסטיק: דר. זשיטלאָווסקי און דר. קאראלניק.

דער חילוק צווישן זייער שרייבן און דעם שרייבן פון אַנדערע וואַרפט זיך אין די אויגן. זיי זיינען ברייטער, רייכער, פארשיידנ־ארטיקער; פאראינטערעסירטער אין וועלט־פראָבלעמען.

דאָס קומט דערפון, וואָס זייער שריפטשטעלערישע אַנטוויקלונג האָבן זיי דורכגעמאַכט אין רוסיש. רוסיש האָט זיי נעגעבן די ראָם אויף אויסשפרייטן זיך מיט זייער טאלאַנט.

פאראן שרייבער, וואָס זיינען באַשאַנקען מיט מער איינגעבאַ־רענעם טאלאַנט, אָבער זיי האָבן אפילו ביז זייער העלפט ניט דערנרייכט. דאָס צאָלן זיי פאר זייער אידישן שלימזל — צו זיין שרייבער בא אידן.

גוט איז זשיטלאָווסקי'ן איצט צו דרשענען: אידישע טאַלאַנטן — שאַפט אין אידיש! — נאָכדעם ווי ער האָט זיך אָנגענאָדעוועט און אויסנעוואַקסן אויף רוסיש.

פונקט ווי מאַלסטאי אין זיין צייט, וועלכער האָט פארבראַכט א לעבן אין אויסגעלאַסנהייט, האָט אויף דער עלטער נענומען פרעדיקן צו דער יוגנט איינגעהאלטנקייט.

די יונגט וועט בעסער פאלגן טאלסטאי'ס איינעמם ביישפיל: פריער זינדיקן, דערנאך תשובה טאן.

און די טאלענטירטע אידישע יוגנט דארף אויך פאלגן זשיט־לאווסקי'ס אייגענעם לעבנס ביישפיל, ניט זיינע שפעטערע דרשות.

די סכנה איז, אז דאס גויאישע וועט זיי אזוי פארשמעקן, אז זיי וועלן ניט וועלן זיך מגייר זיין. ניט אלע זיינען באשאנקען מיט אזא שטארקן נאציאנאלן אינסטינקט ווי דר. זשיטלאווסקי.

איז מיין אויסוועג שוין א בעסערער: לכתחילה זיי דערלויבן צו ארבעטן אויף צווויי פראנטן גלייכצייטיק — אויף אידיש און דער לאנד־שפראך.

אויב אלם פאלק זיינען מיר אומנארמאל אין אזויפיל זאכן, לאמיר שוין זיין אומנארמאל אין א הויפטזאך: אידישע קולטור־שאפונג אויף צווויי פראנטן. אן אומנארמאלער אידישער געזעץ אזא.

אבער וואו איז דאס געהערט געווארן? עס איז שוין איינמאל געהערט געווארן! אין דער גרעסטער אידישער קולטור־עפאכע איז דאס געהערט געווארן!

דער רמבם האט געשריבן „מורה נבוכים" אין אראביש.

יהודה הלוי האט געשריבן דעם „כוזרי" אין אראביש.

צו די צווויי נעמען רמבם און יהודה הלוי, מיט זייערע פארגעג־נער, נאכגענגער און צווישן־נייער — האב איך מיין גאנצע ארנר־מענטאציע געפירט.

פארוואס האבן זיי עס נעטאן?

אזוי גיך די צווויי אידישע נאונים האבן געארפט גייסטיק איינגעמען פאר אידן די וועלט, האבן זיי זיך געווענדט צו דער שפראך פון דער דעמאלטיקער קולטור־וועלט.

האבן זיי א דינסט געטאן צי ניט?

פון רמב"ם און יהודה הלוי ביז צו אונזער צייט ציט זיך א גלייבע ליניע; מיר דארפן כסדר גייסטיק איינגעמען די וועלט, צו קאנען זיך האלטן.

לעצטנס אבער, א מאמענט פאר דעם נצחון, האט די גלי־כע ליניע זיך פארקרימט און זיך איבערגעשפאלטן אויף אידישע קולטור און וועלט־קולטור.

דארף מען עס גאנץ מאכן, ווי עס איז נאנץ געווען אין דער עפאכע פון רמב"ם און יהודה הלוי.

מוז איצט די פראגע פאר אונז זיין:

ווי אזוי שמעלצן מיר צונויף אונזערע צוויי פראָנטן אין אמעריקע?

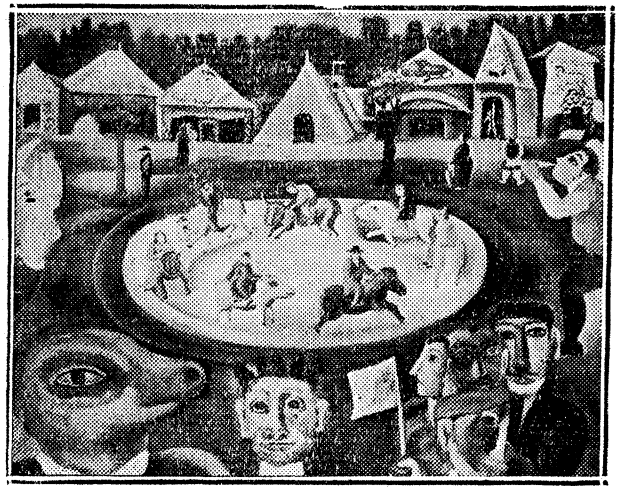
ווארים דא, ווי אומעטום און ווי אלעמאל, איז דאָס זעלביקע פראָבלעם און דיזעלביקע לייזונג פון פראָבלעם.

מיר קאָנען זיך נישט האלטן, נישט באַצווינגנדיק גייסטיק דעם ארום.

מיר וועלן אונטערגיין אין מיטן אונזערע באמיאונגען צו שאפן אן אייגענע קולטור אויף דער אייגענער נאציאנאלער שפראך.

מיר וועלן אונטערגיין דורך אונזערע קינדער, וועלכע לעבן גייסטיק דרויסן, אין דער גייסטיקער אמעריקאנער סביבה.

פון אונזערע קינדערס וועגן דארפן מיר גייסטיק איינעמען אמעריקע, אזוי, אז זיי זאלן נישט קאָנען ארויספאלן פון אונזער נבול: זיי וועלן אריינפאלן אין א אידיש פארגייסטיקטער אמעריקע.



ב. קאָפמאן א צירק



וו. גראפער: קאָאָפּעראַטיוו הויז אין מאָסקווע.

ל י ד ע ר

אזוי איז

און איך בין דאָ גרוי אומגעגאנגען.
קיינעם נישט אַנגערירט מיטן ארבל.
קיינעם נישט היימיש געווארן.

באַהאַלטענע פיינלאַכע ווערטער.
איר ליגט אין מיר שטום פון קינדוויז.

איך וועל אייך נישט רעדן.
צו קיינעם ניט. קיינמאָל.
קום איך צו מענשן,
קומען מענשן צו מיר, —
מיר ווילן זיך בידע
און ווילן זיך ניט.

איך זאָג זיי אַמאָל צווישן רייד:
איך האָב נאָך אַלץ גאָרנישט.
א חוץ אַט־דאָס אייניציקע קלייד,
א חוץ די דריי אַלקערלאָך פאַר ווייב און קינד;
קומט א באבעלע אַן אַרימע, א פרעמדלאַכע,
איז נוסח צו שטאַרבן באַלד,
נעכטיקן אויף דער אַלטער סאָפע,
רעדט צו מיר, מוסרט זי מיר:
פאַר מיין ניט רייסן זיך צו גליק אויף דער ערד,
ווי אַלע, ווי אַלע אויף דער גרויסער וועלט.

און איך זיץ און שוויג לעבן איר —

מסתמא איז מיר באשערט,

ניט ווי אַלע אויף דער גרויסער ערד.



י. י. סיגאל

מיינע לידער

אין מיינע לידער —
קילער זילבער.
וועג אין שנייאיקן פעלד.
טייכן אונטער גרינעם אייז.
וואלד אין ווייסן.

נאר א קרא פליט דורך.

קינד, סאיז נישט קיין שווערע טרויריקייט.
דער הימל איז אזוי טיף — דורכגעבלויט.

קינד, סאיז נישט קיין שלעכטער סימן
דורכגעזילבערט ווי א גרינגער וואלקן און זון
וויגט זיך מיין ערלאכע ערד
מיט ווייסן זילבערפוך ביי די ברעגן.

א טויב מיט פרילינג

און א גרינגקייט וויגט די גאסן,
מאן אוך וויב און קינד אויף שוועלן.

קילקייט לופטיקט, ליכטיקט.
היינט וועט פאלן לעצטער שניי.
לעצטער שניי איז ווי ערשטער שניי.

פרילינג בלייכט זיך אויף וועגט און פענסטער.

און אין אונזער וואלד פון הויכע שטיבער,
נגבעט זיך ארויף די אלטע יונגע ליבע
אין איר צעפלאטערטן העמד:

נעמט מיך ארויף אין אייער בעט,
כבין פון פעלד הינטער ניו-יארק אנטלאפן
מיט בארוויסע פים דעם טייך אריבער
זעט די רויטע קעלט אויף מיינע פים,
נעמט מיך ארויף אין אייער בעט.
זעט די קעלט אויף מיינע פים.

פארלארן

איך וואר פארלארן אין זייער שטאט.
איך צעפאל אונטער זייער מראט.

איך בין זייער פלייש און ביין
און פרעמד צו זיי — ווי שטיין.

בין פאלארן אין זייער רייך
א מראפן רעגן אין טייך.

און איך וואלט געקאנט זיין
א ליכט אין זייער פיין.

און איך וואלט געקאנט זיין
פאר זייער שטראף א לוין.

און איך וואלט געקאנט זיין
די חיוון פון זייער וויין.

האַרטנעקיג

מיין האַרטנעקיקער היינטיקער טאג,
וועז איך זאל זיך פון דיר ארויסרייסן,
און דאס וואס איז פיינלאך פארפיניקט אין בלוט
זאל איך מיט ביימשן פאַרטרייבן, פאַרטרייבן,
צי וועל איך עס קאנען פאַריאגן פון זיך.

און — זאל זיין —
עס קומט מיר אנטקעגן א מענש
און גיט מיר א ברעג ביי זיין טיש,
א גאכטלעגער און רו אויף א צייט
און א קלייד א נייס,
און ער זאגט מיר אזוי:
איך נעם פון דיין פלייצע ארונטער דעם יאך,
די פאַרדאַרטע פארקווארטע וואך,
און גיב דיר א שבת אויף יארן און טעג,
וואס־זשע וועל איך טאן?

כוועל ארויסגיין אין וועג
און זען ווי עס ארבעטן מענשן אין פעלד,
און זייען און זינגען אין זון.

און אין מיר וועט אויפגיין
מיין איבערגעלעבטקייט ביז היינט.
וועל פאלן און קושן
יעדער שטיקל שוועל
וואו מענשן האבן אין רו געוואוינט
און האבן פארגעסן אין אומגליק און שטראף.

א רעגנדיקער טאג

רעגן, רעגן, וועסט אונז וואשן
ווי דו וואשסט דאס גראז אויף דער ערד.
קינדערש נאך איז אונזער לעבן
איז אונז אפשר גוטס באשערט?

איז עס נישט א גוטער סימן
וואס צו אונז, אין אונזער הויז
האט דאס קעצעלע פארבלאנדזשעט,
איז עס אזוי ליכטיק-ווייס.

און עס קריכט צו דיר אין פאלע
און עס טוליעט זיך צו מיר.
אז דער אונט רואיקט, רואיקט,
זיצט עס שטילערהייט ביים טיר.

רעגן, רעגן, וועסט אונז וואשן,
ווי דו וואשסט דאס גראז אויף דער ערד.
קינדערש נאך איז אונזער לעבן,
איז אונז אפשר גוטס באשערט?

* * *

ביסעלאך, מערערלאך גוטס.
און סווערט גוט, און סווערט גוט.
געוואוינט זיך צום לויטערן קלאנג
צום וואריטן קלאנג פון גאלד.

דער קלאנג פון גאלד לויטערט
און פרישט ווי וואסער דעם דורשט.
און קילט די לוסט ווי ווייב.

גייסט ארוים אויפן שטאט,
ארימקייט ארבעט און שוויים.
אומגליק אן פים שטרעקט די הענט,
און זע — דיינע ריינע הענט.
וויסע און גלאטע ווי רו.

וואַגנס רודערן האַרט און שווער.
מענשן טרעטן טעמפּ און רוי.

און דו האַלטסט די פּרייד פּאַרן האַנט
ווי אַ קינד אַ קליינס, אַ שיינס.
פּירסט אים אַרום און ווייזט אים:
דאָס איז מיין גרויסשטאָט ניו־יאָרק.
מיינע פּערד און מיינע קנעכט
דרייען דאָס ראָד פון דער ערד.

רו

און צו דיין לעבן מיט טראַנטעס
קלאַפּט צו דיין געקומענע עלטער.
מיט זילבערנעם העלן געקלאַנג:
צעבויגענער אביון איבער די גאַסן,
דו וועסט קומען צו אַזא ריינער פּרידלאַכקיים.
און טאַקע פון יענעם בעטלערשן טאָג:
אַ רייפּטל ברויט מיט אַ וואַרים קאַוועלע
ביים צעשניצטן טיש אין אַרימהויז.
האַרביקע קעפּ און געקישלטע אויגן
געקרישלטע גאמבעס און מאַלפּישע שטערנס
וועלן נישט גראָבן דיין פּאַרפּיניקט לייב.
זוכסטו אויס אַ געסל אַ שטילס
אינדערפרי נאָכן וואַרימען קאַוועלע
און גייסט דאַרט אַרום אַליין.
אַ הויכער קוימען זעט דיך.
אַ גיכע אָטאָ דערזעט דיך
און יאָגט און בלאָזט דיר אַ גרום.
נאָר דיין געמיט שטילט רואיק:
ניו־יאָרק, כבין דיך דורכגעאַנגען
ניו־יאָרק, כבין דיך אַריבערגעאַנגען
און בין אויף אַ רואיקן וועג.

אַרימע

וואַרף מיך צו די פֿיס פון די אַרימסטע,
צווישן זיי וועל איך אַ בעטלער ווערן.
וואַרף מיך צו דער שוועל פון די עלנטע,
צווישן זיי וועל איך אָפּרוען.

אַרימע זיינען פֿאַרלאָרן פון גאָט
און זיי וואַרטן ער זאָל קומען צו זיי
אין אַ יומטובדיקן שיינעם טאָג.

מאַנטיק נאָך מאַנטיק ביי די מאָגערע מאָלצייטן
און שבת בייטאָג קילט אַ מידע זון דורך די פֿענסטער,
זיצט מען אומעטיק. די געדאַנקען מידן
ווי די הענט, ווי דער גאַנצער גוף.
און עלנטיק און עלנטיק בייגט זיך דער קאָפּ.

זיי שלאָפן אויך ביי די ביטאָגיקע טישן
און כאָפּן זיך אויף — שוין פֿאַרנאַכט.
זיצט מען שוין אַזוי ווייטער פֿאַרטראַכט
פֿאַרטראַכטקייט פון פֿאַרנאַכט.

דאָס ווייב

דאָס ווייב —
צי קאָנסטו זיך דען אָפּבינדן
פון מינדסטן קערן פון דער וועלט.
די זון פון בלוט און לייב איז — זי.
דער זאָפט פון פרוכפֿערדיקער נאַכט.
קוש איר אין די רויטע ליפּן
און אין די ווייסע קני.

אַ, איין־אַליין ווערט קאַלט,
ווערט קאַלטער ווי. —

פון אלע פענסטער קוקט אריין א טויטע וויים
און דו ביזט אפגעשפאלטן פון דער וועלט
און וואקלסט פון זיך אליין.
איין-אליין איז פינסטערניש.

דער עיקר
איז דאס וויב.

רו פון לעבן מיט לייב,
ליכטיקייט פון לייב מיט לייב.
טיפסטע נאנטקייט איז לייב צו לייב.
נשמות בלאנדזשען אין וויב פון פרעמד,
טוען זיך קיינמאל נישט אוים ביזן העמד.

און-איין-אליין וועלט קעלט,
וועלט קאלטער ווי.

שבת

נאך אייביקן דערווייטערן
פון אונזער קליינער ערד
וועסטו קומען און וועסט לייטערן
אונז קינדער פון דער ערד.

עס ברענען קליינע פענסטערלאך
פון אונזערע שטיבלאך שפעט.
צו דיין פארהוילענעם וועג.
א שטילע בענקשאפט גלעט.

איז שבת נאך, איז יום-טוב נאך
דא ערגעץ אין א שטוב?
אמאל, אמאל קומט שבת אן
דא ערגעץ אין א שטוב.

א קליינער, קליינער שבתל
זיצט אומעטיק ביים טיש,
ביי צאנקענדיקע חלב-ליכט
ביי ביינדלאך פון די פיש.

גוטס

נאָך נאָר דער בלוטיקונג
ווערט די וועלט ווידער גוט.
א שעה און א יאָר פּאַריאַנט
און די טויטע שלאָפן שטיל.

ווער קאָן ביישטיין זיך אַליין,
אז פון זיך אַליין גייט אויף
א זון מיט ווארימקייט
אַנטקעגן דעם הימלס זון.

און טויזנט זאכן גיסן
שטאַרקן ווין אין בלוט
און טויזנט זאכן רופן
צו גוטס און גאָט און ווייב.

קינדער שפילן זיך
מיטן גלאַנץ פון קליניקייט.
די גרויסע וואונדערלאכקייט
אַנטפּלעקט זיך צו זיבעצן יאָר.

נעם זיך אַליין אַרום
און האָב זיך ליב און בלי.
און דריק צום קישן זיך.
די וועלט — אונטער זיך.

דאָס אויג שפילט אויף
מיט גליק און פייערלאכקייט,
זוכט אומעטום און געפינט
דאָס צווייטע לייב צו זיך.

דערצייל עס יאָ צי ניט,
די גאַנצע וועלט האָט די פרייד,
זי פוצט זי אוים און הילט איר איין
אין ריין און אין טונקלען קלייד.

אויף קלאָרע ווייסע אַקסל
פאַלן די קושן היים און רויט.
כוועל קושן דיין נאקעט לייב,
וועל קושן אויף דיר דיין קלייד.

דו

דו ביזט דאָס בייז.
איך קאָן דיר נישט פארגעבן.
איך בלוטיק האָס צו דיר.

און קראַנק בין איך
פון שנאה צו מיין לייב
צו דיין לייב.

האָסט מיט דיין שוינקייט
ווי א מיאוסקייט
אין מיין וועלט זיך אויסגעשפרייט.
רויכיקסט ווי א טרוקענער קנויט
און פינסטערסט מיין וועלט.

שטיל בין איך און — שעלט.
גוט בין איך — און שעלט.
דערשלאָגן בין איך — און שעלט
דיין אָטעם און דיין אויג
וואָס זעט מיך.

MOUNT ROLAND

וויפיל פיילן-בליצן
האָבן דורכגעפייפט
דורך אָט-די דעכער.

קראָען עלטערן זיך
איבער די געזימסן
פון די בריטע שטאָלן
און יונגע פערד וואקסן
און ברוינען אין דער זון
ביי די אַלטע פלויטן.

איך בין געקומען אהער
מיט איינגעשמאלטע אויגן,
מיט דינע דארע אריסס.
לאך פון מיר נישט.
רוף מיך נישט מיט שמייכלען.
דיינע אויגן חוזקן פון מיר:
בלייכער יעזום,
האסט געשטויבט אין קלויסטערס.
אונטערן טשאד פון לעמפלאך,
אונטערן ווייך-ריח
פון הייליקע זינדיקע מאמעס.
אין שטענדיקן רויט און אומרו
פון רויזנדיקן בלוט.

* * *

צווישן אונז שטומם נאך א וויסט-און-פינצטערניש,
פון איידער סאיז די ערד געוואקסן ערד.
איך היט זיך נאר נישט צו באגעגענען זיי אפט,
ווייל אפטמאל דאכט זיך מיר,
אז איך האב זיי פיינט.
זיי שטייען ווי א טעמפע פרעמד
און לאזן מיך קיין וויטערן טראט נים טאן.
איך בין אן אפגעטראטענער אויף צוריק.
שרומפ איין אין פינסטערקייט.
פאל זיך צו-לאסט ווי שטומער שטיין
און קאן נים אויף קיין גרונט אראפ זינקען.
און די וואס קומען און דערשארען זיך צו מיר,
זיינען אפגעטריבענע פון אומעטום.
זיי וועלן זיך אונטער מיין אויוון לייגן
און איינשלאפן אין טויטן הונגער
זיי האב איך נישט פיינט.
זיי זיינען שאטנס פון מיין שפלות.
זיי זיינען הונגעריקע מיין
און האבן נישט קיין ברויזן זעט
געפונען אויף דער אלטער ערד. —

אין גאנצן שטאט דא האב איך קיינעם נים.
יארן, קינדערשע און בחורשע זיך אומגעשלעפט —
צו קיינעם און צו גארנישט זיך געבונדן.
אט קאן איך מענשן דא.
באגעגן זיי אין גאס.
משטעלט זיך אפ, מרעדט א ווייל.
און איטלאך ווארט אזוי ניט נאגט.
פון מיר צו זיי.
פון זיי צו מיר.
פרעמדע ווי די פרעמדסטע
רעדן אידיש.
פונמיינטוועגן
אפילו טאטעריש, —
און וואס פארשטייען מיר זיך דען ?

אלטבארג

אלטע וועלט און אלטע געוואוינהייט,
פשוט גליק און מי און ברויט.
אויך דעם ארימאן וועלט ליכטיק,
וען די בייזע שעה פארגייט.

פעלקער טרעטן איבער פעלקער,
פעלקער שטארבן יונג און אלט.
שיין דאס וויסע ליכט פון עלטער,
אויף די זיידעס קעפ צעשטראלט.

פריש דער הויך אויף גוטע ליפן. —
מיידל, וויפיל ביזטו אלט ?
פריש דער הויך פון זון אויף בוימער,
פריש דער הויך פון שניי וואס פאלט.

א, זע נאר וויפיל שטיין און מויערן,
זע א שטאט ווי א וועלט — ניו־יארק.
און אין קאנעל סטריט טריבט אן אומעט,
קאן מען אויסגיין דארט פון זארג.

שטייט א אידענע מיט סליחות :
— קויפט א סליחה, נאר צוויי סענט.

פּייערלאכער אוונט-הימל,
אוּן דער שפּיץ פון וואולוואָרט ברענט.

סיי-ווי-סיי — וואָס וועט דען ווערן,
גאָט פון פריער, גאָט פון היינט.
פּויערלאך אוּן שטרוידאך-שטיבלאך
אוּן די לבנה איז נאָך אַ פּריינט.

בראָנקסער מויערן אוּן סבלייבן ליגן
שטיקער פעלדער-פּעלץ ביים זייט.
אונזער רויטע פּאָן ווערט געלבלאָך,
ווען זי הענגט אין גאָס אַ צייט.

זון עסט פּאַרבן. רעגנם וואַשן
אוּן די פּליייצעס בייגן זיך איין.
וואויל איז דעם וואָס טרינקט זיין וואַסער
אוּן עס שכורט אים ווי וויין.

מיר וואָס שטעכן אין שוואַרצן דאַרן
פון סך-הכלדיקם ביז היינט,
ווייסן: וואָס עס זאָל נישט ווערן —
די לבנה איז נאָך אַ פּריינט.

אוּן — צווישן אַרימעלייט קום איך,
בין צווישן זיי אַן אַרימאַן.
דאָס שטילע פּאָלק, די גוטע טשערעדע
איבער ניו-יאָרק דעם שטיינעריקן לאַן. —

ווי צוועלף-יאָריקע נאַיוווע אינגלאָך
פּאַרגלויבט אין מאָרגן ווי אין אַ גאָט —
דער מאָרגן קומט אוּן ענטפערט איבער
אין זייערע הענט ניו-יאָרק די שטאָט.

אוּן — רויטע פּאָנען איבער די הויכע זיילן
פון ווילליאַמסבורג אוּן מאַנהעטן-בריק,
דער ווייסער וואולוואָרט טורם-לייכטער
לייכט ווי אַ פּאָקל פינקלדיק.

איך האָב ערגעץ א שטיקל מאָרגן,
דערגיין צו אים, אוי, וועל איך ניט — ?
איך בין דער אַרימסטער פון אַלע
אוּן אין קיין פּאָנען גלויב איך ניט.

איך

ש. גאלד'ן.

און שטענדיק אנגעריבט
די וואונדיקייט אין בלוט.
און אנגענאגט און שטום-צערייצט
די קרענקלאכקייט אין לייב.

אז טראכטן טראכט איך נאך:
מסתם איז דא א וועג
וואס פירט פון מיר צו אייך,
נאר איך געפין אים ניט.

אז פילן פיל איך נאך,
עם פרעסט אייך אויכעט אויף
א בלודנע עלנטקייט,
א ליידיקע הונגעריקייט.

און איר דארפט אזוי
מיין פיינלאך אויג אויף זיך,
מיין האפנונגסלאזיקייט,
ווי מיטגעפיל און טרייסט.

יאגט אן אין טויזנטער
צו מיין פארשטומטער וואנט
און קלאפט, און רייסט איר אויף
און שלעפט מיך אף פון זיך.

יאגט אן אין טויזנטער
צו מיין פארשטומטער מיר.

* * *

מילדערט, מילדערט מיך
האפנונגסלאזע לייד.
שוואַרץ — מיין חלום.
ניב ניט קיין באשייד.

קלאר זע איך דעם סוף
און דער סוף — איז בלינד.
כהאב א קינד ביים האנט
אין דער וויט — א קינד.

אין מיין מיטן־שטוב
שמייט דער טיש געגרייט.
פֿאַרן לעצטן פריינט
אַ לעצטער ביסן ברויט.

און דער אַרימסטער
איז מיין לעצטער פריינט —
יעדן טאָג — מיין גאַסט,
יעדן טאָג — מיין פריינט.



א. וואַלקאָוויטש צייכענונג



מארק שאגאל

זעלבסטבילד

ה. מ. קייזערמאן:

מאַרק שאַגאַל

רעדט מען וועגן מאלעריי אדער סקולפטור, סיי ביי אידן, סיי ביי גרויסע קולטור־פעלקער, געפינט מען, אז דער באווייז פון אמתער קונסט איז נאר אלץ, ווי ווייט א ווערק איז טריי צו דער נאטור. איז א ווערק גוט רעפראדוצירט, זייער ענלאך נאכגעמאכט נאך דער אזוי־גערופענער נאטור, איז עס א גוט קונסט־ווערק.

די דאזיקע מאס פון מעסטן די עכטקייט פון קונסט, איז, צום באדויערן, נאר אלץ אנגעוועדעט אין פיל ביכער איבער געשיכטע פון קונסט. מען קען זיך אבער ניט פארלאזן אויף אזא מאס. ווייל דאס וואס מען רופט „טריי צו דער נאטור", אין אין דער אמתן נאר אן אפשפיגלונג פון פארשידענע אנגענומענע נעראנקען וועגן א געוועגעם נעגנשטאנד.

מען קען איינשטימען מיטן ענגלישן מאלער און קריטיקער, ראדשער פריי, וועלכער שרייבט:

„געווייגלאכע מענשן האבן קוים א פארשטעלונג וועגן דעם, ווי אזוי זאכן זען אוים אין דער ווירקלאכקייט."

יעדער קינסטלער שאפט עטוואס וואס איז ניט פארן אין דעם אביעקט וואס ער נוצט פאר זיין מאטעריאל. און אויב מיר וועגדן אן דעם דערמאנטן קריטישן מעטאד, קענען מיר ניט נע־הריק אפשאצן, דאס וואס זיינע ווערק שטעלן מיט זיך פאר.

דער אמתער מאטיוו פון קינסטלער איז מאלעריש אויס־פאסונג, דאס מיינט, א ן א ב ס ט ר א ק ט ע פ א ר ש ט ע ־ ל ו נ ג ו ו ע ג ן ד ע ם ז י ן פ ו ן א ב א ש ט י מ ט ן ג ע ג נ ג ש ט א נ ד, נ י ט דער נעגנשטאנד זעלבסט. דערפון איז שוין געדרונגען, אז דער נראד פון קולטור, טעמפע־ראמענט און דער אופן פון אויספאסן, וועט ביי יעדן קינסטלער באשטימען זיין אייגענעם וועג פון זען און איבערנעבן דאס נע־זעענע פון א באשטימטן אביעקט, אדער סיטואציע.

• • •

שאגאל איז דער קינסטלער וואס זעט אויף זיין איינענעם אופן. ער איז ניט בלויז אן אריגינעלער מאדערנער מאלער, נאר אויך אן אינטערעסאנטע פערזענלאכקייט, א שפילעוודיקער קינ־



ה. מ. קייזערמאן

סטלער, וועלכער האט אין א קורצער צייט געצוינגן אויף זיך די אויפמערקזאמקייט פון דער גאנצער קינסטלערישער וועלט.

פארוואונדערט פרעגן פיל: וואר איז ער? אין וואס באשטייט זיין אריגינאליטעט?

וויל מען אויף די פראגן ענטפערן, מוז מען זיך באפריען פון אלע פריערדיקע באגריפן פון קונסט און פארגעסן דעם מאסשטאב, מיט וועלכן מען האט אפגעשאצט קונסט אין דער פארגאנגענהייט, און צוטרעטן צו שאגאל און זיינע ווערק, מיט א ציטער אין הארצן, מיט א באפרייטן נעדאנק און מיט א געפיל פון פארוואונדערונג. וויל שאגאל געהערט צו דעם דור קינסטלער, וועלכע האבן די וועלט געצוואונגען איבערצואנדערשן אירע באגריפן וועגן קונסט און קינסטלער, און זיי נעלערנט אנערקענען די נייע קונסט.

עס קומט אריין א פריינט פון שאגאלן אין זיין „סטודיא" און ווערט צעטומלט פון די מערקווירדיקע בילדער, וואס רינגלען אים ארום: אזעלכע ביזארע, געוואגטע, אנדערש־געמאלענע בילדער, און ער זאגט צו שאגאלן: איך פארשטיי ניט. איך בעט אייך,

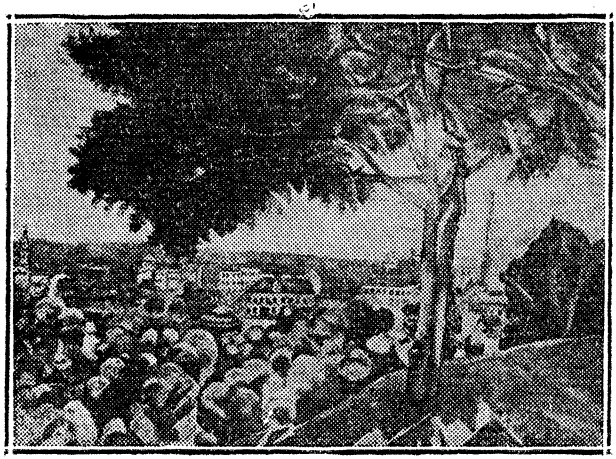
דערקלערט מיר... שמייכלט שאגאל נוטמוטיק אוו ענטפערט: „איז דען דאס לעבן אזוי קלאר? פארשטייען מיר דען אלץ וואס ריננלט אוג זארום?"

דער אמתער קינסטלער זעט די וועלט אוו דאס לעבן מיט מער אויפמערקזאמקייט. דאס זאכלאכע זעט ער קלארער, פיל־פארביקער וויי דער נעווייגלאכער מענש. האט דערפאר דער קינסט־לער דאס רעכט צו מאלן וויי ער זעט.

• • •

אין דער פארנאנענהייט איז מאלעריי נעווען ליטעראריש אוו האט אנטשפראכן א נעוויסער צווענקמעסיקייט, וויייל זי האט, דירעקט אדער אומדירעקט, נעדינט דער קירך, די מאנארכן אוו די רייכע. איז די אמתע קונסט כמעט פארגעסן נעווארן.

ביי שאגאלן איז דער הויפט־טאן פון זיין ליטעראריש־קייט, די נעווענטקייט פון דער טעמע, וועלכע איז ביי אים נעשפונען מיט א ריין קינסטלערישער נאיוויטעט. ער איז דער קינסטלער פון נאנצקייט, וואס האט געשאפן דעם סינטעז פון לעבן אוו פאנ־טאזיע. שאגאל איז דער קינסטלער פון אורשפרונגלאכקייט. דער־מאר איז זיין עראטיק אזא, וואס גיט אייך דעם אוממיטלבארן נעפיל, אז ער איז נעשטאנען מיטן בורא עולם ביים סאמע אנ־פאנג פון דער וועלט. זעט ער אוו מאלט א זאך, זעט ער ניט נאר



מארק שאגאל בילד

די זאך ווי זי איז איצט, נאר איר גאנצע אנטוויקלונג־שטופע. אין דעם זין איז שאגאל א פענאמען, ווייל ער זעט און מאכט אונז זעען זאכן איידער דער באשאפונגס־פראצעס איז פארענדיקט נעוואָרן.

* * *

שאגאל מאלט דאס שטעטל רעאליסטיש, אזוי ווי עס איז, ווי מיר אלע קענען עס. לייגט אבער אוועק אין מיטן גאס א טויטן מיט ברענענדיקע ליכט ארומגערינגלט; אויף א דאך זיצט א קלעזמער און שפילט פידל; א מיידל קלאגט צום הימל, — פילן מיר די נעוואנטקייט, דאס צעריסן אלערליי טראדיציעס, אז עס איז פאנטאסטיש; אבער אין הארצן איז קלאר, אז עס איז ניי, פריי, אז סאיז שיין.

זעען מיר זיינע א קוביסטישע קאמפאזיציע, ווערן מיר איבער־ראשט פון גראטעסק פון זיינע מענשלאכע געזיכטער און טירישע געזיכטער. דאך, וואס פאר א זעלטענע פיינקייט, שפילעוודיקייט פון פארמען און הארמאניע צווישן אלץ וואס ער מאלט.

איך באטראכט זיין „שבתדיקן אידן". פון שטאנדפונקט פון קאמפאזיציע און פארטרעטור אויסגעהאלטן; וואס מאכט אבער אויף מיר אן איינדרוק איז, די זעלטענע קלוגקייט, וועלכע שטראלט ארויס פון זיין געזיכט און זיינע אויגן. דער פארטרעט פארלירט ניט דעם פולסירנדיקן הויך פון לעבן. ראפינירט, אוממיטלבאר און אלץ איז באשטראלט פון קלוגן אידישן בליק.

אדער זיין „איד וואס באטראכט דעם אתרוג". שאגאל ווייכט אפ פון רעאליטעט. ער זוכט א פארם, ווי אזוי אונז צו ווייזן דאס סאמע אינערלאכע פון דעם דאזיקן אידן. ווייזט ער אונז א צוויטן אידן אויף זיין קאפ, ווייל דאס אינערלאכע קען מען דאך ניט זעען.

ביידע אידן זיינען געוואָרן טיפן פון דער וועלט־קונסט. דאס איז איינער פון זיינע גרעסטע אויפטואונגען פאר דער אידישער קונסט. פאראן אבער אויך אנדערע סימנים פון זיין באציאונג צו אידישע קונסט. שאגאל, אלס א אידישער קינסטלער, פילט די שיינקייט פון אלטן אידישן לעבן, און ווייל ער זעט עס פאר־שווינדן, פאראייביקט ער עס מיט דער זעלבער צערטער ליבשאפט, מיט וועלכער מיר נערענקען די מעשהלאך פון „טויזנט און איין נאכט".



מאַרק שאגאל א איד

ער האָט אַבער א שטעלונג צו דער אידישער קונסט, וועלכע ער גלויבט, אז זי האלט זיך איצט אין שאפן.

זיין אידישע דערפינדערישקייט און קרעאטיווע פאנטאזיע קענען אויך אַמבעסטן אילוסטרירט ווערן דורך זיינע בילדער:

נעמען מיר זיין „דענקענדן אידן" און טראכטן זיך אריין אין זיין נאַנצער פערזענלאַכקייט, זעען מיר פאר זיך „דעם דענקער", דאס מאל „דעם אידישן דענקער", אין קאנטראסט מיט ראַדענס „דענקער". שאגאל נעמט א פארטראכטן אידן פון שטעטל אַרויס,

די צייכענונג — רעאליסטיש, יערער שטריך פון זיין נעזיכט טראכט, קאנצענטרירט דענקען, און באפארבט דאס גאנצע בילד מיט נריינער פארב, א נרינער איד. ווערן מענשן שאקירט. ווייסט אבער שאנאל, אז מוזיקער נעמען אויף די וועלט דורך טענער, פאעטן — דורך עמאציעס, האט דער מאלער דאס רעכט צו נע־ ברויכן אין זיינע ווערק יענע פארבן, דורך וועלכע דער קינסטלער זעט די וועלט.

אדער זיין „איד מיטן טלית": ערשטנס, טראץ דעם טלית, זענען מיר פאר זיך ניט איינעם פון די מיליאנען טלית־אידן, מיט יענער שבתדיקייט, וואס אלע אידישע מאלער האבן אזוי שאבלאן נענעבן, נאר א נעזונטן פאלקסמענש, א וואכעדיקן און פארזארנטן, וואס ווערט שיין דורך דער סטיליזירונג פון טלית, וואס שאנאל טוט אים אן.דורך דעם וואס ער נוצט אויס באוואוסטזיניק אידי־ שע סטיליסטיק און דעקאראציע, כדי ארויסצובריינגען די שיינ־ קייט פון א פאלקסמענשן.

אויסער די דערמאנטע באטראכטונגען, איז שאנאלס באציאונג צו דער אידישער קונסט נאך קלארער, ווען מיר נעמען אין אכט זיינע לייסטונגען פארן טעאטער, דעקאראציע. עס איז היינט קיין סוד ניט, אז שאנאל איז איינער פון די שאפער פון א נייעם אופן סצענירונג אין רוסלאנד (קאמער טעאטער אין מאסקווע) און אז דער אופן סצענירן פון דער „הבימה" איז שאנאליסטיש, אי־ בערהויפט אין דער אויפפירונג פון „ריבוק". עס איז א באקאנטער פאקט, אז דער רעושיסטער פון דער „הבימה", וואכטאנגאף, האט צוערשט באקעמפט שאנאלס שטאנדפונקט, אבער דערנאך האט ער אננעהויבן פארשטיין און אננענומען זיינע אנווייזונגען אין דער רעושיע און אויפפירונג פון „ריבוק".

אויב שלום אש האט נענומען דאס שטעטל און עם אריינג־ זונגען אין דער אידישער וועלט, האט שאנאל נענומען דאס אידיש שטעטל און עם ארויסגעפירט אויף דער גרויסער וועלט. און ווילן מיר דעם כאראקטער־שטריך פון שאנאל אילוסטרירן, דארפן מיר נאר אויפמערקזאם באטראכטן די בילדער, וועלכע ניבן דאס „שטעטל".

ווי כאראקטעריסטיש איז זיין בילד „חתן און כלה, וואס ווערן נעבענשט פון א מלאך" — אין דער אמתן פון זייער איינענער מאמען. די אטמאספערע פון בילד און די אויפפאסונג איז פאנ־ טאסטיש, מיטן שטענדיקן קלעזמער אין מיניאטור אויף א צוויי־



מארק שאגאל דער רב

פון א בלעטערלאזן בוים... אין פיל בילדער נעפינען מיר דעם אידישן קלעזמער פון שטעטל, ניט דער באקאנטער וואויל־ער־יונג, נאר ניכער דעם מענשן מיטן גרויסן צער פון אויסגעשפילטקייט, דער נוטמוטיקער, פארזארגטער מענש, וועמעס ערנסטע אויפנאבע איז פרייליך מאכן און טרויעריק מאכן... א פאטעטישער טרויער פון פארנאנגלאכקייט, ווי איינער וואלט זאגן: „שוין ניטא וואס צו שפילן"...

* * *

מיט זיין נאנצן דערפאלג ווי א וועלט־קינסטלער, איז שאגאל פארבליבן דער מענש פון באשיידנקייט; קיינמאל אין זיין גענוג־שאפט פילט מען ניט דעם דערפאלגרייכן מענשן נאר גיכער דעם נאענטן גוטן חבר. ער איז א שטארקער ליבהאבער פון דער אידישער ליטעראטור, וועלכע ער קען גוט. ער טראגט זיך ארום מיט דעם חלום, צו אילוסטרירן די ווערק פון שלום עליכם, פרץ און אנדערע אידישע שרייבער; אם נאענטסטן אבער איז אים שלום עליכם — אפשר דערפאר, ווייל אין מאנכע פרטים זיינען זיי ענלאר.

ער האט אויך אידיש־געוועלשאפטלאכע פלענער. ווי צום ביישפיל, דער פלאן פון שאפן אן אל־אידישן קונסט־מוזעאום. און טראץ דעם וואס שאגאל איז ניט קיין ציוניסט, האלט ער, אז דער דאזיקער גרויסער קונסט־מוזעאום זאל געבויט ווערן אין ארץ־ישראל.

אן אינטערעסאנטער שטריך פון שאגאלס אידישער פערזענלאכקייט איז דער פאקט, אז ער קויפט צוריק, וואו ער קען נאר, זיינע אייגענע אלטע בילדער.

* * *

שאגאל איז דער וואונדערלאכער פאנטאסט, דער קינסטלער פון געוואגטקייט, דער רעוואלוציאנער, דער אינטערפרעטאטאר פון פערזענלאכע שטימונגען, דער פארווירקלאכער פון קינסטלערישער פרייקייט: מאלט ער דאס שטעטל — די קאמפאזיציע געזונט און אויסגעהאלטן; איבערן שטעטל, איבער די סאמע דעכער, פליט א איד מיטן שטעקל אין האנט, מיט א טארבע אויף די פלייצעס. איז אבער דער אייגענער איד א לופט־מענש, וואנט שאגאל זיך א שפיל טאן, אים אקטועל לאזן פליען איבערן שטעטל און דעמאנסטרירן, אויף זיין אייגענעם שטייגער, זיין געוועלשאפטלאכע ראלע. דאס איז א פאנטאסטישער שטייגער, דאס רעכט צו שפילן זיך מיט זיין קאמפאזיציע ווי ער ווייל.

אדער זיין בילד: א נארמאל ציימער, אלץ ארום רואיק, נעלאסן, און אין ציימער א יונג פארל פליען ממש אין דער לופט זיך צו פאראיניקן אין א קוש. דאכט זיך, נעווייניגלאכע מענשן, אבער אין אן אינערלאכן עקסטאז, וועלכער דערהויבט זיי צום הימל. און ווייל שאגאל גיבן פולן אויסדרוק צו דער דאזיקער אינערלאכער דערהויבנקייט און עקסטאז, מאכט ער זיי כמעט אקראבא־

באטיש פליען, און קימערט זיך ווייניק וואס מען וועט דענקען, אז דאס איז א צו־נייע טעכניק און וועט שאקירן אלע רעאליס־טישע באגריפן וועגן קונסט.

צו דער זעלבער סעריע געהערט אויך דאס בילד וואס מאלט דאס שטעטל, וואו די חתן־כלה פליען שפאצירן אין די הימלען (ניט זיי גייען), נאר מיט גליק אנגעזעטיקטע פליען זיי א טאנץ אין דער לופט איבערן שטעטל...

אדער דאס בילד, וואו דער חתן חלומט וועגן זיין גרויסער ליבשאפט און רייכט דער כלה די האנט איבער די דעכער און ברעננט זי פון די הימלען צו זיך.

די בילדער האבן אין זיך אויטאביאגראפישעס, די פיינע נאאי־וויטעט פון חלום, אז די כלה איז הימל־ווייט, און מיטן נאנצן הארצן ציט ער זי צו זיך. אין די בילדער ווייזט ער אויך, אז ער איז דער מאלער פון צארטער ליבשאפט.

• • •

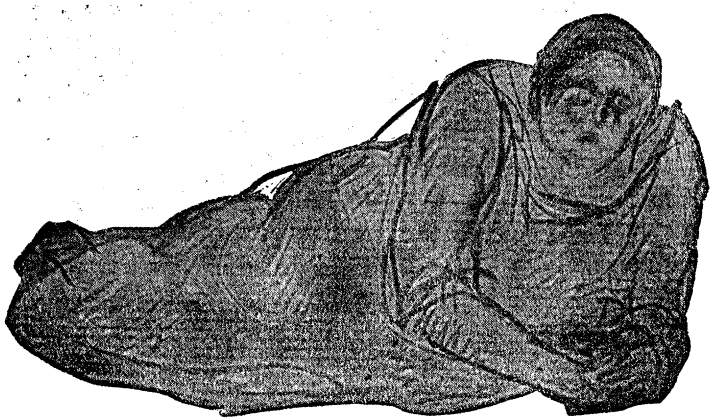
אלץ וואס איז דא געזאגט געווארן, איז וועגן זיינע אידישע בילדער פון אמאל. איצט ווירקט אין דער קונסט־וועלט נאר א נייער שאגאל, א שטרענגער צו זיך אליין. דער פאקט, אז



מארק שאגאל די חופה

דער גרויסער פראנצויזישער קונסט־קענער, וואלאר (דער אנט־דערקער פון די באריכטע אימפרעסיאניסטן: סעזאן און רענוא), האט באשטעלט שאגאלן צו אילוסטרירן גאגאלס „טויטע נשמות", רעדט פאר זיך אליין. וואלאר האט שנעל אפגעשאצט דעם גרויסן שפעריש טאלאנט פון שאגאלן און אים געלאזט אילוסטרירן לאפאנטיינס פאבלען. די דאזיקע אילוסטראציעס, וועלכע שאגאל האט געמאלן אין וואסער־פארבן, זיינען געווען א קינסטלעריש איבערראשונג. איצט האט דער זעלבער וואלאר באשטעלט ביי שאגאלן צו אילוסטרירן די ווערק פון די נביאים.

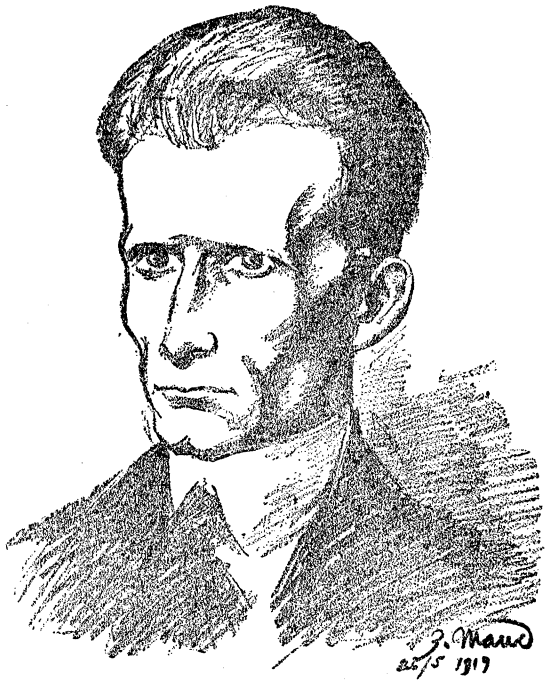
שאגאל מאלט לעצטנס בלומען. מען פילט — אט שטייט שאגאל, א געפילפול קינד, און קוקט מיט גרוים ליבע אויף בלומען, שיינע און וואונדערלאכע בלומען, אוז ווערט ארומגענומען פון טרויער דורך דעם געדאנק, אז באלד וועלן זיי שטארבן, באשליסט ער די פרישקייט און שיינקייט פון די בלומען אייביק־צומאכן אין אומשטערבלאכע מאלרייען. ווען שאגאל ווערט דורכגענומען מיט א קינסטלעריש פארלאנג, שאפט ער מאנומענטאלע קונסט־ווערק. און אויב שאגאל האט געשאפן עטוואס גרויסס, געהערן זיינע בלומען־בילדער צו די געקליבענע שאפונגען פון זיין הארץ.



א וואלקאוויטש צייכענונג

ה. לייוויק.

אַלטמאַדיש



ה. לייוויק

דאָס אַלטמאַדישע פון דער וועלט:
מאַרד, געפאַנגענשאַפט, הינריכטונג,
פאַרראַט, אָפּזאָג.
פאַרראַט פון דעם נאַנטסטן,
אָפּזאָג פון דעם געליבטסטן,
מיט'ן רוקן אַוועקגעדרייט,
מיט גאַל אויף די ליפּן,
מיט גאַלדן-שוואַרצאַפּלען —
שטייט דער נעכטיקער ברודער. —

אזוי ווי געווען,
אזוי ווי עס וואלט גארנישט געשען
פון אייביק.

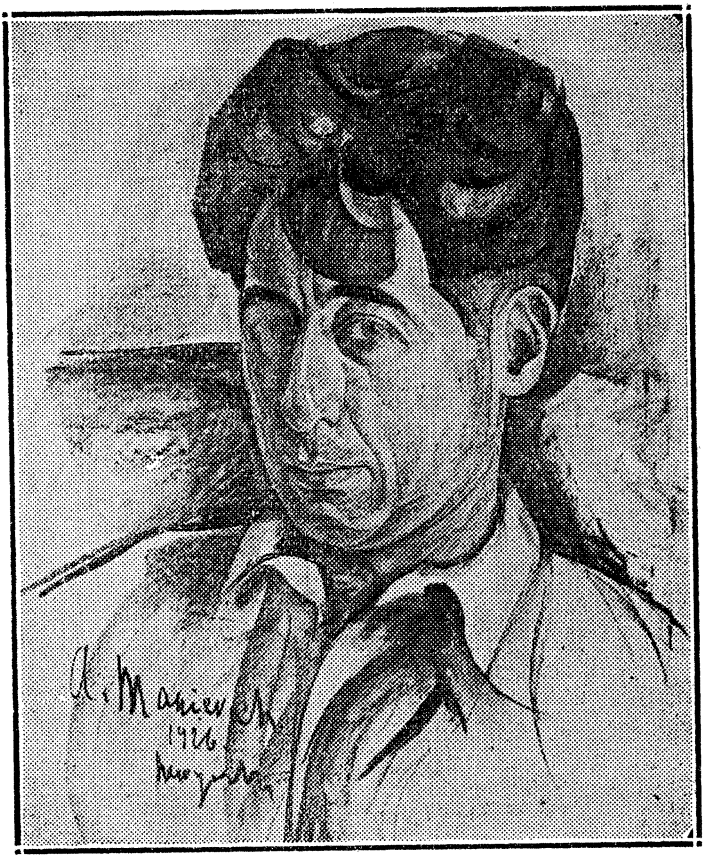
און דער שטארקער איז נאך אלץ דער מאכטהאבער,
און דער מאכטהאבער איז נאך אלץ א רשע,
און דער אמת איז נאך אלץ ביים פארראטענעם,
און ניט ביים פאררעטער;
און גערעכט איז נאך אלץ דער געפיניגטער,
און ניט דער פיניקער.

אזוי ווי געווען,
אזוי ווי עס וואלט גארנישט געשען
פון אייביק.

אלטמאדישע רייד
ביז צום איבל,
אלטמאדיש געזאנג
ביז צו פארשעמט ווערן. —
חרפה. חרפה.
און וואס נאך?
חרפה, חרפה
צו עפענען אויף ניו יארקער גאסן די אויגן
און דערזען זיך אונטער א וואך פון שומרים,
א געפירטן צוריק צום אלטן, צום קאלטן,
אלטמאדישן, אייביקן לאנד פון שניי.
מארש. מארש. מארש.
פארביי ליכטיקע שויבן,
פארביי וואריעמע בעטן,
זאל ניט קיינער באגלייטן,
זאל קיינער ניט טרייסטן,
און די האנט פונ'ם ליבסטן
זאל נידערן און פאלן,
אין פארשלאגענע ווינקלען,
אין שטומער, אין בלינדער פחדנות,
און ניט קומען אנטקעגן.

מארש. מארש.
אין גראבן לייוונט — דאם לייב,
אין אייזערנע קלעצלאך — די פיס.
א טרוקענער לאגל אויף די אקסלען.
שליאכן פארזונקענע — דורך פינפטע עוועניו.
געפראָרענע לענע — צווישן ברעגן פון האדסאן.
צעפיניקטער יאקוטסק — דורך איסט בראדווי.
פארשאטענע יורטעס — אין שניין פון הארלעם.
דורך אלע שליאכן — צום ווייטסטן טראקט
צוריק:
פון אלע נצחונות צום שניי פון עלנט
צוריק:
אלע, אלע, אלע ווערן פארטריבן
צוריק.
זינג מיין הארץ דאם אלטמאדישע לידּ
צוריק:
אדיע, אדיע —

דער שטארקער איז נאך אלץ דער מאכטהאבער.
און דער מאכטהאבער איז נאך אלץ א רשע!
און דער אמת איז נאך אלץ ביים געשלאגענעם,
און ניט ביים שלאגער;
און גערעכט איז נאך אלץ דער, וואס הינטערן שלאם,
און ניט דער ווער קלאפט מיט די שליסלען —
אזוי איז געווען
אזוי ווי עס וואלט גארנישט געשען
פון אייביק.



משה נאַדיר

צוויי פראצעסיעס

1.

די אלטע פראצעסיע קומט:
מי טראגט די „מאמען", מי ווייזט די וואונד,
וואס צוויי מאל טויזנט יאר מיט בלוט זי ברענט —
אף צוגענאגלטע סטאליארסקע הענט.

מי טראגט פארביי אויך מיינע יונגע יאר
מיט העלע פלאקס-צעפליסטע האר.
שטיי איך אין דער האלבער טיר, טויט-בלאס,
און שרעק מיך היינט ארויסצוגיין אין גאס.

וואס ווייזט איר מיר די אלטע וואונד און שפאט
פון עפעס א געקרייציגט אידל אין גאלגאטא
וואס גיט איר מיר ארויין אין נדן פאנדרע'ס בלוט?
צי גיט דא היינט קיין פרישע בלוט דען ניט?

ווי איוב פול מיט וואונדן גיי איך אום און שעלט
דעם טויטן האר פון אונזער בלינדער וועלט:
דאס קרענצל אף זיין קאפ ליגט דאך וויאל און קרום,
צי קוקט זיך דער בלינדער גאט ארום —

אז מארד גייט אום מיט פעדערן אין הוט,
אז זנות פארסם'ט דעם קוואל פון אדום'ס בלוט?
אז וואונדן וואקסן פריש ווי קראפיווע אין פעלד,
אז וואונדיג איז דאס הארץ פון גאר דער וועלט?

עס שטייט דער גאט פון גיפס שוין הונדערט יאר געווים
און זעט ווי סוחרים קושן אים די פים,
צי שפייט ער דען פון צלם כאטש אראפ
אף מערדער'ס פליכעוואטן קאפ?

און ווען עס שיינט די זון אף פארביק פענצטער גלאז
און פאלט אף פאנדרע'ס אידישלאכער נאז, —

צי זעט ער דען די אַרימקייט, וואָס טרערט מיט אייטער
אַף אַלע טרעפּ פון יעקב'ס הויכער לייטער?

און דו, דו שוואַרצער רַאב, דו הימל-קענער,
וואָס בלישטשעסטו אַזוי מיט דיינע פּענער?
וואָס רעדסטו מיר פון טוי, וועז בלוט מאַכט נאָס
אַידען שטיין, אַידען שטרוי אין גאָס?
וואָס זיגנסטו מיר פון שיינעם שטערנדרויב,
אַז דיינע פּאַלעס זיינען פול מיט רויב?

2.

הערט אוים וואָס איך זאָג:
עס זריעה'ט שוין דאָס ליכט פון נייעם טאָג
די פּעלקער ציען צו דעם בערג פון מענטשנפרייד,
אַידער אין זיין אייגן יום-טוב קלייד.

און דאַרטן וואו די חסר-דעה'דיגע לעסטערהאַרד,
שפּילט זיך נאָך מיט עליע-נאַווי'ס בּאָרד,
שטייט שוין אונזערער מיט וואַסער-וואָג אין האַנט
און מעסט די הויכן פון דער נייער וואַנט.

שטייט דער גוטער מלאך מיט זיין זונען-שווערט,
און טיילט אַידן אוים דאָס ברויט פון דר'ערד.
אַידער מענטש אַ קנויט אין רויטער זון,
וועלט די גאַנצע וועלט ליכטיגער דאָפון.

דעם סטאַליאַר'ס הארץ איינגאַנצען אַ באַפרייטס,
זיין גוף אַראַפּגעגליטשט פון רוימער'ס קרייץ:
האַלט ער איצט אין האַנט די סטאַליארסקע מאָס
און מעסט די ערד וואו ער איז באַלעבאָס.



מיין טעסטאַמענט

I

דאָס לעבן איז זיין ברעג אריבער,
עס רוישט, עס ריזלט ווי די ריש —
נערוושטע ליפּן זיינען ליבער
און זאַפטיקער פון בלייכן פּליש.

II

ס'האָט גאָט באשאפן אלע ווערטער,
נאָר איבער זיי הערשט דער פּאָעט.
ער איז רעגירער און באשערטער,
ער פירט זיי צו דעם חופּהבעט.

III

דאָס ווארט בא גאָט איז אן אלמנה,
א כלה איז דאָס ווארט אין ליד.
און איז ווי ליפּן א מתנה
פאַר דעם וואָס ווילּ און ציטערט ניט.

IV

איך האָב אין נייַנצן דריי און צוואַנציק
אין לידער אָנגעזאָגט דער וועלט —
אז אלע אויגן זיינען גלאַנציק
און פון א בענקעניש באזעלט.

V

דאָס האָט געמיינט: איר זאָלט פּאַרווישן
פון אויגן בענקענדע דעם ווייַ.
דאָס האָט געמיינט: אויף יעדן קישן
געפינען זאָל זיך קעפּלאַך צוויי.

VI

האָט איר כאָטש אויסגעפּאַלגט מיך, ברידער,
האָט איר זיך צוגעהערט צומאָל?
א, ווייַ! דער דופט פון מיינע לידער
פּאַרווייט, פּארגייט אן ווידערקול!

VII

און ליפּן בלייבע און גערוושטע
אומזיסט זיך בעטן: נעם און עס!
מיך שרעקן ליפּן ניט געקושטע
ווי אויגן אָפּענע באַם מת.

VIII

דעקט אויגן צו וואָס קוקן, קוקן,
און בלייבן שטום, פאַרגלייזט און בלינד.
און אויב אומזיסט וואו ליפּן צוקן —
איז ווי צו יענעם דור און ווינד.

IX

קושט ווערטער פון דאָסניי און ווידער,
דאָס וואָרט ווי ליפּן רייצט און רופט. —
פון וואָרט ווערט טאַט, פון טאַטן — לידער,
און ס'ליד ווערט אויפגעלייזט אין דופט.

איך בין דער מאַן פון ליד

איך בין אין גאַס געגאַנגען
און גאָרנישט ניט געזען.
ווי ס'וואָלט פאַר מיינע אויגן
א גרויע וואַנט געווען.

ס'איז ניט קיין וואַנט געווען,
דער וועג געווען איז פריי.
נאָר גאַס און לייט און הייזער
גיי איך כמעט פאַרביי.

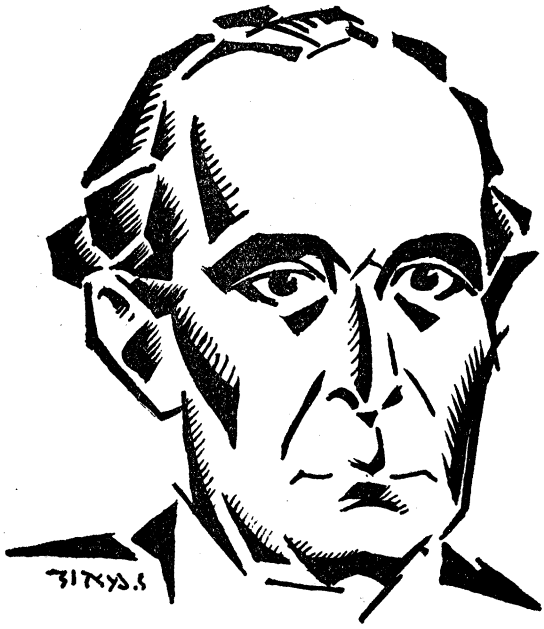
ס'איז ניט געווען טרויער
וואָס האָט מיין ליכט פאַרשטעלט.
אין טיפעניש פון הארצן
א קוואַל האָט אויפגעקוועלט.

און וואָס איך האָב פאַרנומען,
און וואָס איך האָב געהערט, —
צו הערן און פאַרנעמען
איז מיר געווען באַשערט.

מיין בלוט — א שטראָם א טיפער,
א פאָדעם אָן א קנופּ,
איז איינס מיט טויזנט דורות,
אי פאַר אי נאָך מיין גרוב.

כ'האָב נאָך אייך וואָס צו זאָגן,
נאָר זאָגן וועל איך ניט.
איר זייט די לייט פון מעשים,
איך בין דער מאַן פון ליד.

שטילקייט



ס. טשעסטער

עס איז שטיל.
וועך איז שטיל?
די פארדאמטע שטילקייט, איז שטיל —
זי ליגט ווי א הונט אף די לאפעס
און גריזשעט דאס לעבן.

עס איז שטיל — דער פליגל געדרייט,
דער צאפל פון הארץ.
די שטילקייט האט דאס בלוט אין די
אדערן פאר׳סמ׳ט —
באלד וועט אלץ ווערן שטיל.

דער טייך וועט בלייבן שטיין.
דער בוים וועט קיין בלעטער נישט געבן.
דער גראז וועט ניט שפראצן פון דר׳ערד.
און פארגליווערט וועט ווערן דאס לעבן,
ווי שטיינערנע פעלדער.

און שארבנס און קנאכן פון זקנים,
ווען זיך ווייסן אין היציגער זון —
ווי ס׳ווייסן זיך קאלעך-שטיינער
אף שפיצן פון בערג —

אדער ווי טרוקענע ביינער. אף זאמד
אין דער ווייסטע.
ווער וועט באווייגן די שטילקייט —
די הינטישע גאטהייט.
וואס ליגט אף די לאפעס און גריזשיעט
דאס לעבן.



ז. מאוד ציוכענונג

מלון
ליד שדה פראג
נ. ויינברגר



נח שטיינבערג


זוג מיזוג

צווישן הימלקריצער

וואקסן געביידן אלץ גרעסער, ווערן די מענטשן אלץ קלענער. וואקסן פאַרלאַנגען אלץ מערער, פאלן די לאסטן אלץ שווערער. פארשטעלן שטיינערנע גולמים דעם הימל, וואַרפן ריזן שאַטנס אויף דער ערד, ווערן פארשאַטנט די מענטשן — טראַכטן זיי שאַטן־געדאַנקן... גויסעט אין הפקר דער געווינסן, נעמט מען דעם צווייטן פארמיאוסן. לעבט מען צווישן שטאַל און שטיין, דרינגט דער שטאַל אין האַרץ אריין — — לעבן מענטשן אויף אן ענגן ארט, ווערט דערוואַרגן דאַס ערלאַכע וואַרט — — ווערט קאַלט די ליבשאפט צום אַנדערן, מוז דער אמת פון שטאַט אויסוואַנדערן... בלאַנדושען מענטשן ווי שאַטנס אין א מדבר פון מויערן... ווערן זיי ווי שאַטנס פארלוירן — — —

ניו יאָרק

איר וואונדערט זיך איבער מיין גרויסקייט?
די כחות פון אלע שטעט אין דער וועלט האַבן מיך געמאַכט וואקסן. איך בין שטאַרק מיט די מוסקולן פון מיליאַנען הענט. חאַב טויזנטער מיילער, מיט יעדן מויל שלינג איך איין טויזנטער לעבנס. מיין אַטעם גייט צום הימל דורך טויזנטער קוימענס. מיינע אַדערן זיינען אויסגעצויגן צום ים. מיינע נערוון זיינען פארבונדן מיט פילע לענדער. מיינע אַרימס זיינען אויסגעשטרעקט צו דער גאַנצער וועלט. איך בין די וואונדער אַנטאַלאַגיע פון אלע לענדער און ראסן.

בין פארדעקט מיט זשאוער און שטויב, אַבער מיין פנים איז ריין. דער ים וואשט מיינע פים, דער האַדסאַן מיינע קריזשעס. איך בין א ריז — נאר בין נאך נישט רייף. ווי א קאפריזנע קינד, יאג איך זיך נאך משוגענע שפילצייג און בלייב אומבאַפרידיקט. פוץ זיך מיט אלערליי שיינקייטן און בין נאך נישט שיין. שיינקייט דארף צייט און רו... און איך אייל זיך...

מיין רו דאַרף ערשט געבוירן ווערן. דערווייל בין איך פיבער־דיק און נערוועז. אָבער אין מיין האַרץ פלאַמט אַ נייע ליב־שאַפט. מיליאָנען הערצער ציען זיך צו מיר, ווערן פאַר־שיכור'ט און אָפגענארט... ווייל מיין ווייַן איז געמישט מיט סם. מיין געזאַנג געמישט מיט כאַאָס... איך בין שוואַך דורך מיין אייגענער שטאַרקייט. האָב אַזוי פיל רייכקייט און בין קראַנק מיט אָרימקייט. אַזוי פיל שפראַכן טומלען אין מיר... און איך האָב נאָך נישט מיין שפראַך. אַזוי פיל לידער זינגען אין מיר און איך הער נאָך נישט מיין לידּ. האָב מער פרייקייט ווי די גאַנצע וועלט און בענק נאָך רוים. איך חלום פון בא־פרייאונג און בין געבונדן אין אייגענע קייטן — — —

ב ר א ד ו ו י י

ליכטוועלט פון טויזנט זונען! דיין ליכט בלענדט און טרייסט מיין איינזאַמקייט. ביזט דער וואַנזין און האַפנונג פון גרוים שטאַטישן עלנט. האָסט פאַרביטן די שטערן אויף עלעק־טרישע ליכט, וואָס באַזיגן די נאַכט.

אייביק טאַגיקע בראַדווי! דיין האַרץ איז אַ נייַ באַשאַפענער ים. די מענטשן — דיינע פיש. האַרץ פון טויזנט אילוזיעס! קוואַל פון אַ נייַ באַשאַפענער פרייד! אַלץ איז אין דיין פיבערדיק האַרץ צונויפגעדרייט:

רעסטאָראַנען, עראָפלאַנען, כימערן, טעאַטערן און קינא־בילדער. ס'ברענט, קאָכט, זינגט און טאַנצט, אַלץ ווילד און ווילדער: אויטאָמאָבילן, טראַמווייען, סאָבווייען, טשאָפסואים, קאָפייען און קאָבאַרייען.

צעטומלסט דעם אומעט, שלינגסט איין די צייט. פאַרצערסט די יוגנט, אַלטקייט ווערט באַנייט.

בראַדווי! די מענטשן קינדער וואָס קומען צו דיר זיך פאַר־שפילן, זיינען מיר פרעמד — דאָך אייגן. זיינען מיר נאָענט — דאָך ווייט. זיי זיינען ווי גוטע שוועסטער — באַזינן דעם עלנט און ברייגען רו.

בראדוויי! דו ווירבל פון ליכט און שטויב. אין דיין טומלדיקן ים בין איך אן אפגעריסענער טראפן, און פיל ווי דער נעפאלענער שיכור, ווענען דער דאקטער האט פארנייט די וואונדן און ער האט געזונגען:

בראדוויי האט אזויפיל ליכט,
נאר קיין איינע איז צו מיר געבוינן,
איך ווייל בלויז איין איינציק ליכט —
דאס ליכט פון דיינע אויגן.

ש י ק א ג א

שטאט פון לאנגע בולווארן, וואס ציען זיך ווי גרינע שלאנגען, איבער גרויען שטויב — — שטאט פון אנגעלאפענע באן טכוירן, וואס פארסאמען די לופט מיט זייער גיפטיקן אטעם. שטאט פון וואכעדיקייט און רכילות, וואו די איינזאמקייט גריזשעט די נשמה, ווי א מויז דעם דיל פון א פארלאזן הויז. שטאט וואס קוילעט מיליאנען בהמות פאר דער וועלט — און איר הארץ איז א גרויסע, קראנקע בהמה — — שיקאגא, דו גרויס פארשטיינערט דארף! צו דיר בין איך געקומען ווי א גאסט, מיט פרייד אויסצושפרייטן מיינע ליכטיקע חלומות... באגעגנט האט מיך א הונט מענטש, וואס האט מיט גיפטיקע ציין צעביסן מיין הארץ — — —



סאן פראַנציסקאָ

שיין בלענדיקע שטאָט. דיין האַרץ — דער גאָלדענער טויער. דיינע גאַסן — זויבער. ווי פאַר הייליקע צוטרעטן. דיין לופט — קיל און לויטער. דיין זון — מילד און צערטלאַך. דיינע גערטנער און מוזייען זאָגן צו פאַלשן יום טוב. דיינע באַרגיגע גאַסן וויין דיין שטאָלץ. דיינע טאָלן — דיינע חנ'גריבלאַך. ביסט דאָס פנים פון דער ערד.

אָבער וואו איז דיין נשמה? איך האָב זי געזוכט אויף דיינע שיין געבויטע גאַסן און נישט געפונען. אין דיינע אויסגעפוצטע הייזער — און נישט געטראָפן. איז זי נאָך נישט געבוירן?

די מענטשן וואָס זיינען דיין געווייסן מאַכסטו שטום — — די וואָס ווילן באַשאַפן א שענערער שיינקייט, פארשפארסטו אונטער שלעסער... דיינע אמת'ע פארברעכער לאָזטו פריי — —

דיינע פענצטער ברענען מיט שאַנדפלעקן: מיר קויפן און פארקויפן אלץ — —

סאן פראַנציסקאָ! דו אויסגעפוצטע רייכע שיינקייט — ווען וועסטו אויך רייך ווערן מיט א נשמה?





וואָס אמאל ווערן די געביידן אלץ העכער — מצבות פאר קינפטיקע צייטן — — וואָס אמאל גראבט מען זיך אלץ טיפער אין דער ערד, ווי ווערים אין א טויטן לייב. ווי נערוועזע גשפענסטער יאגן זיך מענטשן אין די סאבווייען. ווי פארסאמטע היישריקן איילן זיך אלע — טאג איין טאג אוים. ווי שלאנגען רינגלען ארום די ערד אייזנבאנען. ווי רויבפייגל שרעקן פון הימל אראפלאנען. וואָס אמאל האקט מען אוים מער בוימער און מען פארבייט זיי אויף טויטע זאכן. די לופט ווערט אנגעפילט מיט שטויב, גאז און גיפט. די נערוון ווערן שוואך און ווירירן ווי טעלעגראף-דראטן. דער געדאנק ווערט צינוש, קראנק, און בענקט נאך אלץ — וואָס איז פארבאטן... דורך טויזנט קראמען שרייט דער ראדיא: קויפט ביליגע פרייד! קויפט געשווינט! אלץ פארגייט ווי דער ווינט — — —

חלומות

די פעלזן פעסטע מויערן, די ריזיקע טויערן. די אייזערנע בריקן און שטאָל פאַבריקן — דאָס זיינען אַלץ אַפּגעקילטע חלומות. די בולוואַרן און טראָטוּאַרן וואָס ציען זיך פון שטאָט צו שטאָט, זיינען פאַרגליווערטע חלומות פון דורות. יעדע גרויסע געבוידע איז אַ קליינער פּרואוו פון אַ מענטשנס גרויסן ווילן, וואָס האָט געוואָלט זיך אויפהויבן איבער זיין מזל — און נישט געקענט. די בריקן וואָס ליגן איבער טייכן וויי שלאַפּנדיקע ריזן, זיינען טרויעמען פון מענטשן, וואָס האָבן געוואָלט אַריבערשפּאַנען די צייט און דערגיין — אַליין נישט וויסנדיק וואוהין — — יעדער באַרג איז אַ הויכער געדאַנק פון דער נאַטור. יעדער בוים — אַ שיינער חלום פון דער ערד — — און יעדער מענטש איז אַ חלום פון דעם אייביק אומבאַקאַנטן — וואָס אַטעמט גרויסע וואונדער — — —



א. וואָלקאָוויץ



צער פון איינגעבויגענע רוקנס. וואכעדיקייט פון איינגעריכטע הענט און פּאריסטע געזיכטער. טרויער פון פּארקלעמטע פּארלאנגען און דערשטיקטע געדאנקען — — פיין פון זיין פּארשפּארט אין שטוביקע פּאבריקן, וועלן אין דרויסן צעווארפט די זון פריי איר גאלדיק ליכט. דער פּאטום פון זיין געקאוועט צו א מאשין, וועלן דער ווינט לויפט מיט בלינדע כוואליעס איבער פרייע וועגן. צער פון דרייען א ראד און ווידער, אז מען דרייט זיך אליין ווי א ראד... אן א זין, אן א ציל — — די קללה פון נישט קענען באנעמען דעם אייגענעם צער — לאזט נישט פריי ווערן די פרייד פון דער וועלט — —



אין צייטן פון צווייפל און צער — וועמען זאלן מיר גלויבן? אז דאס מויל פון אונזער נביא איז אויך א נעסט פון ליגן — —

אין צייטן פון קריג און כאאס — וועמען זאלן מיר הערן? אז די וואס שרייען אוים דעם אמת, זיינען טויב פאר זייער אייגענער שטים — —

אין צייטן פון פארלוירנקייט און וואנזין — וועמען זאלן מיר זיך פארטרויען? אז די וואס וילן אונז דערהויבן, ציען זייערע הענט פון א וועריסדיקן גרוב — — —



צווישן מענטש און מענטש ליגט דער צער פון דער וועלט.

צווישן מענטש און מענטש ליגט די פרייד פון דער וועלט.

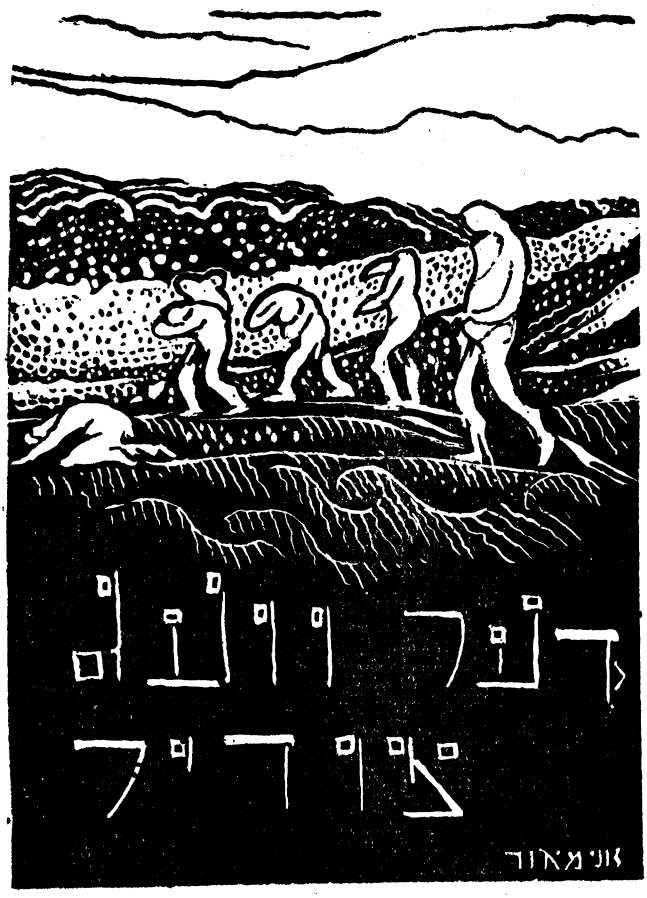
צווישן מענטש און מענטש ליגט דער סוד פון דער וועלט.

צווישן מענטש און מענטש ליגט די דערלייזונג פון דער וועלט.



צו ש —

כ'האָב דיך געוואָלט האָבן לעבן זיך... און זיין זיכער מיט דיר ווי דער טויט— — האָב געוואָלט צונעמען דיין האָרץ און דיין אויער פון דער וועלט און אריינזינגען אין זיי אַלע בענקשאפטן פון מיינע טעג — — האָב געוואָלט מיין אָטעם זאָל זיך פארמישן מיט דיין אָטעם אויף אייביק — — נאָר דו האָסט זיך צעטיילט צו בעטלער... און געוואָרן איינע פון זיי — — און איך בלאָנקע ארום אויף דער ערד — א בעטלער צווישן בעטלער — — —



דער וועג צו דיר איז א וויטער. א געדריטער. אפגרונטן אויף ביידע זיטן. שרעק און פיבער די באגלייטער. אט וועלט פינסטער. באלד צוריק ליכטיק. אט פאלט מען. באלד שטייט מען אויף. גייענדיק וועלט מען פון גרויס קליין. פון קליין גרויס. געלייטערט און פארדארבן. א העלד און א קרבן.

פון קינדווייז אן בין איך געגאנגען דעם לאנגן וועג צו דיר. צו דיר. וואן איך בין געגאנגען אין חדר. צו דיר. וואן איך

האָבן פּאַרלאָזן מיין מאָמעס הויז. די אַלע לענדער וואָס איך האָב דורכגעריזט, איז דאָס בלויז געווען זיך צו דערנענטערן צו דיר — אין די אַלע שטעט וואו איך בין געפּאָרן, איז דאָס בלויז געווען צוקומען נענטער צו דיר — מיין גאַנצן לעבן גיי איך אויף דעם וועג צו דיר, דאָך בין איך פון דיר נאָך אַזוי ווייט — יעדעס מאָל וועז מיר שיינט, איך בין שוין נאָענט צו דיין שוועל, הויבט דער וועג זיך אָן אויפסניי.
איז דער וועג צו דיר אומענדלאָך?
קיינער ווייסט נישט.. נאָר מע דער וועג זיך קיינמאָל נישט ענדיקן, וועל איך אייביק גיין צו דיר — — —

צו לויטערקייט

צו וואָס מענטש קענסטו זיך דערהויבן? אַז דיין העכסטער ציל צו וואָס דו ציסט זיך, ציט זיך אויך צו דער ערד — ווי קענסטו זיך לייטערן, אַז די וואָס זיינען אַרום דיר, מאַכן מיט זייער בלינדקייט דאָס שענסטע אין דער וועלט צו אַש — —
דאָך מאָנט אין דיר א שטים פון דורות און זאָגט: זיי דו א פלאָם צווישן דעם אש פון דער וועלט — אויב אומעטום זיינען אויסגעלאָשן די לויטערע פייערן, זאָלסטו זיך לייטערן אין דיינע אייגענע פלאָמען — — אויב די וועלט איז פאַר מענטשן פאַלש און פינצטער, זיי דו א פייער-זייל פאַר די בלאָנדזשענדיקע אין דער עלנטער נאַכט.. און פיר זיי צו לויטערקייט — — —




LOUIS LOZOWICK '29



ווער איז די קראפט וואָס שאפט
און בלייבט א סוד?
איז דער וואונדער פארן שכל צו גרויס?
צי איז אלץ א צופאל בלויז?

וואונדערלאַנד יאָסעמיטי! * דיין קעניאַן פירט צו א הייל פון נייע זעאונגען. אין האַרץ פון גרויסן גרויען בער**) אַנטפלעקן זיך די סמנים פון באשאפונג. ווער איז דער סקולפטאָר וואָס האָט אָפגעהאַקט דעם גראַניט בארג אזוי שארף, אז קיין רעגן, קייןווינטן, האָבן געקענט אָפמעקן זיין אוראַלטע שאַרפקייט? דיינע וואסערן קאָכן און רוישן מיט דער אורקראפט פון דער ערד, וועו אלץ איז געוועזן פייער. דיינע בערג וואָס באהעפטן זיך מיטן הימל, זיינען נעטער פון יענע צייטן, וועו וועלטן זיינען געוואָרן געבוירן...

---

*) דער וואונדערטאָל אין קאַליפאָרניע.

**) אויף אינדיאַניש מיינט יאָסעמיטי: גרויסער, גרויער בער.

בערגפאנטאזיעס

אמאל האט נעוואלט די ערד זיך פאראיניגן מיטן הימל. האט זי געשטרעקט אירע קרעפטיקע אריבם אין דער הויך. מיט פייערקראפט זיך געריסן צום הימל. זיך פארמאסטן אין דער הויך מיט וואולקאנישע פויסטן. א פויסט — א בארג! איז דער הימל געווען צו ווייט... זיינען צעגליטע אריבם געוואקסן פארגליווערט אין פעלזן. די פויסטן פארשטיינערט אין דער ליידיקייט — אייביקע צייכנס פון נישט קענען דערגרייכן — —

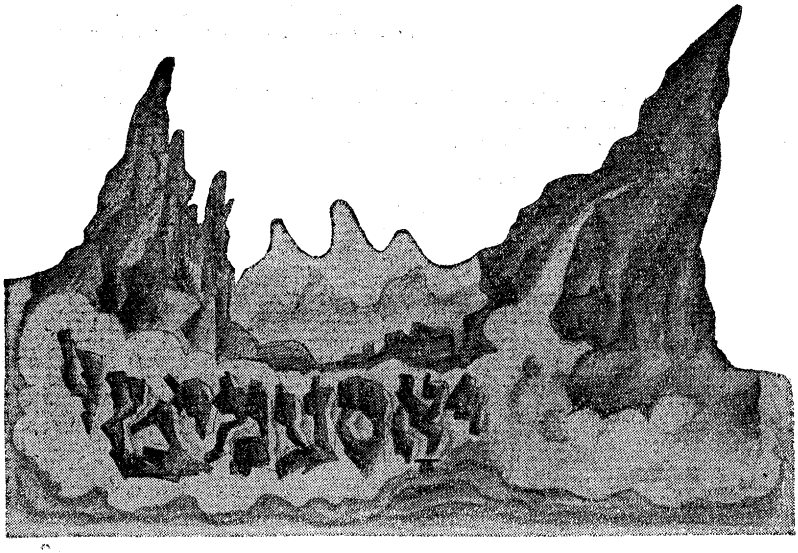
אויף די בערג עלנבויגנס זיינען אנגעפאלן שנייען. איבער די זילבער קעפ געוועלטיקט די קעלט. נאר אין הארץ פון די בערג קאכט אוראלטער פייער — דראנג צו נייער דערהויבונג...

באהעפטונג

ארויפקלעטערן אויף די העכסטע שפיצן.
זיך שלייפערן אין די טיפסטע טיפן.
צעשניידן די אומרו אויף ווילדע שארפן.
צעשפילן דאס בלוט אויף די בוימער האלפן.
צווישן וואונדער אין עקסטאז אויסגיין.
מיט שיינקייט פון לעבן דעם טויט מאכן שיין.

פאר די וואס הערן

זינגען די בערג געזאנג פון שוויינן.
געזאנג פון רו. געזאנג פון שטיינן.
געזאנג פון זיין זיבער.
געזאנג פון זיין צוזאמען.
געזאנג פון שטיין באוונדער.
געזאנג פון טיפע סודות.
געזאנג פון שטומע וואונדער.



בערג געזאנג

מיר זיינען מאנומענטן פון אייביקייט.
שווייגן אויס די סודות פון צייטן.
מיד פון אונזער פארשטיינערטקייט,
טרוימען מיר פון פלאטערדיקע ווייטן.

עס קומען צו אונז קליינינקע מענטשן,
מיט אומרו ווי גיפטיקע שטויבן,
מיר וואלטן מיט אורקראפט זיי בענטשן,
זיי זאלן אליין זיך דערהויבן.

סימפאניע פון וואסערפאלן

זיגזאגיש זינגענדיקע יאסעמיטי! די סימפאניע פון לעבן
האַרמאָנירט אין דיר בעסער ווי אויף דער גאַנצער ערד.
אורא! אורא! שפילן דיינע וואסערפאלן.
רוישיק ראשן דיינע קעסלגריבער.
קייכיק קאכן דיינע כוואליעם צווישן שטיינער.
קוועלנדיק זינגען דיינע קוואלן.

אויפגעריצטע כוואליעם, ווי צעריצטע וויסע הינט,
לויפן מיט אימפעט איינע איבער די אַנדערע.
קריכן זיך אין האַרץ אריין. בייסן זיך,
ביז שוים רינט פון די מיילער.

צעטומלטע כוואליעם, וואוהין לויפט איר?
איילנדיקע כוואליעם, ווער טרייבט אייך?

געזאַנג פון כוואליעם

רויש! רויש! דער דראַנג צו פרייקייט רוישט אין אונז.
דער אימפעט פון זיין זינגט אין אונז.
איר זענט שטאַרק, שטיינער! ליגט אויף איין אַרט.
מיר זענען שטאַרק מיט אונזער שוואכקייט.
צעריסן זיך און ווערן גאַנץ.
לייזן זיך אויף אין טראַפנס
און אייביק מעכטיק.
אייער האַרטקייט וועלן מיר באזיגן.

רים! רים! מיר וועלן זיך דורכרייסן!
בים! בים! מיר וועלן זיך דורכבייסן!
וויכער מאכן אייך מיט אונזערע שארפן.

לייטערן מיט אונזערע וואסערפאלן האַרפן.
ביז ווערן וועט איר א טייל פון אונז.
ביז אלע וועלן ווערן איינם — — —

געזאַנג פון וואַסערפאַלן

מיר זינגען דאָס פרייסטע געזאַנג פון די הויכן.
טאַנצן אויס מיט ווייסע שלייערן די פרייד פון די טיפן.
אונזער פרייהייט — אייביקער פון אלע פרייקייטן.
אונזער ווייסקייט — ווייסער פון אלע ווייזהייטן.
געליטערט און הייליק.
דין און מעכטיק.
אייביקער באַוועג און יונג.

מענטשן, קומט צו אונז!
זיך אויפפרישן מיט אונזער פרישקייט.
לויטער ווערן מיט אונזער לויטערקייט.
יונג ווערן מיט אונזער יונגקייט.

טאַנץ פון וואַסערפאַלן

וואסערפאלן קאַקעטירן מיט זייער ווייסקייט.
מיט לאַכנדיקער לויטערקייט און דינקייט.
טאַנצן מיט ווייסע כלה שלייערן.
שפּיגלען זיך אין זון און פלאַטערן
אַן אויפהער פון די בערג אין די טאַלן.

וואסערפאלן גרינע האַרפן
מיט זילבער סטרונעס
שפּילן דאָס ליד
פון פאלן אין די טיפן
אויף שטיינערנע שארפן.



בערג

בערג קייטן זיך אין דער לענג, כוואליען זיך אין אלע זייטן.
צעריסן זיך, בינדן זיך צוזאמען, פארהאמעווען זיך איינע אין
די אנדערע ווי ראנגלדיקע ריזן.
בערג שרייבן מיט שריפט פון שטיין אין דער לופט ארויף.
בערג זיינען געשטאלטן:
מיט קארבן, קנייטשן און פאלדן.
בערג לעבן.
בערג חלומען.
פארשטיינערטע חלומות
פון דער ערד צום הימל.

א בארג אנגעלענט אויף די פלייצעס פון זיין ברודער.
איז רואיק און שטארקער ווי אלץ אויף דער ערד.
דריי בריידער שטייען ארומגענומען, די קעפ אין דער הויך —
וועכטער פון דער אייביקייט.
א גאלדענער בארג האט זיך פארחלשט אויף א גרינעם בארגם
אקסל און געבליבן פארגליווערט.
א מחנה בערג אין טאל שטייען שטארק פארטיפט —
אין א הויכן ענין.

א גרופע גרינע בערג מיט אש פלעקן ליגן צונויפגעדרינגט
ברוגז צום הימל: ס'איז ענג!
א קופערנער בארג צוגעטוליעט צו א מעשענעם בארג האלט
אים צו מיט שטיינערנע הענט.
א שמאלער בארג אפגערוקט פון א בריטן בארג איז געבליבן
עלנד אויף אייביק.
בערג ווי פארשטיינערטע העלפאנטן ליגן פויל אן א ציל.



בערג ווי פארשטיינערטע העלפאנטן ליגן פויל אן א ציל

צעקריגטע בערג ראנגלען זיך, ליגן מיט די הינטנם ארויף
און שעלטן דעם לין פון דער וועלט.
פורפור בערג פארן זיך, ליגן איינגעקנוילט מיט ליידנשאפט
אונטער דער פלאמיקער זון.
א בארג פויל אנגעשפארט אן א פרעמדנם פלייצע, נעניצט
אין דער וועלט ארויס.



צעקריגטע בערג ראַנגלען זיך, ליגן מיט די הינטנס אַרויף
און שלעטן דעם לין פון דער וועלט



אַ בארג פויל אָנגעשפּאַרט אָן אַ פּרעמדס פּלייצע,
גענייצט אין דער וועלט אַריין

א בארג גיגאנט מיט א פארמאכט מויל שווייגט אוים הויכע סודות.

א בארג מיט אויסגעשטרעקטע הענט צום הימל, טוט תפילה צו דער לויזיקייט.



א בארג מיט אויסגעשטרעקטע הענט צום הימל, טוט תפילה צו דער לויזיקייט

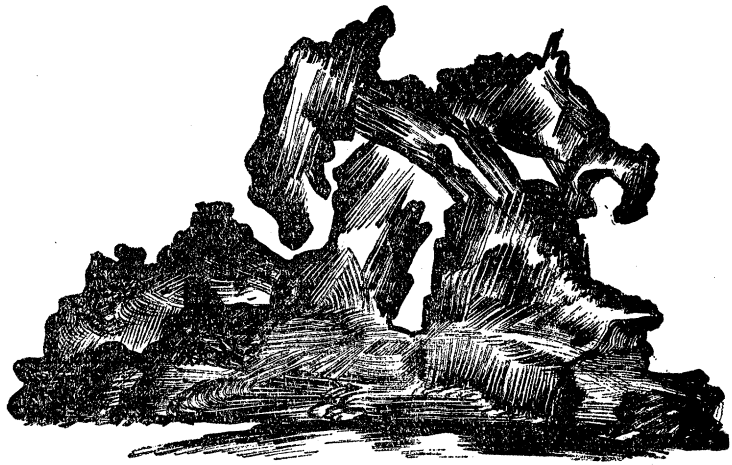
פארשלאפענע בערג האלזן זיך, די קעפ פארוואלפן ווי פארליבטע פערד. יונגע בערג ווי קינדער ליגן צוגעטוליעט צו זיי און רוען.

בערג פארהאלעט מיט רונדיקע בייכער, סטארטשען ארוים ריזיקע בריסט און בענקען.

בערג מיט בערג זיינען באהעפט. זעט אוים א בארג איז דער הויך פאראינזאמט, איז ער אין דער טיף פארבריידערט. על קאפיטאן*) שטייט פארעקשנט, ווי א הערשער איבער זיינע בערג ברידער, אייביק געשמידטע.

*) אייגער פון די גרויסע בערג אין יאסעמיטי.

אלצדינג איז געשמידט.
בענקס נאך פרייקייט און איז ניט פריי. אלע זיינען פארצאמט.
בוימער — שטייענדיקע חיות.
מענטשן — גייענדיקע בוימער.
בערג — פארשטיינערטע וועלטן — —



פארשלאפענע בערג האלזען זיך, די קעפ פארוואַרפן ווי פארליבטע פערד

רעגנבויגן

יאסעמיטי! דיינע וואסערפאלן הויכן אין דער הויך מיט שטענדיקן רעגן. דיין פילפארביק בלומ רינט פון דיינע קעפ שטראלט מיט אלערליי קאלירן. ווי א זוניקער ארק הענגט איבער דיינע וואסערסטרונעס א רעגנבויגן: א בריק צו דער אייביקייט...

האָרצריטמען

האָרץ, נישט קלאָפּ אזוי האָסטיק. רואיק פּאָרנעם די וואונדער
פון יאָסעמיטי. און דו לויטער אויג, שענסטער סוד פון באשאפן,
זעטיק זיך מיט דער שוינקייט פון דער וועלט און ווער
קיינמאָל נישט זאט.
די זון גנבעט זיך דורך די צווייגן. לאָסטשעט די בוימער.
צערטלט יעדעס שטיינדל און גלעט די קעפּ פון די בערג.
נישט ווייט פון הימל הענגט אריבער א שטיק בארג ווי א
קעמלס קאָפּ. אויף זיין קאָרק שטייען מענטשן און חידושן
זיך אין דער וועלט אריין. איך האָב אויסגעשעפּט שוין אלע
כוחות פאר די וואונדער. פּאָרשטייערט בין איך פון די גרויסע
שטעט אהערגעקומען, וואו די מידקייט פרעסט אויף יעדע
פרייד... און כאָטש איך האָב דאָ אלץ פאָרגעסן, דאָך
ציטערט נאָך אין מיר דער קראָנקער כאָאָס פון די פאָר-
שטיינערטע שטעט — — —

ב ו י מ ע ר

די סעקוואָיאַ בוימער רוישן ארויף צו די בערג:
וויהוו! ווי דערהויבן! רייסן זיך, דערהויבן זיך,
דעם הימל צו דערגרייכן. די בערג צו איבערשטייגן.
די זון בענטשט זייערע צווייגן באָטאָג, באנאכט
שיכורן זיי מיט לבנה.
אין אוונט קומט די לבנה, לענט זיך אן אויף דעם אקסל
פון א שטאָלצן בארג, לאכט מיט זילבער געלעכטער
איבער דעם פּאָרכישופטן יאָסעמיטי.
די בוימער פּאָרחלומט רוען.
די פייגל אין די נעסטן רוען.
אלע חיות רוען.
און מענטשן? ווער יויים? —
א רויט בלויער קאָליר בליט אין דער באנאכטיקער לופט.
די בערג ווי געטרייע וועכטער באשיצן די מיסטעריעזע נאכט.

וואונדער

די זון שווימט ארויס אין דערפרי פון יאָסעמיטס שפיגל-טייך. וואַרפט בלוי-וויסע שלייערן איבערן הימל, באַקרוינט די בערג מיט גאָלד, שטיינט איבער די שפיצבערג. צוזאַמען מיט דער זון קלעטערן מענטשן אַלץ העכער, העכער. אויפן העכסטן שפּיץ בלייבן זיי מיד... דאָס האַרץ וועלט שוואַך — שטאַרק איז די פרייד. די וועלט אויף די שפּיצן איז ווי ניט. פאַר די אויגן ליגן אויסגעצויגן די אוצרות פון די צייטן. דאָ זעט מען ווי וועניק מען האָט נעזען... מען פאַרגעסט דעם געדאַנק פון פאַרגיין. מען פרייט זיך מיטן נס פון זיין... נישטאָ דאָ קיין שטרייט — קיין טויט — אויף דער העכסטער הויך קיניגט די אייביקייט — — מענטשן וועלן שטום... וואַסערן רעדן — — בערג דערהויבן... טאָלן ציען אין דער טיף — — פון די גרויסע וואונדער עפענען זיך מיינע טיפע וואונדן — —

איך שפּאַר זיך אָן אויף א שטיין. מיט פאַרמאַכטע אויגן דערזע איך א קריץ — איך אויף אים... און ווי עס רינט דאָס בלוט פון וואַסערפאַל, — רינט אויך מיין בלוט, מישט זיך אוים מיטן זינגענדיקן שטראָם פון נעוואדא-פאַל.
איך קום צו זיך. מיין האַרץ איז מיד. אַלץ אין מיר לעשט זיך אוים, און וועלט באַשוועלט — — לייכט איז מיר זיך אויפצושטעלן צום טויט... בין צו אַלץ שוין טויב... נאָר די וואַסערפאַלן רוישן אין מיינע אויערן:

וואונדער

וואונדער.

וואונדער.



דער בלויער פויגל שפרינגט פון צווייג צו צווייג.

פ ו י ג ל

די לופט וויבריירט מיט געזאַנג. תמיד שפילט די סימפאָניע פון דער וועלט. בינען זשומען. אינסעקטן עסן זיך. הירשן לויפן. האָזן שפרינגען. פויגל טאָנצן און שפילן זיך.

שיינער פויגל, וואָס טרינקסטו?
איך טרינק דעם טוי פון די גראָזן.
שיינער פויגל, וואָס עסטו?
די קערנער וואָס די ווינטן פארבלאָזן.

געזאַנג פון בלויען פויגל

בערג, וואו האָט אייך דערהויבן?
טאָלן, וואו האָט אייך דערנידעריקט?
איך פלי אויפן העכסטן בארג
און טיפסטן טאָל,
פאר מיינע אויגן זיינען אלע גלייך,
אין וואונדער זיינען אלע רייך — —

נעזאנג פון טאָלן

פּאר דער אייביקייט איז נישטאָ קיין בערג, קיין טאָלן.
די צייט וועט אלץ צעמאָלן.
דער שטאָלצער קאָפּ פון העכסטן בארג
איז שוין געלעגן אמאָל
אין טיפסטן טאָל.
די טאָלן וואָס זיינען דערנידעריקט,
וועלן אמאָל זיין דערהויבן — —
דאָס איז די קראָפט פון אונזער גלויבן.
דאָס לעבן ברענט דורך פאלן און שטייגן.
אויסגעשרייען פון שטארקסטן צער...
און פרייד אין טיפן שווייגן — — —

ח י ו ת

יאָסעמיטי בערג, די ריזן וועכטער, לאָזן נישט צו קיין שרעק.
ליבשאפט רינגלט דאָ ארום אלע באשעפענישן. חיות לויערן
נישט אויף מענטשן. בערן נעמען שפייז פון מענטשלאכע
הענט. הירשן גייען צו ווי צו נאָענטע באקאנטע, בעטן מיט
מענטשלאכע אויגן: גיט עפעס ס'האָרץ אונטערצולענען.

קומט צופליען א בלויער פויגל. א ברוין זיידענע קרוין אויף
זיין שפיציקן קאָפּ. די קרוין פלאָטערט אין ווינט. דער בלויער
פויגל שפרינגט פון צווייג צו צווייג, זינגט מיט פרייד. דאָס
געזאנג מיינט: כ'חאָב ליב. טאָנצט ארום די מענטשן אָן מורא.
מיט אמאָל גיט ער איבער די קעפּ לוסטיק א פלי: קיינער
וועט נישט טאָן קיין בייז אין לאנד פון וואונדער —
יאָסעמיטי.

פּלעקן

אויף די שפּיציקע שטיינער פּאַרטריקנטע פּלעקן פון בלוט.
די צייט קאָן זיי נישט פּאַרמעקן... א צייכן פון די רויטע
קינדער. וואָס זיינען געפּאַלן אויף יאָסעמיטים פּעלזן און זיי
באַשפּריצט מיט בלום. יעדער וויסער פּוס שטייט אויף א
רויטן קבר... דאָס האָבן די ריטער פון געפּאַרבטן שפּיני־
ווענם זיי באַזיגט מיט טויט און דעם וואונדער־טאָל געמאכט
פּאַר א גאָרטן — — נאָר אויף יעדן גרינעם בלאַט זידט
א רויטער פּלעק — — —

געזאַנג פון טייך מערצעט

אייביק פּליסן,
זיך איבערגיסן,
וואָך וואַנדערן,
פון אַלטן צום אַנדערן.

זיך פּאַרשפּרייטן,
איבער ווייטן,
זיין אי דאָ,
זיין אי דאָרט —
נישט געקאָוועט צו קיין אָרט.

זיך באַשפּריצן,
מיט זונען בליצן,
כדי זיין שיין
אין פּארגיין...
און נישט קלערן
פון נישט ווערן...

ר ו

ליג זיך אזוי רואיק אויפן קילן גראז. גיי אין געדאנק מיט די וואלקנס איבער קלאודס רעסט.*) פיל זיך פעסט ווי על קאפיטאן, וואס פאריירט צום הימל זיין שטיינערנעם שטערן. די אויגן באהעפטן זיך מיט די ליכטיקע פארבן פון די לופינען. די אויערן זינגען אין כאר פון די פייגל און גרילן. דעם קאפ אויפן שטאם פון א Sequoia Gigantia וואס די האנט פון צייט האט ווי וואונדער דא צעשטעלט. אלץ ארום איז שטום — דאך רעדט צו מיר יעדע זאך ... אלע מיינע וואונדן פארגעסן אויף אייביק — — מיין הארץ ווערט א פויגל און זינגט צו דער וועלט ...

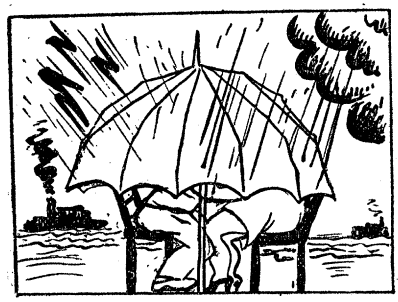
פ ר י י ד

פרייד פון אייביקן געבורט. פרייד פון אויסגעהיילטע וואונדן. פרייד פון הערן מוזיק פון בוימער און וואסערפאלן. פרייד פון שמעקן דעם שארפן דופט פון פרוכטבארע פעלדער. פרייד פון זען די פרוי דאס ערשטע מאל וואס ווערט דיר הייליק. פרייד פון זען בערג מיט קרוינען פון שניי, ווען די וואלקנס טוליען זיך צו זיי. פרייד פון קארנפעלדער ווי גאלדענע ימען, ווען די זון איז אויסגעשפרייט אויף די זאנגען. פרייד פון פארגעסן דעם צער, וואס מאכט וויאנען די פאנטאזיע. פרייד פון פרישע קילע וואסערן אין א היסן טאג, ווען די זון איז אויפגערעגט. פרייד פון טיפע לוידן, וואס מאכן וואקסן די נשמה. פרייד דורך ווערן איינס מיט אלעמען דורך א גרויסן הייליקן געדאנק — — פרייד פון ווערן רואיק צום געדאנק וואס איז וואונדערלאך גרויס ... צו ווערן אוים — — —

*) א הויכער בארג אין יאסעמיטי.

באשאפונג

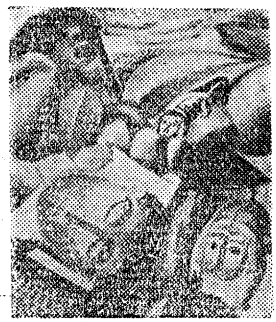
מיליאָנען יאָרן האָסטו זיך געברענט אין פלאָמען.
כדי צו זיין געקאָשערט.
מיליאָנען וואָסערן האָבן דיך געוואָשן.
כדי דו זאָלסט זיין געלייטערט.
מיט אייביקער קראָפט פון אירע הענט
האָט די מאָמע ערד געפורמט דיינע וועגן.
פאָרהיילט דיינע פייערדיקע וואונדן
און דיין לייב באָדעקט מיט גרינע הויטן.
דיינע ריזן קעפ האָט זי פאַרפלאָכטן
מיט פילפאַרביקע לאָקן וואָס שלענגלען זיך
פון דיינע שטיינערנע בריסט אַראָפ אין די טאָלן.
די טייכן וואָשן דיינע אויגן.
די ווינטן קעמען דיינע ברעמען.
דיין מויל שלינגט איין יעדע נאַכט א נייע זון —
אין דערפרי שיינט זי אויף אין דיינע אויגן.
דיין טיפער שויס. אויסגעבעט מיט גראָז דיוואָנען.
לאָדט איין צו רוען.
קומט איר אַלע מידע צום יאָסעמיטי!
באַנייט זיך מיט די וואונדער
פון אייביקע וואונדער — — —



ניי יום טוב

אין דער וויטער וויט בליט די צייט, ווען מענטשן וועלן זיך באפרייען פון אלערליי שלאכטן און אייגן געמאכטן צער — וועלן זיי פליען ווי פייגל צו די פרידלאכע פעסטונגען פון יאסעמיטי. אויף די קעפ פון די בערג געקעמט פון די ווינטן, וועלן זיי טאנצן:

דעם טאנץ פון באפרייאונג.
דעם טאנץ פון א נייעם יום טוב.
פון א ניי באשאפענער פרייד.
צום ריטם פון די וואסערפאלן.
צום געזאנג פון די ווינטן.
צו דיר, יאסעמיטי, נאטורטעמפל, וועלן זיך ציען מיט פרייד, מחנות פון אלע לענדער און שטעט.
זיך צו דערפרישן מיט דיינע וואסערן.
צו דערהויבן אויף דיינע בערג.
דורך דיין גרויסקייט פארגעסן
וואס איז מיאוס און קליין...
דורך דיין גראנדיעזער שיינקייט
אליין ווערן שיין — — —



ב. קאפמאן
דער טויטער רייטער

לעבן

אומנעריכט איז דער טויט געקומען און גענומען שניידן אויף לינקס און רעכטס. גאַנצע משפחות, פאַטערס, קינדער און אייניקלאך, פלעגן פאַרנאַכט ארויסקריכן אין די ענגע געצעלטן און אויף מארגן פרי פלעגט א העלפט, א דריטל און אמאל א פערטל פון דארטן ארויסקריכן, איבערלאַזנדיק די איבעריקע ראַנגלען זיך מיטן שמערצלאכן טויט, וואס האט זיך ביינאכט אין שלאף ארויסגענגענבעט אין געצעלט און האט שטילערהייט גערופן מיט ווייטיק די נשמות פון די שוואכע, ניט ווידערשטייענדיקע קערפערס. די, וועמען דער טויט האט איבערגעלאזן פאר א צווייטן מאלציט, זיינען געלאפן פון די פאַרפעסטעטע געצעלטן אן א ריכטונג און אן א רעזון, אויסמיידנדיק די שמאלע שטעגלאך, וואס דער באַאומרואיקטער בער האט אין טיפן שניי אויסגעטראטן און די טריט־סימנים פון די הינטן, וואס זיינען ערגעץ אוועק זוכן מאך אונטערן שניי.

מען איז געלאפן ניט־וויסנדיק וואוהין און מען האט געפילט, אז ער, דער טויט, לויפט נאך מיט א לאנגן שטריק און וועט אים פאַרווארפן ארום האלז דעם, וואס וועט בלייבן אין זיין ממשלה. יעדערער האט הינטער זיך געפילט זיין אטעם, און טאמער האט דער ווינט פון אנטקעגן ארויסגעבלאזן אין די בריט־פאַנאַנדערגעפאנטע נאזלעכער דעם וויטן ערוך פון א מענשלאכן ישוב, האט מען זיך ווי וואַנזיניק דערשראקענע געוואַרפן אין א צוויי־טער ריכטונג און וויטער גלאפן. אבער אומזיסט: ער, דער שרעקלאכער, דער גרויזאמער, האט ווי א שפין פארשפייט זיין נעץ וויט און בריט איבער דער טונדרא, און וואוהין מען איז ניט גלאפן, האט מען דעם טויט מיט זיך מיטגעבראכט; וואוהין מען איז געקומען, איז ער שוין דארט געווען. עס איז ניט געווען קיין פלאץ וואו זיך צו באהאלטן. מיטן ווינט איז ער גע־קראכן אין יעדער שפארונע פון געצעלט, צוזאמען מיטן קאלטן אטעם פון ים האט ער זיך געקויקלט איבערן שניי און האט מיטן שטורעם געוואיעט צווישן די הויע צווייגן פון די בוימער. אבער זיי, די איינוואוינער פון דער טונדרא, האבן ניט געוואוסט, אז ער איז אזוי גייציק און האט פון אנדערע געטער אזוי פיל שטי־



דר. ל. שוואַרצבורג

קער לאַנד אפגענומען, אז מענשלאכע פים קענען עס ניט דורכ־שפרייזן, אבער מען איז נעלאַפן.

זיידעס, מיט קורצע, נרויע צעפלאַר, מיט איבערגעגעסענע פון רויך רויטע מאַנדל־אויגן, זיינען נעלאַפן פון זייערע יונגע ווייבער, וועלכע מען האט ערשט נעקויפט, און איבערנעלאזן זיי מיטן טויט, וועלכער האט זייערע קערפערס אין פארלויף פון איין נאכט אין איבערגעברענטע שטיקלאך האלץ פארוואַנדלט.

טאטעס האבן נעלאזן זייערע יונגע זין אין די נעגל פון דעם גאט, וועלכער, מסתמא, מיד ווערנדיק פון זיין אומענדלאכן טאנצן איבער דער בריטער טונדרא, האט זיין דורשט מיט זייער יונג בלוט נעלאשן.

מאמעס האבן מיט פארשטאפטע אויערן זייערע טעכטער אין וואנזיניקער היץ אין די געצעלטן געלאזן זינגען הללויהס דעם פרעמדן גאט, וואס האט זיך אהער ארייננעריסן, און האבן זיך אליין צום צווייטן עק־וועלט געלאזן לויפן.

מען איז געלאפן יעדערער באזונדער. מען האט איינער אין דעם צווייטנס אויגן דעם מזבח פון דעם פרעמדן גאט נעזעען און מען איז איינער פון אנדערן געלאפן, כדי אויף דעם מזבח ניט געבראכט צו ווערן. אבער ער, דער טויט, איז מיט יערן פון זיי נעגאנגען, איז צוזאמען מיט זיי איבער דער טונדרא געלאפן און האט זיי אין וועג, אין טיפן שניי, אונטער א בוים, אין א פאר־לאזענער נארע פון א דערשראקענער חיה, זיי ארומגענומען מיט זיינע קלאמער־הענט און פלעגט זיי דארט לאזן ליגן ביזן פרילינג, וועז די רכילותדיקע סאראקעס וועלן קומען זיי מספיד זיין און הונגעריקע אדלער — זיי מקבר זיין.

ווי א שטורעם פלעגט ער זיך איבער פרעמדע ממשלות דורכ־טראגן, אוים ראטן דאס לעבן וואס האט זיך דארט געפונען און פלעגט נאכהער פארשווינדן, איבערלאזנדיק די פעלענע געצעלטן אנגעפילט מיט פארפראענע מתים, פארווילדעטע הירשן, וואס האבן זיך ארום די קברים־געצעלטן געקראצט און דעם טויטן־נערוך נעשמעקט.

עס איז נעווען אין עטלאכע טעג ארום נאכדעם, ווי דער טויט איז נעווען אוועק. אין דעם פלאץ וואו עטלאכע טונגוסן־משפחות האבן אויפגעשטעלט זייערע געצעלטן, איז נעווען שטיל. מער ניט — דער ווינט האט נערעדט צווישן די בוימער און האט זיך נעגליטשט איבער זייערע שפיצן. אייניקע פעלענע געצעלטן זיינען נעשטא־נען פארלאזן פון די לעבעדיקע און אנטהאלטן אין זיך די טויטע, וואס זיינען נעווען צעווארפן איבערן געצעלט. אנדערע זיינען נע־לעגן נעבן דעם קאמין, וואו דער טויט האט זיי פארכאפט. אייי־ניקע — אין דעם אינווייניקסטן קלייעם פיר־עקיקן געצעלט. אין אנדערע געצעלטן זיינען לעגן טונגוסן, וואס האבן נאך נהאלטן אין קעמפן מיטן טויט, האבן זיך געמאטערט אין זייער לאנגזאמער נסיסה, אדער נהאלטן אין ארויסרייסן זיך פון דער שרעקלאכער מגפה — א זעלטנהייט, וואס טרעפט זיך פארט אמאל.

צווישן די, וואס זיינען פארבליבן נאכדעם ווי עטלאכע מיט־גלידער פון דער משפחה זיינען לעבעדיק אנטלאפן און אייניקע

געבליבן ליגן צונויפגעקאַרטשעטע ביים קאַמין, איז געווען דער אַלטער מכאַם. זיין שנור מיט איר דרייַ־יאָריקן קינד.

זיי זיינען געלעגן אין דעם קליינעם אינווייניקסטן געצעלט, צוגעדעקט מיט הירשענע פעלן. אין דעם ניט־געהייצטן געצעלט איז געווען קאַלט. די לויפענע שיסעלע מיט הירשן־שמאַלץ, אין וועלכער מען פלעגט אָנצינדן א קנייטל, איז געווען לידיק. פון דעםווינקל, וואו די דריי לעבעדיקע נפשות זיינען געלעגן, האָט געשלאָגן א ווייסער דאַמף, וואָס פלעגט באַלד פאַרקילט ווערן אין פראָסט אויף די וועגט פון געצעלט.

אין דער מלוכה פון טויט האָט זיך נעהערט נאָר דאָס שטילע אָטעמען פון די קראַנקע, וואָס זיינען געלעגן רואיק אונטער די פעלן, און א שטומער הינטישער וואַיען. דעם הונט, א פאַרוואונדעטן אין א געשלעג מיט אָנדערע הינט, האָט דער בעל־חבית אַריינגענומען אין דעם אינווייניקסטן וואַרימען געצעלט און צו־שמידנדיק אים מיט א קויט, געוואָלט האַלטן, ביז וואָנען די וואונדן וועלן זיך פאַרהיילן.

דער טויט האָט מער ניט ווי מיט דעם שפּיץ פון חלף אָנגע־רירט די צוויי, וואָס זיינען פאַרבליבן; האָט צעוואונדעט זייערע לייבער, צעשפּאַלטן די הויט און האָט א טייל פון זייער בלוט אין ברודנע אייטער פאַרוואַנדלט, וואָס איז נערונען פון די וואונדן און געקלעפּט זיך צו די טרוקענע פעלן, וואָס זיינען געלעגן אונ־טער און איבער זיי.

אַלע אין געצעלט זיינען געווען הונגעריק.

דאָס קינד, וואָס איז געלעגן ביי זיין מוטערס זייט און האָט זיך געמיט אַלץ שטאַרקער צודריקן צו איר פוילנדיקן קערפּער, האָט נעפילט א שארפן ווייטיק אונטערן הארצן. וואָס שטאַרקער דער ווייטיק איז געווען, אַלץ פעסטער האָט ער זיך צו איר צוגעדריקט, אזוי, אז די אָפענע וואונדן פון איר קערפּער האָבן זיך צונע־קוועטשט צו זיין שמוציק לייב און די דינע פאַרטריקנטע הויט־לאַך, וואָס זיינען געווען איבערגעצויגן איבער אנדערע וואונדן, האָבן זיך אָפּרייבנדיק צענעקלעפּט צו אים.

דער הונט, פון וועלכן עס זיינען געהאַנגען שטיקלאַך אָפּגע־ריסענע פעל, צוזאַמען מיט פאַסן רויטע פלייש, איז געשטאַנען מיט אַן אָפענעם מויל און געמאַטערט זיך כאפן דעם ווייסן דאַמף, וואָס האָט געשלאָגן פון די מענשלאָכע מיילער און האָט מיט זשערנע אויגן נעקוקט צו די מענשן, אין וועמענס וואונדן עס

האט זיך אים געוואלט ארויינשטעכן זיינע ציינער און מיט אפעטיט אפבייסן א שטיקל פלייש.

די מוטער, פון וועלכער די מגפה־היץ האט גענומען אפפאלן, האט דערפילט א ווייטיק אין דעם לויזיקן מאגן און א ווידער־טעם אין מויל, וועלכן זי פלעגט פילן אימער, ווען איר פלענט אויסקומען א לאנגע צייט בלייבן אן שפייז. דער באוואוסטזיין פון קינדס הונגער האט געשארפט דעם אייגענעם ווייטיק.

אויך דער אלטער האט געליטן.

אים האט די מגפה אנגעריט ווינציקער פון אלעמען. דער אלטער אויסגעמאטערטער קערפער, פון וועלכע יארן לאנגער הונ־גער, שלאפלאזיקייט ביים וואך פון די הירשן, שניידנדיקע צפון־ווינטן און קנייפנדיקע פרעסט האבן ארויסגענעמען דאס פלייש פון די ביינער, האט מנצח געווען דעם טויט.

קיינער האט זיך ניט נעקענט רירן פון ארט; אלע זיינען גע־ווען צונעבונדן: דער הונט — מיט א קייט; די מענשן — מיט יסורים.

דאס ערשטע וואס האט געפונען א שטים אויסצודריקן זיינע שמערצן, איז געווען דאס קלייגע נפשל.

— מאמע, עסן! — האט דאס קינד מיט א כארכלענדיקן קול ארויסגעשריען זיין פארלאנג.

די מוטער האט נעהערט זיין שטימע. איר נעזיכט האט זיך פארקרימט פון ווייטיק און רחמנות.

נעענטפערט האט דער הונט:

— הו־הו־הו! — האט ער זיך פארוואיעט אין א לאנגן דינעם יאמער.

נאר אים האט זיך אפגערופן דער אלטער. א טיף פארשטיק־טער קרעכץ איז לאנגואם ארויסגעקראכן פון זיין ברוסט, האט זיך אנגעקלאפט אן די פעלענע וועגט און איז פארשלונגען ג־ווארן פון דער גרעיכטער לופט אין געצעלט.

דער באוואוסטזיין איז בישלאכווייז נעקומען צו די מענשן. ער איז נעקומען אויפן חשבון פון די פיזישע קרעפטן. וואס קלא־רער דער פארשטאנד איז נעווארן, אלץ שוואכער דער קערפער, אלץ שארפער דער ווייטיק.

וואס ווייטער זיינען די אייניוואוינער פון נעצעלט, אי מענש אי חיה, נעווארן אלץ אומרואיקער. דער הונט האט זיך נעריסן צום צווייטן עק פון די נארעס, וואו א שטיק פארטריקנטע לע־

בער, מיט וועלכן מען ארבעט אויס די פעלן, איז נעלענג. וואס מער די מענשן זיינען צו זיך נעקומען, אלץ האסטיקער האט זיך די חיה צום פלייש גערישן, כדי פריער פון זיי דאס צו פארכאפן. די מענשן האבן באמערקט דער חיהס וועגדונג און האבן אויך דערזעען דאס שווארצע שטיק פארבלוטיקטע לעבער.

מכאס איז נעלענג נעענטער פון אלעמען צום פלייש. ווי א וואלים האט ער זיך נענומען צונויפציען און לאנגזאם פויזן צום פלייש. זיינע באווענונגען זיינען נעווען שוואך, ער האט זיך קוים נעקענט רירן. נאר מיט יעדער אנשטרענגונג איז דער מהלך צום צווייטן עק נעווארן ווינציקער. באלד איז שוין דער נאנצער צע־קנייטשטער קערפער ארויסגעקראכן פון אונטער דעם פעלענעם צודעק און א הויכער האט ער זיך לאנגזאם נעצויגן, האט זיך מיט מאטערניש נעשטעלט אויף די קני; אנשפאנדיק זיך מיט די שפיציקע שארפע עלנבויגנס איז ער ווייטער נעקראכן.

דער הונט האט פארשנעלערט זיינע באווענונגען. ער האט אויפגעהערט וואיען און מיט א צארנדיקן וואורטשען האט ער זיך ווילד נעווארפן אין אלע זייטן, וועלנדיק צושפרינגען פריער פארן אלטן צום פלייש. זיינע קלייגע גלאנציק־רויטע הונגעריקע אויגן האבן זיך נעווארפן דא אויף דעם אלטן, דא אויף די פלייש, און האט נעמאסטן און נעזוכט דעם נאענטסטן וועג צום ווינקל.

דער אלטער האט באמערקט דעם הונטס־אנשטרענגונג; א שרעק פאר דער חיהס דרייסטקייט איז אים באפאלן. זיענדיק, אז דער הונט רייסט זיך אלץ אויף איין ארט און ער אליין ווערט אלץ נעענטער און נעענטער צום פלייש, האט זיך זיין מויל פאר־קנייטשט, א צארנדיקער נקמה־שמייכל האט זיך אויסגעשפרייט אויף זיין פנים און וואס מער זיינע שאנסן זיינען געוואקסן, אלץ מיט מער פראכטונג האט ער געקוקט אויפן הונט, אלץ האס־טיקער און אויפגערעגטער האט זיך דער הונט געווארפן.

באלד איז א דריטער צום קאמף צוגעשטאנען: די מוטער האט זיך נענומען באווענן. וועז זי האט באמערקט אויף ויפיל דער אלטער איז נעענטער פון איר צום פלייש, האט זי ווי א שלאנג נענומען זיך ווארפן מיטן קערפער. אבער דער אונטערשטער טייל קערפער האט ניט געוואלט פאלגן דעם אויבערשטן; איז איר אנשטרענגונג אלץ נעוואקסן, ביז וואנען זי האט זיך אויך נענומען רוקן. פון מינוט צו מינוט איז איר קריכן נעווארן שנעלער, באלד איז איר קאפ נעלענן נעבן דעם אלטנס פיס. אנצויגן דעם שטח

וואס האט זי פון אים אפגעטיילט, האט איינגעשלונגען איר נאנצן כח. ווייטער האט זי זיך ניט געקענט רוקן. דער אלטער, אבער, האט נעפוויזעט ווייטער. און כדי אפצושטעלן אים, האט זי ברייט פאנאנדערגעשפרייט איר מויל און האט ארויסגעשטאכן אירע שאר־פע ציינער אין דעם אלטנס פוס. זיין נאנצער גוף האט א ציטער נעטאן און האט זיך פלוצלינג אויסגעצויגן איבער דער ליינג פון די נארעס. ביידע זיינען א ווייל געבליבן שטיל. דער הונט, דער־זעענדיק אז די מענשן זיינען געבליבן לינן באוועגלאז, האט זיך אויף אפגעשטעלט איבערכאפן זיינע קרעפטן און לאזן אפרוען דעם צוגעשטיקטן האלז, וועלכן דער רינג האט ביי יערן ריס פארוועדטס נעווארנן.

אין נעצעלט איז ווייטער געווארן שטיל. עס האט זיך מער ניט געהערט ווי דאס אטעמען: שווער און אנגעשטרענגט — פון די מענשן; האסטיק און קורץ — פון דער חיה.

אלע דריי האבן געהיט אייגער דעם אנדערנס באוועגונג. עס איז געווען גענוג אז אייגער זאל זיך א ריר טאן, און דער קאמף זאל זיך ווייטער באנייען.

די ערשטע האט אנגעפאנגען די מוטער. זי האט אויף א מאל מענט אפגעלאזן מכאסעס פום און מיט איר נאנצער קראפט חאט זי א שוואם געטאן פארואים און האט זיך אנגעכאפט מיט די ציינער אין דעם אלטנס היפט. זי איז ווייטער געבליבן באוועג־לאז. אומזיסט האט זיך דער אלטער געווארפן אין שוידער, וועלנ־דיק ארויסרייסן זיין פלייש פון אירע ציין און פויזן העכער; מיט א צעקרימטן מויל און ראנגלענדיקע הענט האט ער זיך נעריסן פארואים, אבער די פרוי האט אים פעסט צוגעהאלטן מיט אירע ציין.

דער הונט, אפמעסטנדיק מיט די אויגן דעם שטח פון זיך צום פלייש און צו די צוויי מענשן, האט אויסגעפונען, אז ער שטייט נעענטער צו זיי, איידער צום שטיקל פלייש, און האט זיך נענומען ריסן אין זייער זייט.

די צוויי האבן באמערקט די כונה פון דריטן און האבן זיך ביידע צוזאמען, מאכנדיק שלום אויף א מאמענט, ארויפנעצויגן זיך העכער. די פרוי האט פלוצלינג ארויסגעשלעפט אירע ציינער פון דעם אלטנס קערפער, האט זיך א שפאר געטאן ווייטער און זיך איצט אויסגענלייכט מיט דעם אלטן. אום צו פארהאלטן אים, האט זי ווייטער געוואלט פרובירן איר מאנעווער, נאר איצט האט

דער אַלטער זיך שוין געקענט פּאַרטיידיקן פון איר מויל מיט זיינע הענט; איידער זי האָט צייט געהאַט ווידער זיך אַריינבייסן אין זיין פּלייש, האָט ער זי א כאַפּ געטאָן פּאַרן האַלז, זי גענומען שטיקן און איבעריאָגן. אָבער ווי נאָר ער האָט אַראָפּגענומען זיינע הענט פון איר האַלז, האָט זי זיך שוין אויסגענוצט מיט אים.

נאָך א פּאָר באָוועגונגען — און איר האָנט איז שוין געווען ניט ווייט פון לעבער. דעם אַלטנס קערפּער האָט זיך גענומען טרייסלען, און ווַארפנדיק זיך איז ער געקראָכן פּאַראויס.

ווען ביידנס הענט האָבן געקענט דערלאַנגען די פּלייש, האָבן זיי זיך אינסטינקטיוו אָפּגעשטעלט, כדי אָנצוקלייבן קרעפטן פּאַר דעם לעצטן שריט.

דער הונט האָט דערזעען, אז ער האָט פּאַרלאָרן. אָנציענדיק שטייף די דינע קייט, איז ער געבליבן שטיין אָנגעשטרענגט און נעהיט די מענשן.

לאַנגזאַם און פּאַרזיכטיק האָבן די מענשן געשטרעקט זייערע הענט צום פּלייש און האָבן עס סוף־כל־סוף דערנרייכט. נאָר וועלנדיק א כאַפּ טאָן, האָבן זיי עס א שטוב געטאָן; דאָס פּלייש האָט זיך א קייקל געטאָן און איז אַראָפּגעפּאַלן פון די נאַרעס.

עס האָט זיך דערהערט א הילכיקער טשאַמקע פון דעם הונטס ליפּן. דער לעבער איז שוין נעלעגן צווישן זיינע ציינער. ער האָט זיך געזעצט אויף די הינטערשטע פּיס און האָט דאָס מיט אָפּטיט געוואַרפן פון איין יאָסלע צו דער צווייטער. באַלד האָט ער דאָס איינגעשלונגען, האָט אַרויסגערוקט זיין לאַנג רויטע צונג און האָט געקוקט אויף די מענשן, וועלכע זיינען צוריקגעקראָכן אונטער זייערע פּעלן — — —

י. י. שוואַרץ

(א פּאַרטרעט)

[א]

י. י. שוואַרץ איז שוין געווען אַן אַנערקענטער דיכטער וועז איך האָב זיך מיט אים באַקענט. ער איז פּאַררעכנט געוואָרן צווישן די אמאַליקע „יונגע" פּאַר איינעם פון די בעסטע. ער האָט שוין דאַמאַלסט געהאַט אַפּגעדרוקט א סך לידער.

וואו האָב איך שוואַרצן געזען דאָס ערשטע מאל?

דאָכט זיך ביי דר. פּאַקסן אין הויז, וואָס האָט אין יענער צייט אויך געשריבן.

וואָס איז געווען דער ערשטער אייַנדרוק?

א הויבער, א שטאַלצע פּיגור. באַנעמונג: באַשיידן. א שמייכלדיק פּנים, לאַכנדיקע אויגן, א קאָפּ מיט שוואַרצע קרייזעלאַך, וואָס זיינען דורכגעוואַרפן מיט זיידענע פּעדים פון שטאַל קאַליר. רעדט שטיל, געלאַסן. א גוטער, געמיטלאַכער מענש.

וועז שוואַרץ טרעפט זיך סערשטע מאל מיט א מענשן, לייגט ער זיך אויף יענעם ניט אַרויף מיט דער שוועַרקייט פון זיין איך. ער נעמט ניט יענעם אויפן פּאַרהער, גריבלט זיך ניט אין יענעמס פּריוואַטקייטן, זוכט ניט יענעם צו זאַטשמעלן מיט זיינע חכמות, ווייל זיך ניט גרויסן מיט זיינע פּאַרנאַנגענע העלדישקייטן, רעדט ניט מיט באַגייסטערונג... וועגן זיינע אייגענע לידער. — ער רעדט איבערהויפּט זעלטן וועגן ליטעראַטור. — ער זוכט ניט צו מאַכן קיין אייַנדרוק. ער איז פּשוט, אַן אויפריכטיקער מענש.

אבער מענשן וואָס זוכן ניט צו מאַכן קיין אייַנדרוק מיט עפּעס אומגעווויינלאַכעס, ווערן פּאַרזען. דערפאַלג אין לעבן האָט דער, וואָס מאַכט דאָס לעבן פּאַר א טעאַטער־שפּיל און האַלט זיך אין איין מאַסקירן. פּאַר מענשן איז לייכטער צו באַנעמען א געפּאַרבטע מאַסקע, ווי אַן אמת פּנים — — פּונקט ווי עס איז לייכטער צו פּאַרשטיין א שוישפּילער אויף דער בינע, ווי א מענשן אין ווירקלאַכן לעבן. אַן עכטער מענש איז א מיסטעריע...

מען דאַרף פּיל פּאַרשן ביז מען דערגייט צו אים. מען דאַרף זיך פּיל גריבלען ביז מען באַנעמט דאָס אייגנארטיקע אין



י. י. שוואַרץ

אים. אין דער טיף איז יעדער דיכטער טראַגיש. עם איז אַבער שוואַר צו דערגיין אין וואָס דער טראַגיזם באַשטייט, וואָן ער איז צוגעדעקט מיט אזא גוטמוטיקייט ווי שוואַרץ באַויצט.

מיר איז דערפאַר געווען שוואַר צו שרייבן וועגן שוואַרצן. נעווען שוואַר צו דערזען דאָס קרעאַטיוויטעט אין אים. זיין דיכטונג האָט נאָך דאָמאַלסט ניט געגעבן דעם שליסל.

וואָן איך האָב געשריבן דאָס בוך: „יונג אמעריקע", די פּאָר־טרעטן פון אונזערע נייע שרייבער, האָב איך געוואָלט אַז י. י. שוואַרץ זאָל אויך זיין צווישן זיי, וויל ער איז אויסגעוואַקסן צוזאַמען מיט אונזערע נייע דיכטער אין אמעריקע. איז געווען אייגער פון זיי. ער האָט געדרוקט זיינע לידער צוזאַמען מיט זיי אין די זאַמלביכער: „ליטעראַטור", אין די „שריפטן", אין דער „נייער היים", אין „וועלט אייז, וועלט אוים". כמעט אין אַלע אויסגאַבן פון די „יונגע". איך האָב געהאָט א שטאַרקן פּאַרלאַנג צו שרייבן וועגן שוואַרצן. אַבער יעדעם מאָל, וואָן איך האָב גע־נומען טראַכטן וועגן אים, איז מיין פאַנטאַזיע געוואָרן לירידיק... עם האָט געפעלט אַן אינטערעסאַנטער מאָטיוו, א נייער ציטער,

וואס זאל אנרעגן מיין געמיט צו קענען אים איינפאַסן אין א פּאַרטרעט. ער האָט שוין, דאַכט זיך, געהאַט געשריבן וואויל־ע לידער, אָבער זיי האָבן ניט געמאַכט קיין טיפן איינדרוק. ניט גע־ווען קיין באַגייסטערונג, זיינען געווען פּאָעטישע לידער, ווע־כע מען האָט געקענט דרוקן אין אַלע אויסגאָבן, ענלאַך צו אַלע גוטע לידער אין דער וועלט, אָבער קיין נייעם רייץ האָבן זיי ניט נעהאַט.

אָט איז א ליד, וואס איז געווען געדרוקט אין „דאָס נייע לעבן". סאיז א מוסטער פון זיין אמאַליקן שרייבן:

ראָזן, נאַרציסן און ליליען —
גאָט, וויפיל שיינקייט און גלאַנץ!
פֿלעכטן עם מחנות מלאכים,
ליכטיקער גאָט, דיר א קראַנץ?

ספֿליסן די הימלען מיט בלוי־שיין,
סטרינקט זיך די ערד אין פֿראַכט.
גאָט קוקט אַראָפּ אויף זיין וועלטל
גליקלאַך, צופֿרידן און לאַכט.

שרייבן קריטיק וועגן אַזעלכע אויפגעבלאַזענע פּאָעטישקייטן, וואס דערמאָנען אָן דער באַנאַלער בוך־פּאָעזיע, איז ניט געווען מעגלאַך. ווידער זיך אַוועקזעצן פּאַרפּאַסן א קריטיק אָן באַגייס־טערונג, איז אָן ארבעט פּאַר א צייטונג־שרייבער, פּאַר די וואס שרייבן בלויז מיטן מח און מיט דער פּעדער. „יונג אמעריקע" האָב איך געשריבן מיט א געפיל, ווי מען שרייבט ליבע־ברית, אָדער לידער. מיך האָבן פּאַרכאַפּט די שרייבער, וועלכע האָבן מיך אינ־ספֿירירט ביז רעליגיעזיטעט.

וועג „יונג אמעריקע" איז דערשינען, איז וועגן דעם בוך גע־ווארן א נאַרישער טומל. טיפל האָבן געזאָגט שטעכווערטלאַך, אייי־ניקע האָבן פּראָסט אידישלאַך געזידלט. איך האָב געהאַלטן, אָן מען דאַרף אַלץ פֿאַרשווייגן. קעגן אינטעליגענטע באַרבאַרן איז ניטא קיין אַנדער מיטל. מיט שווארצן האָב איך זיך גאָנץ אפּט געזעגן. ער האָט מיך באַגעגנט מיט דעם זעלבן גוט־ברודערלאַכן שמייכל ווי שטענדריק. זיין באַנעמונג אין דער הינזיכט איז געווען אַנדערש ווי די באַנעמונג פון די מיינסטע קאָלעגן. די אַנדערע האָבן מיך געיאַדעט, פּאַרוואָס איך האָב געשריבן וועגן אַזעלכע טאַלאַנטלאָזע שרייבער ווי: איגנאַטאָוו, ראַבאַי, אפּאַטאָשו, ראַל־

ניק, משה נאדיר און לייוויק. געענדיקט האבן זיי מיט א טענה: פארוואס איך האב ניט אויסגענוצט די נעלעגנהייט און געשריבן וועגן אזעלכע „זשענישן" ווי זיי —

שוואַרץ האט געהאט די אינערלאכע פיינקייט און טאקט, ניט נאריש צו מאכן זיך אויף אזא אופן. ער האט מיר קיינמאל ניט נענעבן קיין אנצוהערענישן. קיינמאל ניט ארויסגעשטעלט קיין פרעטענזיע.

אמאל זיינען מיר געווען צוזאמען אויף א באנקעט. פונקט איז אונז אויסגעקומען צו זיצן אייגער לעבן אנדערן.

וועז מען האט שוין געהאט דערפרישט דאס האַרץ און די פלעשלאך זיינען שוין געווען לידיק ווי שלעכטע לידער, — האט מיר י. י. שוואַרץ שטילערהייט אייגנערוימט:

— שטיינבערג, פארוואס האט איר וועגן מיר ניט געשריבן אין אייער בוך „יונג אמעריקע"? פארוואס האט איר מיך פארש—

איך געדענק ניט, וואס איך האב אים געענטפערט. אבער איך געדענק דעם אופן ווי שוואַרץ האט מיך געפרעגט, וואס פאר א טיפן אייגדרוק זיין פרענן האט אויף מיר געמאכט. זיין טאן איז געווען אזוי שטיל און צארט. אט די איינפאכע פראגע איז געווען כאראקטעריסטיש פארן דיכטער שוואַרץ. אמאל דערקענט מען ניט א מענשן אזויפיל לויט זיין באהויפטן, ווי דורך זיין פרענן. אין זיין פרענן איז געווען אזא רואיקייט און איינפאכקייט, אזא ליבע אינטימיטעט, אז איך האב אין יענעם מאמענט דערפילט דאס פיינע געמיט פון דעם דיכטער.

י. י. שוואַרץ האט אין זיך אזא נאטירלאך געזונטע רואיקייט, וואס קיינער פון אונזערע אנדערע שרייבער פארמאגן ניט. ער האט די רואיקייט פון א בוים, וואס האט זיינע וואַרצלען פעסט אין דער ערד. דערפאר קאן ער זיין אן עפיקער, וויל ער נעמט אלץ מיט א גאנץ נעמיט. פאר עפישער פאעזיע איז נויטיק רואיקייט, גאנצקייט, סינטעטישקייט און אביעקטיוער בליק.

שוואַרץ קוקט אויף אלץ מיט א פארגעבנדיקן שמייכל. וויל דאס וואס איז, קען דאך שוין אנדערש ניט זיין — צו וואס זיך ערגערן? דער שטארקסטער טראגיזם וועלט ביי אים געמילדערט דורך זיין געזונטן הומאר. טראגעדיע הייגנט אויך א סך אפ פון אונזער באציאונג... גייענדיק איבער די ניו יארקער גאסן, זאגט צו מיר שוואַרץ:

— עס איז דאָ געגנוג שיינקייט אויף דער וועלט. מען דאַרף נאָר האָבן ליכטיקע אויגן זי צו דערזען.

— שוואַרץ, — זאָג איך, — פֿאַרוואָס פֿיל איך ווי די גאַנצע וועלט וואָלט געווען בלויז פון אומזיניקן שטויב? אַנדערע שטויבן דרייען זיך ווי אין א ווירבל, ווי אין א חלום... און איך? קראַנקער שטויב — וואַרף זיך פון פֿיין און פֿארצווייפֿלונג — —

— אונז אידן איז ערגער פון אַלע אַנדערע מענשן, — ענטפֿערט שוואַרץ. — מיר זיינען געבוירן געוואָרן אונטער שלעכטע אומשטענדן. א שלעכטע דערציאונג, שלעכטע זיטן, געלערנט אונז אַבערגלויבנס, ניט צוגעגרייט אונז פֿאַרן לעבן, ניט אַנטוויקלט אונזערע לעבנס-פֿיאיקייטן. צו דעם אַלעם זיינען מיר געבוירן אידן... און עס איז שווער צו זיין א איד — — — אַבער אין דער וועלט איז דאָ שיינקייט, שטיינבערג! אפילו אין דעם גרויסן וואַנזיניקן ניו יאָרק איז דאָ שיינקייט.

— וואו זעט איר שיינקייט? — פֿרעג איך. — עס פֿאַרט דער „על" — פֿול מיט זשאַוואָר און גיפֿט. איז דאָס שיינקייט?

שלאָגט מיר שוואַרץ איבער:

— שיינקייט איז אויבנאויפֿיק... אז מען נעמט זיך גראָבן טיף גענפינט מען בלויז כאַאָס... דערפֿאַר איז א טעות זיך פֿיל צו גריבלען. דאָס איז א שלעכטע אידישע מבע. וואָס טיפֿער א מענש איז, אַלץ וויניקער זוכט ער טיפקייט... פֿלאַכע מענשן זוכן טיפקייטן, וויל זיי פֿארשטייען ניט דעם וועלט פון שיינקייט... דער קלוגער מענש באַנוגענט זיך בלויז מיט דער שיינקייט וואָס איז פון אויבן.

ער האָט אַנגעוויזן אויף דער ברוקלינער בריק און געזאָגט, אז זי זעט אויס ווי א גרויסע שטאַלענע האַרף. די גרויסע שטאַט שאַפט א נייע שיינקייט, וועלכע וועט ערשט באַגריפן וועלן אין דער צוקונפט.

שוואַרץ איז א טאַלאַנטפֿולער באַאַבאַכטער. זיין כח צו זען לעבן אין פֿלאַסטישע פֿארמען, האָט מעגלאַך געמאַכט די באַשאַפונג פון זיינע נייע גרויסע פֿאַעמען. אין שוואַרצן לעצטע פֿאַעטישע ווערק זעען מיר א נייעם אופן פון שאַפן אין דער אידישער פֿאַעזיע. שוואַרץ איז אין די לעצטע יאָרן צוגענאַנגען צו א פרישן קוואַל. ער האָט זיך באַנייט.

שוואַרץ טראַגט אַריין אין דער אידישער דיכטונג געשטאַלטן און כאַראַקטערן. ביז אים איז די אידישע פֿאַעזיע מיסטנס באַ-

שטאנען פון אלעגאריען, סימבאלן, שטימונגען, בילדער, און טייל־מאל אפאריזמען. שוואך פירט ארויס אין זיינע פּאעמען גאנצע מענשן, מיט זייער טראגיש־קאמישן לעבן אויף דער ערד. אין פּראָזע איז דאס שילדערן גאנצע געשטאלטן קיין נייעס ניט. אבער אין דער פּאעזיע איז דאס פריש. איבערהויפט אין אידיש. און נאך מער, וען דאס ווערט נעטאן מיט עכטן טאלאנט.

שוואך האט ערשט אנטפלעקט זיין גרויסן טאלאנט, וען ער האט דערזען זיינע נענגער־העלדן. זיין עפישער כח האט נעדרימלט אין אים. די נייע סביבה פון קענטאקי האט אויפגעוועקט זיין עפישע קראפט, פרייגעמאכט זיין קרעאטיוון בליק, וואס איז נע־וען פארבלענדעט מיט די ליטעראריש־טראדיציאנעלע פּאעטיש־קייטן. פון דעם ליד וואו „מחנות מלאכים פלעכטן דעם ליכטיקן גאט א קראנץ", ביז זיין מייסטערהאפטע פּאעמע: „רושארדוש וואשינגטן", איז א ווייטער שפרונג, אזוי ווייט ווי פון דער העברעאיש־הימלישער מליצה, ביז די פּעטע אמעריקאנער פּרי־רים.

מיט שוואַרצן איז געשען א וואונדער. דער וואונדער פון א ניי־געבורט. מיט זיין אויפגעוואכטן כח האט ער רייכער נעמאכט די אידישע פּאעזיע מיט עטלאכע גרויסע ווערק, וואס וועלן בלייבן קינסטלערישע מאנומענטן אין דער אידישער דיכטונג, און מיט דער צייט וועט מען זיי אריבערטראגן אין דער וועלט־דיכטונג. מען מעג אויך צוגעבן: שוואַרצס פּאעמען פונם נעגער־לעבן האבן אויך רייכער נעמאכט די וועלט־פּאעזיע.

[ב]

אין שוואַרצס ערשטע לידער האט מען שוין געפילט געזונט־קייט און עפישן כח צו מאלן די שטארקייט און שיינקייט פון דער נאטור. שוואַרץ האט ניט ווי אונזערע עלטערע דיכטער אויס־געפאסט די נאטור סינטעטיש, לויט אלגעמיינע פארטיקע באגריפן און ווערטער, אין באגריפן וועלכע זיינען מיט פארשידענע וואַ־ריאנטן איבערגענוצעוועט געוואַרן כמעט אין אלע לידער. די נא־טור האט זיך ביי זיי שטענדיק אויסגעדריקט אין די שאבלאָנע ווערטער: וואלד, פעלד, הימל, שטערן, זון, ים, בוימער און נראָזן.

שוואַרץ האט שוין געזען די נאטור א נ א ל י ט י ש, יערע ערשיינונג ב א ז ו נ ד ע ר. אלץ אין דער נאטור האט ביי אים

אן אינדיווידועל לעבן. וועגן אלץ דערציילט ער מיט א שטיל רואיק געמיט:

אין די גאַרבן גאַלדענע טריקנט זיך די שפּע
פון נייע פרישע שמעקנדיקע ברויטן.
עם טרוקענען אין זון די געלע קירבעס,
און שוואַרצע טרויבן קרויזלען זיך אויף פּלויטן.

אין זיין קינסטלעריש צוגיין צו דער נאַטור איז באשטאַנען זיין נייקייט און פרישקייט. אין גרונט אבער איז ער קיין אייגנ־ארטיקער לירייקער ניט געווען. זיין לירייזם איז געווען אן אביעק־טיווער. ניט קיין אינטים אינערלאַכער. קיין נייע גייסטיקע די־מענסיעס האט ער ניט אנטפּלעקט. אים האט צופיל באווירקט דאס געווען, דאס אלטע פּארהייליקטע. דערפּאר איז זיין טאן א „טראַדיציאַנעלער", א צו־אידישלאַכער.

שוואַרצס אמתער כח האט דערוואַכט וועו ער איז אויפּק פון דער אידישער סביבה און דערזען מיט זיינע אויגן א נייי פּריש לעבן. ער האט געזומען — ניט זינגען — נאר דערציילן וואס ער האט געזען און געהערט.

ער האט געזען דאס רויע, ברוטאַלע לעבן, וואס גלאַנצט פון אויבן מיט אלערליי פּארבן. אינעווייניק ברעכט עס זיך, רייסט זיך, פּירט צו אומגליק, פּארניכטונג און טויט...

שוואַרץ גיט זיך ניט אף מיט די טיפע פסיכישע קאַטאַסט־ראפן. פון זיינע פּאעמען שרייט ארויס דער פּרימיטיווער געוואלד פון די בלוטן. שוואַרץ גיט אונז די טראַגעדיע פון לייב... דאס פּאטאלע פון דעם עלעמענטארן לעבן. דאס לייב בליט אויף, די נערוון גלוסטן, דאס בלוט ברענט — און דער בייזער צופּאל לעשט אויס דאס בלוט, צעריסט די נערוון, צעקרישלט דאס לייב — און דער אייביקער גארנישט, דער טויט, שלינגט אלץ איין...

עם וואקסט אויס א קינד מיט רונדע רויטע בעקלאַך, מיט ליכטיקע אויגעלאַך און ווייסע פּערלדיקע ציינדלאַך — מיט דעם איינציקן צוועק: עם זאל דערנאך פיין פּארוועלקן...

„דושאן", איינער פון שוואַרצס שוואַרצע העלדן, איז א יונ־גער שטאַרקער נעגער, מיט געזונטע אינסטינקטן, וואס די ציווי־ליזאציע האט נאך ניט געקענט פּאַדאַרבן, מיט אן אומענדלאַכן דראַנג צום לעבן. זיין אייניציקע זינד איז, וואס ער וויל אויסלעבן דעם כח וואס איז אים געגעבן געוואָרן פון — וועו ווייס פון

וועמען ? דאס פאטאלע איז, וואס לעבן קעמפט קעגן לעבן, ווידער־שפרעכט זיך אליין... פארניכט זיך אליין... דאס איז די טראגישע קאנטרדיקציע פון דער באשאפונג... דושאן טוט בלויז דאס, וואס דער לעבנס־אינסטינקט טרייבט אים צו טאן... און ער ווערט דערפאר באשטראפט מיטן טויט... די אומבאהאלפנקייט פון דעם מענשן ! דאס לעבן האט ראמען. דער מענש מוז אין די באגרעניצ־טע ראמען אויסדולדן זיין לעבן... פאסט ער זיך צו, לעבט ער ניט לויט זיין ווילן. פאסט ער זיך ניט צו, קומט א קאטאסטראפע.

פון שווארצם נעמיטלאכע אידיליעם לייארעמט ארויס די פא־טאליטעט פון דעם לעבנס־אומזין. ווי שיין דער לעבנס־טאנץ זאל ניט זיין, דער קלימאקס איז אלעמאל א טראגישער. ווייל נאך דעם שענסטן לעבן קומט דער מיאוסער טויט...

שווארצן אליין איז אפשר ניט באוואוסט, מיט וואס פאר א שטארקע שטים ער האט באשאנקן זיינע פאעמען. ער זוכט דעם פיינלאכן לעבנס־געשריי צו פארשטיקן מיט אלערליי פארגעניגנס, פארדעקן מיט שיינע רייד, פארבלענדן מיט פארביקע בילדער, פארחלומן מיט זיסע אילוזיעס, און ווייזן ווי רייד, ווי פילפארביק, ווי אינטערעסאנט דאס לעבן איז. אבער עס גלינגט אים ניט. דאס אומגליק לויערט אין סאמע הארץ פון לעבן, ווי א גיפטיקער ווארים אין אן עפל. און ווי דינאמיט רייסט אויף א בארג, אזוי רייסט אויף דאס אומפארמיידלאך־טראגישע אלע אונזערע ווער־טער־געביידן, אלע זיסע אילוזיעס און ווייזט אונז דעם אפגרונט פון טויט... אינגאנצן פארדעקן דעם טראגישן אפגרונט האט ער געוואלט אין זיין לאנגער פאעמע „נייע ערד", אבער די פאעמע, כאטש זי האט דא און דארט גוטע שטעלן, איז די שוואכסטע אין בוך. ווייל דאס לעבן איז דארט ניט געגעבן ריין מענשלאך, נאר פארלוישט מיט טראדיציעס און צוגעפוצט מיט אידישלאכן גלויבן, מיט דעם באקאנטן צוזאג: „וואס מיר זיינען, זיינען מיר, אבער אידן זיינען מיר". עס פעלט אין איר די אינטענסיוויטעט פון דעם קינסטלער וואס מען פילט אין די פאעמען פון דעם נעגער־לעבן, וועלכע ער האט פריער געשריבן. אין דער „נייער ערד" האט ער, ווייזט אוים, שוין זיך אליין נאכגעמאכט...

[ג]

די פראגע דארף ניט זיין, צי שווארצם פאעמען שפיגלען אפ דאס אמעריקאנער לעבן, נאר צי איז דאס קונסט, פאעזיע...

אודאי זענען שוואַרצע פּאָעמען פּאָעזיע, אפילו ווען עס געפינט זיך אין זיי שטעלן וואָס קלינגען ווי פּשוטע פּראָזע. אין פּאָרעם איז ער אונטער דעם איינפלוס פון אייזלאַנדס פּאָעמע „טאַרנאַוו". די פּאָרעם איז ניט קיין לייכטע. עס איז לייכט דורך איר אריינצופאַלן אין געווייגלאַכע פּראָזע. די פּאָרעם ווערט פּאָעטיש דורך בילדלאַכקייט און קאָנצענטרירטקייט. אין שוואַרצע „נייע ערד" פילט זיך צעצווינגנקייט, הגם בילדלאַכקייט איז פּאַראַן. דערפּאַר דאַרט וואו עס פעלט אויס דאָס בילד, איז די פּאָעזיע זייער מאָגער. צום מוסטער:

זי איז געווען רעליגיעז געשטימט
און יעדן זונטיק פרי פלעגט זי אַוועק
אין קירך אַריין — און קומענדיק צוריק
מיט פייכטע גרויסע גלאַנצענדיקע אויגן,
פלעגט זי אים איבערגעבן שנעל, באַגייסטערט,
דעם פּאַסטאָרס פרישע רעדע אין דער קירך,
און ווי זי איז גערירט געווען פון א געדאַנק,
זי פלעגט אים מוסרן גאַנץ אָפּט, למאי
ער איז אַזוי צום גלויבן גלייכגילטיק:
ווי קען א מענש דען לעבן אָן א גאָט?

דאַרט וואו סאיז דא בילדער־רייכקייט, דערפילט מען באַלד דאָס אוממיטלבאַרע לעבן, וואָס ראַדיאירט מיט וואַרימקייט, מיט עכטן געפיל, מיט פּאָעזיע:

אין הויז הויבט אָן צו הויכן מיט דער היים:
די קינדער זיינען היימיש אויסגעצוואַגן,
דער גראָבער טיש באַקומט א יום־טובדיקע צורה:
ער שטראָלט אַראָפּ מיט דעם געפּרעסטן טישטוך,
פון אונטער דער געשטיקטער חנעוודיקער שאָל
קוקט צנועהדיק אַרויס א זייט, א שפּיץ
פון די געפלאַכטענע פּאַרבוינטע חלות,
די לייכטער גלאַנצן האָפּערדיק, געבענשט,
און לויכטן אין די באָבעס גוטע אויגן.
דאָס טייטש־חומש ליגט האַרציק אויסגעלייגט
צעעפנט שפּילעוודיק אויף אַלע צאַצקעס
און סשמעקט דער ריח פון די שאַרפע פיש
געפּעפּערט און געווירצט אין גאַנצן הויז.

און סליגן נאך די לעצטע קוילן אויף דער קיך
און דעקן גרוי מיט אש די שוואַרצע טעפלאך.

שוואַרץ האָט אין דער לאַנגער פּאָעמע געוואָלט געבן דאָס רעאַלע אידישע לעבן אין אַמעריקע, מיט א סך אידישקייט. איז ביי אים אַרויסגעקומען ווייניק לעבן און צופיל אידישקייט... ער האָט אונז געוואָלט שילדערן א גאַנצן אידישן דור מיט אַלע אידישע טראַדיציעס, מיט די צוגעקומענע צווייגן פון דעם אמעריקאַנער לעבן.

דאָס וואָס אַפּאַטאַשו האָט געטאָן מיט די „פוילישע וועלדער", האָט שוואַרץ געטאָן מיט דער „נייער ערד" פון קענטאַקי. אַבער ביידע ווערק זיינען, אין קינסטלעריש זין, ניט שטאַרק געלונגען.

אַפּאַטאַשו האָט געוואָלט דאָס לעבן פון דער אַלטער היים, פון ד ר ו י ס ן — א פּאַרגאַנגען לעבן, וואָס איז אים ניט שטאַרק אַנגעאַנגען, אין א טיפן זין... מיטן געדאַנק האָט ער זיך פּרובירט סוגעסטירן, אז עס גייט אים אָן — אַבער זיין אומבאַוואוסטער איך איז געווען גלייכגילטיק דערצו. זיין ציל איז געווען צו געבן די לייענער אינטערעסאַנטן שטאָף...

דאָס ענלאַכע האָט שוואַרץ געטאָן מיטן אידישן אמעריקע. ער האָט אונז געוויזן דאָס נייע אידישע לעבן אַביעקטיוו, אַבער ניט אין דער טיף... ווייל אויך שוואַרצן איז דער דרויסנדיקער לעבן ניט שטאַרק אַנגעאַנגען — און וואָס עס גייט ניט שטאַרק אָן דעם קינסטלער, גייט אונז אויך ניט שטאַרק אָן... דא קען ניט זיין קיין תירוץ: שולדיק איז דאָס אמעריקאַנער אידיש לעבן, וואָס איז נאָך אַזוי אויבנאויפיק, ניט איינגעפונדעוועט. האָט דאָך ראַבאי געשריבן וועגן דעם היגן אידישן לעבן, פונדעסטוועגן קען מען ניט זאָגן, אז ער האָט בלויז אַנגערירט פון דרויסן. ביי ראַבאַין פילן מיר דעם שטילן קוואַל וואָס שטראָמט אונטער אַלע זיינע דרויסנדיקע שילדרונגען. ביי ראַבאַין איז דא טיפקייט, עכטער ליריזם. אַלץ וואָס ער שרייבט גליט אַרויס פון זיין אייגן בלוט. ביי אים דערציילט ניט בלויז די צונג וואָס דאָס אויג האָט געזען, נאָר ער אַנטפּלעקט פאַר אונז די סודות וואָס דאָס האַרץ האָט דורכגעפילט... ער האָט דעם ט א ל א נ ט צ ו ז י י ן א י נ ט י ם...

איז דאָס ניט מערקווירדיק? ראַבאי שרייבט פּראָזע, פילט מען אפט אז עס איז פּאָעזיע; שוואַרץ שרייבט פּאָעזיע, פילט מען טיילמאל אז סאיז פּראָזע...

שוואַרצן אינטערעסירט ניט דאָס קאָמפּליצירטע, דאָס פּסיכאָלאָגיש פּאַרפּלאָנטערטע אין דעם מענשן; די ניואַנסן פון דער נשמה גייט ער פּאַרביי. דאָס וואָס איז צוגעדעקט מיט דעם אָטלעס פון דער אידישער טראַדיציע, אַדער דאָס וואָס איז אינגאַנצן צעבראָכן, דאָס דערזעט ער. אים אינטערעסירט דאָס וואָס איז לייכט אויפצוכאַפּן מיט געווייגלאָכע שפּראַך־מיטלען. דער וואונדער פון קינסטלעריש ראַפינירטן סטיל איז אים פרעמד. זיין שפּראַך איז צו־פּאַלקסטימלאָך, צו־וויניק געלייטערט. ער נעמט די שפּראַך שוין אַ פּאַרטיקע, אין אירע פּאַרגליווערטע פּאַרמען. אין זיין גאַנץ שאַפן פעלט דאָס ר י י ן פ ע ר ז ע נ ל א כ ע — דאָס פערזענלאָכע פון אַן אייגנאַרטיקע פערזענלאָכקייט... איז צו־ליטעראַריש... אַנטפּלעקט קיינמאָל ניט דאָס אינטים פּאַרבאָרגענע. ווי דאָס טוט ראַלניק. ער שעפּט מער פון זיין באַוואוסטזיין ווי פון זיין אומבאַוואוסטזיין... דאָס וואַרט אינטימיטעט איז שווער אַנצואוועגדן אפילו אויף זיינע בעסטע לידער, וויל אים אליין פילט מען וויניק אונטער די ווערטער. אפילו אין זיינע גוטע לידישע לידער איז ער אלעמאָל דער „דיכטער" — דער מענש פון אלע שעה באַווייזט זיך אין זיי קיינמאָל ניט. ער פּאַרשאַט זיך ניט מיט קיין שוואַכקייט, מיט אַן אומפּאַרזיכטיק וואַרט. איז שטענדיק דער באַלעבאַטישער, שיינער איד. רעוואָלטירט ניט קעגן דער אַרדנונג, האָט ניט קיין טענות קעגן דער אומגערעכטיקייט פון מענשן, און שעלט ניט די באַשאַפונג.

[ד]

י. י. שוואַרץ איז פון די דיכטער, וואָס גיבן דעם לעזער ניט קיין געלעגנהייט צו שאַפן ביים לייענען. ער גיט די ליטעראַרישע שפּיז אַזוי צעקאַכט, אַז דער לייענער דאַרף שוין ניט קיין ציין... נאָר גוטע דיכטונג מאַכט דעם לעזער דיכטן ביים לייענען... שוואַרץ שלעפּערט אַיין דעם לייענערס פאַנטאַזיע. ער מאַכט דעם אייגדרוק, ווי ער וואַלט דערציילט אלץ — און נאָר מער, צופיל...

שוואַרץ ווייזט ניט אַרויס צו קיין זאַך אַן עקסטרעמע באַציאונג. ער האָט אלץ ליב, וויל ער האָט קיין זאַך ניט צו־שטאַרק ליב און פיינט... אים פעלט די שטאַרקייט פון איבערגייַן פון אַיין נעפּיל צום צווייטן. ניטא אין זיין ליד קיין קרעפּצענדע. דערפּאַר איז זיין שרייבן טיילווייז מאַנאָטאָן. ער האָט אפילו ניט געפילט די נויטוועגדיקייט צו בייטן די פּאַרעם אין זיין לאַנגער פּאָעמע

„נייע ערד". אלץ איז דארט דערציילט אין איין טאן און א י י ן ריטם. וועגן שטארבן דערציילט ער אין דעם זעלבן נעמיטלאכן ריטם ווי וועגן עפענען א קראם. ווי אביעקטיוו, ווי פינקטלאך ער באשרייבט א מצבה:

איין האלבער שטיין פון אלטער ביים צוקאפנם
איז שוין געווען פארשריבן, אויסגעהאקט,
מיט אותיות גאלדענע; די צווייטע העלפט
איז גלאט געווען און גלאנציק און פאלירט,
און פריילאך זיך געביטן מיט קאליר
פון גראז און בוים און זונענליכט און שאטן,
און האט געוואלט אויף יענעם אומבאוואוסטן מאנ,
וען סוועלן די מצבה-קריצער קומען
און אויסהאקן אין שטיין א נייעם נאמען...

א טייל פון שוואלצ שרייבן באשטייט פון בלויז נאקעט באשרי־ בענע פאקטן, פון וואס די פלאכע לייענער האבן אזוי הנאה, און וואס קען פאר עכטער פאעזיע ניט גערעכנט ווערן... אמתע פאע־ זיע פאראינערלאכט דאס דרויסנדיקע פון דער וועלט. ביי שוואלצן טרעפט דאס פארקערטע.

שוואלצן פעלט אויך די שטארקייט פון דעם קריטישן זיך, וואס יעדער באריטנדער דיכטער באזיצט. ער באווייזט דאס דער־ מיט, וואס ער הויבט אן זיין בוך „קענטאקי" מיט א שנירל פאע־ טישע פערל, וואס זיינען אזוי באנאל, ווי א ל ע פ א ע ט י ש ע זיסקייטן וואס מען געפינט אין די ביכלאך — וועלן מען זאל זיי לייענען, קען מען קרינן די צוקער־קראנקייט.

די ערשטע פערל:

ליב איך די ערד אויף וועלכע איך טרעט —

א דענקענדיקער מענש מיט א קריטישן חוש, איז סקעפטיש צו אזא באהויפטונג. א דיכטער קען ניט ליב האבן דאס, אויף וואס ער „טרעט" — אזעלכע ליבעס זיינען פארדעכטיק — ווער־ טער וועלן מיסברויכט. א דיכטער דארף זיך שטארק היטן דער־ פאר. די גרעסטע מעלה פון אן עכטן דיכטער איז: א ו י פ ר י כ־ ט י ק י ט. שוואלצ זינדיקט קעגן דעם. דערפאר לאזט ער זיך פארפירן פון דער אננענומענער ליטעראריש שאבלאניזירטער רא־ מאנטיק, וועלכע קען ניט פארטראגן דאס ליכט פון אויפריכטיקער קריטיק.

נאכדעם ווי ער האָט זיך דערקלערט אין ליבע צו דער ערד, קומען אַזעלכע סאַכאַרין־שורות:

מיידלישע ערד, אַזוי נאַכגעביק, מילד,
קושט מיינע טריט מיט איר גראַז און זי קילט.

סענטימענטאַלע לייענער פון דער פּאָעזיע. אָבער מיר האָבן די „מיידלישע ערד" שוין נעזען אין אַ סך ביכער. אין דער אידישער אי־בערזעצונג קלינגט עס ניט גוט. וועגן דעם וואָס די ערד קושט זיינע טריט — וועלן דער קריטישער זין זאָל זיך אפילו ניט אַריינ־מישן, וועלן מיר אויך דערפון ניט רייכער. וויל אונטער די וואָר־טער פילן מיר ניט קיין עכטן געפיל, נאָר געמאַכטע סענטימע־נטאַליטעט... דאָס ליד איבערצייגט ניט... וועלן אַ דיכטער זאָגט אונז עפּעס וואָס איז עכט, וואָס ער האָט אַליין דורכגעלעבט, ווירקט עס ווי אַ לעבעדיק וועזן, ווי אַ טאָט...

דערנאָך קומען די באַרימטע פּאָעטישע ווינטעלאָך, וואָס „גלעטן מיין באָק", און ער פּאַרענדיקט:

„כוויים, סאיז די ערד ניט פּאַרהיילטקט מיט בלוט —
סליגט ערגיץ אַנדערש מיין טאָטע און רוט.
אָבער מיין קינד פון איר ערד איז אַ שטיק,
לויכט אין איר ליכט (?) און איז
באַגליקט פון איר גליק...

ביי שוואַרצן האָט די ערד גאָר ליכט... און זיין קינד ווערט באַגליקט פון איר גליק.

אַ שיין וואָרט „גליק"! ווי מוזיקאַליש עס קלינגט צום גראָם! נאָר היינט האָט אַן אויטאָמאַביל איבערנעפאָרן אַ קינד און עס נעמאַכט פאַר אַן אייביקע קאַליקע. ביים ראָג נאָם זיצט אַ מאַן מיט אָפּגעזעגנטע פּיס, סיי וועלן עס איז היים, סיי וועלן עס איז אַ פּראָסט, זינגט ער מיט אַ הייזעריקע שטימע דאָס ליד פון גליק. אויף אַ שוועל פון אַ פּאַרמאַכטער קראָם טוליעט זיך שפּעט ביי־נאַכט אַן אַלטע פּראָסטיטוטקע, זוכט זיך באַשיצן פון רעגן — פון גליק. אין די שפּיטאָלן ליגן צעשניטענע, צעווייטאָקטע, און זיי קרעכצן אַלע אויס דאָס זיסע ליד פון דער ערד, דאָס פאַר־שאַלטענע ליד פון גליק! אין די טורמעס ליגן פאַראורטיילטע מיט פאַרקריצטע ציין און פאַרקלעמטע נשמות און דערשטיקן אין זיך דאָס ליד פון לעבן, — דאָס שאַבלאָן אויסגעטראַכטע ליד פון גליק...

אין די פֿאַבריקן זיינען אַריינגעשרויפֿט מיליאָנען שקלאַפֿן, וואָס גרילצען אויס מיט מיליאָנען מאַשינען דאָס ליד פון זייער פֿאַר־שאַלטן לעבן, דאָס ליד פון גליק, פון ניט זען די זון, פון ניט אָטעמען די ריינע לופֿט פון די וועלדער, — דאָס גליק פון ווערן מאַשינען... ביינאַכט אויף די נעלעגערס ליגן מיליאָנען אומרואיקע הערצער וואָס קענען ניט שלאָפֿן — זיי זיפֿצן אויס אין דער שטיל־קייט פון דער נאַכט דאָס ליד פון גליק — זייער אָנטוישונג... און ווי־פיל איינזאַמע פֿאַרבלאָנדזשעטע דרייען זיך אַרום אויף דער גליקלאָכער ערד, וואָס האָבן ניט געוואָלט פֿאַרקויפֿן זייערע הענט און זייערע נשמות פֿאַר ברויט מיט קלייַדער? זיי מורמלען אויס אין דער שטיל דאָס ליד פון זייער גליק — פון זייער פֿאַרשפֿילט לעבן...

א, געקרייציקטע ווערטער! א, הייליקער שאַבלאָן! אפילו דיכ־טער קענט איר פֿאַרבלענדן...

שוואַרץ האָט זיך אפילו איצט נאָר ניט באַפֿרייט פון די זיסע פֿאַטישקייטן... ער מאַכט פון זיי אַן אויסשטעלונג אין זיין בוך. אפילו דאָס ליד „ב ל ו ג ר ע ז" עכאָט מיט די קלאַנגען פון די שוין לאַנג אַנערקענטע פֿאַטיזירונגען. אויב ניט, ווי וואָלט ער אַדאַפּטירט אזא פרעמד דייטשעס וואָרט, ווי „מאַלשטראָם"?

נאָך מער: ווי קען ער, אלס דיכטער, וואָס דאַרף האָבן אויס־ריכטיקע, אינטימע באַציאונג צו זאַכן, רעדן אזוי א ג ו ל נ ע? זאָגן, אז ער האָט „זיך אויסנעלערנט ליבן (ליבן קען מען זיך אויסלערנען?) דעם גרויסן אייבּיק ווילדן אומרו":

מיט זיינע זינגער און באַזיגטע,
מיט זיינע אומגליקן און גליקן,
מיט זיינע רייכטימער און דלות,
מיט זיין פֿאַרשטיקטן קרעכץ און יובל.

וועז מען אנאַליזירט די שורות פֿאַרזיכטיק, זעט מען, אז זיי זיינען ווייט פון זיין עכט און אויפֿריכטיק. אז מען האָט ליב אַלעמען, האָט מען ניט ליב קיינעם... קונסט מיינט אויסווייַלן... מיינט א נעטרייַע באַציאונג. און אז מען האָט ליב די זינגער, קען מען ניט ליב האָבן די באַזיגטע. האָט מען ליב די רייכטימער, קען מען ניט ליב האָבן דעם דלות. וואָר קען איבערהויפֿט ליב האָבן דלות? דאָס רעדט זיך נאָר אַווי... אזא מליצה.

אונזערע קריטיקער האָבן באַדאַרפט האָבן אַן ערנסטערע בא־

ציאונג צו פּאעזיע און לייענען מער קריטיש און מער פּאַרזיכטיק. אַנשטאָט לויבן באַנאַלע שורות, בעסער זיי אַנאַליזירן, אַנווייזן און פּאַרשאַרפן דעם קריטישן זין ביים דיכטער, אים העלפן באַפרייען פון די ליטעראַרישע ירושות וואָס שטייען אים אין וועג און שוואַכן אפּ זיינע כוחות.

שוואַרץ נעדענקט נאָך צו־גוט די פּאעזיע וואָס איז פּאַרשריבן אין די ביכער. די בוך־פּאעזיע האָט אים פּאַרכישופּט און לאָזט אים ניט קומען צו זיך. גייט ער צו דירעקט צום לעבן, ווי אין זיין פּאעמע: „רזשאַרזש וואַשינגטאָן", באַפרייט ער זיך דער־פון. ווי? ער אַבער ווערן לירישער, גיט ער זיך איבער צום אָפּיום, וואָס מען רופט מליצה. ווייזט אויס, אז שוואַרץ איז נאָר ניט אינגאַנצן באַפרייט פון דעם אַמאַליקן פּאַרליטעראַרישטן שוואַרצן.

נאָר דאָס איז שוואַרצס שוואַכקייט. שוואַרץ האָט אויך אומ־געווייגלאַכע שטאַרקייט. זייער ווייניק קענען ביי אונז אזוי גע־זונט מאָלן א בילד ווי ער. ווי קרעפּטיק ער גיט איבער די סצענע, וועו די שוואַרצע דערזען זייער דערליייזער אייבראַהאָם לינקאָלן:

און שטאָם און נאָם זיינען פּאַרפּליצט געוואָרן,
זיך אויסגעגאָסן אין א ווילדן ים
פון שוואַרצע ווייענדיקע לאָכנדיקע קעפּ,
די אויגן האָבן וויים און בליצנדיק געבלאָנקט
און שוואַרצע הענט האָבן צון אים געשטרעקט זיך,
מיט קליינע נעגער־קינדער איבער קעפּ;
און פון דער ברוסט פון שוואַרצן ים ארויס
האָט זיך געריסן דאָס געברום פון אפריקע,
געריסן און געצופּט פון זיך די קליידער,
געבראָכן זיך אין ווילדע פייערדיקע טענץ,
געדרייט זיך, קאַנוואולסירט בי צו דער ערד,
געשריען אינם ווילדסטן עקסטאַז:
„מיין דזשיזום!" „מיין דערלייזער!" „הללויה!"

שוואַרץ גיט איבער שטיקער פון דעם היגן לעבן, וואָס זיינען כאַראַקטעריסטיש פאַר דעם אידישן אמעריקע. ווי אידן זיינען דא, אין דעם נייעם לאַנד, אן אייגענער טראַדיציע, אן אייגענע הייליקייטן און שייכקייטן, געוואַרן פאַרגרעבט, פאַרהאַרטעוועט, מען האַנדלט גראָב און פּרעמד אפילו צו אן אייגענעם ברודער:

האָט מען געבראכט א ברודער פון דער היים,
האָט ער עס נאָכדעם אָפגעצאָלט ביים וואָך,
און דרייסיק יאָר נאָכדעם דאָס ניט פארגעסן.
מען פלעגט דעם ברודער לייגן אויפן וואַרשטאָט,
און מאָרגנס אים ארויסבאָגלייטן מיטן פּאָק —
קרענק אויך ווי מיר און דאָר און וועך געשוואָלן.

אידן זיינען דאָ אזוי עטיש דענעראירט געוואָרן, אז זיי האָבן אויפגעהערט פילן שאָנד, האָבן אויפגעהערט פילן וואָס איז מיאוס, זיי זיינען געזונקען ביז קלייגלאכקייט און בילקייט, מען האָט נענומען זיך באציען צווישן זיך ווי גראבע גאסנמענשן:

מען האָט גערעכנט זיך צום האלבן סענט,
און האָט איין וויב געליען ביי דער צווייטער
א מעסטעלע זאלץ, צי מעל, א שטיקל צוקער,
און האָט פארגעסן אָפצוגעבן אין צייט —
האָט מען געהאט דערנאָך וואָס צו געדענקען,
און ביי דער ערשטער אָפענער מחלוקה
געשריען וועגן דעם אין אלע גאסן.

דאָס צרהדיקע איז, וואָס מען האָט די גאסן מארא׳ל אין אמעריקע דערהויבן צו א הויכער פּאזיציע. אין דעם דאלאר־לאנד שעמען זיך אידן ניט צו דערציילן, אז זיי האבן עמיצן א טובה געטאָן. פארקערט, זיי גלויבן, אז סאיז זייער פליכט דאָס אויסצושרייען אין אלע גאסן... ביי אידן איז היינט ניט שווער צו קרינן נעלט, — אויף וואָס איר ווילט נאָר אליין — אויב זיי זיינען נאָר זיכער, אז מען וועט דאָס גוט אנאנסירן... צווישן זייערע באקאנטע, אדער אין די צייטונגען. טאָן א טובה צוליב דער טואונג אליין, איז היינט ארוים פון מאדע. דער איד וואָס האָט געטאָן גוטס און דאָס געהאלטן בסוד זיין גאנץ לעבן (דער מתן־בסתרניק) איז היינט ניט צו געפינען. די אורזאך איז: די גרויסע שטאָט, וואָס שלינגט אויין יערע שטילקייט און פיינקייט, און דער איינציקער מענש זעט זיך וויניק אן. אמאל, וועו א איד האָט גוטס געטאָן, האָט מען אומדירעקט נעוואוסט, אז ער איז א גוטער מענש. איז ניט נויטיק געווען צו שרייען דורך צייטונגען און פארזאמלונגען. די גרויסע שטאָט אזוי פיל מענשן און אזוי פיל נעשרייען, אז די שפּראך פון שטילע טואונגען וועט מער ניט געהערט...

אמאליקע רעליגיעזע אידן, האבן געגלויבט, אז אויב זיי

וועלן טאָן גוטס, וועט מען זיי דערפאַר באַלויגען אויף יענער וועלט. היינטיקע אידן זיינען מער ניט רעליגיעז. די וואָס גלויבן, גלויבן ניט אַזוי שטאַרק, זיי זאָלן צוליב דעם טאָן גוטס... גוים, אויב זיי הערן אויף צו זיין רעליגיעז, האָבן זיי מאַניערן וואָס האַלטן זיי צוריק פון שלעכטן געשמאַק. ביי אידן האָט די רעליגיע פארנומען דעם פלאַץ פון אמת, יושר און שייכקייט. האָבן זיי פארלוירן די רעליגיע, זיינען זיי נעוואָרן הפקר. — דער סאָציאַליזם איז ניט נעוואָרן קיין נייע רעליגיע פאַר די ברייטע מאַסן. — דער איד איז בטבע אַן אינדיווידואַליסט. ער פרעגט באַלד: יענער וועט זאָגן, עס איז ניט קיין פיינער געשמאַק? איך שאָף זיך מיין אייגענעם מוסטער פון אַלץ. אויב יענעם נעמעלט ניט מיין מוסטער, געפעלט מיר ניט זיינער... אידן זיינען פארפרעמדט נעוואָרן פון זייער אייגענער עטיק. — זי איז נעבליבן אין די ביכער... דערפאַר האָבן מיר פארלוירן דעם מוסטער פון שיינקייט... ווייל עכטע עטיק קומט פון אינערלאַכער עסטעטיק...

אהער, אין אמעריקע, איז מען געקומען זיך אָנזעטיקן מיט מאַטעריעלע פארגענגן. וועגן גייסטיקייט האָט מען זיך ווייניק נעקימערט. אידן זיינען דאָ אנגעקומען אויסגעמאַטערטע, הונגעריקע, האָבן זיי זיך האַסטיק צוגעכאַפט צו די שמאַלצנריבער:

אַז ליטע איז אַריינגעפאַלן אין דער שפּע,
אין לאַנד, וואָס האָט געפלאַסן מילך און האָניק —
און אַז זי האָט זיך אויסגעלערנט עסן —
האָט זי זיך אויסגעזעצט אין שטויב פון קראָמען,
און האָט געגומען שרייבן פיינע גרוסן
אין די פאַרשמאַכטע הונגעריקע שטעטלאַך.
מען האָט דערציילט זיך ווי עס איז גוט און וואויל,
מען וואַרפט זיך אום מיט פלייש אין מיטן וואָך,
און וואָס פאַר פלייש נאָך: הינער, גענז
און קאַטשקעס,
און ברויט עסט מען פון פיינעם ווייצנמעל,
און סוואַלגערן זיך אום דארט אין די גאַסן
די גרויסע רויטע זיסע קאַוואַנעס,
וואָס שפריצן מיט דעם האָניק-זיסן סאָק.

אבער צוליב די אַלע מאַטעריעלע גוטע זאכן, האָט מען זיך געמוזט אָפּוואַנען פון אַלעם גייסטיקן. דער איד האָט דאָ פארלוירן

זיין שבתדיקע רו, וואס אז דעם איז ניט מעגלאך קיין פארטיפונג און קיין דערהויבונג. דאס ביסל גייסטיקייט, וואס ער האט נע־האט אין זיך פון אמאל, איז אים געפאלן צולאסט. אויסערלאך האבן אידן אין די ערשטע יארן שבת ניט געוואלט טאן קיין נע־שעפטן. אבער די נשמה איז אויך שבת און יום־טוב געווען פאר־נומען בלויז מיט געשעפט. לויט דעם נייעם דאלאר־גלויבן, איז „ביזנעס" איבער אלץ:

דעם שבת פלעגט ער האלטן נאך געשלאסן —
נאר איינגיין איז עס אים ניט איינגעגאנגען.
אנשטאט צו רוען און ארויפקוקן אין א ספר,
האט אים דער קאפ געטראגן אין געשעפט,
און וואס מער דאס געשעפט האט זיך צעווואקסן,
איז אלץ דער שבת מער צו לאסט געפאלן.
און אפטמאל פלעגט ער שבת, אומגעריכטערהייט,
זיך כאפן אז ער חשבונט מיט א בלייפעדער —
ער פלעגט א וויל פאר זיך אליין זיך שעמען,
נאר באלד זיך ווידער אין געשעפט פארטיפן.

אין אזא סביבה פון בלויז ענאאימטישע אינטערעסן, וואקסט ניט אויס קיין טיף געמיינשאפטלאכעס, קיין קאלעקטיוע באי־ציאונג. דער אייניציקער דינער פאדים וואס פארבינדט זיי, איז די נעירשנטע טראדיציע. „אין מוראדיקע טעג פון ראש השנה און יום־כפור פלעגט דער תהום, דער ברידערלאכער תהום, באהעפטן זיך — צונויפקומען דאוונען מיט א מנין, דערנאך פלעגט מען זיך ווינשן גוטן יאר און זיך פאנאנדערגיין ביז קומענדיקן יאר".

גייסטיקע שאפונגען באהעפטן. מאטעריעלע אמביציעס טיילן פאנאנדער. ניט בלויז בלייבן פרעמד די אידן וואס קומען פון פארשידענע לענדער און שטעט, נאר אפילו די קינדער ווערן פאר־פרעמדט פון אייגענע טאטע־מאמע. די אלטע מוטער טראכט:

זי האט געהאט אויך וואס זיך צו פארטראכטן:
אז ער, דער מאן, איז עפעס ניט דער אייגענער,
פארהאוועט טאג ווי נאכט אין די געשעפטן,
און אז די זין, געבוירן דא אין לאנד,
זיי זיינען פרעמד צו איר און אומפארשטענדלאך.
נאר ערגער שטייט עס מיט די יונגע טעכטער:
די זיינען קאלט און שטאלץ און גאוהדיק

און פּרעמד, נאָך ווי פּרעמד, פּאַרטון מיט זיך,
און ווייַט פון אַלץ וואָס שמעקט מיט אידישקייט.

וויי! די עלטערן האבן געוויט גייסטיקע פּוסטקייט, שניידן זיי פּרעמדקייט. די פּרעמדקייט פון אָפּגעריסנקייט פון זייערע אייגענע קינדער... דער יונגער דור גייט דאָרט וואו עס איז דאָ מער אינטערעס. ער קלויבט ניט אויס גוט צי שלעכט — אבי אויסצופילן די לייידיקייט. די עלטערן האבן דערפון פּאַרדרוס, פילן זיך באַליידיקט:

און וואָס פּאַר אַ גוטס קען שוין אַרויסקומען:
אַז סהויז איז תמיד פול מיט יונגע פּריצים,
אַז סאיז ביי זיי דער אַלטער פּאַסטאַר
אַ גרעסערער מיוחס ווי די מאַמע.
אַז וואו אַ שמחה ערגיץ ביי די גוים,
איז זיינען זיי די ערשטע מחותנים.

די פּאַעמע „נייע ערד" האט בלויז אַ ווערט דורך די גוטע שטעלן. אָט איז אַ פּסיכאָלאָגישע כאַראַקטעריסטיק וואָס שוואַרץ האט אויפגעכאפט, אַז די אַלטע אידישע באַלעבאַסטע שעמט זיך צו שאפן מיט דער שוואַרצער דינסט. ווי זי באַוואונדערט אירע „יונגע טעכטער, וואָס שאפן זיך אַזוי הרחבהדיק און פריי", און די דינסט איז צופרידן אויסצופאַלגן זייער ווארט.

אויך די סצענע ווו אידן פּארזאַמלען זיך צו בויען אַ שול, איז ניט שלעכט געשילדערט. עס איז אויך גוט כאַראַקטעריזירט ווי אַזוי עס זיינען אויסגעוואקסן די „מעכטיקע און רייכע גוט־באַזיצער, מיט זייערע שלעסער און פּאַלאַצן, מיט צענדליקע און הונדערטער באַדינער. וואו סהאט געהאַלטן אין איין שטראַמען מיט דעם לוקסוס פון דער נאַנצער וועלט".

טיילמאַל געפינט מען ביי אים עכט פּאַעטישע שורות, ווי:

עס האַבן זיך געמערט די סטאַדעס שאַף
און סהאָט געגלאַנצט דער אַקער אויף דער זון.

אינטערעסאַנט איז אויך די שטעלע, וואו ער שילדערט דאָס אַנקומען פון די גרינע מיט די „דינע אויסגעצערטע ווייבער, מיט גרויסע פּעק פון אַלטן בעט־געוואַנט, מיט בייכיקע און געלע סאַמאוארן", און ווי זיי נעמען די מענער אויפן צימבל, פּאַרקריכן איינע די אַנדערע אין איננעווייניק, „מיט ווייסן שוים אויף דינע

בלויע ליפן". נאר אז איינע פון די קריגערישע ווייבער לייגט זיך אין קימפעט, ווערט מען „צוגעקלעפט און זים", מען נעמט באקן און קאכן „מאנדלדיקע יאיכעלאך".

ניט שלעכט איז זיין באמערקונג: אז די נעגערס האבן באלד דערשמעקט, אז די — „זיי זיינען עפעס נאענטע מענשן". צו אידן פילן נעגערס מער נאענטקייט ווי צו אנדערע פעלקער. ווייל ליידן פאראייניקט. און ביידע, אין אידן, אי נעגערס, ליידן פון פיינטשאפט און פארפאלגונג פון אנדערע פעלקער. דער אונטער־שיד איז נאר, וואס אויף אידן מאכט מען פאראמען און נעגערס לינטשט מען.

[ו]

פיל שטארקער איז שוואַרץ אין זיינע אנדערע פאעמען. מען פילט אין זיין ד ז ש א ו דעם חיסן אטעם פון א לעבעדיקן מענשן. שוואַרץ האט דעם קינסטלערישן כח אייך צו מאכן גלויבן אלץ וואס ער דערציילט. פאראן מאמענטן אין זיין ד ז ש א ו, וועו מען פארגעסט די ווערטער, מען דערפילט די ברוטאליטעט פון רעאלע מענשן, און מען וואַרט מיט א פארכאפטן אטעם, וואס וועט ווערן פון דעם פלאנטער? איבערהויפט פילט מען הייסע בלוטן אין דעם קאפיטל: „מחותנים". די פיר גוים זיינען ווי אויסגעשמידט פון שטאל. די נאנצע פאעמע ד ז ש א ו איז פול מיט דער ברוטאליטעט פון דעם רעאלן לעבן. דא איז דער א ו מ־ז י ן פ ו ן צ ו פ א ל — קיין זאך ווערט דא ניט געטאן לויט א ווילן, לויט א פלאן. אלץ קומט און פארגייט דורך א בלינדן כח... שוואַרץ ווייזט אונז מענשן וואס טוען אלץ בלינדערהייט, נעטריבן פון אומפארשטענדלאכע ליידנשאפטן.

די פאעמע ד ז ש א ו האט אין זיך עפעס גרויליקעס. עס נעמט דורך א שוידער וועו מען לייענט זי. קיין אומגעווויינלאכע פארטיפטקייט איז אין איר ניטא. זי ווירקט אבער אויף אייך מיט איר רויער קראפט. די פארעם איז פון דער ריינער פראזע דער־ציילונג, מיטן אויסנאם פון די לעצטע צוויי שורות:

און די דארפישע גויע, אויף דעם (דער)
האנט דאס קינד,
האט געצלמט דעם קבר און
געטענהט צום ווינט.

אין דער פּאעמע ד ז ש א ו איז דאָ נענוג דראַמאַטישער שטאָף, נענוג עכט מענשלאַכער קאָנפליקט פאר א דראַמע. דער ערשטער אקט, ווי דער איד פירט אן זיין האַנדל מיט די גוים; דער צווייטער אקט, ווי די גוישע מיידל, סוזי, רינגלט אים אַרום מיט איר ליידנשאפט; דער דריטער אקט, ווי איר פאַטער מיט אירע ברידער צווינגען אים צו גיין אין דאַרף אריין און ווערן איר מאַן; דער פערטער אקט, ווי איר ברודער, דער שטאַרקער גוי, דערהרגעט אים. אבער אפילו אזוי, אלס דראַמאַטישע פּאעמע, איז ד ז ש א ו איינע פון שוואַרצם שטאַרקסטע שאפונגען.

[ז]

דאָס בעסטע וואָס שוואַרץ האָט אונז געגעבן, איז, לויט מיין מיינונג, „דזשאַרדזש וואשינגטאָן". אין דער פּאעמע איז אים גע־לונגען איבערצוגעבן דעם כאַראַקטער פון די נעגער. אלע דריי נעגער ווערן פאר אונז אזוי רעאל, ווי מיר וואלטן מיט זיי צו־זאַמען געוואוינט אין איין הויז. און איבער אלץ האָט ער אזא פיינעם באַהאלטענעם הומאָר. שוואַרצו איז דאָ אויך געלונגען צו געבן דאָס סאַמע כאַראַקטעריסטישע פון דעם נעגער־פאַלק. מיט וואָס צייכענען זיך אוים די נעגער אלס פאַלק? אויף וואָס פאר א געביט זיינען זיי שעפעריש? ניט מיט מאַלעריי, ניט מיט סקולפטור, ניט אפילו מיט זייער ליטעראַטור — כאָטש זיי האָבן אייניגע גוטע דיכטער. מער פון אלץ צייכענען זיי זיך אוים מיט מוזיק. די נעגער האָבן אן אייגנארטיקע מוזיק. דער דזשעז, וואָס איז אזוי פאפולער אין אמעריקע און הויבט שוין אן צו קלינגען אין דער גאַנצער וועלט, איז געשאפן אונטער דעם איינפלוס פון די נעגער. זיי האָבן אריינגעבראכט אין דער מוזיק אן אריגינעלן ריטם. דאָס וואָס זייער ריטם ווערט וואולגאריזירט, איז ניט זייער שולד. פוסטע גייסטער קענען אלץ פארביליקן... אורשפרינגלאך איז דער נעגערשער ריטם אן אינטענסיווער, אן עראָטישער, וואָס קומט פון אריגינעל בלוט. און שוואַרץ גיט איבער מיסטעריש, ווי ביי דעם נעגער צעווארימט זיך דאָס בלוט און ער דריקט אוים זיין ליידנשאפט דורך טאנץ:

דעם דזשיג פירט דזשאַרדזש אזוי אדורך: די ערד
הויבט אן צו ברענען אונטער זיינע פים,
דער גאַנצער דזשאַרדזש ווערט פלוצים, אומגעריכט,
איין פייערדיקער קנויל פון נערוון שטריק.

עס דאכט זיך: דזשאַרדזש שטייט אויפן אָרט
און פליט.
וועָן ניט דאָס קלאַפן פון די פּיס אָן גרונט,
וואָלט מען געמיינט, אז דזשאַרדזש שוועבט
אין דער לופטן
אויף אומזעבאַרע דראָטן אויסגעצויגן.
דאָס רעדל קלאַפט אין גרויסע שוואַרצע הענט,
דער שוואַרצער כליניעט זיך און בלאָזט אין קעמל
און סדאכט זיך, אז ער פלאַצט שוועק
פון אַנשטרענגונג.
און דזשאַרדזש האַלט נאָך צום טאַקט
מיט הענט און פיס,
מיט יעדן גליד פון צאַפלדיקן קערפער.

מיט וואָס פאר א דעטאַלן ער מאַלט דאָס בילד:

דאָס רויטע מויל מיט גלייכע שורות ציין
איז ראָ און ווייס צעעפנט ביז די אויערן,
די גרויסע אויגן־וויסלאַך ווערן גרעסער,
מיט רויטע אָדערלאַך אַדורכגעצויגן.
זיין מאַט־קאַלירטער פּנים פון טשוגון
ווערט גלאַנציק, און דאָס רעדל אַרום אים
פאַטשט פייערדיק מיט אַלע לעצטע כחות,
און ברומט פאַרדבקהט און מיט גרויס עקסטאַז:
הי־האַ, און הי־האַ, און ה־־האַ־הי.

דערנאָך ווייזט ער אונז, ווי דזשאַרדזש ווערט געשטרויכלט אויפן וועג צו זיין ווייב מענין. ער ווי׳ל גיין אהיים, „נאָר מעשה־שטן, זיינען אויפן וועג פאַראן אזוי פיל לוסטיקע, מחיהדיקע פּלעצער, וואוהין אריינצוגיין". עס רייצט די שענק:

די באַנדזשאָ קלינגט און רופט, און
פאַרוויקלט אין אַ בלויען וואָלקן רויך,
גוטע בריידער,
זיי זיצן בריט צעלייגט אַרום די טישלאָך
און לאָזן זיך לכבוד זונטאָג וואוילגיין,
מען שפּילט אין קאַרטן און מען וואַרפט
אין וועַרפלאָך,
עס גייט די פּאַרע אויף פון ביר און בראַנפן.

נאכדעם ווי דזשאַרדזש האָט דערכאָפט דאָס האַרץ און פּאַר־ בראַכט מיט זיינע חברים, גייט ער שוין אַהיים אויף אַן אמת. און דאָ מאַלט שוואַרץ דאָס הויז פון די נעגער, „וואָס טוליעט זיך צו אַלטע וויסטע שטאַלן", און גיט איבער מיט אַ שטילן הומאָר דעם כאַראַקטער פון דער נעגערין מעגי, ווי זי רעדט צום מאָן און וויצלט זיך אויף איר פּרימיטיוון אופן. „דער דאָך פון הויז איז לעבערדיק", און שפּעט אין האַרבסט, וועט סהויבן אָן די רעגנס ניסן, טענהט מעגי, אַז זי האָט מורא וועט עס איז אַוועקצו־ שווימען. אויף דעם זאָגט דזשאַרדזש: ער האָט ניט אַזא מזל, ער האָט נאָך ניט גענוג אָן עלפאַנט שווימען און ניט גענערט אַזוינס. נאָר אפשר, זאָגט ער, איז זי אַ היפּאָפּאָטאָמוס, און די היפּאָ־קאָ דוקא יא שווימען. זאָגט מעגי: וועט זי וואָלט גענוג אַ היפּא, וואָלט זי אַזא ניגער פּאַרשלונגען פּריער און דערנאָך אַרויסגעשפּיגן: אָן אַנשטענדיקע היפּא זאָגט זי, וואָלט זיין פּלייש אין מויל ניט נעמען. לאָכט דזשאַרדזש גוטמוטיק, און מעגי טרייסלט מיטן שווערן גוף, פּארגייט זיך לאַכנדיק אין אַ הויכן קוויטש".

[ח]

שוואַרץ קען זייער גוט שילדערן דאָס פּיזישע, דאָס פּרימי־ טיווע. ער גיט דאָס איבער מיט אַן עכטער וואַרימקייט, כמעט מיט אַן אַראַטישן געפּיל... מיט פּיל קראָפט גיט ער איבער זייער נאַטעס־דינסט. די רעליגיעזע באַגייסטערונג גייט איבער אין אַרא־ טישן עקסטאַז און דערנאָך צו ריין פּיזישער לוידנשאַפט:

און זינגענדיק איז מען אַריין אין טאַנץ:
די הייסע מאַסע זינגענדיק פּלייש
האָט אין איין גרויסן קנויל פון לוידנשאַפט
זיך אויסגעפּלאַכטן און צונויפּגעקלאַמערט.
און העכט אויף שולטער,
ברוסט צו ברוסט געדריקט,
דער אָטעם־גערוך אָפּגעהאַקט און שווער,
די אויגן פעסט צונויפּגעפּרעסט, אַנטציקט.

און ער גיט נאָר צו, אַז ביי די ווייבער האָבן „די רויטע ליפּן ברענענדיק געשמאַכט און אויפגערעגט האָבן די נאַז־פלינל נע־ ציטערט". דער קליאַקס פון דער אויפרעגונג איז דערנאָננען וועט מען איז געקומען צו די ווערטער:

גראָבט מיין קבר מיט א רידל פון גאָלד,
לאָזט מיך אָרונטער אויף קיטן פון גאָלד.

רעליגיע, אראָטיק און טויט זיינען ענג פארבונדן. דער ערא־טישער עקסטאַז פירט צו באהעפטונג און אויפלייזונג — צו טויט. און דער טויט אַליין חאָט אויך אין זיך עפעס אראָטישעס, ווייל עס איז אַן אויפלייזונג און א נייע באהעפטונג... און די נאנצע רעליגיע איז רעזולטירט פון די צוויי מענשלאכע פארלאנגען: דער דראנג צו אומענדלאכער באהעפטונג און די בענקשאפט נאך אייביקייט... די רעליגיע האָט געזוכט די פארלאנגען צו סובלימירן. עס איז איר אָבער בלויז געלונגען ביז א געוויסן גראד. סובלימירן די צוויי הויפט פארלאנגען וועט ערשט געלונגען, ווען די מענשן וועלן ווערן נענוג פריי צו קענען זיין קרעאטיוו.

שוואַרץ קען זייער גוט איבערגעבן די פרימיטיווע נאַיוויטעט פון דער נענער־נאַטור, מיט אָלע גראבקייטן, גרויזאמקייטן און אָפנהארציקייט. אָט ווי אזוי דזשארדזש רעדט גייענדיק מיט זיין ווייב פון קירכע, וועגן טאמאסן:

דער ניגער קומט אין קירך אריין ניט דאוונען,
ער קומט אראָפפירן פון וועג די ווייבער.
דאָס גייט אום שלינג־און־שלאנג,
און וויל ניט ארבעטן,
אין קעסט אויף פרעמדע מענערס האָרעוואניע.
דעם ניגער, זאָגט ער, דארף מען נויטיק לינטשן.
למאי, זאָגט ער, האָט ניט דער ניגער חתונה?
און נעמט זיך ניט אַן אייגן ווייב פאר זיך?
ער וואָלט פארשפאָרט צו גלאָצן זיינע בולבעס
און קנייפן פרעמדע ווייבער אין דער קירך.

נאר טאמאס וויל ניט ווערן מיט לייטן גלייך. ער האָט פלינקע פיס, וואס טראגן אים ארוים פון יעדער געפאר. קלאָפט דזשארדזש אין פארער־טיר, איז דא א הינטער־טיר, א פארקאן איז געמאכט אויף צו שפרינגען.

און וואו ער ציט דורך, שפאַצירנדיק, וועט שוין
קיין גראָז ניט וואקסן. שטייט אַן עפלבוים
צו נאָענט צום פארקאן, פוילט זיך טאמאס ניט
דעם בוים א טרייסל מאַן, דאָס נעמלאכע
מיט בארן, אפריקאָסן און מיט ווינשל.

ער גראַבט אַן, מעשה בעל־הבית, די פיינע בולבעס,
א בוריק, און א ציבעלע, א קעפּל קרויט;
א הון, אַן ענטל, אז זי האַט פּאַרבלאַנדזשעט,
געפינט איר רו ביי טאַמאַסן אין זאַק.

פּונדעסטוועגן קומט א צייט, וועו טאַמאַס הויבט אַן צו קלערן וועגן א תּכלית. ער ווייל האַבן אַן אייגענע היים, א נעטרייי ווייב, און אויך וויסן א גוט נעמיטלאַך לעבן. דער נעגער טאַמאַס ווערט אונז נאַענט, פּיל נעענטער ווי דער איד ד ז ש א ו. ער ווערט אונז נאַענט, ווייל מיר פּילן זיין לעבעריקן אטעם, זיין היים מענשלאַך בלוט.

[ט]

אין דער פּאַעמע „דזשאַרדזש וואַשינגטאַן" האַבן מיר א מוסטער פון שרייבן, וואו די פּאַעזיע פּילט מען ניט אין די ווערטער, נאר די פּאַעזיע קומט פון דעם לייַדנשאַפטלאַכן לעבן וואַס מיר פּילן אונטער די ווערטער —

„דער סוף פון טאַמאַסן" איז אויך פון שווארצם בעסערע שאַפּוננען. אין דער פּאַעמע האַט ער נעוואַלט נעבן א שטיק פון דעם רויען גרויזאַמען לעבן, וואַס ווערט נעפירט פון דענקענדיקע אידיאַטיזירטע מענשן.

די טאַמאַסעס זיינען די קרבנות פון דער נעמיינער ציווילי־זאַציע. מען האַט ענומען נעזונטע נאַטור־קינדער, וואַס האַבן זיך געשפּילט, געטאַנצט, געלאַכט, געזוננען, הנאה נעהאַט פון זייער פּרימיטיוויטעט, און מען האַט זיי איינגעשפּאַנט אין דעם וואַגן פון דער ציוויליזאַציע. מען האַט אויף זיי ארויפּגעצוואונגען שווערע ארבעט און אונטערדריקט זייערע פּאַרלאַנגען.

דער נעגער, וועגן וועמען מען דערציילט, אז ער איז געווען געוואוינט צו לינן אונטער א באַנאַנא־בוים און שלאַפן מיטן מויל אפן, ביז א באַנאַנע איז אים אריינגעפאלן גלייך אין מויל אריין, און זיין אייניציקע ארבעט איז געווען זי צו צעקייען — דעם פרייען נאַטור־מענש האַט מען צונעבונדן צו די לייצן פון דיסציפּלין און מען וויל, אז א געצוואונגענער זאל ער זיך אויסלעבן... ווי קען ער? רייסט ער זיך פון די לייצן, קערט אמאל איבער דעם וואַגן און פּאַרוואונדעט די וואַס האַבן זיך אויף אים געמאַכט באַקוועם... ווערן די אַנטרייבער אין כעס און נעמען זיך צו דער בייטש. שלאַגט מען די אומגליקלאַכע נעגערס, לינטשט מען זיי מיט א שוידערלאַכן סאַדיזם, אדער מען פירט דורך נערעכטיקייט איבער

זיי דורך דער תליה. קוקן די פארפיניקטע נאטור־קינדער מיט דערשראקענע אויגן און פארשטייען ניט וואס דא קומט פאר. און ווי גוט שוואַרץ מאלט דאס אויסזען פון דעם פארוואונדערטן טאמאסן אין געריכט־הויז:

דאס פנים איז געוואַנן גרוילאך־בלוי:
ארום איין אויג האט שרייענדיק געגליט
א בייל ווי א קולאק די גרוים. דאס צווייטע אויג
איז ווי א רויטע און געיאגטע מויז
ארומגעלאפן איבער וואנט און קעפ,
זיך אנגעקלאפט אן דינע שארפע עגבערס,
און זיך קיין פלאץ געפונען וואו צום אפשטעלן.

טאמאס האט זיך אליין נעוואונדערט אויף אלץ ווי א זייטיקער. ער האט זיך ניט געקענט דערקלערן, ווי נעמען זיך מענשן דאס רעכט „אין קאלטן מוט פארמשפטן א מענשן צום טויט". וואס פאר א וואנזיניקע קאמעדיע קומט דא פאר? נאר אז זיין אויג האט אנגעטאפט די „שטאלענע און עגבערדיקע בליקן" פון די פארזאמלטע אין געריכט־זאל —

האט פלוצים אים א ברען געטאן אין מוח:
אז דאס איז ער, ער, טאמאס, וועלכער זיצט
און קוקט אין אומפארמיידלאכן און שוואַרצן סוף.
און דאס וועט ער באצאלן מיט דער פעל.

דאס יונגע בלוט פון דעם נעגער האט „וויי געשריען", נעוואלט אויספלאצן אין א געברום. נאר אין דעם בליק פון אן אויג האט ער דעזען: „אז אנדערש קען ניט זיין און וועט ניט זיין".

דאס לעבן האט פארלאַרן יערן זין, און קערט זיך צוריק אום צום כאאס, צום טויט. דער מענשלאכער גייסט האט נאך דעם אומזיניקן כאאס ניט באזיגט. דא און דארט גיט א בליץ א פונק ליכט, אבער אין די מערסטע פאלן איז נאר דער מענשלאכער גייסט א קנעכט צום כאאס.

שוואַרץ האט ניט געוואלט מיט זיין בוך אונז דערפירן צו אזא עקסטרעם טרויעריקן שלום, אבער דאס טראגישע וואס ער שילדערט, פירט צו דעם אנטקעגן זיין ווילן.

שוואַרץ האט אונז געגעבן דאס לעבן פון די נעגער. פון דעם פרימיטיוו־טראגישן לעבן איז אים געלונגען צו באשאפן פאעזיע, עכטע פאעזיע. זיין גרויסע פאעמע: „דזשארדזש וואשינגטאן" איז

א מיסטערוועריק, וואס האט ניט קיין גלייכן אין דער אידישער דיכטונג, און איז אויך א באדייטנדיקער ביטראג צו דער וועלט־דיכטונג. די אנדערע פאעמען פון נענער־לעבן זיינען אויך ניט פון קליינער באדייט. זיי גיבן אונז איבער דעם ברוטאלן טראגיזם פון א פאלק. שוואַרץ האט זיך אין די ווערק דערהויבן צו עכט קינסטלערישער עפיק.

שפעטער האט שוואַרץ אונז אויך געוואלט נעבן דאס אידישע לעבן אין אמעריקע. אייניקע בילדער און געשטאלטן זיינען אין די ווערק אויך מיסטעריש נענעבן, אבער עכטע פאעזיע איז אין זיי פאראן א סך ווייניקער, ווי אין די ווערק פון דעם נענער־לעבן. וועגן די נענער האט ער, ווייזט אויס, געשריבן מיט באַניסטערונג; וועגן אידן — מיט א פראגראם. אבער עכטע דיכטונג חברט זיך ניט מיט קיין פראגראם... א דיכטער דארף צוגיין צום לעבן ווי צו א וואונדער, נישט ווי צו א טעמע... א טעמע איז פאר דעם זשורנאליסט, ניט פאר דעם דיכטער.

דער חסרון פון דער פאעמע: „נייע ערד", די גרעסטע אין דעם בוך, איז, וואס שוואַרץ האט זיך שוין געהאט דערשעפט אין זיין איבערדיכטן דאס נענער־לעבן. אין דער „נייער ערד" האט ער שוין נאכנעמאכט זיך אליין... דערפאר איז די פאעמע ניט אָרנאניש, ניט קינסטלעריש פאַרוואַרצלט. יערע עכטע עפיק מוז האבן א לירישן הינטערגרונט. אין דער פאעמע „נייע ערד" פילט מען ניט, אז דער דיכטער זאל האבן אן אינטענסיווע באציאונג צו דעם לעבן וואס ער שילדערט. דערפאר קיין פאַרטיפונג, קיין דערהויבונג, קיין וויזיאן. — פונקט ווי אונזער נאנצער דור קינסטלער, האט אויך שוואַרץ א נענאטיווע באציאונג צום אידישן לעבן פון אמעריקע. די נענאטיוויטעט איז אזוי שטארק, אז זי דערנייט אוש ביז גלייכגילטיקייט (וואַרשיינלאך אומבאוואוסט).

שוואַרץ האט פרובירט שילדערן דאס לעבן פון צוויי פעלקער: אידן און נענער. און עס מעג אויסזען פאראדאקסאל, אבער אזוי איז דאס: כאטש שוואַרץ איז א איד, איז אים בעסער נעלונגען צו נעבן די פאעזיע פון די נענער, ווי פון די אידן. צו די נענער האט ער נעשאנקען זיין עקסטאז, זיין אינספיראציע, זיין הומאר, זיין גוטמוטיקייט און זיין בריטן דיכטערישן שוואונג.

דער אידישער דיכטער שוואַרץ איז נעוואַרן א גרויסער דיכטער פון די שוואַרצע — — —

נייער לידער־רינג

מיין ליד

איך וועל זינגען מיין ליד, ווי איך פיל,
איך וועל זינגען מיין ליד, ווי איך טראכט,
און וואס נאר איך וועב אין דער שטיל
וועט רוישן אין וואכיגער פראכט.

איך וועל אייך ניט נארן מיט פרייד,
איך וועל אייך ניט שרעקן מיט צער;
נאר אלץ וואס דאס לעבן האט גרייט
וועל איך ברייגען ווי חבר און האר.

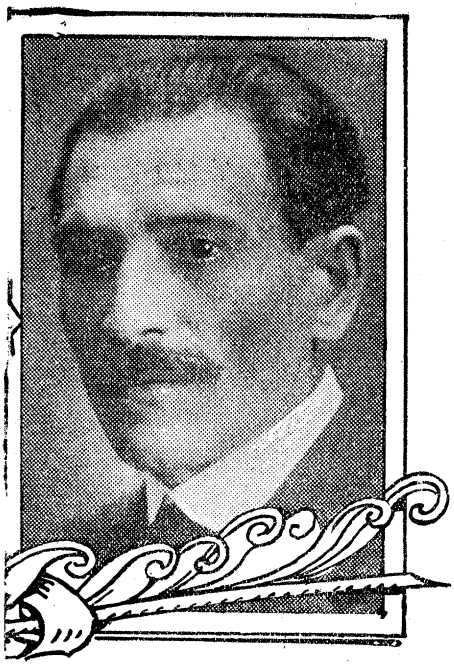
דעם נעכטן, וואס ליב איז פאר מיר,
באליבט וועל איך מאכן פאר אייך;
דעם מארגן, אין שלייערס ביים טיר —
אנטדעק איך, אנטפלעק איך אים גלייך.

דעם היינט, וואס איז פול נאך מיט שטרייט,
דערקלער איך, באלער איך זיין גאנג;
און וועגן אין ליכטיקער ווייט —
דערנענטער איך אייך מיט געזאנג.

נייער געגנט

קומסט אריין אין נייעם געגנט —
דאכט זיך אוים — א נייע לאנד,
און וואס נאר דיין בליק באגעגנט
ווינקט מיט פרייד — נאך ניט באקענט.

און דער נאמען פון דעם געגנט —
פול מיט שיינקייט און מיט קלאנג;
קענטיג, אז באשטימט געווארן
איז דער נאמען נאר ניט לאנג.



אברהם רייזען

ניי דער געגנט, ניי דער נאַמען,
יאָגט ער זיך אַראָפּ פון צונג
אַזוי זינגענדיק און ליכטיק,
אַזוי שפּילעוודיק און יונג.

ווי אַ יונגע פֿאָלק, אַ שטאַרקע
וואַלט באַזעצט זיך דאָ ניט לאַנג;
מוטיק שפּאַנען דאָ די מענער
און די פרויען — בויגיק שלאַנק.

און די הייזער, נאָר וואָס פּאַרטיק,
שטייען הויך און שטאָלץ און פריי,
ווי ס'וואָלט יעדער אַנגעהויבן
דאָ זיין לעבן אויף דאָס ניי.

ניו יאָרקער מיידלאך

מיידלאך אין די גאַסן
בויגן זיך אוֹן וויגן;
יעדע ווי אַ פּידל,
יעדער ריר — אַ ניגון.

אין דעם שיינעם אָוונט
וואו דו זאָלסט זיך קערן,
קענסטו זען די פּידלען,
די ניגונים — הערן.

אַך, די ליבע פּידלען
אין דער שטאָט דער גרעסטער!
אוֹן וואוהין דו קערסט זיך —
ביזטו אין אַרקעסטער...

אין דורות

עס וועלן זיך ציען
אין דורות אריין
די אותיות, וואָס גליען
מיט פרייד אוֹן מיט שיין.

די וועלט וואָס דרינגען
פון טיפסטן נעמיט —
זיי שאַלן אוֹן קלינגען
אין בוך אוֹן אין ליד...

די אָרימע שולן
מיט מי אויפגעשטעלט,
זיי וועלן פּארפולן
די פרייד, וואָס אונז פעלט.

זיי וועלן פּארבינדן
אַ דור מיט אַ דור
אוֹן פייערלאַך צינדן
אין אייגעלאַך קלאָר...

דער באַשייד

אַ מידער זיץ איך אָנגעלענט
אויף מיינע הענט
אוֹן טראַכט:
עס גייט דער טאָג צו ענד,
באַלד קומט די נאַכט.
ס'איז קאַלט...
עס ווייט אַ ווינט.
מיט אויגן האַלב פּארמאַכט
פּארנעם איך טריט.
עס גייט אין שטוב ארום,
מיט קלאַנג אוֹן ליד,
מיין אייגן לעבן אום,
אין דעם געשטאַלט
פון ליבן קינד...

מיין לעבן גייט
אין אַלע צימערן;
אַ גאַלדן שימערן
פול אומעטום.
עס פלאַפלט שטילערהייט
אַזוינע ניט געבונד'נע רייד,
נאָר איך נעפּין
אין זיי דעם העכסטן זין
די העכסטע פרייד
אוֹן אַ באַשייד
וואָס דרינגט אין אייביקייט
אריין —

— — — — — — — —

אָ, פלאַפל העכער, לעבן מיין!

לידער

אויסצאנג

דער לייק איז א זילבערנער שפיגל,
די זון — א וואקסענע ליכט,
דער הימל — א בויגן א ריינער,
סוף זומער שפינט אוים זיין געדיכט.

דער טאג איז א ליידיקער בעכער,
דער וואלד — א פארוישוועדטער קראנץ,
די עכאם — פארשטארבענע טענער,
דער שטויב — א פארשוואונדענער טאנץ.

די וואלקנס — צעבראכענע טעמפלען,
דער ווונט — א סדומישע בעט,
די אומרו — א שד וואס מיך פיניקט,
מיין הארץ — א פארשלאסן געבעט.

דער טאנץ

די פעדים רייסן מיר שוין אפ
פון דער לבנהם וויסן קאפ,
און הילן זיך אין בלוי.

מיר ציילן ביידע אונזערע טריט,
דאס לעבן קאכט ארום און זידט,
דאך שרעקט אונז יענע שעה.

מיר גיבן ביידע זיך די הענט,
נו, זיינען מיר זיך שוין ניט פרעמד,
אויף טרעפ משונה הויך.

די הערצער טראגן מיר פאראוים,
עס לעשט דער לעצטער לאמפ זיך אוים,
און אלץ צעגייט אין רויך.



ש. נעפאם

א רגע זיינען מיר געווען,
און קיין שום וואונדער ניט געזען —
פיליכט א שוואכן גלאנץ.

מיר גיבן בוידע זיך די הענט,
מיר זיינען זיך שוין מער ניט פרעמד.
שוין אפגעטאנצט דעם טאנץ.

ווער זאגט עס

ווער זאגט עס אז דו ביזט שוין אלט,
א וויסע קרוין באצירט דיין קאפ.
דיין וואַרט איז דורכגעגילט ווי שטאל,
און פאלט ווי זילבער טוי אראפ.

דו היטסט דאָס ליכט ווי דיאָגען,
און גרינג איז מיר אונטער דיין דאַך.
דיין פרייד איז גרויס — אַזויגלינג האָט
אין מאָמענט וויגל זיך צעלאָכט.

איך האָב מיט ביידע הענט פֿאַרשטעלט
ווי שווארצע שלאַנגען מיינע צעפּ.
איך גאָר נאָך דיר אין ווייסע נעכט,
און שוועב אויף דיינע היכל-טערעפּ.

שפּיל זינגער, שפּיל, רעג אויף מיין האַרץ,
אַ וויסער וואַלקן צירט דיין קאָפּ.
מיין דורשט וועט שטילן יעדער טוי
וואָס פֿאַלט פון אויבן ווייס אַראָפּ.

ווייטן

ווען דו וואַלסט מיך פֿאַרשטאַנען,
ווי קליין איז מיין פֿאַרלאַנג.
דער טאָג איז שוין פֿאַרגאַנגען.
איר טוט מיר ביידע באַנג.

איך קאָן דיר ניט דערקלערן,
ניואַנסן זיינען בלייך,
דו רעדסט צו מיר געמיטלאָך,
דאָך ווערט מיין האַרץ ניט ווייך.

איך פֿיניק זיך באַהאַלטן,
מיך צערטלען דיינע הענט.
מיר זיינען אַזוי אינפּאָך,
דאָך זיינען מיר זיך פֿרעמד.

צי זיינען מיר צוויי וועלטן,
צי הערצער צוויי — ווער ווייסט ?
דאָס לעבן איז דאָך אייגער,
דאָך ברענגט ער ניט קיין טרייסט.

מיין היים

האב איך דא א פראסטע היים,
און מיין שטוב הערט פראסטע רייד.
ביינקט זיך אזוי נאך דער פרעמד,
נאך א ווייטער וועלט מיט פרייד.

האב איך דא אזוי פיל שניי,
און אזוי פיל שטארקע פרעסט,
און געדאנקען, משוגע ווילד —
ווילדע פויגל אין א נעסט.

און א טייך סענט-לארענס טייך,
נאר ער צאפלט זיך און בלענדט.
רויע ווינטן וויגן אים
זינגען הארציק דעם לאמענט.

שטייג איך אויף די ריזן-בערג,
וועלדער רוישן פראסטע רייד,
ביינקט זיך אזוי נאך דער פרעמד
נאך א ווייטער וועלט מיט פרייד.

אומקלאר

אפט ווילט זיך זאגן אזא ווארט,
וואס זאל דיר נאר אן אנונג געבן.
א ווארט וואס איז נישט אויסגעקלארט
און פארטונקלט מיר מיין לעבן.

אפט גלוסט זיך זיצן ביי דיר שטיל,
ניט טראכטן אונטער דיינע בליקן,
פארפירט פון א געהיים געפיל,
אין טיפן שווייגן זיך אנטציקן.

אפט גלוסט זיך שטיין אונטערן וואנט,
און הערן דיינע קליידער רוישן,
און הערן דיינע קאלטע רייד,
און מיט א שמייכל זיך אנטוישן.

בלויע שנייען

נאשפיץ שפּאן די פערד צום שליטן,
סאיז דער שניי נאך ניט צעטראטן,
טו א טראג מיך, ווי א שטורעם,
אויף דעם ווייסן וועג דעם גלאטן.

טו א טראג, סאיז בלוי און פראסטיק,
סאיז דער הימל אויסגעשטערנט,
זאל פארשלינגען מיך די בלויקייט,
פון מיין זיין זאל גאר ניט ווערן.

טו א רים די לופט מיט בייטשן,
טו א ברען ווי מיט פאדקאווען,
און צעשליידער מיינע יארן,
וואו עס קלאגן בלינדע סאווען.

טו א טראג פון שניי נאך גרינגער,
צו די ווייטע ווינטער שטארן,
נעם פארברען מיך אין דיין ווילדקייט,
פון מיין זיין זאל גאר ניט ווערן.

גאלגאטער לעגענדעס

דער גרינער נאדל בוים ווערט גרינער,
זאל זיין די האק ווי שארף,
דער מענש האט יעזוסן געפונען,
שפילט פסאלמען אוים די הארף.

גאלגאטער בערג לעגענדעס שפינען,
אויפן טראן זיצט נאך דער ברוט,
דעם קאפ געקרוינט אין ווייסע בלומען,
און פארבט די ערד מיט בלוט.

אומזיסט דאס ברענענדיקע ווארטן
אויף שטויב און פלייש און גייסט,
צו אונז ווען ער שוין מער ניט קומען,
מיר ווערן ניט דערלייזט.

אוונט

הענט ווי וויסער העלפנביין,
שמעלצן ליכט איבער מיין פייער.
האלט עס שוין ביים אונטערגיין,
ברענט דער דרויסן ווי א שייער.

גרין געוועב איבער דעם דאך,
ציען שפינער רויטע פעדים,
און געפאנגען פון דער נאכט,
שלעפן שאטנס מחנות שדים.

בלויע פלאמען יארצייט ליכט,
אין א רויטן ים פון שויבן,
ווערט אזוי מיין הארץ פארווירט —
מיין געמיט ווי שטילע טויבן.

א גוט מארגן

גרויסער טאג האט אנגעקלאפט אין מיינע שויבן,
וויסע פארהאנגלאך צעשמייכלען זיך מיט פרילינג.
הענער האבן זיך פון וויטן אפגערופן,
א גוט מארגן, איר זאלט ניט פארשלאפן.

קלויסטער גלעקער גיסן זילבער קלאנגען,
איז אויף בערג דער טאג ארויפגעגאנגען,
האט געפלאצט וואס נאכט האט לאנג פארבארגן,
שכנים זאגן זיך שוין: א גוט מארגן.

ציען וועגן זיך פון גרויסע הויפן,
און עס גלוסט זיך אזוי לויפן, לויפן,
יעדן ליב ארויפשמייכלען אין פנים,
ווי די זון וואס וויסט ניט פון קיין שונאים.

פארן שלאף

א

שלאף פארבינדט שוין מיינע אויגן,
פון דער ארבעט בין איך מיד.
נאכט די פענסטער האט פארצויגן,
סקאכט דער דרויסן נאר און זידט.

א באנד צעעפנט, שווער צו לעזן,
כנעם די פעדער, — שרייבט זיך ניט.
שווערע, הארבסטיקע מעת-לעתן,
ווי איך ווייגן, ווייגט זיך ניט.

כקוק אין דרויסן, צייל די גארנס,
ליכטלאך מינען זיך אין קריז,
ווערט מיין ווי אין מיר פארלארן,
שטארבן שעהן אינציקוויים.

שטילער, שטילער מיד די אויגן,
בויגט מיין קאפ זיך אויף דער ברוסט,
נאכט די פענסטער האט פארצויגן,
און מיין גרויסע ווילט ווערט פוסט.

ב

קיינער זעט ניט, בלינדע ווענט,
און עס שארן מיינע הענט.
ביי דעם פייער, ביי דעם שיין,
אין מיין קורצן, קורצן זיין.

שארן, זוכן רויט צעהעלט,
וואס מיין קראנקער זעלע פעלט.
נאגט פון אומעט, נאגט און קוועלט,
צו פארשיכורן מיין ווילט.

ווער איך פלוצלונג ווי פארבלענדט,
שטומע קוקן מיינע ווענט.
פון דעם פייער פון דעם שיין,
און פארברען אליין מיין זיין.

אונטער ריגלען

מיין הארץ איז א גלאק —
האט א צונג און זי קלינגט.
מיין בלוט איז א קוואל —
איז באהאלטן און זינגט.

מיין זיין איז א טרעפ —
פארן לייטער ארויף.
מיין דראנג איז דער אנהויב —
געבוים אויפן סוף.



י. קאטלער א בעטלער



זוני מאודס גאולאנדע

אמאל — מעווייסניט וועו, איז ערגעץ — מעווייסניט וואו, נעווען א לאנד, האט דאס לאנד נעהייסן גאולאנדע, גאולאנדע מיינט אין גאולאנדיש דאס לאנד וואס מעווייסניט, די לאנד שפראך איז נעווען גאולאנדיש — גאולאנדיש מיינט אין גאולאנדיש א שפראך וואס מען פארשטייט ניט.

גאולאנדע איז נעווען אויסגעשפרייט אין דער גאנצער לענג און בריים פון איר אייגן לאנד, מיט אייגענע פעלדער און הענג־ליבטער; סעלצער זאוואדן, ציגעלנעס און קאפעלמייסטערס.

גאולאנדע האט אליין פאר זיך נעשאפן אירע אייגענע שקאר־פעטקעס, הילצערנע לעפל, פוטערגעבעקס און חנוכה לעמפלאך.

יעדער גאולאנעץ האט נעהאט זיין אייגענע טאבאק פושקע מיט א שמש נעזעל. א שמש נעזעל איז א נעזעל וואס דינט אלס שרייבמאן בא א גאולאנעץ, א שמש נעזעל איז אויך דער, וואס טראגט אונטער דאס טאבאק פושקעלע דעם גאולאנעץ, א גאו־לאנעץ וועט טאן אלץ אין דער וועלט, אבער ארומטראגן זיך מיט א שמעק טאבאק פושקע — פאר קיין נעלט ניט, דעריבער האט יעדערער נעדונגען א צווייטן אלס שמש נעזעל, וואס טראגט פאר אים אונטער די טאבאק פושקע, דער צווייטער האט אויך נעדונגען א דריטן, דער דריטער א פערטן און אזוי כסדר, איבער גאנץ גאוו־לאנד. א גאולאנעץ איז הייסט עס נעווען ביידע צוזאמען, אי א שמש נעזעל, אי א האר, א שמש נעזעל צו זיין האר און א האר צו זיין שמש נעזעל. האט טאקע יעדער גאולאנעץ נעטראגן א טאבאק פושקע, אבער ס'נישט נעווען זיין אייגענע, נאר זיין האר'ס, זיין טאבאק פושקעלע האט נעטראגן זיין שמש נעזעל, יענעמס טא־באק־פושקעלע האט נעטראגן יענעמס שמש נעזעל, אזוי כסדר.

ס'נישט נעוועז קיין איינער אין נאוולאנדע וואָס איז ניט נעוועז קיין שמשגעזעל, ווייל אין נאוולאנדע האָט זיך ניט נעפונען קיין אויסלענדער, אלע ווי איינער זיינען נעוועז נאוולאנצעס, א נאוולא־נעץ האָט ניט נעקאָנט דיננען קיין שמשגעזעל ביז ער איז נעוועז נענוג דערוואקסן צו זיין אליין א שמשגעזעל, ערשט דאן האָט ער זיך נערונגען א שמשגעזעל, נעוואָרן א האר און ארויס צום פירפל־נאנג.

פירפלנאנג איז א צערעמאניע, וואָס פאלט אויס יעדן נאָכ־מיטוואָך פארנאכט — ס'מיינט שבייסצענאכץ, אין נאוולאנדיש — אלע ווי איינער צעלייגן זיך אויפ'ן דאך — ס'מיינט אונטערנשטאָט, אין נאוולאנדיש — יעדער וועגדט זיך צו זיין שמשגעזעל לינקס:

— שמשגעזעל! הייבט זיך יעדער שמשגעזעל אויף, דרייט זיך אויס צו זיין האר רעכטס, בלייבט שטיין מיט דרך־ארץ, נרייט צו דינען — פארשטייט זיך, אז די זעלבע, וואָס רופן: שמשגעזעל, הויבן זיך אליין אויף און בלייבן שטיין מיט דרך ארץ, פריער זיינען אלע הארן, נאָכדעם שמשגעזעלן, און צוריק הארן. אזוי כסדר, די נאנצע צייט פון פירפלנאנג.

וואָס פארלאנגט מיין האר? פרענן אלע ווי איינער, גלייך דרייט זיך יעדער אויס לינקס: זיי אזוי נוט, שמשגעזעל טייערינ־קער, בראָקאונטעראציבעלקע — ס'מיינט, האָט ניט קיין פאראיבל, אין נאוולאנדיש — ניב, זיי מוחל א שמעק טאבאק.

א־א־א, מאכן די שמשגעזעלן, א, וועדער וואָרנגוועדע — ס'מיינט אין נאוולאנדיש, מיט פארנעניגן — יעדערער כאפט ארויס דעם הארס טאבאקפושקע בא זיך פון בוזימקעשענע, טראָנט אונטער דעם הארס א שמעקטאבאק, קערט זיך אום לינקס און נעמט א שמעקטאבאק פון זיין טאבאקפושקע, וואָס זיין שמשגעזעל טראָנט אים אונטער.

דאָס נייט אזוי אָן רענלמעסיג מיט אָרדנונג, ביז אלע ווי איינער נעמען ניסן און נענעצן, הייבט זיך אָן די בריוושרייבונג — דאָס מיינט, דאָס אָפפירן א היים, אין נאוולאנדיש — אלע, ווי איינער, פירן אָפ אלעמען, ווי איינעם א היים, יעדערער פירט זיין האר, אים פירט זיין שמשגעזעל, יענעם פירט יענעמס שמשגעזעל, יענעמסיענעם פירט יענעמסיענעמס יענער און אזוי כסדר.

ווען איינער קומט נעבן זיין היים ווערט אים זייער טרויעריג — ס'מיינט, ער האָט ניט קיין צייט — ער דארף ניין ווייטער, ער דארף אָפפירן זיין האר, ווען אלע נייען פארבי זייערע היימען

ווערט אן אלגעמיינער טרויער — ס'מיינט, קיינער האָט שוין קיין צייט ניט צו גיין אהיים, ס'איז אזא געזעץ אין גאוולאנדע, אז קיינער טאָר ניט אריינגיין אין זיין היים אייהער ער האָט אָפּגעפירט זיין האר.

האָט קיינער ניט געקאָנט אָפּפירן זיין האר אהיים, מחמת יענער האָט געדארפט פריער אָפּפירן יענעמס האר, יענעמסיענער, יענעמסיענעמס יענעם, און אזוי כסדר.

דער געזעץ ווערט זייער שטרענג אָפּגעהיט מיט גרויס רעספעקט צו די הארן, האלט מען אין אָפּפירן, ביז אלע ווי איינער צעלויפן זיך אהיים, ניט ברעכנדיק דעם געזעץ — ס'איז אזא געזעץ אין גאוולאנדע, אז מעטאָרניט ברעכן קיין געזעץ — אזוי ווערט געפּראָווען דער פּירפלאנג איבער'ן גאנצן לאנד מיט איין מאל.

צו דער דאָזיקער צערעמאָניע טאָר ניט פעלן קיין איין גאוולאנער, ווען עס פעלט א גאוולאנער בלייבט א שמשגעזעל אָן א האר און א האר אָן א שמשגעזעל, קאָן מען ניט פּראָווען דעם פּירפלאנג. ווען א גאוולאנער ווערט קראנק און קאָן ניט פּירפלען, ווארט מען ביז דער שמשגעזעל לויפט צו זיין האר, קומט צוריק מיט זיין האר'ס לונגונלעבער — שיך און זאק, אין גאוולאנדיש — לאזט ווסן אז זיין האר איז א שיינעמדאנק — ס'מיינט, זייער קראנק — ער האָט צוועלפנחת — ס'מיינט, אז מיז הויכע טעמפּעראטור אין גאוולאנדיש, הייבט מען זיך אויף און אלע ווי איינער נעמען זינגען: סאזא סגולה צו ראטעווען א קראנקן — איינציקווייז דרייען זיך אלע אום מיט די פּלייצעס צום חולה געוונדט, גייען אהיים און בלייבן ביז דער חולה שטארבט.

גאוולאנדע האָט נעלעבט בשלום, אָן קריגערייי, אָן רייסערייי, יושר האָט געהערשט אין לאנד, חסד האָט געוואוינט בא יעדען אין הארץ — אין גאוולאנדיש מיינט עס — אין קורצן, מ'האָט זיך אייגע די אנדערע געטאָן אין ביין, ניט פּארגונען זיך דאָס לעבן. — יעדערער האָט זיך פּאר זיין חבר נעקוילעט מיט א מעסער — ס'מיינט זיך אלייז אָפּגעהיט ווי דאָס אויג אין קאָפּ. דאָס וויכטיקסטע אין לעבן איז דער שמשגעזעל און די טאבאקפּושקע, ס'איז רעכט אז עס זאל ניט זיין וואָס צו עסן, אָבער א טאבאקפּושקעלע מוז מען האָבן. דוקא די שענסטע אין גאוולאנדע, קיינער וועט ניט לאָזן אז זיין שמשגעזעל זאל חס ושלום ניט האָבן די שענסטע טאבאקפּושקעלע אין גאוולאנדע, האָט איינער נעקויפט פּאר זיין שמשגעזעל, א נייע טאבאקפּושקע איז דער שמשגעזעל גלייך געלאָפן

און געקויפט נאָך א נייערע פאר זיין שמשגעזעל, יענער נאָכנאָך א נייערע — פאר יענעמס שמשגעזעל, יענעמסיענער נאָכנאָכנאָך א נייערע — פאר יענעמסיענעמסיענעם, אזוי כסדר, גאוולאנדע בייט די טאבאקפושקעס אויף נייערע, נאָכנייערע, נאָכנאָכנייערע, ביז עס קומט צוריק צום ערשטן (יערער גאוולאנדע איז דער ערשטער) דערזעט ער אז זיין האָרס טאבאקפושקע איז שוין נייער פאר זיינע, כאפט ער און קויפט פאר זיין שמשגעזעל א חלומפושקע מיט זיידנ־שלייקעס, ס'מיינט, א ביינערנע, האָנט געשניצאכץ — איז ער שוין איצט זויערמילך — ס'הייסט העכסט גליקלאך אין גאוולאנדיש, אבער ניט אויף לאנג, ווייל עס געדויערט ניט קיין מערטשעס — א וואָך איז אומגעפער, עטוואָס וויניקער ווי עטלאכע מערטשעמס — און גאוולאנדע האָט שוין שענערע טאבאקפושקעס ווי זיינע, לויפט ער נעבאָך, ווי א פארליבטער — ס'הייסט אן אָפגע־שאָסענער — און קויפט א טאבאקפושקעלע מיט מעשענע וואָלקנס — ס'מיינט רויטע שטיפטן — פאר זיין שמשגעזעל כאפט יענער און קויפט א טאבאקפושקע מיט געשליפענעם ציטער — ס'אזעלכע געבויגענע שנאלן — פאר זיין שמשגעזעל און אזוי כסדר.

די טאבאקפושקעס ווערן רייכער און רייכער, גאוולאנדע ווערט ארימער און אָרימער, מע גייט נאקעט און באָרוועס, מ'עסט ניט און טרינקט ניט, נאָר מעקויפט טייערע און טייערע טאבאקפושקעס. נאנצע פארמעננס ווערן אויסגענעבן אויף טאבאקפושקעס, קיינער קאָר ניט אָפהאלטן די פארשוועגדונג, ס'איז שוין אזוי ווייט דער־פירט נעוואָרן, אז די טאבאקפושקעס ווערן געשניצט פון ריינעם שלומפער — אזא מין טייערער מאטעריאל וואָס איז ווערט אוצרות, מ'קאָן עס ניט קריגן פאר געלט.

די באפעלקערונג איז אומצופריידן, אלע רערן ווענן אומגליק וואָס איז אָנגעפאלן אויף גאוולאנדע, פון אלע זייטן פאלן געלע אפליצינען — ס'מיינט שטילע פראטעסטן, אין גאוולאנדיש, נאָר מעוויים ניט פון וואנען עס נעמט זיך, יערערער האָט נעוואוסט, אז דער אומגליק קומט פון אָרום אים, ניט פון אים, ער אליין טוט דאָך גאָרניט, ער קויפט נאָר א בעסערע טאבאקפושקע פאר זיין שמשגעזעל. ער מוז דאָך עס טאָן, ער איז דאָך נעצוואונגען, ערעטאָך ניט לאָזן זיין שמשגעזעל חס ושלום טראָגן אן ערגערע טאבאקפושקעלע ווי די, וואָס ער טראָגט פאר זיין האָר. קיינער האָט ניט געקאָנט כאפן פון וואנען עס נעמען זיך די איידעלע נע־פילן — ס'מיינט די וויילדע צעלאָזנקייט. איינס איז זיכער: ערגעץ

איז דאָ איינער, אדער עטלאכע פארברעכער, פון וועמען עס שטאמט די פארדאָרבנקייט.

ס'האָט זיך אנגעהויבן אפענע מבינות — ס'מיינט באשולדיקונג — איינער האָט באשולדיקט דעם אנדערן, דער אנדערער אן אנדערן אנדערן, דער אנדערנדערער, אן אנדערנדערנדערנערן, אזוי כסדר, יעדער באשולדיקט יעדערן, אלע ווי איינער באשולדיקן אלעמען ווי איינעם. יעדער שמשנעזעל באשולדיקט אפן זיין האָר אין פנים אריין, וועלכער רק ער קויפט בעסערע טאבאקפושקעס, וואס מיט דעם צווינגט ער אים צו קויפן נאָך א בעסערע.

—דו, שרייען אלע ווי איינער, צו אלעמען ווי איינעם (יעדער שמשנעזעל צו זיין האָר) דו ביזט בילכער! — ס'מיינט, שולדיק אין נאוולאנדיש — דו, נאָר דו, מיין האָר, זיי מוחל נאוולאנדע — ס'מיינט ברענגסט אום נאוולאנדע — טומיר א טובה האָט קיין פארביל — ס'מיינט, מיט דיין לעבן זאלסטו באצאלן, דו שורקע.

דער פירפלאנג איז פארוואנדלט געוואָרן אין שבע ברכות מיט פלוימענצימעס — ס'מיינט אין נאוולאנדיש, קריגעריין און רייסעריין, פעטער! גוטיאנטעף! סמאכסטע! — ס'מיינט, פאר־רעטער! ראזבאיניק! מערדער! האָט נעשריען א שמשנעזעל צו זיין האָר, זיין שמשנעזעל צו אים, יענעמס צו יענעם, און יענעמס־יענער צו יענעמסיענעמס יענעם און אזוי כסדר.

די האָרן ניט ענטפערנדיק קיין וואָרט — ס'איז זיי נאָר ניט אנגעשטאנען צו ארויסלאָזן זיך מיט נעמיינע שמשנעזעלן אין באַקעטן — ס'מיינט אין לאנגע שמועסן, האָבן נענומען אנטלויפן, די שמשנעזעלן נאָך זיי, יעדער שמשנעזעל נאָך זיין האָר, זיין שמשנעזעל נאָך אים, יענעמס נאָך יענעם, און אזוי כסדר. יעדערער ווי איינער איז אנטלאָפן, און נאכנעיאגט, — פון זיין שמשנעזעל איז ער אנטלאָפן, זיין האָר האָט ער נאכנעיאגט.

נאָך נאוולאנדע האָט זיך נעדרייט יאָגנדיק איינע נאָך די אנדערע, די שמשנעזעלן האָבן מיט מזל און גליק —ס'מיינט, מיט שטיינער און שטעקנס — נעשלאָגן די פארריעטער, יעדער שמש־נעזעל האָט נעשלאָגן זיין האָר מיט געשרייען: בלינצעם, בלינצעם דעם מחותן! — ס'מיינט אין נאוולאנדיש, טויט, טויט צום פאר־ברעכער! זויערמילך מיט קנישעס! — ס'מיינט, נידער מיט די אונטערדריקער! — נעקלאפט מיט'ן שפיציקן שטיין זיין האָר אין פלייצע און אים האָט זיין שמשנעזעל נעלעכערט זיין פלייצע, יענעמס — האָט יענעם אין פלייצע — אזוי כסדר.

הורא! קינסטלער! ביז! בראווא! — ס'מיינט, גוואלד! אידן! מעשלאגט! אנטלויפט! אידן, אנטלויפט! מעווארפט־שטיינער! האבן געשריען מיט ווילדע קולות די הארן, ס'הייסט אלע גאוולאנצעם אלם הארן.

בלינצעם, בלינצעם דעם מחותן, קנישעם מיט זויערמילך! האבן געשריען די שמשגעזעלן, ס'הייסט אלע גאוולאנצעם אלם שמש־געזעלן, פריער האבן אלע געשריען אלם הארן: אנטלויפן, נאכדעם אלע אלם שמשגעזעלן: בלינצעם.

מאט אמאל האבן אלע הארן ווי איינער מיט קעז און סמעטענע — ס'מיינט, מיט כח און מוט — זיך געגעבן א שטעל אפ, א דרייאום און מיט די זעלבע מזל און גליק, ס'הייסט: שטיינער און שטעקנס, געגומען בענטשן — ס'מיינט לעבערן די פלייצעם פון די שמשגעזעלן, גאנץ גאוולאנדע האט זיך ווידער געיאגט איינע נאך די אנדערע, איצט די הארן נאך די שמשגעזעלן, ביז מעהאט זיך ווידער אפגעשטעלט מיט קעז און סמעטענע, ס'הייסט מיט כח און מוט, זיך אומגעדרייט און די שמש־געזעלן האבן ווידער געיאגט די הארן, מיט מזל און גליק געבענטשט די פלייצעם.

אזוי איז יעדער גאוולאנעץ מיט שטיינער אין די הענט און לעכער אין די פלייצעם נאכגעלאפן — אמאל נאך זיין האר, זיין שמש־געזעל נאך אים, יענעמם נאך יענעם און געלעכערט די פלייצעם, דערנאך איז ער נאכגעלאפן זיין שמשגעזעל, זיין האר נאך אים, יענעמם נאך יענעם און געלעכערט די פלייצעם. ס'איז געווען צוויי גלייבע ארמייען מיט גלייבע קרעפטן אויף ביידע לאגערן, ווי ס'איז שוין באוואוסט, איז יעדער גאוולאנעץ געווען אי א האר, אי א שמש־געזעל, וויפיל הארן אזויפיל שמשגעזעלן, דעריבער האט קיינער ניט געקאנט זיגן און קן א זיג קאן זיך ניט ענדיקן קיין מלחמה, און גאוולאנדע האט געפוצט און געשליפן די האנט פון דעם מיסטער — ס'מיינט: דער פייער פון צארן האט געברענט און געבראטן. דאס געשריי פון פרייד און באגייסטערונג, ס'מיינט: פון ווייטיק און ראכע, האט דערגרייכט די הימלען.

די אגענטן און זייערע אנגעשטעלטע, ס'מיינט: די וויבער און קינדער, זיינען געזעסן אין די ווינקעלערם — ס'מיינט: אין די הייזער, — עס נעמט זיך פון ווארט ווינקעל — א בוים אין גאוולאנדיש, זיי האבן געוואוינט אין בוימער, אין זייערע הייזער האבן זיי ניט געקאנט וואוינען מחמת זייערע הייזער האבן זיי געבוים מיט די דעכער ארונטער, אויף דער ערד, די טרעפלאך

ארויפצוגיין זיינען אויסגעקומען אין דער הויך, האט מען ניט נע־קאנט צוקומען צום אריינגאנג, האבן זיי געלאזן די הייזער לידיק און געוואוינט אין אזעלכע בוימער.

אין דער צייט פון פירפלגאנג זיינען די אנענטן און אנגע־שטעלטע נעזעסן אין די דאזיקע וויינקעלערס און געשעפט נחת — אויפ'ן פוד — ס'מיינט, געוועלגערט לאקשען אויף וועטשערע און פון צייצוצייט — ס'מיינט: א גאנצן טאג — געשליפן די ליטקעס, ס'מיינט: געגאנגען צו דער שכנה פראווען דעם זימזל, דאס איז א פייערלאכע פראצעסיע וואס די אגענטן היטן אפ מיט כאנדאר־דערע — ס'מיינט מיט גרויס ליבע, ווי עס וועט מיט דער צייט באשריבן ווערן.

פלוצלונג האבן די אגענטן דערהערט די זיסע מאנדלען, ס'מיינט ווילדע געשרייען, וואס זיינען אנגעקומען פון פירפלגאנג, האבן זיי געכאפט ענדומפענדום, ס'מיינט: וואלגערהאלצן אין די הענט, נעקומען צולויפן צו דער מלחמה. זיך אויסגעשטעלט יעדע נעבן איר קוימען — מאן אין גאוולאנדיש, און גענומען בוימלען — ס'מיינט: וואלגערן די פלייצעס פון די מחותניסטעס — ס'מיינט פארבראכערינס אין גאוולאנדיש.

רביצן! ס'מיינט: הולטייקע! האבן די אגענטן געשריען, מענטשנקינד! ס'מיינט: הינטישע יוכע! אדער לעבער!—ברויט! לעקאך! און ווייך!!... דאס זיינען די שוידערלאכסטע זידלווערטער אין גאוולאנדיש, אין אונזער שפראך איז גארניטא קיין פארגלייך דערצו, ס'איז אפילו אוממעגלאך איבערצוגעבן די באדייטונג דערפון אין וועלכער ס'איז שפראך אויף דער וועלט צוליב דעם עקלדיקן זין... אום צו געבן עטוואס א באגריף פון אזעלכע ווערטער, איז נענוג צו דערציילן דעם פאקט, אז אין דער געשיכטע פון גאוולאנדע איז פארצייכנט בלויז איין פאל פון א זינדיקער, וואס איז פאר־אורטיילט געוואָרן צו ברויט, לעקאך און ווייך... **און ביז היינט איז** פארבליבן דער פלעק פון שאנד אויפ'ן דור, וואס וועט פארצייכנט אין דער געשיכטע אלס דער דור פון ברויט, לעקאך און ווייך...

אנטלאפן און נאכגעיאגט האבן די אגענטן צוזאמען מיט זייערע חנניהם — מענער אין מערצאל, יעדע מיט איר קוימען — מאן הייסט עס, און געלעבערט די פלייצע פון אגענט פון איר קוימענס שמשגעזעל, אדער האר, דער אגענט פון איר קוימענס האר אדער שמשגעזעל, האט איר געלעבערט די פלייצע און מיט די לעצטע בחות געשריען ברויט! לעקאך! און ווייך! ברויט, לעקאך און ווייך!



יעדערער האט פארשטאנען, אז אויפהערן דארף י ע נ ע ר...

ביסלאכווייז האבן אלע ווי אייגער גענומען דערפילן דעם פאטער אין הימל — ס'מיינט: דעם ווייטיק אין די פליצעס, אין אנהייב האבן זיי ניט געכאפט, פון וואנען עס נעמט זיך, זיי האבן אין גאנצן פארגעסן די קלעפ. מעהאט נאר אין זינען געהאט צו גבן קלעפ, קיינער האט ניט געוואוסט, אז אין דער צייט, וואס ער קלאפט, כאפט ער אויך קלעפ. ניט געקאנט האבן זיי פארשטיין — וואס איז דאס פאר א פאטער אין הימל!! פון וואנען קומט עס?!

דער פאטער אין הימל איז געווארן שטארקער און שטארקער, מיט אזעלכע קוואלדיקע מצוות — ס'מיינט: פיין און יסורים, ניט אריבערצוטראגן, האט מען אנגעהויבן קונסט און ליטעראטור — ס'מיינט אין גאוולאנדיש, ווייגען און קרעכצן, האלב ראמאנטיש און טאלאנטפול — ס'מיינט: פאר'חלש'ט און פאר־שמאכט, האבן זיי זיך שוין אלע ווי אייגער, געבעטן בא אלע ווי איינעם, בראווא יונים, ס'מיינט אידן בני רחמנים, הערט אויף צו בענטשן א פינץ טערע יארא־פייך, ס"מיינט: האט רחמנות כ'בעט אייך.

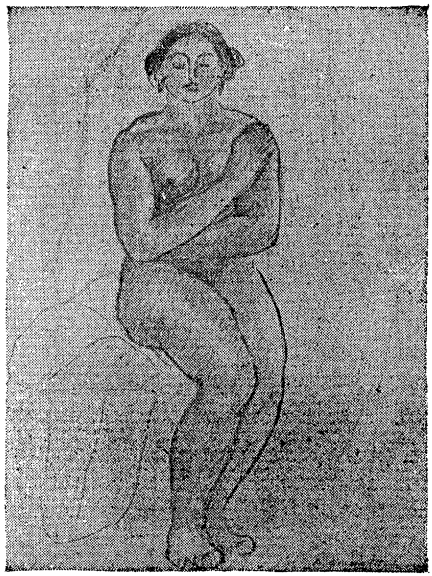
אלע האבן זיך געבעטן און געבעטן, אפינץ טערע יארא פייך! אבער דאס בענטשן האט ניט אויפגעהערט, ווייל יעדערער האט ג־בעטן דעם צווייטן, אליין האט ער געבענטשט דעם צווייטן האט ער געבעטן אויפהערן, יעדערער האט פארשטאנען, אז אויפהערן דארף י ע נ ע ר, ווייל פון י ע נ ע ם נעמט זיך דער גאנצער ווייטיק אין פליצע, ס'הייסט: פאטער אין הימל, האט ער נאטיר־לאך נארניט געדארפט טראכטן וועגן אליין אויפהערן צו שלאגן, ווייל וואס קען עס אים העלפן זיין ווייטיק? זיין הילף קען נאר

קומען וועז דער צווייטער וועט אויפהערן, דאָס האָבן אַלע ווי איינער נעפילט באשיינפערלאַך. אפינץ טערע יאָרא פייך האָבן זיך אַלע ווי איינער נעבעטן אוז נעלעכערט דעם אנדערנם פליִיצעם, אפינץ טערע יאָרא פייך, יונים, אפינץ טערע יאָרא פייך...

מיט דער צייט זיינען די קולות נעווארן שוואכער אוז שוואכער, שטילער אוז שטילער, ביז ס'איז שוין מער קיין כח ניטא, ניט צו שלאָגן אוז ניט צו שרייען, זיינען זיי נעבליבן לינן אזוי פארחלש'טע, קוים שעפטשענדיק מיט שטילע קרעכצן, א גוטע וואָך רב שלמה, א גוטע וואָך רעפשלומע, ס'מיינט: אי ווי איז מיר, אי ווי איז מיר.

איז אַנגעקומען די נאכט אויסגעשפרייט א ווייבע שטילקייט איבער דעם שוואכן נעמורמל, וואָס ווערט אלץ שוואכער אוז שוואכער — אנוטעוואָכרעבשלמה.

ביז היינט צו טאָג ליגט נאָך אויסגעשפרייט די ווייבע שטילקייט איבער נאנץ נאָוולאָנדע, אונטער די שטילקייט ניט נאָך אָן דער שוואכער נעמורמל — א גוטע וואָך רעבש למה... נאָר ס'איז שוין אזוי שוואָך אוז שטיל, אז מ'קאָן שוין מער ניט הערן.



א. וואָלקאָוויטש צייכענונג

געבעטן פון א פראַנציסקאַנער

געבעט אַז אַנדערע זאָלן זיין גליקלאַך

אָ, גאָט, די וועלט גייט נאָך דיין ווילן.
די אַלטע פערד, די אָקסן און די קי
שלעפּן זיך צום יאריד מיט געבויגענע און שוועכע קני.

אָ, בענטש די ערד און אַלע וואָס וואוינען
אויף איר און דיין ליבן נאָמען שוינען.

ביז צום בלויען הימלבערג,
צווישן ליכטיקע וועלדער און ווילדן וואַסערגעיעג:
וואקסט קאָרן און געשטן אָן וועיסע ריבן.
און אַלץ איז ווי א גרויסער טייך פון גיטיקייט
וואו עס לינן אויסגעשפרייט:
דער קלאָרער הימל און א גאַלדענע ליכטיקייט.
און ווי אין פרייַדיק בלאַנקען זונענשיין די זאפטן שטייגן,
אזוי צעוואקסן זיך די בלעטער אויף די צווייגן.
אָ, גאָט, מיין האַרץ איז רייף ווי א פולע טרויב,
און וויל פלאַצן פאַר גרוים ליבשאפט און צער.
און אויב דו ווילסט אזוי: זאָל זיין אזוי מיין האַר.
אבי די אומשולדיקע ריבן אין דיין ליבער מאכט
וועלן זיך רייף צעבליען דורך דער נאכט.

גיב אלעמען דאָס גליק וואָס איך קען ניט האָבן;
יענע וואָס האָבן זיך ליב און שענקען זיך וואַרימע ווערטער.
דעם געליבטען וואָס קושט זיין באַשערטער
אין ליאַרעם פון רעדער, פון פי און פון האָבן.

און גיב, אז דער קראַנקער פאַרבלאַנדזשעטער הונט
אין ווינקל קרעטשמע, זאָל ווידער ווערן געזונט.
און זיין זוף זאָל זיין ווארים און זיין געלעגער קיל.
און די ציגן וואָס שלעפּן זיך פויל און שווער אויף די פים
זאלן זיך קוויקן מיטן גראז וואָס איז גרין און די יאנדעם: זים.
און מיך, אָ גאָט, פארגעס, איך דארף נאָרנישט. איך בין שטיל.

געבעט אָנצורירן אַ שטערן

אָ, גאָט, לאָז מיך אויסניין: איך וויל געפינען אַ שטערן.
אפשר וועט אזוי מיין ביטער הארץ גענעזן ווערן.
דו ווילסט אָבער נישט אז מיר זאָל כאָטש אביסל גליק געהערן.

זע, איך קלאָג נישט, איך בין אזוי שטיל
און ווי אַ בלוטפארגאָסענער פויגל וואָס באהאלט זיך אונטער
אַ שטיין.
בין איך איינער אליין, אָן ביטערניש, אָן שפּאָט, אָן געווין.

אָ, זאָג, אפשר איז דער שטערן מיין טויט?
אויב אזוי, גיב אים מיר ווי מען שענקט אַ גאָלדענעם גראָשן
דעם הונגעריקן בעטלער מיט אויגן גרוי און אויסגעלאָשן.

אָ, גאָט, איך בין דאָך גלייך ווי אַן אייזל
וואָס גייט זיין וועג מיט געבראָכענע טריט.
דו נעמסט צוריק וואָס דיין אייגענע האַנט האָט אונז געגעבן:
און ס'איז אזוי פאַרכטיק, גאָט, און אונזער הארץ שרייט ווי
אַ שטורעמווינט.
דערמאָן זיך, וועג איך בין נאָך געווען אַ קינד
האָב איך געלייגט גרינע נאָדלצווייגן פאַר דיין הייליק בילד
און זיך געבוקט פאַר דיר. און מיין מוטער האָט פארטרויט און מילד
די געלע ליכט געצונדן, און מיט אירע פינגער דיין פּנים אָנגערירט.
און מיט מיין גרינס די ראָם באצירט.

אָ, גיב כאָטש אביסל פון דעם וואָס איך האָב דיר געגעבן.
און אויב דו גלויבסט אז מיין הארץ קען גענעזן ווערן:
לאָז מיך, גנעדיקער פאַטער, געפינען דעם שטערן
און אים אוועקלייגן אויף מיין הארץ,
אויף מיין קאַלטן, לויטיק און ציטעדיק הארץ.

געבעט צו געפינען אַ פשוטע פרוי

גיב, אָ גאָט, אז די וואָס דו האָסט מיר באשערט פאַר אַ פרוי,
זאָל אויכעט זיין מיין פריינדין, ליב און קליין און צארט.
אז באָם אנטשלאָפן ווערן זאָלן אירע הענט וואָס זיינען דין און גרוי,
רוען אין מיינע הענט וואָס זיינען שווארץ און הארט.

און אויפן האלז פארבאַרגן אין די קנייטשן פון איר לייב,
זאָל אויף א זילבערקייטל הענגען א מטבע,
און ווארים, גלאַט און גאָלד זאָל זיין איר לייב,
און ווי א פלוים וואָם דרעמלט הארבסטיק רייף זאָל זיין מיין ווייב.

און וועז זי נעמט מיך ארום זאָל זי שווייגנדיק לאכן.
און וועלן שטארק און קרעפטיק, און וואכן
איבער מיר, איר אייניציקן אויף דער וועלט,
ווי א בין אויף א שלאָפנדיקער בלום אין פעלד.

און ניט פארגיין אין א יאָמערלאַך נעווייז —
אין טאָג פון מיין טויט,
נאָר שטיל מיר די אויגן פארמאכן.
און קניען בא מיין בעט און די פינגער פארברעכן:
מיט א שטומען ווייי, מיט א שטומען צער,
א, נאָט מיין ליבער, א, נאָט מיין האר!

נעבעט צו זיין פשוט

די שמעטערלינגען שפרינגען אויף בא יערן שאָרך,
ווי בלומענבלעטלאַך וואָם קליינע ליבע קינדער
שפרייטן אוים פאר דיר, פאר דיינע וואונדער.

א, נאָט, ס'איז אזוי פרי און איך וויל
בעטן צו דיר פרי און שטיל,
אינאיינעם מיטן שמעטערלינג, מיטן האָן און מיט דער גריל.

א פויגל אומרואיק צווישן שווארצן געוויקס אין וואסער,
פייפט אפנעהאקט און דערשראָקן.
פלאטערט אויף אין דער פריער מאָרגנשעה,
און פארשווינדט, און נישטא.

א, נאָט, דאָס לעבן הויבט זיך ווידער אן
אזוי גוט ווי נעכטן, ווי שוין אזויפיל מאָל.
א, נאָט, לאָז מיך לעבן פשוט און נאָך דיין ווילן,
אזוי ווי די שמעטערלינגען, אזוי ווי די גריל,
וואָס נערן זיך פון דער זון,
און אזוי ווי דער פויגל וואָם באהאלט זיך אין געוויקס,
אין שווארצן, אין קילן.



יאסל האמלעֶרס בוך

אן ערנסט ליד

יונגע יאָרן,
ווי יונגע הערשן,
לויפן גיך
אלטע יאָרן,
ווי בליי מיט צאָרן,
שלעפן זיך.
וועלט, דו וועלסט,

וואר האָט דיך געמאכט?
מענטש, דו מענטש,
וואר האָט דיך געבראכט?
ציג דו ציג,
דיין בעהדל איז חשוב
אָבער דיין מילך,
וואָם איז ציגן,
איז שוואר צו קריגן.

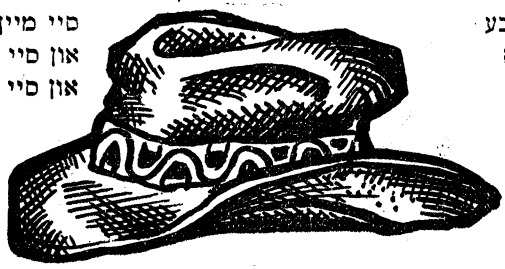
איבערן ים אָן א וויזא

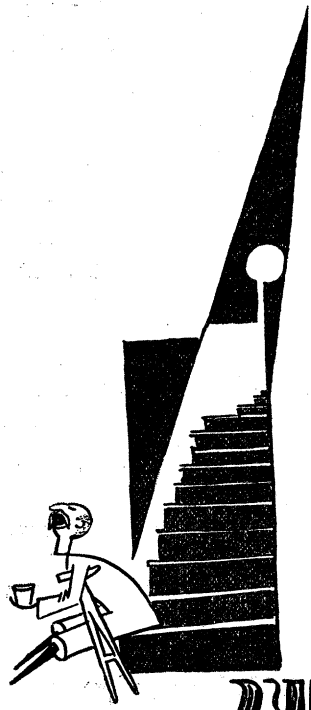
שעפן זיך די אויגן אָן
פון שלאָף־נאָרטן
מיט שווארצע
סאמעטנע בלומען
און גייען שלאָפן.
מיט א חלום צוקאָפנס
און א קעצל צופוסנס
חלומ'ט מען אויס
די יונגע ציג
פון דער אלטער חיים,
ווי מ'איז געפאָרן אויף איר
קליינערהייד, יונגערהייד.
און די ליפן פון שלאָף
פלאפלען

קליינע רייד,
יונגע רייד
פון חלום ארוים.
און אָט אזוי
(צי אביסל אנדערש)
אָן א שיפסקארטע
שיפט מען זיך איבער
אהינצוצו,
ווייט איבער'ן נאסן ים
אויף א טרוקענער בעט.
(מן הסתם)
און מען דערקענט די ציג
לויט'ן שוואַרצן פלעק
אויפ'ן עק.

אן א

זינט דו ביזט פון מיר אוועק — אונאנא
האָט צו אלץ געכאפט אן עק. — קאפע־
עק עקל. — ליוש.
צרות־פּעקל.
די ליבע האָט שוין — נארצע
נישט קיין צוועק'ל, — נארצע
דאָס צוועקל האָט שוין — וואָס
נישט קיין קעפל — שטיי איך נאָך
אונקא — און בלאָז
קאפע — צו קען מען דען
ליוש. — א פייער קילן
מיט א בלאָז
א ליבע שטילן
זינט דו האָסטמיך — וואָס ברענט
שטיין געלאָזן — און בריט
האָב איך אָנגעהויבן בלאָזן — פון נאכט
אויף דער וואונד — ביז פרי
וואָס ברענט אין מיר — ווי מיט הייסער
אָן אן עק — לעקטע־
און אָנא — רי
שיר, — און זינט דו ביזט
שיר שיר, — פון מיר אָנטרינען
שירא שיר, — איז מיר שווערליך
עס איז אך — צוגע־
און ווייצע — פינען
מיר
אָנא ליבע — סיי מיין מוט
און אָנא — און סיי מיין הוט
היטל — און סיי מיין





יאסל קאטלעווסקי

דער בעטלער

מיט עלעוועטער

דער בעטלער וואָס אָן פים
זיצט באַם עלעווייטאָר
מיט א טעפּעלע אין האַנט
ברויט א שטיקל בעט ער
ער וויל דערפרייען
מיט זיין שמאַרץ
פּאַר א פּענע
יעדנם האַרץ
זינגט ער זיך א ליד
הוי, הוי,

א ליד אזא
וואָס גייט אזוי:

וועך ס'זעט נישט
פּרילינג קומען
דער זעט נישט
די זון און בלומען
איז ער דאָך
אליין א בלינדער
מיט א פּינצטערן צילינדער

א ב ע ר

וועו עס זעט דעם
פרילינג קומען
זעט ער דאך
די זון און בלומען
דער זאל א נדבה געבן
א פעני פאר
א קאלי לעבן
הולא הולא הולא
הולא הולא הולא

וועו אן עפל בוים
זאל בליען
וואלט איך קיינעם
נישט באמיען
איך וואלט אווק
מיין בעטלער־טעפל
און זעץ זיך וואלטן
אויף רויטע עפל.
הולא הולא הולא
הולא הולא הולא

וועו א מלאך
וואלט גאט שיקן
וואלט איך אים
די פליגל פליקן
אוו א קישן
זיך געמאכט
אויף אפצערועו
זיך באנאכט

א ב ע ר

אז קיין עפל בליען נישט
אוו מלאכים
פליען נישט
בין איך מיר
א גוטער בעטער
אטא דא
ביים עלעווייטער.



דר. ש. סיימאן

מיין אידישקייט

(דער וידוי פון א אידישן אינטעליגענט)

— איך בין דיין ברודער. מיין פארוואָגלטע נשמה איז געקומען צו דיר פאָדערן דין וחשבון: צוליב וואָס פארשפרייט־סטו אידישקייט צווישן דעם יונגן דור? וואָרום האָלסטו צוריק דעם פראָצעס פון גייסטיקער פארניכטונג? וואָס ווילסטו פון א גאנץ פאָלק? האָבן מיר נאָך ניט גענוג געליטן? א נייע וועלט איז בא אייך אין אמעריקע. יעדער איד וואָס קומט צו אייך איז ווי א ניי געבאָרענער. די פרעמדע קולטור רינגלט אים אָרום און איז גרייט אים פארשלינגען. דאָס איז די ערשטע געלעגנהייט אויף א גרויסן מאָסשטאָב, וואָס דאָס אידישע פאָלק האָט געהאָט פאר אסימילאציע. פארוואָס ווילסטו אָפהאָלטן דעם פראָצעס אויף אָפצוזונדערן אויך די קומענדיקע דורות פון זייערע שכנים? זיי וועלן דאָך דאָרפן ווידער צאָלן.

— וואָס, דו, ברודער מיינער, דו דער קדוש, ביזט קענן שמידן וויטער די גאָלדענע קייט? דיין בלוט שרייט דאָך דורך מיר און לאָזט מיך ניט רוען. איך שעם זיך קענן דיר. דו האָסט דיין יונג לעבן אַוועקגענעבן פאר דיין פאָלק, און וואָס טו איך? איך לעב אין רעלאָטיוון לוקסוס, און מסתמא צוליב פארוויילונג ניב איך זיך אָפ מיט אָפהיטן דעם אלטן כרם ישראל.

— ווערטער, ליבער ברודער, ניט מער ווי ווערטער. איך בין ניט קיין קדוש. מיר זיינען ווי ראָצן געשטאָרבן. וועג מענטשן קומען און רינגלען אָרום א הויז מיט ברענענדיקע שטורקאָצן, טרייבן די מייז אָרויס פון די לעבער און הרג'ענען זיי, — וואָלסטו געוופן די ראָצן קדושים? טויזנטער שטימען האָבן אין אונז געשריען: מיר ווילן לעבן, און מען האָט פון אונז די ציינגער געשלעפט, כדי די קולות זאָלן קלינגען שפאָסיק... און צוליב וואָס פרעג איך דיך?

— צוליב דיין אידישקייט.

— וואָס פאר א איד בין איך געווען, און וואָס פאר א איד ביזטו? די אלטע אידישקייט איז פאר אונז אָפגעלעבט. די „גוי־אישע" קולטור לערנער מיר. איז איבערלייענען א אידיש ביכל און זינגען א אידיש לידל אידישקייט? איך פרעג דיך, צוליב וואָס ליידן מיר? אויב ניט צוליב דיר און דיין גלייכן?



דר. ש. סיימאָן

— איך בין שולדיק?

— יע, דו אוּן דיין גלייכן, די וואָס „שמידן די רינגען פון דער גאָלדענער קייט"; איר וואָס שטרעבט אָפּצוזונדערן אונזערן אונזער מאַסע פון די שכנים צווישן וועלכע זיי לעבן. איר שאַפט א פּאָלק אין א פּאָלק, א קולטור אין א קולטור. א קראַנקע קולטור און א ניט־נאַרמאַל פּאָלק. וועז רעליגיע איז געווען דער עיקר, האָט איר ארומ־געצאַמט אייער רעליגיע מיט טויזנטער מחיצות פון זייער רעליגיע, אזוי אז אויף שריט און טריט האָט מען געקאָנט דערקענען, אז איר זיינט אַנדערש. מילא דאָן איז כאָטש געווען א בארעכטיקונג. איר האָט געגלויבט, דערפאַר האָט זיך עס געלוינט. וואָס פאַר א ווערט האָט געהאַט די נישטיקע עולם־הזה קעגן די ש"י עולמות פון לעתיד לבוא? אָבער איצט, צוליב וואָס אָפּזונדערן זיך? מישט זיך אויס מיט אייערע שכנים, „גיט אייערע זין פאַר זייערע טעכטער, און

נעמט זייערע טעכטער פאר אייערע זין". אין דור וועט אריבער, דער צווייטער און דער דריטער וועט זיין ווי אלע פעלקער: ניט ציטערן פאר'ן מאָרגן און ניט זוכען קיין נייע מקלטים.

— איר, איר, חזר'סטע איבער; ביזטו ניט איינער פון אונז? לעבט ניט דיין זכר צוויישן אונז? און ווערסטו ניט פארעכנט ווי דאָס שענסטע אין אונזער לעבן?

— ניין, איך וויל ניט פארעכנט ווערן אלס איינער פון אייך. איך וויל ניט זיין קיין אידישער קרבן.

— ווי איינער פון אונז ווילסטו ניט פארעכנט ווערן, דאָך ביזטו געשטאָרבן ווי א איד.

— ניט מיין שולד. די טויזנט־יאָריקע ירושה און אייער דער־ציאונג האָבן געלייגט א שטעמפל אויף מיר. איך האָב די לאנד־שפראך נערעדט ווי א איד, מיין מימיק, מיין הילוך — א אידישע, מען האָט מיך פאר א טיפל געקאָנט דערקענען. „ליפע דער קאָלבאָס פרעסער" איז געבליבן לעבן. ווייסטו פארוואָס? וויל ער איז מיט זיין גאנץ שרעק פאר גאָט און גרויסן אבערגלויבן, נעווען איינער פון „זיי". ער האָט נערעדט זייער שפראך, נעטראָגן זייערע בגדים, און אויפגעפירט זיך ווי איינער פון זיי.

— ווילסטו דיין אידישקייט, דיין איך פארליירן?

— וואָס פאר א אידישקייט? וואָסער „איך"? מיר האָבן דאָך ניט קיין אידישקייט. דער יונגער דור לעבט דאָך אויף שיריים, רעשטלאָך אָפּגעהאקטע ניגונים, אָפּגעריסענע עראינערונגען, האלבע פארלאנגען און א מיאום'ע שאלעכץ; וואָס פאר א אידישקייט האָסטו צו פארליירן? דו מיט דיין אידישער קולטור פאר־שפרייטונג, וואָס פארשפרייטסטו, אויב ניט זייערע רייכטימער? איז פאראן א בארעכטיגונג מקריב זיין א פאלק צוליב אויסער־לאכקייט?

—וואוהין פירסטו א פאלק? קום, קום אריין אין אונזער גיהנום און זע — א גאנץ פאלק טראָגט אויף זיך דעם קין צייכן; א גאנץ פאלק קאָן ניט טראכטן זעלבסשטענדיק, וויל עם מוז זיך רעכענען מיט ספעציעלע אומשטענדן. שטענדיק שטייען פאר דעם גאנצן פאלק און פאר זיינע יחידים די ווערטער מיט בלוט געמאלן: דו ביזט א איד! פארזיכטיק! אונזער פאלק קאָן צוליב אָפּגע־זונדערטקייט ניט זיין קיין ארגאנישער טיפל פון לאנד. אין אן עת צרה, ווען דער קערפער ווערט קראנק, ווערט דער ניט־ארגאני־שער טיפל צום ערשטן אנגעגריפן...

— קום, ברודער, צום אלטן שול־הויף. דו זעסט קופעס ערד? דאס זיינען קברים, קברים! און אט דא לעבן שוועל, איז מיין קבר.
— אין שול הויף נאר?

— יע, — אין שול הויף. אויב דוווילסט, זאל עס זיין א סימבאל: א בית הקברות איז פאר אונז געוואָרן אונזער אידישקייט. און זייא ניט קיין נייע פלאנצן אויפ'ן בית עולם. פארשטומט זאל ווערן דאס אידנטום אויף אייביק. זאל זיך קיין אידיש קול ניט הערן, זאל אלץ אפגעמעקט ווערן. זאל א נייער דור זיך אויסהאדעוון אן א תורה, אן א שפראך, אן א טראדיציע, אן מחיצות און סמנים. זאל ער אפילו ניט זיין ווי זיינע שכנים ארום אים. און דער צווייטער אדער דריטער דור וועט שוין אויסגעלייזט ווערן — — —

— און דו; דער נאט־לעסטערער, ביזט אויפ'ן שול הויף אומגעקומען? ווי קומסטו אהין?

— ווייל מיר האבן געוואלט שטארבן שיין. אז דער גרויסער בלוט־שטראם האט זיך א לאז נעטאן איבער אוקראינע, און די נעשרייען פון די הילפלאזע קרבנות האבן זיך צו אונז דערנענטערט, האבן מיר באשטימט שטארבן מיט דער ביקס אין האנט. מיר האבן באשטימט אז אונזערע שוועסטער און געליבטע זאלן בעסער שטארבן אפילו קענן זייער ווילן, און ניט פארשוועכט ווערן. מיר די יונגווארג האבן ניט געוואלט באגראבן ווערן לעבעדיקע אין קברים, מיר האבן זיך ניט געוואלט לאזן צונויפטרייבן אין מיטן מארק און ארומגערינגלט ווערן ניט־באוואפנט. מיר האבן זיך באפעסטינט אין דער אלטער שול, ארויפגעשטעלט אויפ'ן דאך מאשין־ביקסן און באגאנגט דעם שונא מיט פייער. דאס שטעטל איז פארניכטעט געוואָרן, אלע זיינען אויסגע'הרג'עט געוואָרן. מיר זיינען נעפאלן פון שונא'ס נראנאטן און פון איינגע הענט. נאר איינער איז געפאנגען געוואָרן און איז באנראבן געוואָרן לעבעדיקערהייט אין דובניק...

—אבער וואס האט איר זיך עפעס באפעסטיקט אין שול? פארוואס האט איר ניט פארכאפט דעם קלויסטער. ער שטייט דאך אזוי הארט לעבן שול, און די נעבויידע איז שטארקער.

— ווייל מיר האבן געוואלט שטארבן בא זיך אין דער היים. ס'איז נעווען אזוי היימלאך אין שול. בילדער, אלטע בילדער פון פארצייטען זיינען ארויפגעשוואומען: די העלדן פון טולטשין, פון ווירמאש זיינען פון די שאטנס ארויסגעשוואומען און אונז ערמוטיקט...

— ברודער מיינער, קדוש, דו האָסט פֿאַר מיר אַן ענטפֿער געפֿונען. עס איז היימלאַכער אפֿילו שטאַרבן צווישן אייגענע. אמת, אונז איז נאָרנישט נעבליבן פון אַלטן אידנטום, קיין נייעם האָבן מיר ניט געשאפֿן. אָבער אפֿילו די ערינערונגען, די ווידער־קולות האָבן אויך אַ ווערט פֿאַר דער מענטשלאכער נשמה. מיר זיינען געבונדן צו די אַלטע חורבות. ס'איז אפֿשר שימלדיק און קאַלט, אָבער ווער ווייסט? אפֿשר ווען עפּעס נייַ ארויסשפּראָצן? ווער ווייסט, ברודער? מיר זיינען בלינד ווען מיר רעדן ווענן פּעלקער און ראַסן און לענדער. אפֿשר האָבן מיר נאָך אַלס פּאַלק צו דערפֿילן אַ מיסיע? אמאל האָבן מיר געהאַט אַ מיסיע צו פֿראַקלאַמירן נאַטס אייניקייט. דערנאָך איז אונזער עקזיסטענץ געוואָרן אַ לעבעדיקער באַוויזן פֿאַר רעליגיעזער טאַלעראַנץ. און איצט קאָן זיין, ווען ווערן אונזער מיסיע צו פֿראַפּאַגאַנדירן קולטורעלע טאַלעראַנץ? דו לאכסט! — אַ מיסיע. אַלט און פֿארשימלט! אָבער אפֿילו יעדער יחיד האָט באַוואוסטזיניק אָדער אומבאַוואוסטזיניק אַ מיסיע אין לעבן.

— איך ווייס, ברודער, דיין אָפּגעשניטן יונג לעבן שרייט ארוים: ס'איז ניט ווערט מקריב צו זיין אַ לעבן צוליב אַזאַ נעפּל־האַפּטן ציל. אָבער מיר דאָ, וואו מען פֿאדערט אונזער נייסטיק לעבן, ווילן אויך ניט שטאַרבן. ניין, מיר ווילן ניט. מיר ווילן און וועלן שמידן די קייט פון נאָלדענע רינגען, ביז וואַנען די רינגען, די ווערטן, וועלן אינגאַנצן פֿארלירן זייער ווערט און שאַץ.

כ.

אָט דעם דיאַלאָג האָב איך אויסגע'חלום'ט, און אויפֿשרייבנדיק אים, האָב איך זיך באַראַיקט: מיין ברודערס טויט האָט נעפֿונען אַ באַרעכטיקונג.

מיין נעווייסן האָט זיך באַראַיקט. וויפֿיל דאַרף דעם מענטשנס נעוויסן? אַן אַלטע מעשה, דער מענטש איז ווי אַ קינד. שרייט באַנאַכט, ווערט באַראַיקט מיט אַ צוקער־לעקאַכל, אַ ביסל מילך, און איבערהויפּט העלפּט דאָס פֿאַרווינען. פֿאַרווינען מיט אַ ניגון און אַ מעשה. איך האָב זיך אויך פֿאַרווינט מיט אַ ניגון. מיט אַ מעשה. און נאָטירלאַך האָבן נעקלוננען די קינדערשע קולות אויף די קאַנצערטן.

אָבער אפֿט זיינען נעווען אומערטרעגלאַכע נעכט. וואוהין

גייסטו ? וואוהין פירסטו ? נאציאנאליזם לערנסטו ? — ניין, ס'איז ניט מער ווי שאווי־ניזם. נאציאנאליזם קאן נאר לערנען א שטארק, נארמאל פאלק, אבער מינאריטעטן מוזן ארייגפאלן אין א שאווי־ניזם־טישן טאן. און ווילסטו זען ווי דיין שאוויניזם קוקט אוים, שטעל זיך פאר אז אן אנדער מינאריטעטן פאלק, וואס לעבט מיט אידעאלן פון אמאל, מיט חסדים פון אן אנגעשריבענעם בוך. בלאטע זעט זיך ניט אויף דעם אייגענעם פנים, שפיגלט זיך אבער אף. אן אנדער אומה, אן אנדער פאלק, זאל דוכטן, לערנט דיין אתה בחרתנו, דיין תורה, וואס פאר א צורה וואלט עס געהאט ?

דיין נאציאנאליזם איז ערגער ווי בלינדע רעליגיע. נאר אלע־מען האט יעדע רעליגיע אין תוך אן אלוועלטלאכן הומאנעם קערן, א ציל. אבער דיין נאציאנאליזם, וואס בויט ניט מער ווי אויף א שפראך, איז א קליינלאבע, זעלבסטליבנדע תורה, וואס דערווייטערט, פארפרעמדט איין אומה פון דער אנדערער. קאנסטו ניט לערנען טאלעראנץ אין אזא לאגע ווי דיין פאלק געפינט זיך.

אויב עס איז מיאוס דער שאוויניזם פון א געוונט, נארמאל פאלק, איז נאך מיאוס'ער דער שאוויניזם פון א פאלק א בעטלער, וואס ווארפט אוועק אלע אלטערטימער און בויט אויף: „מיין שפראך איז דער עיקר, ס'איז מיר גוט, ס'איז מיר וואוי, איך בין א איד". אבער וואס פאר א וועלטן קאנסטו געבן דעם קומענדן דור ?

דאס זיינען אבער געווען נעפלדיקע געראנקן, אומקלארע שטימונגען, אומרואיקייטן וואס איך האב אלץ אפגעשטויסן פון זיך. געקומען איז די ווירקלאכקייט און האט מיר געגעבן א קלאפ, וואס האט מיר געוויזט מאכן א חשבון הנפש.

דר. לעווינ'ס זון האט חתונה געהאט מיט א שיקסע. דער מסדר קידושין איז געווען א גלח פון דער עפיסקאפאלישער קירך.

איך האב געפונען דעם פרייען אטעאיסטישן באגרינדער פון אונזער מאדערנעם נאציאנאליזם, דעם קעמפער פאר אלוועלטלאכ־קייט, דר. לעווין, זיצן אויף א נידעריקן בענקל אין די זאלן, זאנגדיק מיט'ן סקארבאווז ניגון: „איש היה בארץ עוץ איוב שמו, ויהי לו צאן ובקר — — —

דעם זון האב איך געפונען אין האטעל פענסילווייניע. ער האט פארנומען א סוויטע פון פיר צימערן. דער ארבעט־צימער איז געווען פארוואנדלט מיט זשורנאלן, אויסשניטן פון צייטונגען, ביכער. ארייגקומענדיק האב איך געטראפן זיין יונגע פרוי א פארווייניטע:

פור באי, פור באי, שוין צוויי טעג אז ער האט ניט געגומען קיין פּען אין האנט, „האו אפּסעט הי מאסט בי".

— ווי קרעציקע הינט האט ער אונז פון שטוב ארויסגעווארפן, — פארוואס, פרעג איך אייך? וואס ארט אים אז מיר האבן חתונה געהאט אין א קירך? איר פאטער איז רעליגיעז, האב איך אים די געפעליקייט נאכגעגעבן. אבער וואס ארט עס אים, דעם אומגלויביקן, אז מיר זיינען דורכגעגאנגען א נארישע צערעמאניע? מיין ברודער האט חתונה געהאט מיט א אידישער טאכטער איז וואס? איז די פירונג אין זיין הויז אידיש, כשר, רעליגיעז? פילט מען דארטן א אידישן יום טוב, שבת? מיט וואס איז ער א איד?

ער האט אונז אפילו ניט געבעטן זיצן — מיין פאטער, מיט וועלכן איך האב זיך אזוי געגרויסט, זאל זיין אזוי פאנאטיש, אומטאלעראנט! איך רער ניט וועגן זיך. איך האב מיינע אייגענע מיינונגען וועגן מענטשן און פעלקער. ער וויסט עס. איר וויסט עס. אלע וואס האבן געלייענט מיינע ביכער וויסן מיינע מיינונגען. איך וויל אבער אים פארשטיין. וואס פאר א פאזיטיווע יוערטן און עיקרים האב איך פארלעצט? זיין אידישקייט איז אן אלוועלט־לאכע. נו, זאל זיין אידיש. וועז איך האב געשריבן ענגליש, האב פארקערט מיט ניט־אידן, זיך ניט אינטערעסירט מיט אידן, האט ער מיך געהאלטן פאר א זון. ניין, געגרויסט זיך מיט מיר. אט האט מיין ברודער קיין זכר ניט פון זיין אידישקייט אין הויז. זיינע קינדער רעדן קיין ווארט אידיש ניט, און מיין פאטער האלט זיי פאר קינדער. וואס האב איך דא געזינדיקט? איך האב עובר נעווען נאר אויף א רעליגיעזן פרינציפ. דאכט זיך דאס אויך ניט: „ישראל אפילו מומר הוא, ישראל הוא", זאגט דער תלמוד. אבער זאל זיין יע, וואס האט עס צו טאן מיט אים, דעם אטעאיסט?

— איך פארשטיי ניט, פארשטיי ניט, — טרערן זיינען געשטאנען אין די אויגן פון דעם יונגן אמעריקאנעם שרייבער, דעם שרייבער וואס מען האפט וועט אנשרייבן „די „אמעריקאנער נאוועלע".

איך האב אבער פארשטאנען.

ס'איז ניט געווען קיין פארלעצונג פון עפעס קאנקרעט. ס'איז געווען אן אויפטרייסלונג פון די אלע נעגאטיוון, פון וועלכע דר. לעווינס אידנטום איז באשטאנען. אמת, ניט קיין גאט, ניט קיין דינים, ניט קיין מנהגים, ניט קיין מצוות, ניט קיין עברות, ניט קיין שבתים און ימים־טובים, ער האט אבער אויך קיין פאזיטיווע פון

אנדערע רעליגיעס געהאט. די נעגאטיוע שטעלן צו אנדערע רעליגיעס זיינען געווען די מחיצות פון דר. לעווינ'ס אידנטום. די מחיצה איז נעווען אן אבסטראקטע, אבער עס איז פארט געווען א גרעניץ אריבערצוגיין. אין דער גרעניץ האבן געקאנט זיין ספעקולאציעס, האפנונגען, טרוימען, אומקלארע פלענער פאר א צוקונפט; אויסער די מחיצות — נארניט! אונטערנאנג. דער זון איז געגאנגען צום לאגישן שלום. דער פאטער האט זיך דערשראקן און האט זיך דערמאנט דעם דיבטער'ס ווערטער:

אנוכי טעיתי מן הדרך,
ובני עזבו את הדרך.

האט ער זיך א קער געטאן צוריק, צוריק צו „איש היה בארץ עוץ — — —

מיין אומרואיקייט האט זיך צוריקגעקערט. ס'איז נעקומען די צייט פאר א חשבון הנפש. די מאסע טראכט ניט. ברויט, ווייב, און א ביסל פארווויילונג — דאס איז אלץ וואס זי פארדערט. ווערן געבוירן צופעליק אלס אידן, אדער אלס גויים און ציען דעם יאך. פאר דער אינטעליגענץ דארף זיין א קלארער שליאך, אן אנגענעמער פונקט, א ציל. איך האב זיך ווידער געפרעגט: וואוהין גייען מיר, וואוהין? וואס איז מיין אידישע וועלט־אנשויאונג? וואס האלט מיך בא מיין אידישקייט, און וואוהין ציל איך?

ג.

מיין נעמיט צושטאנד איז נעווען אזא, אז איך האב נעמוזט קומען צו אן איבערשאצונג פון ווערטן. מיינע נייסטיקע ליידן האבן זיך געגרעניצט מיט פיזישן ווייטיק.

די הויפט פראגע וואס איך האב נעזוכט פאר זיך צו פארענטפערן איז נעווען: אין וואס באשטייט מיין אידישקייט?

בא די שאווויניסטן — אידישיסטן אדער העברעאיסטן — איז רא א פארטיקער תירוץ: מיין אידישקייט באשטייט אין דעם וואס איך בין א איד. דער פראנצויז, ענגלענדער, רוס אדער דייטש פרענט ניט די די נארישע פראגע. פארוואס זאל זי בא מיר ארויפשווימען?

אבער זיי פארגעסן, אז צו זיין א רוס, אן אמעריקאנער, אן ענגלענדער פאדערט זיך ניט קיין אנשטרענגונג. אייגער איז אן

אמעריקאנער, דייטש, פראנצויז, ענגלענדער, טראץ זיין פארלייקענונג. זיי לעבן אוים זייער נאציאנאלן לעבן אין זייער סביבה. דאס נאציאנאלע לעבן פון א יחיד ווערט ארייגגעפאסט אין אלע טאג־טעגלאכע קלייניקייטן. צו זיין א איד איז אנדערש. ס'איז א שווערקייט. מען מוז גיין קעגן שטראם. מען מוז ארויפצווינגען אויף די קינדער א פרעמדע שפראך. לייענען ליטעראטור ניט צוליב אינפארמאציע, אדער צוליב טאג־טעגלאכע נויטווענדיקייטן. מען דארף לעבן ניט ווי די שכנים, זיין אפגעזונדערט פון די ארומיקע. און צו לעבן אזוי, פאדערט זיך א בארעכטיקונג, א פארוואס.

צוליב אידישן פאלקלאר און ליטעראטור?

ס'איז מיר טאקע ליב אידישער פאלקלאר, אבער פארוואס פאר'דבקה איך זיך אזוי? איז א אידיש ליד שענער פון די נעגערשע „ספיריטשואלס"? זיינען אידישע מאטיוון שענער בכלל פון אלע אנדערע נאציאנאלע מאטיוון? זיכער ניט. פארוואס זשע זיינען מיר די אלע ניגונים טייער?

דער תירוץ איז א פשוט'ער. זיי זיינען מיר בא'חנ'טער פון וועלכע עם איז אנדערע מאטיוון. זיי זיינען באקאנטער. זיי זיינען אייגענער. זיי זיינען א טייל פון מיר. עס איז די אלטע מורא פאר אלץ וואס איז ניט פארשטענדלאך. ס'איז דאס זעלבע ווי פארגעטערונג פון פאטערלאנד, פארהיילקונג פון דער אייגענער מאמע.

מיר זיינען נאך איצט בארבארן, שרעקן מיר זיך פאר פרעמדס. אייגענע זאכן זעען מיר אין אן אנדער ליכט. דער אינדישער לאמא איז א לעכערלאכע פינגור. דער גויאיעשר גלח איז נאריש, טריף. דער רב, דער פאנאטישער רבי — נו א תמים, אן אויסטערליש, סימפאטיש געשטאלט, כאטש א ביסל פארעלטערט און פארשימלט. דמאווסקי, פורישקעוויטש, סימאנס (פירער פון קלען) דאדע — זיינען רעאקציאנערן, פינסטערע כוחות. אוסישקין, זשאבאטינסקי — נאציס סימפאטיש. א, ניין, זיכער זיינען זיי ניט נערעכט, אבער אמת'ע, גוטע, איבערגענעבענע, האריזיקע אידן זיינען זיי.

אלץ וואס איז באקאנט איז פארשטענדלאך, איז ליב. און עס איז נאציס פארשטענדלאך וואס מיר זיינען ליב אידישע מאטיוון און ניגונים. אבער איז עס ווערט צו פערפעטואירן פאר מיינע קינדער? איז ווערט די אנשטרענגונג, נייסטיק און פיזיש, זיי צו באקענען מיט אלצדינג, כדי עס צו מאכן ליב פאר זיי? צוליב וואס זיך אנשטרענגען אויף מענדעלין, שלמה בן גבירול, ר' יהודה

הלוי, וועז פון אמאר קאיאם, אפיקוריאן, אדער פאוּפ קאן מען
געניסן ניט אנגעשטרענגטערהייט? לאמיר זיך ניט נארן. בלייבט
א שרייבער נאר אין נאציאנאלע גרעניצן, איז ער מיטלמעסיק.
ווערט דער שרייבער גרויס, און זיינע שאפונגען ווערן אמענטשלאך,
וואקסט ער אריבער די נאציאנאלע ראמען, פאוסט, די געטלאבע
קאמעדיע, און האמלעט זיינען אלוועלטלאך.

און די שפראך?

די שפראך איז די נשמה פון פאלק. די שפראך איז דער
אמת'ער פאלק־אינסטרומענט. דאס איז דערפאר וואס די שפראך
נעמט ארום דאס גאנצע לעבן פון א פאלק. זאל דאס פאלק אנהייבן
רערן אן אנדער שפראך, וועט די נייע שפראך ווערן דער אינסטרו־
מענט. און זאל דאס פאלק רעדן צוויי שפראכן, וועלן ביידע שפראכן
ווערן דער אויסדרוק פון פאלק. מיט א הונדערט יאר צוריק איז
אידיש ניט געווען דער איינציקער אויסדרוק פון דעם אידישן פאלק.
העברעאיש איז געווען א טייל פון אינסטרומענט. און אויך דאס
זעלבע איז דער ריינער אידיש ניט דער אינסטרומענט פון אמערי־
קאנער אידנטום. נעמט אוועק די אמעריקאניזמען אדער די רוסי־
ציזמען און צוויישפראכיקע גלייכווערטלאך פון אמעריקאנעם אדער
רוסישן אידנטום, און דאס פאלק בלייבט אינסטרומענטלאז. נאך
מער: דער צווייטער דריטער דור, וועז ער ווערט אויפגעהאדעווט
אויף אן אנדער שפראך, וועט יענע שפראך ווערן זיין אינסטרומענט.
סיידן מיר זאלן גלויבן אז א שפראך איז עפעס העכערס, באזונדערס,
וואס דאמינירט און איז באשאפן פאר דעם מענטשן. א מין גלויבן
אז וועז מען זאל א קינד לאזן אליין אין וואלד, און דאס קינד זאל
קיינמאל קיין מענטשלאכע שפראך ניט הערן, וועט ער אנהייבן
צו רעדן לשון־קודש. און ניט זיין קיין שטומער. אבער אפילו
אזוינע חכמים וועלן צוגעבן, אז וואסערמאן, נארדוי, זאנגוויל, אייני־
שטיין, מענדלסאן זיינען ניט געווען אן שפראך מיטלען.

די אידישע ליטעראטור און דער אידישער פאלקלאר זיינען צו
אונז נאענט און צוגעקניפט, וויל זיי זיינען דער אויסדרוק פון אן
ארט לעבן, וואס איז אונז נאענט. עס האלט אבער ביים פאר־
שווינדן. בא אונז עלטערע זיינען דא זכרונות, שאטנס. פאר אונ־
זערע קינדער איז דאס לעבן פרעמד. נעמט למשל גאנץ מענדעלי
און שלום עליכם און אפילו אש. איבערזעצט זיי אפילו אין ענגליש,
וועט עס בלייבן פרעמד פאר'ן אמעריקאנער קינד. די גאנצע אומ־
געבונג איז אים פרעמד, א פשיטא שוין אויף אידיש. צוליב וואס

מאַטערן און איבערפלאַנצן אונזער שאַטנ־לעבן אין די הערצער פון אונזערע קינדער? קיין אידעאל זע איך אין דעם ניט. קיין עקאָ־נאָמישע נויטוועניקייט אויך ניט. אין קיין שכר ועונש גלויבן מיר ניט. זע איך ניט צוליב וואָס מיר ווילן איבערגעבן אונזער שיריים־אידנטום צום צוקונפטיקן דור.

פיל שטעלן זיך אָפּ אויף דער נויטוועניקייט פון אידישער דערציאונג. צוליב דעם תהום פון די קינדער און די עלטערן. עס איז אָבער אַ פראָגע, צי דער אמעריקאַניזירטער יונגער דור איז אזוי דערווייטערט פון זיינע עלטערן. עס וועגדט זיך אָן דעם אָרט לעבן און אינטעליגענץ פון פאַטער און זון. איך וויים ניט ווער עס איז מער דערווייטערט פון זיינע עלטערן, איך וואָס האָב אין זיך אַרייַנ־געזאַפט דאָס גאַנצע אַלטע אידנטום פון ערשטן מקור, צי מיין שכנ'ס זון, וואָס רעדט אַ צעקאַליעטשעטן אידיש און איז אין „ריעל עסטייט" געשעפט מיט זיין פאַטער. זיי פארשטייען זיך בעסער ווי איך מיט מיין טאַטן.

דאָס פּראָבלעם פון פאַטער און קינדער איז אַלט, עס וועגדט זיך ניט אָן דער שפּראַך, נאָר אין דער שטופּע פון אַנטוויקלונג פון די עלטערן. אין אַלגעמיין גערעדט, האָבן אונזערע עלטערן ווייניג וואָס נחת געקליבן פון אונזער אידישקייט.

אויב אָבער די אזוי־גערופענע אַלוועלטלאַכע אידישקייט קאָן אונז ניט געבן קיין פאַזיטיווע ווערטן, וואָס הערט זיך מיט דעם אַלטן רעליגיעזן אידנטום? קאָנען מיר ניט ציען די יניקה פון אַלטן רעליגיעזן אידנטום? דאָס אַלטע אידנטום איז דאָך ברייט און ליבעראַל, קאָן אריינגענעמען אידן אָן אַ שפּראַך און אָן אַ פיזיאָ־נאָמיע אפילו.

אָבער מיין גאָט איז ניט קיין רבנישער. איז ניט קיין אָפּהאַלט קענן געמישטע הייראטן. איז ניט קיין שבט — אָדער פעלקער־גאָט. ער איז אָן אַלוועלטלאַכער גאָט, פלאַנטן, מענטשן, חיות, וועזנס זיינען בא אים ניט וויכטיק. קיין זאַך איז פאַר אים ניט וויכטיק, אָדער הייליק. ער איז די אייביקייט, די אַלע וועלטן זיינען אפילו קיין שפּיל ניט פאַר אים. מיליאָנען יאָריקע עפאָכן, פלאַנעטן, מינים קאָנען בא אים נעשאפן ווערן און עקזיסטירן צופעליק, פונקט ווי בא אַ בשר ודם קאָן זיך צופעליק געפינען אַ קויל־שטויב אויף דער הויט.

ער איז ניט קיין שכר ועונש גאָט און קאָן ניט זיין קיין מאָטיוו פאַר דעם קיום פון צוקונפטיקן דור.

ניט נאָט, שפּראך, רעליגיע, קולטור — וואָס זשע איז געבליבן ? אסימילאציע ?

אפשר.

נאָך אלעמען, אונזער פאָלק־און שפּראך־באגריף איז ניט מער ווי דער אלטער בארבארישער באנעם פון לאקאלע נעטער. דער מענטש־לאכער גייסט האָט זיך פון דעם ענג־הארציקן באגריף באפרייט, ווייל ער איז נעווארן ניט אזוי צוגעבונדן צום פאם לאנד אויף וועלכן ער איז נעבוירן נעווארן. דער ענגער לאקאלער פאטריאָטיזם האָט זיך פארביטן אויף א ברייטערן פעלקער פאטריאָטיזם. די גרויסע קאמוניקאציע־מיטלען זיינען נאָך אלץ ניט צוגענגלאָך פאר די ברייטע מאסן. אפילו די אינטעליגענטן, אויב זיי האָבן אפילו די מיטלען זיך צו באקענען מיט דער גרויסער וועלט, איז אין זיי נאָך אלץ איינגעבאקן דער באגריף פון אויסלאנד... עס וועט אָבער קומען א צייט ווען דאָס קינד וועט הערן אזוי אפט פון פעקין ווי פון ניו דזשוירזי. ווען ער וועט הערן אז דער טאָטע האָט געהאט אנבייסן אין לאָנדאָן, נעגעסן מיטאָג אין רוים און אין אָוונט צוריק אין ניו יאָרק. וועט פעקין און רוים נישט זיין ווייט און פרעמד. דער אונטערבאוואוסטזיין וועט דאן זיין אוניווערסאל — — — — ווען דער דורכשניטלאכער אינטעלעקט וועט האָבן די מעגלאכקייטן וועלכע עס האָבן די פרייסטע, באגאבטסטע און רייכסטע, און היינטער אים וועט ער ניט האָבן אן אומוויסנדע מאסע, און זיין אונטערבאוואוסטזיין וועט ניט סאָטורירט ווערן מיט די באגריפן פון דער מאסע, דאן וועט דער באגריף נאציאָן ווערן ברייטער, ביז וואנען דער טערמין וועט ווערן „ערדיש" אין קעגנזאץ צו אנדערע פאלענטן־ברואים, און די שפּראך וועט זיין איינע — אן אוניווערסאלע .

אָט די וועלט אנשויאונג קריגט א סך אָנהענגער, איבערהויפט צווישען די אינטעלעקטן פון די שטאַרקערע פעלקער ווי ענגלאנד, למשל, שאָו און וועלס. דער לעצטער האָט דאָס נעמאכט פאר זיין לעבנס מיסיע.

דאָס איז אָבער אלץ נביאות אויף לעתיד לובא. אסימילאציע איצט פאר אונז אידן איז זייער אן עקלדיקע דערשיינונג. עס איז זעלבסטפארלייקענונג און זעלבסטפאראכטונג. מיר קאָנען איצט ניט האָבן קיין פרייע אסימילאציע. צווישן ניט גלייבע פעלקער וועלט דער שוואכערער צעטראָטן, פארניכטעט, און ניט אסימילירט.

און וואָס הערט זיך מיט ארץ ישראל און העברעאיש ?

ארץ ישראל גופא איז קיין אידעאל ניט. קיין ערך און קיין לאנד איז ניט הייליק. בא מיר איז אויך קיין אידעאל ניט קיין אידישע מיניסטאָרן, אידישע גענעראלן, אידישע פּרעזידענטן און טשינאָוניקעס און ביוראָקראטן. אידן וועלן מסתמא האנדלען ווי אלע אנדערע קלייניע, אדער גרויסע פעלקער. קיין שיינקייט און אידעאל אין מלוכה אפּאראט איז ניטא.

בא אונז איז אויך ניטא אפילו דער אידעאל פון באפרייען א פאלק. דעם רוב אידן אין זיין פיזור־בין־האומות וועט מען ניט באפרייען. אין ארץ ישראל איז די מערהייט ניט קיין אידישע.

אסימילאציע אין גלות גייט אלץ אן, ניט מער, זי איז איצט מיאום און סכנות'דיק.

מיאום. די פעלקער ארום אונז זיינען איצט אין פולן נאציאָנאלן, שאָוויניסטישן באוואוסטזיין. וועגן מיר זאלן קומען — און א סך טוען עס טאקע — מיט א באוואוסטזיניקער אסימילאציע, וועלן זיי דאן קוקן אויף אונז ווי אויף קערלען, וואס זיי איז פרעמד דער „נאבעלער", נאציאָנאלער געפיל. זיי וועלן אויף אונז קוקן ווי אויף בעלי־מומים.

חוץ דעם קאן א פאלק זיך באוואוסטזיניק ניט אסימילירן. מיט אסימילאציע קומט חניפה צו דער ארומיקער קולטור, זעלבסטפאר־לייקענונג און זעלבסטפּאראכטונג.

ס'איז סכנות'דיק.

דער דורכשניטלאכער איצטיקער מענטש איז ניט קיין אינטעלעקט. ער איז באגרעניצט. ער מוז האבן אן אחיזה אן עפעס. א נאט, א תורה, א מארא. די אלט־אידישע לעבנס פארמען וועלן צעשטערט. וואס וועט פארנעמען זייער פלאץ? דאס לעבן פון אונזערע שכנים איז נארמאל. ס'איז דא א קירך, א קלוב, וואויל־טעטיקע, רעליגיעזע ארגאניזאציעס. ס'איז א געוועב אין וועלכן איין פאדעם פאסט אריין אין צווייטן. דער איד קאן ניט נעמען קיין פולן אנטייל אין די ארגאניזאציעס, כאפט זיך דער מון צום אפּפאל, צום שיריים פון גויאישן לעבן. ער אדאפּטירט די אויסערלאכע פארמען אן דעם מאראלישן און רעליגיעזן הינטערגרונט. פאר־שטייט זיך, אז דא איז א פעלד פאר מאראלישער צעפוילטקייט. דער פלוצימדיקער איבערגאנג פון איין עקסטרעם צום צווייטן איז אומגעזונט, סיי פארן מענטשלאכן קערפער, סיי פאר א געזעלשאפט־לאכן ארגאניזם.

מיר קאנען ניט האבן קיין פולבלוטיק אידיש לעבן אין גלות,

א נאנץ לעבן, מיט א באזונדער שפראך און באזונדערער קולטור. מיר האבן הינטער זיך ניט דעם גלויבן, מיר זיינען אן א וועלט־אנשויאונג. וואס וועט זיין די טרייבקראפט? וואס וועט אונז מאכן פאר קנאים פאר דעם מאדערנעם אלוועלטלאכן אידנטום?

מיר מוזן זיין קנאים — גרייט זיך מקריב צו זיין, וויל אונזער לעבן איז ניט קיין נארמאלס. די פראנצויזישקייט פון פראנצויז, ענגלישקייט פון ענגלענדער דארפן ניט האבן קיין מיטווירקונג פון קנאות. דאס נאציאנאלע לעבן איז אריינגעפלאכטן אין טאג־טעגלאכן לעבן. ניט נאר שטערט אים ניט זיין נאציאנאליטעט אין זיינע געווויינלאכע טאגטעגלאכע טעטיקייטן, פארקערט, זי פילט נאך אויס זיין לעבן. בא אונז דארפן מיר פרעדיקן אנדערשקייטן. אנלאנד דעם יחיד מיט א באזונדערער שפראך, באזונדערער קולטור און אים האלטן אונטער זייער השפעה. פאר דעם דארפן מיר אנגעבן א מאטיוו, א וועלט־אנשויאונג, א סיבה, א גלויבן פאר וועלכן עס לוינט זיך מקריב צו זיין... חוץ דעם רעליגיעזן גלויבן אין שכר ועונש וואס האבן מיר?

דערפאר ווילן זיי זוכן א גרינגערע אידישקייט, וואס זאל ניט זיין מער ווי א בריק פאר דער אומפארמיידלאכער אונטערגייענדיקער ציוויליזאציע און פאר דער פאלעסטינער אויבערהערשאפט...

אבער אין ארץ ישראל זע איך נאר גאולת היחיד ניט גאולת האומה. איך מיין אז דער איינצעלנער וואס וויל אנטלויפן פון רעאלן לעבן, פון זיין אייגנעבראכטער סביבה, קאן קריגן א דער־לייזונג. אבער דער וואס וויל בלייבן אין זיין לאנד פון צו־פאסונג, אדער געבורט, וואס פאר א לייזונג איז עס פאר אים? וואס פאר א לייזונג פארן נאנצן קיבוץ אידן אין יעדן לאנד? זיינען מיר טאקע פאראורטיילט צו לאנגזאמער דעגענעראציע?

וויר קאן מיר אן ענטפער געבן?



דר. א. אייסען

מוסטערן פון דער אַמעריקאַנער פּאָעזיע

ראַלף וואַלדאָ עמערסאָן
(1803-1882)

אַפּאָלאָגיע

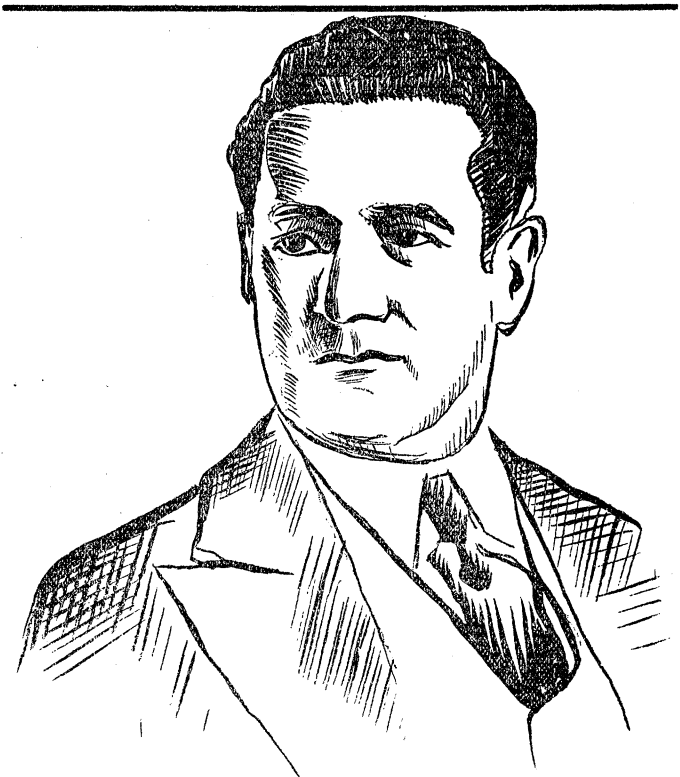
באטראכט מיך ניט פאר פרעמד און קאלט,
וואָם איך גיי איינזאם אום אין פעלד;
איך גיי אוועק צו גאט אין וואלד,
און ברייטע צוריק זיין וואָרט דער וועלט.

ניט שטראף מיך וואָם איך גיי ביים טייך
מיט הענט פאַרליגטע, און ניט פלוך —
א יעדער וואָלקן וואָם שוועבט אום —
איז ווי אַן אות אין לידער־בוך.

ניט ברוגז זיך, דו מענש פון טאָט —
אז מיר באשערט איז בלומען־שפיל;
מיט זון לויכט יעדע בלום און בלאט,
און אָנגעטרונקען מיט געפיל.

און סודות פון דער גאָרער וועלט
די בלום אין גאָרטנס שוים באהאלט;
עס ווערן זאכן קלאָר, באהעלט
ווען פויגל זינגען אין דעם וואלד.

די אקסן האבן פון דעם לאנד
געפירט אהיים די ערשטע שניט;
און איך קלייב אויף מיט אייגנער האנד
די צווייטע שניט פון קלאנג און ליד...



דר. א. אייסען

ה. וו. לאנגפעלאו
1807—1882

די פייל און דאס ליד

כהאב אויסגעשאסן הויך א פייל,
זי איז פארשוואונדן אין איין ווייל;
צו־פלינק איז זי פארביי מיין בליק —
כ׳האב ניט נעפונען זי צוריק.

כהאב אויסגעזונגען א געזאנג,
איז לאנג פארקלונגען יעדער קלאנג;
ווייל ווער פארשטייט דען מיט זיין זין
צוואו עס קומט א ליד אהין?

א צייט דערנאך האָב איך דערזען
די פּייל אין דעמב, נאָענט ווי געווען;
און ס׳ליד מיינס האָט אויפסניי נעשיינט
נעטריי אין הארצן פון א פּריינד.

דזשאן גרינליף ווהיטיער
(1807—1892)

פון שול צייט

גלייך ווי א בעטלער אין דער זון,
די קינדער־שול ביים ווענג נאָך שטייט,
דער סומאך־קוסט ארום נאָך גרינט
מיט שווארצע יאָגעדעס באקליידט.

און אינעוועניג זעסטו נאָך
דעם לערערס טיש צעקלאפט, צעקריצט;
דער דיל צעקרימט, די בענק צערדרייט
מיט מאָנאָגראמען אויסגעשניצט.

די קוילן־פרעסקן אויף דער וואנט;
און צייכנס אויף דער אלטער שוועל,
פון טריט ביים לאָנגואמען אריין
און שטיפנדיק ביים הייסקער שנעל.

לאנג, לאנג צוריק האָט איר באצירט
פארנאכט דעם ווינטערס זון־פארגאנג;
געפארבט די מערב־פענסטער רויט,
באשטראלט אויף דאך דעם אייז־באהאנג.

און האָט באהעלט די לאקן־האר
און אויגן ברוין, פול צער און שרעק,
פון איינער אויפן גאס באם שול
ווען אלע זיינען שוין אוועק.

געשטאנען הארט איז ביי איר זייט
א אינגל וואָס זי האָט נעליבט;
דאָס היטל טיף אויף זיין געזיכט:
פון שטאלץ באשיינט, פון שאנד באטריבט.

און גלעטנדיק מיט זיינע פים
נערוועז דעם שניי, האָט ער געוואַרט; —
וועז אויפגערעגט האָט זיך איר האַנט
אין בלויען פאַרטוכל געשאַרט.

זי האָט אים צערטלאַך דאַן געהאַלזט
און האָט איר בליק געוועגדט צו אים,
ווי זי וואָלט זיך אַנטשולדיקן
געציטערט האָט איר צאַרטע שטים.

„צו וואָס, האָב איך דאָס וואַרט געוואוסט!
איך ווייל ניט קענען מער פון דיר,
„ווייל", — און זי האָט זיך ווי פאַרשעמט, —
„ווייל, ווייסט דאָך, כ'האָב דיך ליב אָן שיער"...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ביים אַלטן מאַן האָט ס'ליב געשטאַלט
פון קינד דעם עבר אויפגעוועקט.
ליב מיידעלע! דאָס גראָז האָט שוין
דיין קבר פערציק יאָר באַדעקט!

ער לעבט, און לעבנס-שול אים לערנט: —
ניטאָ קיין פריינט, וואָס איז באַטריבט,
וועז ער אים איבערשטייגט, ווי דו,
ווייל ער אין אמת'ן אים ליבט.





עדגאר אללען פאו
(1809—1849)

1

הערט די שליטנס מיט די גלעקלאך —
זילבער גלעקלאך!
וויפל פרייד זיי פריי צעקלינגען!
ווי זיי קלינגען, קלינגען, קלינגען
אין דער קאלטער לופט פון נאכט!
ווען די שטערן, וואס באשפרינקלען
אלע הימלען, ווינקען, פינקלען
מיט קריסטאלנער פרייד און פראכט;
האלטן טאקט, טאקט, טאקט
אין א רונען*-ריטמען טאקט
אין מעלאדיש-פליסנדיקן טאקט
צו די גלעקלאך, גלעקלאך, גלעקלאך,
גלעקלאך, גלעקלאך, גלעקלאך —
צו דעם שווינגען און דעם קלינגען פון די גלעקלאך.

2

הערט, די צארטע היראטס-גלאקן —
גאלדענע גלאקן!
וויפיל גליק עם קלינגען אויס די העלע גלאקן!
דורך דער מילדער אוונט-לופט

---

* רונען — אלט-סקאנדינאווישע געזאנגען.

ווי דאָס קלינגען מיט אַנטציקונג רופט! —
פון צענאָסן־נאָלדינעם קלאַנג,
און שטימונג־פיין,
ווי עס שוועבט א פליסנדיק געזאַנג
צו דעם מירט־טויב וואָס האַרכט, און גלאַצט אַריין
אין דעם לבנה־שיין!
סאַר'א ליב געזאַנג עם קוועלט
פון זינגענדיקן טורעם־צעלט!
ווי עס שווינגט!
ווי עס דרינגט
אין וויטער־וויט! און זאָגט אונז אָן
פיל פרייד, אַנטציקונג מיט דעם טאָן,
מיט דעם שווינגען און דעם קלינגען
פון די גלעקער, גלעקער, גלעקער,
פון די גלעקער, גלעקער, גלעקער, גלעקער,
גלעקער גלעקער, גלעקער —
מיט דעם זינגען און דעם שווינגען פון די גלעקער!

3

הערט, די רעש'נע פייער־גלאָקן —
קופער גלאָקן!
וואָס פאַר א שרעק געשיכטע זיי דערציילן איצט צעשראָקן!
אין דערשראָקענעם אויער פון דער נאַכט
זייער מוראדיקער ליאַרם ציטערניש דערוואַכט!
וויל אָן לשון און דערשראָקן, אין געפאַר,
קאָנען זיי בלויז ליארעמען דערפאַר,
איין און אויס,
בעטן, אז רחמנות האָבן זאָל דאָס פייער,
מאכן פאַרוואורף קענן טויבן, ווילדן פייער,
וואָס שפרינגט העכער, העכער, איבער,
א פאַרצווייפלטער אין פיבער,
מיט אַנטשלאָסענעם געמיט:
„איצטער — איצטער אדער קיינמאָל ניט,
ביז לבנהם בלאַסער שוים."
א, איר גלאָקן, גלאָקן, גלאָקן!
ווי פאַרצווייפלט, ווי דערשראָקן,

איר פון טורעם רופט ! —
ווי זיי ברומען, רייסן זיך און שפּאַרן !
ווי זיי שפּרייטן אויס געפּאַרן
אין דער ציטערדיקער לופט !
דאָך דאָס אויער נעמט־אויף באַלד,
דורך דעם קנאַלן,
דורך דעם שאַלן,
צי דער פּייער שטייגט צי פאַלט ;
דאָך דאָס אויער וויסט באַשטימט לויט ווי עס קלינגט,
דורך דעם קלאַנג,
און דעם שלאַנג,
צי דער פּייער זינקט צי שווינגט ;
נאָר דעם זינקען, נאָר דעם שווינגען פון דעם צאַרן
פון די גלאַקן —
פון די גלאַקן —
פון די גלאַקן, גלאַקן, גלאַקן, גלאַקן —
גלאַקן, גלאַקן, גלאַקן —
נאָר דעם קנאַלן און דעם שאַלן פון די גלאַקן.

4

הערט, דאָס קלינגען פון די קבורה־גלאַקן —
אייזן־גלאַקן.
וויפיל ערנסטער געדאַנק קלינגט פון די טרויער־גלאַקן !
אין דער שטילקייט פון דער נאַכט,
ווי עס שרעקט אונז, ווי עס ציטערן אונז מאַכט
אט דער מוראדיקער טאָן !
ווייל יעדער שוואונג און יעדער קלונג
פון גלאַקם פּאַראַסמטעט האַלז און צונג
זאגט אונז טרויער אָן.
און די וועזנס — א, די וועזנס — דאָרט אין טורעם
די וואָס וואוינען אין דעם גלאַקן־טורעם,
נאָר אליין,
די וואָס קלינגען, קלינגען, קלינגען,
ווי פּאַרשטיקט און מאַנאָטאָן,
און זיי גרויסן זיך אַרויף־צו־שווינגען
אויף א מענשנס הארץ א שטיין —

גיט זיי זיינען מאן צי ווייב —
גיט ווי חיה — צי ווי מענשן־לייב —
גייסטער זיינען זיי!
סאיז זייער קעניג דער ווּאס קלינגט,
דער ווּאס שווינגט, און קלינגט און זינגט
א יובעל־ליד פון גלאקן!
און איבערפילט מיט לוסט
קוועלט אן זיין פריידיק ברוסט
פון דעם זיג־געזאנג פון גלאקן!
און ער טאנצט און הוליעט נאך די גלאקן,
האלט אין טאקט, טאקט, טאקט,
אין א רונען־ריטמען טאקט
צו א זיג־געזאנג פון גלאקן —
פון די גלאקן.
האלט אין טאקט, טאקט, טאקט,
אין א רונען־ריטמען טאקט,
צו דעם קלינגען פון די גלאקן —
פון די גלאקן, גלאקן, גלאקן —
צו דעם קלינגען פון די גלאקן;
האלט אין טאקט, טאקט, טאקט,
צו די קלאנגען פון די גלאקן,
אין א פרייליך רונען טאקט,
צו דעם שווינגען פון די גלאקן —
פון די גלאקן, גלאקן, גלאקן,
צו דעם שאלן פון די גלאקן,
פון די גלאקן, גלאקן, גלאקן, גלאקן,
גלאקן, גלאקן, גלאקן —
צו דעם זיפצן צו דעם קלאנגן
פון די גלאקן.



וואלט וויטמאן
(1819—1892)

זיך זעלבסט זינג איך

זיך אליין זינג איך — אן אויסנאכער אפגעזונדערטער מענש;
דאך זאג איך ארויס דאס ווארט דעמאקראטיש,
איך באזינג די פיזיאלאגיע פון קאפ ביז צו די פיס;
ניט פיזיאנאמיע אליין, אויך ניט דער גייסט אליין, איז ווירדיק
פאר מיין ליד —

איך זאג, פיל ווירדיקער איז דאס געשטאלט און איר פולקאמנקייט;
איך זינג פון ווייבלאכן, פונקט ווי פון מענלאכן געשלעכט,
איך זינג פון לעבן, אומבאגרעניצט גרוים אין לייבנשאפט, אין
פולם און קראפט,
פריילאך, מיט דער פריסטער טעטיקייט געבויט,
נאכן געטלאכן געבאט,

דעם נייעם מענשן זינג איך.

א פרוי ווארט אויף מיר

עס ווארט אויף מיר א פרוי, זי האט אין זיך אלצדינג, עס
פעלט קיין זאך ניט.
דאך סוואלט אלצדינג געפעלט, וועו סוואלט געשלעכט געפעלט,
צי וועו עס וואלט דער זאפט פון רעכטן מאן געפעלט.
געשלעכט פארמאגט אלצדינג,
לייבער, זעלן, באדייטונגען, באווייזן, ריינקייטן, צערטלאכקייטן,
רעזולטאטן, באקאנטמאכונגען,
געזאנגען, בעפעלונגען, געזונדקייט, שטאלץ, די מיסטעריע פון
מוטערשאפט, דאס זוימען-מילך;
אלע האפנונגען, וואויל-טאטן, געשאנקען,
אלע לוידנשאפטן, ליבעס, שוינקייטן, ערדישע פארגענינגען,
אלע רעגירונגען, ריכטער, נעטער, פירער פון דער ערד,
דאס אלץ איז אין געשלעכט, אלס טיילן פון זיך זעלבסט און
באראכטונונג פון זיך זעלבסט.
דער מאן, וועמען איך ליב, אנערקענט און רעדט אפן, אן שום
שאנד, וועגן דער גרויסער פרייד פון זיין געשלעכט,

די פרוי, וועלכע איך ליב, אנערקענט און רעדט אפן, אן שום
שאנד, אויך וועגן אירם.
איך וועל זיך איצט אפקערן פון גלייכגילטיקע פרויען,
כוועל גיין צו דער, וואס וואַרט אויף מיר, און אויך צו יענע פרויען,
וואס זיינען היים־בלוטיק און שטעלן מיך צופרידן;
איך זע, אז זיי פארשטייען מיך און שטויסן מיך ניט אפ;
איך זע, זיי זיינען מיך וועדט, — איך וועל פאר יענע פרויען
זיין דער שטארקער מאן.
זיי זיינען ניט מינדערווערטיקער פאר מיר אין קיין שום פאל,
זייערע פנימער זיינען פארברוינט פון דער שיינענדיקער זון
און פון די שטיפעריש ווינטן,
זייער ליב פארמאגט די אלטע געטלאכע קראפט און בויגזאמקייט,
זיי קאנען שווימען, רודערן, רייטן, זיך ראנגלען, שיסן, לויפן,
שלאגן, צוריקציען זיך און אנגרייפן, קעגנשטעלן זיך, און זיך באשיצן.
זיי זיינען אנטשלאסן אין זייער אייגענער רעכט — זיי זיינען רואיק,
קלאר און קאנען זיך קאנטראלירן.
איך צי אייך צו צו מיר, איר פרויען!
איר קאן אייך ניט אפלאזן, איך טו אייך גוטס,
איך בין פאר אייך און איר פאר מיר ניט בלויז צוליב אונז
אליין, נאר אויך פאר אנדערע צוליב.

עס שלומערן אין אייך פארוויקלט פיל גרעסערע העלדן און זינגער,
זיי ווילן דורך קיין אנדער מאנס באריהמט ניט דערוואכן,
ווי נאר דורך מיינער.
דאס בין איך, איר פרויען — איך גיי מיין וועג,
איך בין שטרייענג, שארף, גרויס, איר לאזט זיך ניט איבערריידן,
דאך ליב איך אייך.
איך טו אייך ניט מער ווי, ווי עס איז נויטיג פאר אייך.
איך שטראם ארויס דעם שטאף פאר דער נעבורט פון זין און טעכטער
פאסיק פאר די שטאטן; איך פרעם מיט לאנגזאמען ברוטאלן מוסקול,
איך פארבינד זיך דורך און דורך — איך הער זיך צו נעבעט ניט צו,
איך וואג ניט צוריקציען, ביז איך האב פארפלאנצט וואס סהאט
אין מיר זיך אנגעזאמלט לאנג.
דורך אייך לעער איך אוים די פארשפארטע שטראמען אין מיין לייב,
אין אייך פארוויקל איך א טויזנט קומענדיקע יארן,
אויף אייך פארזיי איך די זוימען פון מיינע און אמעריקאס
בעסט־באליבטע.

די טראפנס וואס איך טריף אראפ אויף אייך זאלן זיך אנטוויקלען
אין ווילדע אטלעטישע מיידלאך, נייע קינסטלער, מוזיקער
און זינגער,
די קינדער וועלכע איך געבער אין אייך וועלן אויך געבערן
צו זייער צייט.
איך וועל פאדערן פאלקאמענע מענער און פרויען פון מיינע
ליבעס־פארשוועגרונגען,
איך וועל פארלאנגען זיי זאלן זיך פארבינדן און דורכדרינגען
איינס דאס אנדערע ווי איך מיט דיר דא איצט,
איך וועל ווארטן אויף די פרוכט פון זייערע שטראמענדיקע זוימען,
ווי איר ווארט אויף די פרוכט פון שטראמענדיקן זוימען
וואס שטראמט פון מיר ארויס אט איצט,
איך וועל פארלאנגען נעראטענעם שניט פון דעם געבורט,
פון לעבן, פון טויט, פון דער אומשטערבלאכקייט,
וואס איך פארפלאנץ מיט ליבע איצטער דא.

עמילי דיקינסאן

(1830—1886)

אויב כקען —

אויב כקען איין הארץ דעם טויט נאר הינדערן,
דאן לעב איך ניט אומזיסט;
אויב כקען איין לעבן צער נאר מינדערן,
איין לייד בלויז לינדערן,
צי העלפן וואו א שוואלב אין פיין
צוריק אין נעסט ארייַן,
דאן לעב איך ניט אומזיסט.

הארץ, מיר זאלן אים פארגעסן!

הארץ! מיר ביידע זאלן אים
נאר פארגעסן הייַנט ביינאכט!
דו פארגעס זייַן וואַרימקייט,
איך — זייַן ליכט, זייַן העלע פראכט.

ווען ביזט פארטיק, זאג מיר אויס,
כואל ניט טראכטן מער פון אים;
אייל זיך! וויל וויי לאנג דו בלייבסט
קאן איך טראכטן נאך פון אים!

איך —

איך האב קיין צייט געהאט צו האסן —
דער טויט וואלט מיר געשטערט,
פאר האס אליין וואלט קורץ געווען
דאס לעבן מיינס אויף דערערד.

כהאב אויך ניט צייט געהאט צו ליבן; —
נאר יעדער מענש, האב איך געטראכט,
מוז וואס דאך טאן — האב איך די ליבע
אלס לעבנס־ציל געמאכט.

איך דענק —

דאס טומלען זיך אין שטוב
נאנץ פרי ארום א מת,
דאס איז פון אלע ארבעטן
די פיינסטע — ניט פארגעס

די ליבע און דאס הארץ
נייען אפ דאן אן א זייט —
מען וועט זיי צוריק באדארפן
ערשט אין דער אייביקייט.

עדגאר ל. מאסטערס
(1886)

צווי מצבות

פון „ספון ריווער" אנטאלאגיע

בענדזשאמין פאנטער

אין קבר דא צוזאמען ליגן, בענדזשאמין פאנטער דער ארווקאט,
און ניק, זיין הונט, זיין שטענדיקער באגלייטער, פריינט
און באשיצער,

מענער, פרויען און קינדער, איינס־ביי־איינס,
אוועקנייענדיק פון נרויען וועג פון לעבן,
האבן מיך פארלאזן, ביז איך בין נעבליבן נאר אליין
מיט ניקן מיין פריינט — מיין שלאף־חבר און נוטער ברודער
ביים ווייך.

אין דעם באגינען פון מיין לעבן, האב איך באגייסטערונג
נעהאט, און גלאנץ דערבליקט;

נאר זי, וואס לעבט מיד איצטער איבער, האט מיין נשמה
אין איר נעץ פארכאפט,
אין נעץ, דאָרט וואו איך האָב געלוטיגט,
ביז איך, דער שטארקער, בין פארבליבן קאלט און מאכטלאָז.
מיט ניקן אין הינטערשטן חדרל פון ברודיגן קאנטאָר,
צו מיין באק־ביין ליגט צוגעפרעסט ניקס ביינערדיקער נאָז —
אונזער לעבנס־געשיכטע איז אין שווייגן פארגאנגען.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

ניט שטער מיר מער מיין רו, משוגענע וועלט!

מרס. בענדושאמין פאנטער

איך וויים, ער האט דערציילט, אז איך האָב זיין נשמה אין
א נעץ געפאנגען,
אין נעץ דאָרט וואו ער האט געלוטיקט,
איך וויים, אז אלע מענער האבן אים געליבט
און מערסטע פרויען האבן מיטלייד אים געשענקט.
דאך, שטעלט זיך פאר, איר זייט א מאדאם מיט פיינעם געשמאק
און סאיבלט אייך דער ריח פון ציבעלעם און בראנפן,
און סבויערט אייך תמיד אין אויער דער ריטם סון
וואירטסוואירטם אדע,
און ער גייט אום פון פרי ביז שפעט ביינאכט
און חזרט שורות פון יענער באנאלער ליד:
„פארוואס זאל, א, די זעל פון שטערבלאכן זיין שטאלץ?"
נאך מער, למשל:
איר זייט א פרוי מיט ראפינירטקייט,
נאר די מארל און דאס געזעץ דערלויבן אייך
בלויז וואוינען מיט א מאן
וואס פילט אייך אן דאס הארץ מיט האס
צי יעדן מאל וועז איר טראכט פון דעם — און מוזט טראכטן,
יעדעם מאל, וועז איר זעט אים נאר? —
דאריבער האב איך אים פון הויז ארויסגעיאגט
און נעלאזט אים בלייבן מיט זיין הונט אין שמוציקן חדר
הינטער זיין קאנטאר.

אלפרעד קריימבאָרג
(1863)

אידעאַליסטן

ברודער בוים:
זאג מיר, נאָך וואָס ציסטו זיך אַלץ העכער און העכער?
טרוימסטו, דען דעם הימל צו דערלאַנגען?

ברודער שטראָם:
זאג מיר, נאָך וואָס לויפסטו, לויפסטו און דו לויפסט?
טרוימסטו דען דעם ים וועלן אָנצופילן?

ברודער פויגל:
זאג מיר, נאָך וואָס זינגסטו, זינגסטו און דו זינגסט?
טרוימסטו? —

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

יונגערמאַן:
זאג מיר, נאָך וואָס רעדסטו, רעדסטו, און דו רעדסט?

אַלטער מאַנוסקריפט

דער הימל —
א שיינער אַלטער פּאַרמעט,
אויף וועלכן די זון
און די לבנה
שרייבן זייער טאָג־בוך.
דאָס צו לייענען,
מוז מען זיין א שפּראַכן־קענער,
געלערנטער פון פּאַטער חכמה;
און א בעל דמיון —
העל־זעעריש‌ער פון מוטער טרוים.
נאָר דאָס צו פילן,
מוז מען זיין א נביא:
איינער וואָס איז מער ווי אינטים,
ער דאַרף זיין איינער
וועמען מען קאָן זיך כסדר פּאַרטרויען —
ווי דער ערד,
ווי דעם ים.

עדווין ארלינגטאן ראבינסאן
(1869)

טונקעלע בערג

בערג טונקעלע צו מערב צו,
וואו זון־פארגאנג הענגט ווי א קלאנג
פון גאלד־האָרנס, וואס האט צו רו
פארשלייפערט קרינס־לייט — טויט שוין לאנג.

און ווייט אציינד פון פענער־וועג,
וואו ספלאמט דער זונס לעגיאן פארשייט;
איר שווינדט — גלייך לעצטער טאג פון טעג
וואלט שווינדן, און ס'איז אוים מיט שטרייט.

עמי לאָוועל
(1874—1925)

געקרוינט

דו האסט מיר געבראכט רויטע רויזן,
גלי־רויט ווי פון האָרץ דיינס דער וויין;
פאר מיר א גירלאנדע געפלאכטן —
געשיידט פון דער גאס זאל איך זיין;
און האסט מיד געקרוינט אלס געליבטע,
באשטראלט פון אן אריאל־שיין.

פארשקלאפט — די גירלאנדע געטראגן,
אלס צייכן פון ליבע צו דיר! —
דאן זיינען די בלומען צעפאלן,
געבליבן בלויז דערנער פון איר:
א שטערן־קראנץ געוועבט מיט חרטה
פון ביטערע דערנער פאר מיר.

ראבערט פראסט
(1875)

וואסער־שעפן

דער ברונעם ביי דער טיר געווען איז לעער,
נו, זיינען מיר מיט קרוג און עמער גלייך
אוועק דורך פעלדער הינטער אונזער הויז
צו זען אויב סלויפט נאך וואסער אין דעם טייך.

צו גיין אהין — קיין אויסרייד ניט באדארפט,
וויל סאיז דער ערבסט פארנאכט געווען, כאטש קאלט,
דאך שיין, און ס׳פעלד האט דאך צו אונז באלאנגט,
און ביי דעם טייך געווען איז אונזער וואלד.

ווי צו באגעגענען די לבנה דארט
נעלאפן זיינען מיר צו איר געשווינד
וואו אויפגעגאנגען איז זי זאכט דורך וואלד
אן פויגל שוין, אן בלעטער און אן ווינט.

ווי גנאמען האבן מיר זיך דאך געפילט
אין וואלד באהאלטן פו לבנהס בליק;
געלאכט, און גרייט געווען באהאלטן זיך
אויפסניי, ווע ז׳האט געפונען אונז צוריק.

מיר האבן אויפן וואונק באשטימט: זיין שטיל;
דעם טייך צו הערן, נאכדעם זעען אים;
אין אונזער שווייגן האבן מיר געהערט,
געוואוסט: דאס איז פון טייך געווען די שטים.

א טאן ווי פון אן אפגעזונדערט ארט,
א מורמלענדיקער שטראם וואס זעט אוים גלייך,
דא ווי א שמאלער זילבער־שטרייפן פאס,
און דא ווי טראפנס פערל אויף דעם טייך.

דער אימפולס

סאיז דאָרט פאר איר צו אומעטיק געווען, און אויך צו־ווילד,
און ווייל זיי זיינען בלויז א פאר געווען און אן א קינד,

און ארבעט וויניק־וואס אין הויז — איז זי געווען פריי,
און נאכגעפאלגט אים ארבעטן אין פעלד, צי וואו אין וואלד.

פלעגט שפילן זיך מיט שפענער זיצנדיק דאָרט אויף א שטאם
און זינגען אין דער שטיל פאר זיך אליין א הארציק ליד.

איינמאל איז זי אוועק נאך צווייגן פון דעם שוואַרצן ערלעבוים,
זי האט פארבלאנדושעט ווייט; זיין רופן שוין ניט מער געהערט —

האט ניט געענטפערט — ניט גערעדט — און ניט זיך אומגעקערט.
געשטאנען שטיל, און דאן באהאלטן זיך אונטערן פארנבוים.

ער האט זי ניט געפונען, כאטש געזוכט זי אומעדום,
ער האט ביי אירע עלטערן אויך נאכגעפרעגט אויף איר.

אומדערוואַרט און שנעל און לייכט אזוי איז זי אוועק,
און פון פינאלן האט ער זיך דערוואוסט ביים ברעג פון גרוב.

קארל סאנדבורג
(1879)

פרייד

לאז זיך פירן פון א פרייד.
שטרעק אויס דיין האנט
און כאפ זי ווען זי לויפט פארביי,
ווי דער אפאשע טענצער כאפט זיין פרוי.
איך האב זיי געזען.
זיי לעבן לאנג און לאכן אויפן פרייליאך קול,
שטענדיק זינגענדיק, זינגענדיק,
צוגעפרעסט זיך פעסט צום הארצן
אונטער די ריפן
מיט מוראדיקער ליבע.
פרייד כסדר,
פרייד אויך אומעטום —
לאז פרייד דיך טויטן!
מיידאויס די געווינלאבע וועגן פון טויט.

לואיס אונטערמייער
(1885)

די גירלאַנדע פֿאַר דעבס

דאָ זיצן מיר אין ווייכן שטול — מען פּוצט
די ווערטער פֿאַר דעם קראַנץ פון לויב־נעוואַנג;
דער פּלינקער מעטאַפֿאַר, דער פּיינער קלאַנג,
די פּראַזע — ווערן קינסטלעריש געוווצט...
און דאָרט שטייט ער, און רואיק רעווידירט
די בייזע נעכט, די דאָרנדיקע טעג,
און טראַכט פון יעדן שטיינער, יעדן ווועג
ווי מענטש געווינט, ווען ס'דוכט זיך — ער פֿאַרלירט.

און דאָן — דער ווערטער־קראַנץ... געשליפֿן ריין,
און פֿאַרפֿומירט... און צו־פֿאַטעטיש שוין...
ער צירט אַ קאָפּ צו־וואונדיק צו זיין שיין.
דעם שפּאַט און שאַנד באַשיינט דער בלומען־לוין,
נייז, סוואַלט דאָס פֿשוטע נענוג נעווען: —
אַ פּאַטריאַטיש־פּראַסטע דערנער־קרוין.

איך זאָג דיר

איך זאָג דיר, סאיז נעענדיקט און איך מיין עס.
דו האָסט גערישן שטיקער פון מיין פּרייד צו לאַנג.
דער קומענדיקער סוף — דו האָסט באַמערקט עס —
געפֿינט אונז קעמפּנדיקע — שוואַך און באַנג.

לייכסט אויף דיין פֿינסטערניש דורך מיר, ס'זעט אויס:
צינדסט אַן אומזיסט דאָס אויסגעברענטע אויספֿנייַ;
דיין לידנשאַפֿט פֿאַרשווינדט, דיין פֿלאַם גייט אויס.
דו נוצסט מיך אָפּ — געווינסט גאַרנישט דערביי.

וואַלסטו געקאָנט מיין זאָפּט אַרייַנזויגן אין זיך, —
איך מיין, ווי בלוט, זאָל ווערן טראַנספֿיוזירט; —
דיין גאַנצער שווערער אומעט דאָך באַזינט מיך,
און לאָזט אונז ביידן איבער ווי פֿאַרווירט.

נו, זאל דער אויפגעבלאזטער שטאלץ, די לוסט,
איצט ווידער פייערן מיט אונז זיין זיג.
קום, נעם פון מיר וואס דו אליין נאר גלוסט;
איך וועל ניט זאגן וואס פון דיר איך קריג.

אזוי פארצערן מיר זיך איינס דעם אנדערן,
מיר האלטן בלינד מלחמה — ביז אין בלוט.
ביים סוף נעווינט מען דאך צוריק זיך איינס דעם אנדערן;
און ווידער צום נעווער... און ווידער נוט!

דזשון סטאר אונטערמייער
(1886)

האַרבסט

דאמען אויף א באל
זיינען האלב אזוי ניט שיין
ווי די רייך באפוצטע בוימער
וואס באצירן שטאלץ דעם האַרבסט.

זיי שטייען ווי אנטקעגן וואנט
פון קילן אקטאבער הימל,
מיט שטאלץ־באקרוינטע קעפ —
ווי דאמען אויף א באל.

ווייטשעל לינדזעי
(1879)

דאס אלטע פערד אין שטאט

די לבנה איז א בושל קארן.
סליגט גרייט פאר מיר צום עסן.
הלואי גיי איך דעם וועג ארויף,
פארזוך דאס זיסע עסן.

דא גיט מען מיר אביסל שטרוי,
און שווערע קלעפ אן שיער.
איך וועל צעפליקן דעם געשפאן
און פון דער שטאל די טיר,

און דורך דער גאַס אַרויף צום בארג,
אוואו עס שיינט דער קארן.
כהאב אים געזען וואקסן הויך
פאר לאַנגע, לאַנגע יארן.

א נעץ צו פאַנגען די לבנה

דער רעגן, דער טוי און די לבנה ליכט
באווייזן קלאר גאט'ס זין.
דער רעגן, דער טוי און די לבנה ליכט
קומען בענשן דעם מענשן־מין.

ערד מוזן האָבן אַלע
דעם רעגן צו עמפפאַנגען,
און גראַז פאר אוצרות טוי
און פעלדער פאר די זאנגען.

אן אינדיאַנערס זומער־טאָג אויף די פרייריי

אין דער פרי.
די זון איז א יונגע יעגערין,
די זון איז א פרייריקער פלאם,
די זון איז אן אינדיאַנערין
פון אילינאיער שטאם.

פאר־מיטאג.

די זון איז א טליענדער פייער,
וואס קריכט דורך די הויכע גרויע וועגן,
און לאזט ניט א קוסט פון וואלקנס
צעבליען זיך מיט בלומען פון רעגן.

מיטאג־צייט.

די זון איז א פארוואונדעטער הירש —
וואס טרעט אויף הימלס בלאסן גראז,
שאקלענדיק זיינע גאלדענע הערנער.
פינקלען זיינע אויגן, פול פארדראס.

זון־פארגאנג.

די זון איז אן אלטער אדלער,
אין ווייטן ווינטלאזן וועסט,
אויפן שפיץ פון גייסטער־פעלזן
בויעט ער א רויטע נעסט.

עדנא סט. ווינסעט מיליי
(1892)

צוריק

איך וויל צוריק צום איינזאם שטילן ברעג
א הייזעלע זיך בויען אויף דעם זאמר,
אזוי עס זאל שוין אויך פון טרוקן לאנד
די ווייטסטע ים־גראז זיין פון מיר אוועק
בלויז טריט א פּאר; און קיינמאל, קיינמאל מער
קום איך צו דיר דיך נעמען ביי דער האנט;
איך וויל אהין, וואו ספירט מיך מיין פּארשטאנד,
איך וועל זיין גליקלאכער ווי ביז אהער.

דיין ליבע וואס איך האב א וויל דערפילט,
די רייד, די קלינגענדיקע, ווי אויף וואר,
זיי ווערן אין איין בליק, ווי אלץ, פּארשטילט,
האלב ניט דערזאגט און איבערטריבן גאר.
דאך אומפּארענדערט ווי אין יוגנט־צייט
טרעף איך מיין כמורנעם פעלז, מיין הימל ווייט.

פּריליגג

פּאר וועלכן צוועק אפּריל קומסטו צוריק?
ניט שיינקייט איז דאך אלץ.
דו קענסט מיך ניט באראיקן שוין מער
מיט יענע רויטע פּארב פון בלעטער
וואס עפענען זיך מיט פיינע שפּיצן אויף.
איך ווייס וואס איך וויים.
די זון ברענט אויף מיין האלז וועז איך באטראכט
די שפּיצן פון דעם געלן פלאנץ.
דער אטעם פון דער ערד איז נוט.
סזעט אויס ווי דאס איז גאר קיין טויט ניטא.
דאך וואס באווייזט עס אלץ?
ניט בלויז דאס איז דער ערד
ווערט אונזער האַרץ
פון ווערעם גיך פּארצערט.
אליין דאס לעבן איז דאך נישטיק:
א ליידיק כוס, א רייי פון האַרטע טרעפּ.

סאיז ניט גענוג וואס יערלאך קומט
אפריל
פון בארג אראפ,
גלייך ווי א נאר,
פלאפלענדיק און ווארפנדיק מיט בלומען.

א טרויער ליד

הערט זיך צו, איר קינדער:
אייער פאטער איז געשטארבן.
פון זיינע אלטע מאנטלען
ווען איך אייך יאקלאך מאכן;
און מאנטעלאך פון זיינע אלטע הויזן.
אין זיינע קעשענעס וועט איר געפינען
זאכן וואס ער פלענט באהאלטן: —
שליסעלאך און קליין-גלעלט.
אויסגעמישט מיט טאבאק;
זאל דאן דאס קליין-גלעלט קרינגן
אין זיין באנק צו שפארן,
און אנע זאל די שליסלען האלטן
צו קלינגען מיט זיי פריי,
דאס לעבן מוז זיין וועג דאך גיין,
די טויטע ווערן דאך פארגעסן;
דאס לעבן מוז זיין וועג דאך גיין,
כאטש נוטע מענשן שטארבן;
אנע, עס דיין פרישטיק;
און דו, דו נעם די מעדיצין;
דאס לעבן מוז דאך גיין זיין וועג,
און איר פארנעם דאס אלץ פארוואס.



פאול עלדרידזש
(1878)

אן עפיטאפיע

די טאטן, וואס איך האב פארלאנגט צו טאן,
האב איך אפילו קיינמאל ניט באירט;
איך האב מיין שוויים און בלוט פארשוועגדט אויף זאכן,
וואס איך האב דאס רוב נעהאסט.

טאג טעגלאך,
אויסגעצוינן אויף דעם לעבנס אמבאס
האט מיך דער האמער אלץ נעקלאפט
ביז וואנען דורך די קלעפ
איז ניט נעווארן יענער מענטש,

וואס איך האב שטארק פארלאנגט צו זיין,
און בין נעצוואונגען גאר נעווען צו לעבן,
דאס לעבן פון א פרעמדן, און פארהאסטן.

א, ליבער פארבייגייער,
ווער לינט דא? איך זעלבסט, צי יענער
וואס איך האב ניט נעוואלט גאר זיין?

נעטער און מענשן

איך האב נעטראכט:
די נעטער זיינען שלעכטע נעטער,
און זייערע מערדערישע פיינער
זוכן כסדר די צעשטערונג פון „זאכן".
דער מענש איז אבער גרעסער פון די נעטער
און ער באשאפט נאבלערע וועלטן.
און פון דעם ליים פון טרויטען
בויט ער אויס ספערן פון שיינקייט,
און ענדלאזע לאבירינטען פון ליבע.
נאר וועז איך האב דערזען ביי מיינע פיס
אין שמערצפולער אומארדנונג —
די פראגמענטן פון א רויז
וואס איך האב אין מיין צעשטרייטסייט
צעריסן און צעפליקט
וועז איך האב זיך וועלטן נעבויט...

ערשט דאָן האָב איך פֿארשטאַנען:
די געטער זיינען מעלאַנכאָלישע פֿאָעטן,
וואָס טרויערן — טרויערן פון וואונדערלאַכע וועלטן
אוּן אין גרויס צעשטרייטקייט,
פֿארטונקלען זיי אַ זון,
שלייערן אַראָפּ אַ שטערן,
אוּן צעברעקלען קלייניע וועלטלאַך....

דושאַים קילמער
(1886—1917)

בוימער

צי כ'וועל ווען זעען — גלויב איך קוים —
אַ ליד זאָל שיין זיין ווי אַ בוים.

אַ בוים, וואָס זויגט מיט הונגער־לוסט
פון ערדם זים־פליסנדיקער ברוסט;

וואָס שטענדיק נאָר צו גאָט זיך וועגדט
מיט אויסגעשפרייטע בלעטער־הענט;

אַ בוים וואָס זומער טראָגט ער נאָר
אַ נעסט מיט פויגל אין די האָר;

אויף וועמענס ברוסט גערוט האָט שניי;
מיט רעגן — ווי חברים צוויי.

אַ ליד באַשאַפֿט, ווי איך, אַ נאָר,
אַ בוים באַשאַפֿט בלויז גאָט, דער האָר.



דר. ב. גינזבורג

פּייגע מאַלע

דאָס שטעטל האָט פּייגע־מאַלען געקרוינט: „א אידענע פון די אמהות"; די ווייבער — „פּייגע־מאַלצע". נאָך פון כּמה יאָרן נעריינקט זי יעדערער מיט איר שפּיצּיק נעזל, וואָס איז תּמיד פּאַרקרימט, ווי עס וואָלט שמעקן עפּעס ניט־פּרישעס; מיט איר טיף־איינגעזונקענע אויגן, וואָס דרייען זיך, ווי מייזלאָך און וואָס עקבערן דורך מיט זייער בייזן קוק; מיט אירע דינע ליפּן, וואָס שוימען אפּט פון כּעס און שנאה; מיט דעם גרוי־שוואַרצן לאָק האָר, וואָס שטעקט אַרויס פון אונטער דעם האַלב־זיידענעם טערקישן טיכל — מיט יאָרן צוריק א שבת־טיכל און הייַנט א וואַכעדיקער הולד, צושניטן אין פּאַסן פון לאַנגן טראַנג; מיט איר פאַלדאוון קלייד, וואָס האָט א שם אין שטעטל: וועז פּייגע־מאַלעס האַרץ הויבט אָן פון כּעס קאָכן, צופט זי און שלעפּט פּאַר די פאַלדן, ווי זי וואָלט וועלן א פאַלד אין קאָפּ אַריין אימעצן וואַרפן. זי טוט דאָס טיכל און קלייד קיינמאָל ניט אויס: עס וועט זיי אַלעמען אַנשטיין, נישקשה, עס וועט זיי לויגען, און אויב ניט — וועלן זיי מיט מיר קיין שדוכים ניט טאָן! — זי איז פּייגע־מאַלע — —

דעם טאָג הויבט זי אָן מיט קולות. אויף וועמען עס איז. סמאָכט איר ניט אויס. צי אויף איצען, — איצע פּייגע־מאַלעס, — צי אויף לייזערן, דעם בכור אירן, צי אויף חיימקען, איר אינגל. קולות, נעשריי — איר ערשטער ברוך־הבא.

און דאָס שטעטל וויים, אז פּייגע־מאַלצע איז שוין אויף, עס איז שוין פּאַרפול דער טאָג.

איז דאָס לעבן אין שכנות מיט איר אַלעמען שוין אזוי דערעסן, אז זיי זיינען גרייט צו יעדן טאָג די הייזער פּאַרקלאָפּן און לאָזן האַק־פּאָק, אבי פון דעם גיהנום זיך אַרויסכאפּן. דעם נאָז פון טיר ניט אַרויסצושטעקן, — עס קאָן דיר נאָך פּליען א שייט האַלץ, אז עמער וואַסער.

פּאַר וואָס? פּאַר גאָרניט. פּייגע־מאַלע נעפּינט שוין א פּאַר־וואָס. די וועט אויפן פּאַרקאָן האָט דער וויגט צעוואַרפן. ווער האָט עס געקאָנט אָן־ערך, אָפּטאָן, אז ניט דעם שכנס ממזרים־לאָך, אויס־נעקויעלט זאָלן זיי וועלן אין איין נאכט!

ציטערט מען פּאַרביי איר שוועל גיין. און קינדער וועלן אין



דר. ב. גינזבורג

מיטן כליפֿען איינגעשלאפֿן, אז ניט וועט מען זיי פייגע־מאלען אפֿגעבן.

זי עסט די גאנצע וועלט און עסט זיך און צו איר שטייט עס ניט צו: נעזונט ווי א שטיין, — חדושט זיך דאס שטעטל. אבער פייגע־מאלע איז פון תמיד די זעלבע, קיינמאל ניט געקרייגט; קיינמאל א דאקטאר איר שוועל ניט איבערגעטראטן.

און אפשר, וער ווייס? וער קאן זען, וואס ביי יענעם אין האַרצן טוט זיך? צי איז דען איר פלייש הינטישע? צי איז זי פון אייזן? זי לוידט אפשר אויך — אבער דעם צווייטן איר וויטאג אַרויסווייזן? זאלן לייט בעסער דאס ניט דערלעבן! זאל פון איר בעסער א קופּע אש ווערן, איידער לייט זאלן קאנען זאגן, אז פייגע־מאלע איז קראנק!

פאר צוויי זאכן בלויז שרעקט זי זיך. פארן טויט און פאר די ימים נוראים.

הויבט איר אמאל אן קלאפן אין הארצן, מיינט זי שוין, אז אט איז דער סוף. שיקט זי איצעו אויף גיך צו ארינען, דער וואסער־טרעגערן, נאר א רפואה. און טאקע אין דער שטיל, אז א נפש זאל פון דעם ניט נעווארן ווערן. אז ניט, וועט זי אים אפבריען, ווי א הונט. און אליין קלעטערט זי ארויף אויפן בוידעם און זוכט זיך אויס א ביסל ווישניאק: לאבונג, דאס הארץ זיך אטחיהן... אנ־געלאדן מיט אל־דאס־גוטס; אבער קיינעם ניט א לעק. א קריינס זיי אין די זייטן!

זאגן די שכנים: זאל זי דאס אויסקריינקען, וואס זי האט אננענרייט. נישקשה, די ווערים וועלן האבן נענוג.

ווערט דער ניהנום שטיל אויף א פאר טעג. געלויבט איז דער השם יתברך: פייגע־מאלצע איז פארביי.

קרעכטשעט זי איבער, אויקעט זיך אויס, — און צוריק ארויפ־געשלעפט דאס האלב־זיידענע טיכל, און די גאס קאכט און זידט שוין ווידער.

שטייען אן די עשרת ימי תשובה, ווערט פייגע־מאלע חושבער, דער נאז שפיציקער און דאס פאלדאוע קלייד היינגט אויף איר און טרויערט. נאר ניט די אשת חיל, וואס נעווען. זי שרעקט זיך זייער פאר דעם יום הדין. די גרעסטע ליכט שטעקט זי אין עמוד אריין און לאזט ניט דורך א טעלער ערב יום כפור נאך מנחה. דער נאנצער קוראזש פאלט איר אפ.

לאזט זיך פייגע־מאלע איבער אלע שכנים און פאלט ארויף די ווייבער אויפן האלז און כליפעט: מוחל, מוחל... טייערינקע, האַרצינקע, זייט מיר מוחל... אלע ווייסן דאך... פייגע־מאלע... א געשטראפטע פון גאט, א פראקליאטע נאטור... א פארשאלטענע... ווי איז מיר...

ווי נאר בלויז א גוטן צעטל אויסגעבעטן צו נעילה, — אהא, דער נייער יאר איז פארפול. עס טראגט זיך שוין פייגע־מאלצעס קול איבערן שטעטל און א שייט האלץ פליט דעם שכן אין וואנט: הא, סטענהערט וועו? אז ניט דערהארן זאלן אירע שונאימס קעפ, אויב זי וועט נאר א פרעמדע הון ביי זיך אין שטאל געפינען... זי וועט זיי די קעפלאך אראפדרייען!...

2

שוין אט א האלבער יאר זינט פייגע־מאלען איז צוגעקומען נאך א ביין אין האלז: א שנור אין שטוב. איר לייזער האט חתונה נעהאט.

— כא וואלט ער בעסער דעם קאפ ברעכן, איידער אזא גרא־פיניע אראפנעמען!

מיט וואס דאס ווייבל האט ניט נושא חן געווען ביי פייגע־מאלען, — איז איין גאט וויים.

א שטילע, ערלאכע ווייבל, א בעל־הבתיש קינד. געגעבן א פאר הונדערט רובל נדן. א שיינע חתונה געפראווען. נעבאך אזוי באגראבן. אזא פארפאלענע...

לייזער שעמט זיך פאר איר די אויגן ווייזן: ער האט פון איר אזא חטא פארבאהאלטן. האט אזא מאמען, און איר קודם ניט אויסגעזאגט.

גייט דאס ווייבל דורכן שטוב, קרימט זי פייגע־מאלע איבער. נעמט זי זיך דעם שטויב פון היינג־לאמפ אפווישן, כאפט פייגע־מאלע דאס וויש־טיכל ארוים פון אירע הענט:

— מען דארף עס ניט, טייערינקע, מען האט אן דיר ביז אהער דא געלעבט און מען אויף וויטער אויך ווי עס איז אויסקומען. דעם לאמפ איז א כבוד, ווי ער איז.

ענטפערט דאס ווייבל ניט: א טשיקאווע אידענע!

נעמט זי א צווייטן מאל די שטוב אויסקערן, כאפט פייגע־מאלע דעם בעזים:

— זאל אירע שונאים קערן גרין און געל.

שווייגט דאס ווייבל: א וויילדע אידענע!

וויינט זי ביי־נאכט און קלאגט זיך פאר לייזערן: וואוהין האט ער זי אריינגעבראכט? אפטיילן זיך — און גאר! א שטיקל פאר־דארטן ברויט איין מאל אין טאג, אבי פאר זיך אליין, ניט אין דעם גיהנום.

גייט לייזער אום און מעסט די קולאקעס. און אז א מאמע, איז וואס? אים — יא, אבער זיין וויב זאל זי צורו לאזן.

פייגע־מאלע האט באמת פאר לייזערן אביסל אפשיי. די נרעסטע פעולה וואלט געווען, זי גוט אויספאטשן. אט האט איצע־מאיר „קאלטון" אנומלטן מכבד געווען זי מיט א שטריק, און טאקע גאר אויפן יום־טובדיקן שטייגער, איז זי אויף א וויילע שטילער געווארן. דאס שטעטל האט גאט געבעטן, אז איצע־מאירס הענט זאלן אים דינגן... און לייזער איז אויך ניט גאר פון די שלאפע אינגלאך.

פאלט פייגע־מאלע אויף א פלאן: זי וועט דאס ווייבל פון שטוב פארטרייבן, מיט הינט פאריאגן. זי דארף ניט האבן א נרעפין אין שטוב! און אין א שיינעם פרימארגן נעמט זי

דער שנורם קאמאד מיט די מעשענע לייכטער, מיט די בעטן און בעטגעוואנט, מיט דעם דרשה־געשאנק זייגער, מיט אירע קליידער — און אלץ אויפן גאס ארויסגעוואדפן.

— נא, גיי מיטן קאפ אין דרערד און דערנעם מיר ניט די יארן!

לייט קאנען זיך ניט אפחדושן: וואו האט זיך דאס אין דער אלטער סקראנדע אזוי פיל כוחות געגומען אלץ ארויסצושלעפן איינע אליין? א שלאנג!

לייזער — אן ווערטער — אוועק אויף א דירה. מיטן טאטן — אין גאס, אין שול, ווי קיינמאל נאדנישט ניט געווען.

פייגע־מאלע אבער שיפעט און ווארפט זיך, ווען זי דערזעט די שנור אין שול פארבייגיין שבת נאכן דאוונען. און צום ערשטן קימפעט, קומט לייזער צולויפן צו דער מאמען: מאמע, טייערע, וואס איז געווען, איז געווען; מיין שרהלע האט נאך דיר געשיקט... ניט פון ארט, ווי א שטיין.

— א צויג צייגלט זיך אליין, נישקשה! — און ניט געגאנגען. לייט זאגן, אז פייגע־מאלע האט א גאנצע נאכט אפגעווויינט, אבער ניט געגאנגען.

3

איצט בלאזט שוין פייגע־מאלע אין קאלטע, איינמאל זיך אפ־געבריט אין הייסע.

שדכנים זיינען טאקע אן עם לא היה. אפילו צו פייגע־מאלען אין שטוב קלאפן זיי אן. מען קומט מיט פעק שדוכים פאר חיימ־קען. וואס ווייסן פרעמדע מענטשן וועגן פייגע־מאלען? נו, און עם איז שוין טאקע צייט חיימקען צו א תכלית ברייננגען. וואס הייסט, שוין, דאנקען גאט, דעם פריזיוו אויך איבערגעקומען. ווי לאנג נאך דארף מען דאס ווארטן?

אבער א צרה. טאמער געפעלט שוין פאנע־מאלען א שרוך, ריידן גוטע לייט אן. ברענט פייגע־מאלע. ניט אזוי דער שדוך: מיידלאך וועלן זיך אפווכן, טויזנט פאר איינע. אבער די פאס־קודנע מייליער, ריידן זאלן זיי פון היץ, נאטעניו שטארקער!... קאן זי אבער א גאנצע וועלט די מיילער פארשטאפן? לאזט זי דעם בעם אוים צום שדכן: ארויס פון מיין שטוב! זי וועט זיי אלעמען ווייזן, ווער פייגע־מאלע איז!

ווערט אבער אנשטאט איין שדכן צען אנדערע. און אין א מזלדיקער נעבענטשטער שעה דארפן מחותנים זיך צונויפפארן.

מאשקע דער בעל־ענלה איז שוין דא, און פייגע־מאלע, ווי זי גייט און שטייט, זי קריכט אין בויד ארויז. טענהט מיט איר איצע: גוואלד, גזלנטע, ווי פארסטו עס אזוי? דו פארסט דאך עפעס צווישן לייטן. סאיז דאך א חרפה די אוינן ווייזן... פייגע־מאלען רירן זיינע טענות זייער ווייניק.

— אלטער פערד אייגער, קריך אין בויד ארויז, קריך שוין אין וואונדן. און טאמער געפעלט דיר ניט מיין הולך, קענסטו ביי מיר אין דער היים זיצן. סי וואס, סוועט זיי אפשר ניט אנשטיין?

פונדעסטוועגן פארכאפט זי מיט זיך א פעקל.

חיימקען האט זי ביזן סאמע סוף ניט געלאזט וויסן, אז ער פארט אויך. מיט א אינגל מאמרים פארפירן. און אז אים געפעלט ניט, איז וואס?...

ווארפט נאר פייגע־מאלע אראפ איר טערקיש האלב־זיידענע טיכל און איר פאלדאוון קלייד און טוט אן יום־טובדיקע בגדים, טוט זיך אן אויף איר א נייע הויט. די מרה־שחורה פארשווינדט, און דער וואגים, וואס נאנט איר תמיד, לאזט אפ אויף א ווייל. א מענטש מיט אלע מענטשן.

איצע האט צו דער חתונה נאר פרייער אפגעעטמט, און נענומען א כום אן פחד, און וועג אויף מארגען נאך דער חופה האט זיך פייגע־מאלע אנגעבלאזן און ניט געוואלט גיין צום טיש, איז דאס אויך א נעווייגטלאכע זאך: חתנס צד. אזוי איז שוין דער מנהג העולם מכמה דורות, אז חתנס צד בלאזט זיך און פראווט רוגז, ביז מען בעט זיי איבער.

4

דאס שטרייכל פון קאפ, און א פוס איבערן היימישן שוועל, — די ניט־נוטע זיינען שוין ווידער דא. פייגע־מאלע, ווי געווען. זי לאזט זיך ווידער הערן. די בייזע רוחות ווילדעוון אויף סניי. איצט איז שוין א נייע סדרה: חיימקעס ווייבל.

זי וואלט, דאכט זיך, וועלן דאס ווייבל שאנעווען, דורכלאזן איר, אבער דער גיפט קאכט. גייט דאס ווייבל איבערן שטוב ניט, ווי פייגע־מאלען געפעלט, שילט זי איר אוים די ביינער. נעמט דאס ווייבל עפעס טאן, רייסט פייגע־מאלע ארויס פון די הענט, און דאס ווייבל בלייבט, ווי אפגענאסן מיט היסן וואר.

צו דער צו נאך איז חיימקע בטבע א שטילער. ער וועט דער מאמען גארניט טאן. און קלאנט זיך דאס ווייבל פאר אים, שווייגט ער.

וואַרט דאָס ווייבל חושבער אַלע טאָג, און גייט אוים, ווי אַ ליכט. אַרייַנגעפאַלן אין אַ גיהנום. דאָס לעבן איז איר ניט ניחה. אַ יונג ווייבל זאָל ניט וועלן וועלן־עס־איז אָנטאָן אירע נייע חתונה־קליידער, זאָל ניט וועלן צווישן לייטן ארויסגיין. דערנעמט איר פּויגע־מאַלע פּאַר דעם די יאָרן, און דאָס ווייבל וואַרט אַלץ מער פּאַרביטערט און שווייגט. ניט אַ וואָרט. זאָל פּויגע־מאַלע דאָס האַרץ אויסשרייען, — ניט אַ וואָרט. גיסט אויף איר פּויגע־מאַלע פּעך און שוועבל, — גראָבט זי איין איר קאַפּ אין קישן און ווייגט. ניט אַ וואָרט.

קערט פּויגע־מאַלע וועלטן: אַז ניט דערהאַרן זאָלן מיינע שונאימס קעפּ, אייַדער איך זאָל מיין האַרץ אויף דיר אויפעסן, קלאַנמוטער מיינע!

וואַרט דאָס ווייבל פון טאָג צו טאָג אַלץ פּאַרביסענער און פּאַרבאַהאַלטענער, און איר האַרץ האַלט ביים פּלאַצן. יעדע קליניקייט רייצט זי אויף. יעדע נאַרישקייט רעגט זי. קוקט זי קרום אויף אַלעמען און קאָן ניט זיין שוה־בשוה מיט די שכנים. פּאַרשפּאַרט זי זיך אין חדר ביי זיך און בריינגט אוים איר כעס אויף חיימקען און באַקלאָגט אירע יונגע געפּטרטע יאָרן. אָבער אין דער שטיל, ניט אַ הויך קול, פּויגע־מאַלע זאָל ניט הערן. דאָס ניט, פּויגע־מאַלען אַזא נחת אָנטאָן, ווייזן איר, אַז דאָס פּאַר־פּאַלק לעבט ניט בשלום, דאָס ניט! און פּויגע־מאַלע וואַרט נאָר אויף דער מינוט, ווען דאָס ווייבל זאָל שוין מער אין זיך אירע צרות ניט קאָנען איינהאַלטן און אויסברעכן אין אַ יאָמער. זאָל זי נאָר דאָס פּרואַווען, זי וועט זי אַרויסוואַרפן פון שטוב אין אַ רגע.

זי דאַרף ניט ביי זיך אין שטוב אַ פּריצטע מיט אויגן, ווי קישעלאַך. אַרוים!... פּטור וועלן פון אַן אַנדער צרה... זי דאַרף ביי זיך ניט האַראָוון קיין קלאַנמוטערס... אויף יאָמערן האָט זי זי ניט געבראַכט צו זיך אין הויז... זי האָט אָפּגעלעבט אַ לעבן אַן נעווייַן... אַליין... זי דאַרף קיינעם ניט... אַליין אין דער גאַנצער וועלט. אַן עלנדע, וויסטע נשמה. כאָטש שלאָג דעם קאָפּ אַן דער אייגענער וואַנט. אָבער אַליין... מיט דער פּאַרקרימטער פּאַר־זעעניש אונטער אייַן דאַך? — בעסער אַ מיתה משונה אייַנגעמען... אַרוים פון מיין שטוב!

זעען צו די שכנים, ווי זי טרייבט דאָס ווייבל אַ יונגע ממש פון דער וועלט, און שאָקלען מיט די קעפּ. אוי, ווי דערהאַרט מען שוין די גליקלאָכע רגע, וועו די אַלטע מכשפה ציט אוים אירע

פים, שטארקער גאט. מיט איין פוס אין קבר און מיט דעם אנדערן בריקעט זי נאך. וועו קומט שוין אויף איר א סוף? זי עסט דאך דאס יונג־ווייבל איבריס־וויין...

צאנקט דאס ווייבל, אוו חושבט, אוו ווארפט זיך, אוו שליידערט זיך, אוו רעדט ניט אוים א פריינטלאך ווארט מיט קיינעם, אוו זידלט אפ די שכנים פארואס מען קריכט איר אין לעבן אריין מיט זייער רחמנות אוו מיט זייער שאקלען מיט די קעפ אוו... ווער בעט זיי מישן זיך? איר לעבן איז אזוי אויך פארפינסטערט, אוו זיי...

פייגע־מאלע הערט זיך איין, קוקט צו אוו טראכט: אט אזוי, מיין טייערינקע, ווארף זיך, קאך זיך, ברען, שליידער זיך, נישקשה, דו וועסט זיך איבערווארפן. דו וועסט נאך ווערן א מענש וועו־עס־איז... אט אזוי...

חיימקע קוקט צו, טרעט אפ אין א ווינקל — אוו שווייגט. טרייבט דאס ווייבל די שכנים פון שטוב, — שווייגט ער. יא עסן, ניט עסן, — ער שווייגט. אוו פייגע־מאלע ווארפט אן אויג אויפן ווייבל אוו שמעלצט זיך פון נחת. איר הארץ וואקסט אין איר. אט אזוי, ברעך דיין כאראקטער... מענטשל זיך... נישקשה, שדים וועלן דיך ניט כאפן... איך בין אויך אמאל געווען אן אנדערע...

5

פארצארנט, פארביטערט, אנגעשטויסן אויף גאר דער וועלט איז דאס יונג ווייבל. חיימקע ווייכט איר אוים, ער האט פשוט מורא. פייגע־מאלע ווארפט אן אויג פון דער זייט, אוו טשעפעט זי ניט: דאס ווייבל ווארפט צען־יאריקע קדחות. אוו אין שטוב פילט זיך, אז אט, אט, אוו עס וועט אויפרייסן, עס וועט אויפפלאצן, עס וועט זיך לאנג ניט איינהאלטן.

דארף פונקט דאן א שכנה ארייגפאלן מיט א גוט־מארגן איבערן שוועל. דאס ווייבל שווייגט. לאזט זיך די שכנה אריין אין א שמועס. פון יענע שכנות, וועלכע מוזן דעם צונג א ביסל דורכלופטערן, איז פייגע־מאלעס הויז אויך פאר זיי א פלאץ. קאן שוין מער דאס ווייבל ניט אויסהאלטן, אוו זי פאלט אן אויף דער שכנה אוו גיסט אוים אויף איר איר גאנץ פארביטערט הארץ, איר מערכה, איר פארזינדיקט לעבן, אירע צרות, איר פארווויסטן געמיט. אוו שרייט אוו ליארמט אוו לאזט אוים צו איר אלץ, וואס עס האט זיך אין איר אנגעקליבן אין פייגע־מאלעס גיהנום.

די שכנה שטוינט: פאר וואס? וואס האט זי איר אזוינס געטאן?

און פייגע־מאלע שטייט אן דער זייט, אירע אוינן פינקלען, דאס מויל האלב אפן, דער נאז אויסגענגלייכט, דאס האלב־זיידענע טיכל פארקאטשעט און שטוינט און גלויבט זיך אליין ניט. איר הארץ ווערט פאר שמחה צעשפרונגען:

— געלויבט ביזטו, רבונו של עולם! כאטש איין מאל אויף מיין לעבן דערהארט זיך א שטיקל נחת... איצט קאן איך מיינע ביסל יארן, וואס זיינען מיר אנגעחתמעט צו לעבן אויף דער זינדיקער וועלט, רואיק אויסלעבן... מיין פראצע וועט אין פראך ניט אוועק־ניין... פאראן שוין אן אנדערע אויף מיין ארט... א בעסערע פייגע־מאלע...

און וואס מער דאס ווייבל פלוכט און צארנט, אלץ פריינט־לאכער פילט פייגע־מאלע צו איר, אלץ מער ציט איר צו איר, אלץ אייגענער ווערט זי איר. וואלט זיך פייגע־מאלע ניט געשעמט פאר איר אייגענעם פראקליאטן כאראקטער, וואלט זי דאס ווייבל געהאלזט און געקושט... און זי, אלטער נאר, האט אזא בריליאנט פון שטוב געוואלט פארטרייבן. ווי געארט זי איז געווען. וואס פאר א שטיק גאלד עס שטעקט אינם ווייבל... זי וועט זי ווי א קיסריניע ארומטראגן. ווי א טאכטער וועט זי איר צוזען... סאיז פון הימל, הפנים, אנגעחתמעט אז פייגע־מאלעס נשמה זאל א תקון האבן...



בערקע

ווי ניט קיין איבערגעריסענער פאַדים ציט זיך בערקע'ס עבר ביז היינטיגן טאָג. ביים טאַטען דעם „„פאטשטאר" וואלגערט ער זיך אינגלווייז אין שטאל. אין חדר אָן א זעץ אין פלייצע ניט נע־נאנגען: אפנעקומען א טענלאכן חוב, איבער גוואלד. מייסטנס דער רביצן אויסגעהאלפן מיט שטובינער ארבעט. אין דער היים — א כאפ א שטיקל ברויט, אמאל מיט עפעס, דאס רוב אזוי און נע־דרייט זיך אין שטאל ארום די פערד. חברים ניט נעזוכט — ניט נויטיג. צוליב וואס? פארבינדן זיך מיט א חברה און קיינמאל אליין ניט קענען זיין. צי זיי ווייסן דען, וואס פאר א מחיה ס'איז צו צושפרייטן זיך אויפ'ן שמעקערינג היי און לינן שטיל און ארויס־קוקן צום בלויען הימל דורך די שפאלטן אינ'ם דאך פון שטאל? לינן און הערן, ווי די פערד בריקן אן וואנט און קייען, און קייען אָן אן אויפהער. וואס קומט ארויס פון חברים?

אין שול ארויין — בלויז שבת, אויך ניט אָן אן אננעדרייטן אויער, אדער א פלעם אין באק. ווייטער פון טיר קיינמאל ניט נעוואנט. אויף וואס איז דען א שול־הויף?

צווישן שטאל, פערד, קלעפ פון טאטען, קולות פון דער מאמען לויפן בערקע'ס יארן. שוין, א דאנק גאט, א היפשער בחור'ל. מען קען שוין מיט אים אויספירן א שליחות. אהין, אהער, צו „„נא־טשאלסטוואָ", צום פריץ אין הויף וועגן א נסיעה, אויפמאנען א חוב. פלינק, ווי א פייל. געלאסן, א נכנע, ווייטער פון טיר קיינמאל ניט נעשטופט זיך. דאס היטל שנעל אראפגענאפט. וועלן אים די „הויבע פענסטער" היימיש. בערקע — א גאנצער בן־בית ארום דער קיך־טיר. טאקע בעסער עסן, ווי אין דער היים, און א מאל אויך א מטבע. אלע מאל דאנקבאר, נרייט צו לויפן אין פייער און וואסער.

די פריצישע וועלט דערווייטערט בערקע'ן פון דער אידישער. אויפ'ן שטעטל קוקט ער פון אויבן אראפ. דרייען זיך אום, נעבאך, ארימע באשעפענישן. פארצאמט אין דעם יאך פון פרנסה. ביז'ן סאמע קבר אזוי. שפל'ע מענטשעלאך. קיינמאל ניט ארויסקריכן פון בלאטע... אט דארט, אין הויף, ביי די פריצים — נלאנץ, לוקסוס. און ער — א טייל פון דעם. א בן־בית.

יארן גייען. דאס שטעטל הויבט זיך אן צו רעכענען מיט

בערקען. מען הויבט אָן מורא האָבן: אָן איינענער צווישן די פּריצים. א מסור? ניין. נאָר א צונג, וואָס ווייקט זיך אין בראנפן, פּאַרלירט זיין אחריות. ער רעדט. און „דאָרטן" הערט מען זיך צו צו בערקע'ן. פילט דאָס שטעטל דעם פלעק און שווייגט. פון טאָג צו טאָג זעען די אידן, אז בערקע ווערט א פּאַרשיינדל אין די גוישע אוינן.

וואָקסט די פּראָבטונג און האָס צווישן שטעטל און בערקע'ן. בערקע דריקט זיין שנאה אויס אין צו־להכעים: פונקט שבת צום לייענען שפּאַצירט ער זיך מיט א פּאַפּירָאָס אין מויל. צבוע'קעם! א טרונק בראנפן וואָלט איך פּאַר זייער פרומקייט ניט נעגעבן! הינט, וואָס האָבן מורא פּאַר'ן שטעקן. ציטערן, אז מען זאָל אויף יענער וועלט ניט שמייסן... בערקע'ן וועט מען ניט שמייסן. ער ציט ניט אָן אויף זיך א פרומען פּנים שבת, און דרייט ניט אַראָפּ דעם אַנדערן דעם קאָפּ אין מיטן וואָך...

שלעפּט ער זיך אום איבער די נאַסן, און קיינער לאָזט אים אויפ'ן שוועל ניט אַרויף. זאָל ער אויסגיין פון הונגער, וועט קיינער אים א שטיקל ברויט ניט געבן. זאָל ער, דער שכור, גיין צו די פּריצים. זיי קלייבן נחת פון אים.

* * *

בלויז צו צווייען צייגט בערקע אַרויס התקרבות: צום אידישן „סטאראָסטע" און דעם אידישן לערער. זיי שליסט ער איין אין די „הויכע פענסטער". לויפט פּאַר זיי אין א שליחות און באַערט זיי מיט בעטן אויף א ביסל בראנפן. נאָר ניט קיין אידן! פּריצים, אין זייער טאטענס טאָטען אריין! איז ער אָפּט זיי מכבד מיט א פּרי־מאָרגנדינג וויזיט. דאָס היטל אין האַנט, מיט'ן אָלטן נוסח:

— זאָל ער שטאַרבן דאָ אויפ'ן אָרט, אויב ער איז עפּעס אויסן... נאָר דאָס האָרץ ציט אים. עס ברענט... נאָך היינט נאָרנישט אין מויל נעהאַט...

פּרואווט אים אָפּזאָגן, וועט ער נעמען נקמה.

צו לוריע דעם גביר פילט בערקע אַן אנדער סאָרט שנאה. ניט פון פּראָבטונג, נאָר מחמת מורא. דערזעט ער לוריע'ן, ווערט ער א פּאַרציטערטער. בערקע איז לוריע'ן ניט מקנא זיין רייכקייט, זיין וואָרימען, זאָטן לעבן, זיין שיינעם נאָמען. ניין. ער האָט עס אין דר'ערד.

א נאָנצער בעל־הבית איז ער מיר, א גביר א איד, א בעל־צדקה, האָלט אויף דאָס שטעטל — און שינדט אַראָפּ דעם אָרימאַנ'ס הויט.

די לעצטע קישעלע נעמט ער צו... בערקע וויים אליין... ער זעט אליין. נישׂ'קשה, אן אויגל ווארפט דער פרומער גביר אויף א שיקסע נאר ווי א פּשוט'ער בשר־ודם... ווארט, זאלט ער נאר אים באגענענען אליין ערגעץ אין א שטיל ווינקל. ער'ט אים ווייזן, ווער איז א שבור, און ווער איז אן ערלאכער איד.

און באגענגט בערקע לוריע'ן, עפנט ער א מויל ניט, ער האט פאר אים מורא. ער קען לוריע'ס קוק ניט אויסהאלטן. ער עגבערט אים דורך. זעט וואס ביי בערקע'ן אין הארצן טוט זיך; ווי דארט שמארצט א וואונד. בערקע פילט זיך שולדיג, פארשעמט. ער קען זיך קיין ארט ניט געפינען. ניט פאר בערקע־שכור פאסט עס. ס'איז א ליגן, לוריע־חזיר! דו זעסט גארנישט. דו פארשטייסט מיך א מכה. ס'איז פוסט אזוי דא אין הארצן. האב דיך אין דר'ערד... און דאך האלט ער לוריע'ס קוק ניט אוים, און אליין ווערט אין אים פארגליווערט, נעמט אים אפּ ס'לשון... לוריע ווי, איך זאל א מענטש ווערן. א קרייזנק אים! — און דרייט זיך אוועק.

שכור'רהייט האט ער מער קוראזש, אבער אויף א טרונק בראנפן בא לוריע'ן בעט ער קיינמאל ניט. כאפט ער זיך אבער אריין, וען לוריע איז אין דער היים ניטא, איז בערקע — בערקע. באגענגט אים רחל — לוריע'ס טאכטער — פריינטלאך, אומפריינטלאך, בערק'ען ארט עס ווייניק. טרינקט מען טיי, זעצט ער זיך און טרינקט. ווערט רחל אין כעס, ניט ער איר אוים א חלק:

— „אט איז דיר — א גלעזל טיי זשאלעווט מען... בא די פריצים איז מען מיך מכבד דעם ערשטן".

און פאר'ן אוועקגיין מוז ער בא רחל'ן קריגן אויף א ביסל בראנפן. אז ניט, שטייט ער מיט'ן היטל אין האנט און בעט און זאנט צו, אז ס'איז דאס לעצטע מאל.

* * *

דאס שטעטל ליידט. און ווערט ביסלאכווייז צונעווואוינט. זאל ער ברעכן האלז און נאקן, דער שבור.

אין דעם קליינעם הייזל — בערקע'ס היים. א היים — אויף שונאי ישראל געמאנט געווארן. קומען אפּ צווויי עלנטע נפשות און בעטן אויף זיך דעם טויט. בא דער מאמע לעבן האבן די טעכטער די פיר ווענט געהופן היים. די מאמע יונגערהייט פארטריבן פון דער וועלט. בערקע'ס שטיקל ארבעט. גע'הרג'עט און געשלאגן, איז זי אומגעפאלן, ווי א יונגער בוים אונטער'ן האק. געליטן יארן לאנג צוליב די קינדערס וועגן; ניט געוואלט איבערלאזן מיט דעם

גזלן די צוויי אומשולדיקע באשעפענישן: אבער בערקע איז מנצח. וואקסן די עלטערן יתומות אונטער איין דאך מיט בערקע'ן. הונגער, דחקות און דערצו א שכור'ר טאטע, אן אויסוואורף. וועדט די וואונד טיפער — און קיין אויסוועג איז ניטא. אנטלויפן — האבן זיי מורא: ער'ט זיי רודף זיין צום טויט.

וואקסן די טעכטער אין בערקע'ס הויז אן א האפנונג. שיינדלען — דער עלטערער — האט בערקע איינגעבראכן. געבארן מיט א קללה: צו שיין איר פנים, צו רייצנד דער גוף. וואדפן די פריצים אן אויג. גיסט מען בראנפן אין בערקע'ן און מען לויבט זיין טאכטער. וואם וועט זי זיך בא אים דערהארן? וואם לאזט ער זי איינדארן? זיי וועלן זי מיט זייד און צירונג באפוצן, זיי וועלן איר אין דער גרויסער וועלט ארויספירן, זיי וועלן.. בערקע טרינקט בא די פריצים און אין דערהיים שלאנט ער שיידלען, בעם זי מיט גוטן, סטראשעט זי, וואדפט זי פון שטוב. שיינדל ווייגט, קלאגט, בעט זיך, עקשנ'ט זיך. גיט זיך אונטער.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

פיער נידעריקע וועגט, א פארוועלקטע יוגנט און דערצו א קינד אן א טאטן. האדוועט זי פאר א שטיקל ברויט און אביסל מילך פאר'ן קינד. בלויז איין געדאנק בויערט איר מח: דאם קינד פון בערקע'ס הויז ארויסרייסן. איר אייגן לעבן פארשפילט, באטש דאם קינד ראטעווען.

בערקע ווייכט פון זיין אייגן הויז. וואלגערט זיך אין פריץ'ס הויף, שלעפט זיך אום איבער די גאסן שיכור. קומט ער אהיים, ציט אים צום קינד, ער חלש'ט נאך אים, אבער טשעפעט עם ניט. ער קען שיינדלען: בערקע'ס בלוט, א חיה. היט ער, ווען שיינדל איז אין שטוב ניטא. האלוט ער דאם קינד און קושט עם און שפילט זיך מיט אים און גיסט אוים זיין ביטער האדץ, זיין וידוי.

* * *

לעבט אונטער בערקע'ס דאך זיין אינגערע טאכטער רייזל. יונג, שיין און — פארשאלטן: בערקע'ס א טאכטער. שיינדל איז אויך געווען יונג און שיין. און היינט? זי ווייל ניט ווערן א צווייטע שיינדל. ניין! א טויטע וועט מען זי ארויסנעמען פון שטוב.

ליגט זי נעכט צוגעטוליעט צו שיינדלען, קלערט און ראנגלט זיך מיט זיך אליין. זי וועט אים ניט פאלגן. שיינדלען ברענט רייזל'ס קערפער, און זי גלעט זי און זאגט איר צו זי צו באשיצן:

אבער פון בערקע'ס הענט וועט זי זיך ניט אַרויסהרייען. ער טרייבט זי, די פּריצים ווילן זי, שיינדל'ס ליב איז שוין אפגענוצט, זי איז יונג און פריש. בערקע האט צוגעזאגט. בערקע וועט זיין וואָרט ניט ברעכן...

* * *

דאָס קליינע לעמפל אויפ'ן טיש ברענט פאר'חשכ'ט, טוסט זיך, טאנצן פלעקן אויף די וועגט און סטעליע. שטיקער עסן זיי אויס פון די שאטנס און וואַרפן אַן א מורא.

א בייזער קלאַפ מיט דער פּאַרטקע. אַן אַנזאָג, אז בערקע קוליעט זיך א שכור'ער. רייזל'ס הארץ קלאפט האסטיק.

א זעץ אין טיר, און בערקע'ס פּארטרונקן קול רייסט דורך די שטילקייט:

— „רייזל, הא, רייזל!"

קוים וואָס ער האלט זיך אויף די פיס. מיט פאַנאַנדערגעשפרייטע הענט לאָזט ער זיך צום טיש. די האָר צעשויבערט, די אויגן פארלאָפן. בערקע רייסט זיך אין שלאָף-צימער. „נא, אט איז זי... זי מוז פאַלגן! איך וועל זי דיר אַרויסשלעפן!"

שטיל. בלויז רייזל'ס הענט רייסן זיך פון אונטער'ן צודעק. וואָס? ניין „אהין", אָדער אים א מעסער אין הארצן אריינלאָזן?

— „רייזל, אהע-ער גיי!"

— „רייזל אהער גיי! זאָלסט מיר ניין וואוהין איך שיק דיך"...

רייסט זיך שיינדל צום טאטן, טרייסלט אים פארצווייפלט און בעט זיך:

— „טאטע, טאטע! האָב רחמנות, לאָז אונז אָפּ!"

— „אווק פון מיר! בערקע איז א שכור, אָבער ער'ט האלטן וואָרט. זי וועט בא מיר גיין!... לאָז מיך צו איר!"

איין מינוט בלויז, טראכט שיינדל; איינגראָבן זיך מיט די נעגל אין זיין הארטן האלז — און א סוף צום גיהנום. ראטעוון רייזלען. אן עק צו די ליידן...

די גראָבע פארשוימטע ליפן רעווען: „בערקע איז טאקע א שכור... ער האלט אָבער וואָרט... רייזל, איכ'ל דיר הענט און פיס צעברעכן — לאָז מיך צו איר!"

לינט רייזל אין בעט און ציטערט: אט נעמט ער אן בא די האָר און שלעפט זי איבער'ן שטוב... כאפט זי אירע קליידער און פארשווינדט אין דער נאכט.

שטיל אין שטוב. דאָס קינד וועקט זיך. מיט א שפּרונג איז שיינדל ביים בעט. זי וועט דאָס קינד מיט „אים" אין שטוב אליין ניט לאָזן. קוים א קלייד אויף זיך אַרויפגעכאַפּט, מיט'ן קינד אין א קאַלדרע, לאָזט זי זיך באַרוועם נאָך רייזלען.

לויפט שיינדל צום טייך. שטיל איז דער טייך. ניט א שאָרך. קעגנאיבער אין פּריצ'ס הויף איז ליכטיק רייזל איז אוועק „אהין". פּאַרפאַלן. שרייען, רופן הילף — ניין! שיינדל וועט זייער שאַנד פּאַר קיינעם ניט אויפדעקן.

מיט אייגנדיקע טריט קערט זיך שיינדל צוריק אהיים ווי א ווילדע חיה גראָבט זי איין אירע נעגל אין בערקע'ס גוף און שלעפּט אים צו זיין געלעגער. בערקע ווערט זיך נישט און זינקט צום דיל. ווייַנט און בעט זיך:

— „שיינדל, ראַטעווע מיך... אָט־אָ דא ברענט... דריקט... דריקט... בערקע איז א הונט... גיב מיר א מעסער, איכ'ל עס אויס־שנייַדן. זאָלן אלע זען, וואָס בא בערקע'ן אין הארצען טוט זיך..."

שוואַכער ווערט זיין הייזעריקע שטים.

— „שיינדל, מיין קינד... רייזל — ניטאָ... א גוט קינד... געפּאַלגט דעם טאַטן, מיט מיינע אייגענע הענט נע'הרג'עט דאָס קינד..."

* * *

רייזל'ס בלוט איז פּארגליווערט. די פּים ברעכן זיך. אין קאָפּ עגבערט איין געדאַנק: ער לויפט נאָך, ער'ט זי אניאַגן. לאַנגע הענט ציען זיך צו איר... געענדיקט דער פּאַרקאַן. דאָס שטעטל. א מענטשלאַכער ישוב. זי קאָן שרייען. מען וועט זי אַרויסרייסן פון אים. זי לויפט האַסטיקער, און די צעשפּילעטע שיך אויף באַרוועסע פּים זאָפּן איין די פּייכטקייט פון פּרימאַרגן.

ווייטער פון „זיין" הויז. דורך די לאַנגע שמאָלע גאַסן שטייען די נידעריקע הייזלאַך, האַלטן זיך אָן איינער אָן דעם צווייטן און רוימען זיך איין סודות. און פון הינטער די ווינקלען קוקן אויף איר טויזנטער אויגן. טעמפּ הילכן אפּ אירע טריט. זי האָט נאָך כח צו לויפן, אָבער דאָס האַרץ גייט אוים, די שלייפן האַמערן.

* * *

פּאַרטאָג. עטלאַכע מאַרק־אידענעס איילן זיך מיט קאָשיקעס אין מאַרק אריין. שלעפּט זיך רייזל אהיים. מיד, צעבראָכן, פּאַר־זונקען אין דער פּארגאַנגענער נאַכט, האַלב אָננעטאָן. באַגלייט זי

די ווייבער מיט א שמייכל: בערקע'ס א טאַכטער, וואָס פאַר א חדוש?

אין דערהיים. בערקע כראַפּעט אויפ'ן דיוון. זי הערט ווידער זיין הייזיריקע שטים; זיינע פֿאַרגאַסענע אויגן סטראַשען ארויס צו איר; זיינע הענט ציען זיך זי צו כאַפּן...

לייגט זיך רייזל אין בעט. דאָס פּנים בלאַס. בערקע האָט געזיגט. זיינע ביידע טעכטער זיינען שוין גלייך. רייזל'ס אויגן בלאָנדזשענדיק איבער'ן צימער, באַגעגענען זיך מיט שיינדל'ס, שלימן זיי זיך צו. א שטראַם טרערן באַגיסט אירע באַקן.

* * *

טרייבט עס בערקען פון שטוב. רייזל שניידט אים דאָס האַרץ. פּאַרשווינדט ער אויף דריי טעג און דריי נעכט. ווייכט פון פּריצ'ס הויף; שכור'ט און בלאָנדזשעט איבער'ן דאָרף.

שפּעט אין דער נאַכט שפּאַנט ער, וואַקלענדיק, איבער'ן שטעטל, זידלט און מעסט פויסטן. ער'ט זיך מיט זיי אלעמען אָפּרעכענען. זיי וועלן א מויל ניט וואַנן אויפעפענען. אזוי ערלאַך, ווי זיי... פאַלט פאַר זיי ניט אַראָפּ. זייערע טעכטער ניט בעסער פון זיינע. פּאַרזעסן ווערן, אלטע מוידן. נישקשה, מקנא שיינדלען און רייזלען. עסן אויף דעם פּריץ מיט די אויגן. אָבער א מכה!... באַוועגט זיך קוים דער שכור'ער קאָפּ, און די פּים שפּרייזן ניט זיכער. טוליעט ער זיך צו דעם לייַדיקן גאַניק. געפינט אים דער נאַכט-ווערטער.

— וואָס איז, בערקע? אזוי שפּעט אויפ'ן גאַס?

— ניט דיין דאגה... שווייג —

— שכור! ווען וועט שוין פון דיר ווערן א מענטש? וואָס גייסט ניט אהיים?"

—דו רעדסט אויך, חזיר'שע מאַרדע? דו קריכסט אויך אין די ביינער? קענסט ניט זען אז איך גיי אוים ווי א הונט. אהיים? בערקע האָט ניט קיין היים. אויסגעהאַדעוועט שונאים. וואַרטן זיי אויף מיין טויט. ציילן די מינוטן. אָבער ניט דערהאַרן וועלן זיי. איכ'ל זיי אין דער ערד אַריינטרייבן... נא, רויבער. וויל סט א טרונק? ניטא. דעם לעצטן טראָפּן.

— זינדיקסט, בערקע. האָט זיך גאַרניט אויף וואָס צו באַקלאָגן. נישקשה, די טעכטער... האָסט טעכטער, ווי גאָלד... מען דאַרף זיך צו דיר אַריינכאַפּן — דיין רייזל... מען זאָגט, אז —

— דו פאַרלויזגטע בריאה, דו רעדסט אויך וועגן מיינע טעכ-

טער? לייטישער פון דיר און פון גאנצן שטעטל, אנצינדן זאל עס זיך אין איין נאכט.

* * *

לויפן וואכן. שטארבט אפּ אין רייזלען איר וויגלן. פארשווינדט איר ווידערשטאנד. דערהערט זי בערקע'ס שכור'ע טריט — ווייסט זי: באלד שיקט ער זי „אהין". נייט זי. הויבט אן פארבן אירע באקן, צופוצן אירע אויגן, ווי גענעלן ווערן. זי גייט שוין נארן.

בלייבט איר פּלוצים אין בעט לידיק יעדע נאכט, און זי קומט אהיים פרייליך, שכור. דערווייטערט זיך שיינדל פון איר און לאזט דאס קינד מער ניט שלאפן אין איין בעט מיט זיי. לאכט איר רייזל אין פנים אריין:

— „שיינדל, מיין שוועסטער — וואס פון רייזלען איז נעווארן? בערקע'ס א טאכטער — ווייכסט פון מיר, שיינדל, איך זע, מיך ארט ניט. איך האב מער ניט קיין הארץ, לייב האב איך. פאר יעדן איינעם, וואס פארלאנגט עס. וואס צאלט. זאלן זיי נעמען... בערקע'ס טאכטער — אים אויף צו להכעיס"...

* * *

באלויכטן זיינען די פענסטער אין בערקע'ס הויז יעדע נאכט. שטייען די טירן אפן פאר יעדן. רייזל פירט דאס רעדל. זי איז די באלעבאסטע.

דערהערט זי בערקע'ס שכור'ע טריט פון דרויסן, לאזט זי אים ווייטער פון קיך ניט גיין. ניט פאר אים איז די שטוב פאר־פוצט. שווייגט שיינדל הילפלאז, און בערקע מורמלט זיין רוגז אונטער'ן נאז. רייזל האט די אויבערהאנט.

נעמט בערקע זיך קריגן. ס'איז זיין הויז, און קיינער איז דא ניט קיין באלעבאס.

כאפט רייזל אן דעם שכור'ן טאטן פאר'ן קאלנער, שטופט אים פון שטוב:

— ארויס פון דאנען, דו שכור! דיין פוס זאל זיך דא מער ניט ווייזן! דיין טרים'ענעם פרצוף ווי איך מער ניט אנזען. אומזיסטער פרעסער! ארויס!

איינגעהויקערט, מיט אראפגעלאזענע הענט, לאזט זיך בערקע אוועק, פון זיין הויז אין דער וועלט אריין, א שאטן פון א מענטשן...

לידער

א מתנה פון דיר

גוט וואָס אויף דיין האַרטער ערד,
געפין איך רו פאַר מיר.
גוט וואָס פון דיין הויכן הימל,
לויכט דיין זון אויף מיר.
און גוט איז אויך וואָס אויף דיין ערד
וואַקסן בוים און שטיין,
און וועסט מיר מיטגעבן עפּעס פון דעם,
אז דו וועסט מיך רופן אַהיים,
וועסט מיר מיטגעבן:
א ברעט פון דיין בוים,
און פאַר מיין צוקאַפּנס,
א מצבה פון שטיין,
און איבער מיין רו,
א מתנה פון דיר,
וועסטו לאַזן לייכטן
דיין זון איבער מיר.

חובות

ניט אויסגעלעבטע מיינע זינד,
קלאַפּן אין מיין טיר,
ניט דורכגעלעבטע מיינע זינד
בעטן זיך צו מיר.
יונגע שטאַרקע וועכטער מיינע,
באַוואַכט האַבן מיין טיר,
זיינען קלייניע, לייכטע מיינע זינד,
ניט אַריין צו מיר.
מידע, קראַנקע וועכטער מיינע,
שטייען ביי מיין טיר,
ניט אויסגעלעבטע מיינע זינד,
בעטן זיך צו מיר.



איידע מאזע

איך וועל אוועק

וואו זאל איך אוועק
אזוי איינע אליין.
אז מיין מזל איז שווער.
און מיין קינד אזוי קליין.
און שמאל אלע וועגן,
און פון קינד דאם געוויין.
וואו זאל איך אוועק,
אזוי איינע אליין.
איך וועל פארשלעפן מיין קינד.
און ביים זייט פון זיין בעט.
וועל איך קניען פאר אים
אין נאכט אריין שפעט.
און וועל אוועק אין דער שטיל,
איינע אליין
בעטן ביי גאט
פאר מיין קינד אזוי קליין.

אויף מיינע וועגן

מידע מיינע שעהן,
שווערע מיינע טעג.
מחנות שוואַרצע קראָען
פליען דורך מיין וועג.
און אַרום דער הימל,
אין וואַלקנס אויסגעשפרייט,
קומט קיין העלער פויגל
אַנזאָגן קיין פרייד.
און אויף מיין וועג די קראָען,
קיין צייכן פון א פרייד,
גייט אַרום מיין מזל
אין א שוואַרצע קלייד.

אוועק

אַרום מיר איז אַלץ עפּעס איז אַוועק,
ווי אַמאָל געווען, קומט ניט מער צוריק.
נאָר מיט מיר אַליין, פּאַרלאָזן איז מיין האַרץ,
איז עפּעס וואָס געשען. ווי א ליידיקער נעסט,
פּוסטעווועט מיין האַרץ, קומען קאַלטע ווינטן,
איז האַרבסטיק מיין געמיט, קומען גרויע פּרעסט.

אין שפּיל

איך מיט מיין וויטאַק און שלאָף איין.
ער איז איינס, כ'וויים ניט
איך בין צוויי. ווי ער איז אַריין.
איך אַנטלויף, און ער שלעפּט מיך,
ער נאָך מיר, צוריק אין שפּיל,
כאָפּ איך — און ער רייסט מיך
און פּאַרשלים מיין טיר, צוריק צום שפּיל.
לעש אויס דאָס פּייער

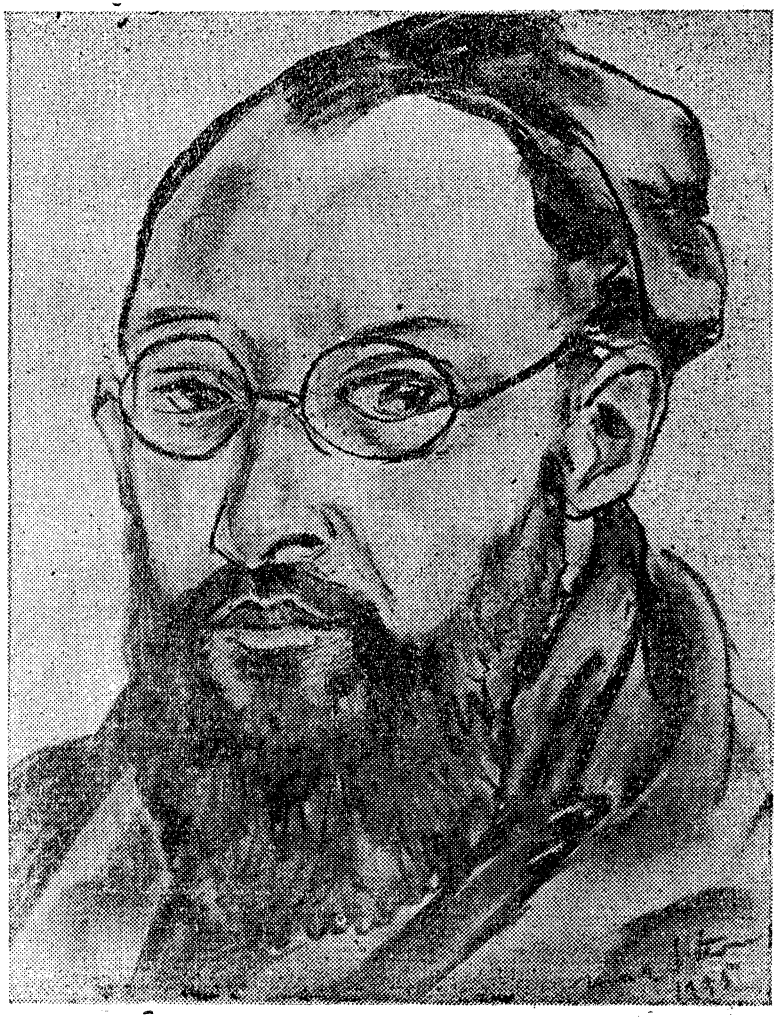
אונזער פאלקס־אוצר

אויב אנדערע פעלקער האבן א פאטער־לאנד און א מוטער־שפראך, האט ישראל א שפת־אבות און א מאמע־לשון.

היינע זאגט: ישראל דארף נישט באדויערן דעם פארלוסט פון הייליקן לאנד און פלוכן די פלאמען וואס האבן פארברענט דאס הייליקע הויז, וויל ישראל האט אפגעראטעוועט און די פלאמען האבן פארשוינט דאס הייליקע בוך, וועלכעם איז צו ישראלן געווארן א ניי און טריי פאטער־לאנד און א הערלאך־נראנדיעזער און אומצעשטערבארער בית־המקדש.

אויב היינעם ווערטער זאלן זיך באציען צום הייליקן בוך, צום תנ"ך, דאן זיינען זיי איבערטריבן. אויב אבער מען זאל זיי אויסברייטערן ארומצונעמען די גאנצע העברעאישע און אידיש־ארמאעישע ליטעראטור, וואס איז אויסגעבויט געווארן אויף דעם גרונט פון תנ"ך און ארום אים, דאן קענען מיר זיכער באהויפטן, דאס דורך די גאנצע לאנגע דורות, ווען ישראלס פים האבן נע־וואנדערט אויף פרעמדע ערד, איז זיין קאפ אלץ געבליבן אין זיין איינן לאנד, אין דעם „ירושלים של מעלה".

אודאי וואלט עס געווען שענער און בעסער, אויב ישראל וואלט אין אלע זיינע וואנדערונגען געווען דערהאלטן די העברעאי־שע שפראך. הגם זי וואלט נאך גאנץ וויניק געקאנט ענלאך בלייבן צו דער שפראך פון תהלים און ישעיהו, אפלעבנדיק נאך א דריי טויזנט יאר און אויסוואנדערנדיק אזויפיל מדינות. מענשן באמערקן וויניק, ווי פאר זייערע אויגן און זייער איינן מויל ענדערט זיך זייער שפראך אין די יארן וואס שווימען אף פון זייערע ווינגל־יארן ביז צוקומענדיק צום שוועל פון קבר. אבער דער שפראך־פארשער וויסט, אז ווערטער זיינען ווי לעבעדיקע מענשן: ווערן געבוירן, פארן זיך, נטן זיך, האבן תולדות, עס נייט זיי אמאל גוט, אמאל שלעכט, ווערן דערהויבן, פאלן אראפ, קריכן אמאל אריין אין די פערערן, אז אנדער מאל מוזן זיי בלייבן וואוינען אין די „סלאמס," אין די קויליער־נעסלאך, אין דער אונטער־וועלט, ארבעטן זיך ביסלאכווייז ארויף, שטארבן, שטייגן אויף תחית־המתים, ארער וועלן נאר מגולגל אין נייע באשעפענישן. אבער נישט דאס זיינען מיר איצט אויסן.



יהודה עלויעם

דער פאקט בלייבט, אז ישראל האט נעקענט מיטנעמען מיט זיך אין זיינע אלטע שאפעס די אלטע ספרים זיינע, דאס וועט ער וועט האבן א מינוט צייט אוז א מינוט מנוחה, זאל ער זיך קאנען אוועקזעצן אוז חבר'ן זיך אוז צאצקען זיך מיט זיי. אבער אין זיין מויל, זייענדיק נעיאגט איבערן האלז, האט ער די העברעאישע שפראך, פארן אלטנגלאכן געברויך, ניט נעקענט מיטנעמען.

אבער ישראל מעג זיך אוועקשטעלן אוז שטאלצירן פאר דער נאנצער וועלט, דאס זייענדיק איבער טויזנט יאר אפגעריסן פון זיין לאנד, לעבנדיק אין דער פרעמד אין צרות אוז נויט, איז זיין גייסט אלץ נאך נעבליבן אזוי פריש אוז שטארק, ביז צו קאנען באשאפן א נייע יוגנטפולע אוז מעכטיקע שפראך, וואס זאל זיך פארשפרייטן איבער א גרויסן טייל פון דער אלטער וועלט אוז אריבערפאהרן אוקינוסן אוז פארנעמען א חשובן ארט אין דער נייער וועלט, וואקסנדיק אוז שטארקנדיק זיך דורך די הונדערטער יארן וואס לויפן פארביי.

זיינען אבער דא מענשן, פאר וועמען געשיכטע אוז געשיכטלאכע פאקטן מיינען גארנישט; וועלכע ווייסן ניט, אז א פאלקס־האלץ אוז א פאלקס־נשמה זיינען הייליקטימער, אין וועלכע נאר א כהן־גדול, איין מאל אין יאר, ספעציעל צוגעגרייט, פארבערייטעט אוז געהייליקט, מעג אריינטרעטן. אבער א זייטיקער מוז, מיט דרך־ארץ אוז יראת־הכבוד, בלייבן שטיין פון דערווייטנס.

אוז די דאזיקע מענשן, ווי בארבארן אוז וואנדאלן זיינען זיי נעקומען אוז א טייל פון זיי האבן זיך פארמאסטן אוועקצורויבן פון ישראלן זיינע אלטע ספרים, וואס ער האט מיט זיין לעבן ביז יעצט אפגעהיטן, אוז וועלכע האבן זיין לעבן ביז יעצט דערהאלטן, אוועקרויבנדיק פון ישראלן דעם שליסל צו דער אלטער ספרים־שראנק, די העברעאישע שפראך.

אנדערע ווידער, מיט ניט ווינציקער חוצפה, האבן נעוואגט זיך אוועקצושטעלן אוז מבזה זיין אין די אויגן פון א פאלק זיין מוטער־שפראך, אין וועלכער זיינע מיליאנען לעבן אוז זינגען, דענקען אוז טרוימען אוז שאפן א הערלאכע ליטעראטור.

וועז איך שטיי אוז זע די דאזיקע קלאסן מענשן, באדויער איך דעם שנאת־חנם, דעם אומבארעכטיקטן, פון לעבן נישט־ארויסגערופענעם ברודער־קאמף, אוז איך זאג מיטן אלטן משלי־שרייבער:

עין תלעג לאב
ותבוז ליקהת אם,
יקרוה עורבי־נחל
ויאכלוה בני־נשר.

(אן אויג וואס שפעט צו א פ א ט ע ר און לאכט־אויס דער אלטער מ ו ט ע ר ס קנייטשן, זאל דער ציניק־ראב עס אויספיקן און די הויך־פליענדיקע, ווייט־בליקנדיקע אדלער־קינדער זאלן עס אויפעסן.)

איך זע, ווי די דאזיקע מלחמה האט קיין שום ארט נישט אין לעבן.

אין ארץ־ישראל שטייען מיר פאר דעם פאקט, דאס העברעאיש איז צוריק געוואקסן די שפראך פון דעם עם השוכן בציון.

דער גרעסטער גורם דערצו איז געווען, נישט דער פאנאטיזם פון טרויסער, נאר דער דרוק פון לעבן און דער אומגעהייערער כח פון אומאויסמעסטבארע פסיכאלאגישע פאקטארן, וואס ווירקן אויף דעם אויבערבאוואוסטזיין — וועל איך עס רופן — פון א פאלק.

די נויטיקייט צו האבן איין שפראך וואס איז אנערקענט ביי אלע נדחי ישראל, און צוליב וועלכער אלע זאלן באריית זיין אוועקצוגעבן זייערע אלטע שפראכן און זיך נעמען לערנען די נייע איינציק־אנערקענטע, און דער פאקט, דאס אין דער צייט ווען אין אנדערע לענדער זעט דער איד אין אידיש ז י י ן שפראך, די שפראך וואס זונדערט אים אף און האלט אים נייסטיק פריי און זיכער פון גייסטיקער שקלאפן־אסימילאציע, — איז אין ארץ־ישראל אידיש אן אויפוועקער פון פיינלאכע זכרונות, וועגן א פרעמדן גלות און לאנגע דורות אומוואגלען זיך. די דאזיקע גורמים האבן נעווירקט און פארזיכערן, אז אין ארץ־ישראל א י ז העברעאיש און מ ו ז — צי מען וויל יא, צי מען וויל ניט — ז י י ן א ו ן ב ל י י ב ן די שפראך פון נייעם אידן.

אין די לענדער אויסער ארץ־ישראל, קאן איך בשום אופן ניט זען, ווי אידיש און העברעאיש זאלן קאנקורירן צווישן זיך.

איך זע דא און דארט א קאמף צווישן אידישיסטן און העברעאיסטן; אבער אין ערניט ניט קיין קאמף צווישן די ביידע שפראכן זעלבסט.

ביי חסידים פלענט עס אפט טרעפן, דאס בשעת צוויי רביים פלענן צווישן זיך לעבן בשלום, מיט כבוד און פריינטשאפט און

קומען אויף שמחות איינער צום צווייטן, פלענן זייערע חסידים זיין צווישן זיך דם־שונאים, אויף מעסער־שטעך.

אן ענלאכע דערשיינונג קומט איצט פאר צווישן די חסידים פון אידיש און העברעאיש.

נישט נאר ווען אידיש אן העברעאיש פירן, ווי א סך האבן מורא, צו עם־הארצות, נאר די אויפפאסונג דאם מען קאן קאנען אידיש, אויב מען קאן אפילו נישט העברעאיש, איז שוין אליין פאר זיך א גרויסע עם־הארצות.

דער העברעאישער עלעמענט איז אזוי שטארק באהערשנד אין אידיש, אז דאם פאלק האט ארויסגעטראגן זיין פסק, בא־מערקנדיק, דאם „וועז גאט ווילי שטראפן אן עם־הארץ, שיקט ער אים א לשון־קודש ווארט אין מוילי ארויין".

א צווייטער נוסח: „וועז גאט ווילי שטראפן א העברעאיש ווארט, שיקט ער עם צו אן עם־הארץ אין מוילי ארויין", (ווילי ער וועט עם ברעכן רוק־און־לענד).

דער עם־הארץ וועט קיינמאל ניט פארשטיין די געוואלדיקע צאל העברעאיש־לומדישע פראזן, רעדנסארטן און שפריכווערטער, וועלכע מאכן אידיש אזוי רייך, אינטערעסאנט, קערנדיק און אייגנ־ארטיק. ווער וועט אים פארטייטשן וואס עס מיינט: „טענו חטים והודה לו בלאקשן" (אדער: „בזכר קדשו")? ווער וועט אים פאר־טייטשן וואס עס איז: „ברחל בתך הקטנה" און „אן אבי־אבות הטומאהניק"? ווער וועט אים אפילו אויסטייטשן וואס איז עס „חזקה", א „בר־מיצרא", א „קשיא", א „תירוץ", א „ממה־נפשך" און א „נפקא מינה"?

אט איז פארן א אידישע רעדנסארט, וואס מען זאגט אויף א מענשן וואס פארגעסט א זאך, וואס ער האט זיך מיט איר פיל באשעפטיקט און באראדף צו געדענקען: „מבוי, מבוי, מפוי!" (א. בערנשטיין).

דר. בערנהארד וואכשטיין (וויז) קומט מיט א זייער בא־לערנטן ארטיקל אין לאנדוי־בוך אויסברייטערן א. בערנשטיינס לעבנסווערק און אנווייזן די אפשטאמונג פון פארשידענע אידישע שפריכווערטער, און גלויבט, אז די רעדנסארט ברויך מען צו לייע־נען: מווי, מווי, מאג — מיטן טייטש: דער היינט, רעד מארגן, פארט א נאר. כלומרשט א נאכאמונג פון א פוילישן שפריכווארט, וואס ער קאן נישט אנגעבן.

דער אמת איז אבער, אז די רעדנסארט שטאמט פון שאלות

ותשובות בית יוסף, דף נ"ח סוף עמוד ב', וואו ער שרייבט: „ודומה עלי כמי ששונה כל מסכת עירובין ושואל אחריכן אם קורין מבוי או מבוי".

דאס וועלט אויך געברענגט אין קונטרס האחרון פון ש"ך יורה דעה הלכות תערובות, אוון פון דאנען איז עס געקומען אין פאלקס־מויל.

וואס־זשע וועט אן עם־הארץ טאן מיט אזא און נאר אומציילי־בארע אידישע רעדנסארטן?

איך האב אמאל געזאגט א פאראדאקס: מען האט איבערגעזעצט „טביה דעם מילכיקן" אויף העברעאיש, אפילו אויף פראנצויזיש, אבער אויף אידיש וועט מען אים קיינמאל ניט איבערזעצן. דאס הייסט, אז קיינמאל וועט אן עכטער עם־הארץ, וועמען סאיז פרעמד דער העברעאישער עלעמענט אין אידיש, נישט קאנען האבן דעם פולן גענוס פון דעם מערקווירדיקן בוך.

עס איז געווען א צייט און עס קאן וויטער קומען א צייט וועו עמי־הארצים האבן גערעדט און וועלן רעדן העברעאיש. עכטע עמי־הארצים קאנען אבער ניט באנוצן דעם אמת קערנדיקן אידיש, ווייל אידיש איז געווען די שפראך פון אן אינטעליגענטער, וואוי־קעגעוודיקער מאסע, וואס האט געליינט ספרים, געהערט מנידים, געזאגט מבינות אויף חזנים, רבנים און דרשנים.

אידיש איז ניט געבוירן געווארן וועו דאס פאלק איז געווען אין די וויקעלאך — ווי שפראכן פון אנדערע פעלקער — אידיש איז געווען יונג, וועו דאס פאלק איז שוין געווען אלט, געלערנט און דערפארן.

נישט נאר פראזן, אידיאמען, שפריכווערטער, באגריפן און רעדנסארטן, נאר אפילו דער פשוטער ווארט־אוצר אין אידיש איז אזוי רייך מיט העברעאיש, דאס הגם אין אידיש וועלט קיין חית (ח) נישט געברויכט, דאך פארנעמט דער אות חית אין יערן אידישן וועלטער־בוך אזוי פיל ארט, ווי כמעט יעדער אנדערער אות.

דאס ארלער־אויג פון געטע האט די דאזיקע אייגנטימלאכקייט גלייך באמערקט. אין זיין אויטאביאגראפיע („אוים מיין לעבן", דיכטונג און וואהריט, פירטער בוך) שרייבט ער דאס ווילנדיק זיך גרונטלאך אויסלערנען אידיש, האט ער באלד באמערקט, אז דערצו מוז ער זיך קודם־כל אויסלערנען העברעאיש, און טאקע אומר ועושה, געגומען א לערער און אנגעהויבן פון... בראשית.

איך שרעק זיך דאריבער ניט, אז אידיש וועט מאכן אירן זאלן זיך אפזאגן און פארגעסן העברעאיש. איך גלויב, דער היפך וועט מוזן געשען: וואס מער אידיש עס וועט נערעדט און נעלערנט ווערן, אלץ מער וועט מען צוריקגיין צו די אלטע קוואלן.

פאר מיר איז נענוג דער פאקט, דאס דער רמב"ם און מענדעלי מוכר־ספרים, נישט קוקנדיק אויף דעם נעוואלדיקן אונטערשיד וואס איז דא צווישן ביידע, און נישט אכטנדיק אויף די הונדערטער יארן וואס שיידן זיי פאנאנדער, האבן ביידע אין די לעצטע יארן פון זייער לעבן נעלעכצט אז זייערע ווערק זאלן איבערזעצט ווערן אין העברעאיש, ווייל זיי האבן נעפילט, אז נאר דארטן קען מען דערגרייכן דעם אמתן השארת־הנפש.

אמאל פלעגן אידן מקיים זיין דעם מאמר פון ספרי: „כשתינוק מתחיל לדבר, אביו מדבר עמו לשון־הקודש ומלמדו תורה". גלייך ווי א קינד האט אנגעהויבן רעדן, האט מען אים, אויף זיין שטום־לשון, אויסגעלערנט העברעאישע ווערטער, ווי: אב, אם, רגל, יד א. א. וו. אין יעדן סידור איז געדרוקט געווען אין אנפאנג אזא מין וואקאבולאר פאר דעם צוועק.

זיי האבן געוואוסט, אז מיט דעם טוצן לשון־קודש ווערטער וועט ער קיין למדן ניט ווערן. אבער ניט אפשאצן ווי נעהעריק דעם אינטערעסאנטן מנהג קאן נאר דער, וואס ווייסט ניט וואס עס זיינען די כחות וואס וואכן אין די טיפענישן פון דער נשמה פון א פאלק און זיין איבערבאוואוסטזיין.

דאס פאלק האט געוואוסט, וואס א סך חכמים ווייסן ניט היינט, ווי ווייט אמת עס איז די צווייטע העלפט פון דעם מאמר אין ספרי: „ואם אינו מדבר עמו לשון־הקודש ואינו מלמדו תורה, ראוי לו כאילו קברו". (דער פאטער וואס רעדט ניט מיט זיין קינד לשון־קודש און לערנט אים ניט תורה, הייסט עס — נאציאנאל נענומען — דאס ער באגראבט זיין קינד). דאס קינד איז פאר דעם פאלק געשטארבן און באגראבן.

אבער ווען א מענש פון היינטיקער צייט זאגט מיר, אז צוליב אכטונג און ליבע צו העברעאיש און צוליב אנערקענונג פון דער וויכטיקייט פון העברעאיש, וויל ער דאס אידיש זאל פארגעסן ווערן — און דא אט־טאקע שוין! — און אידיש זאל אנערקענט ווערן אלס א שענדלאבער און שעדלאבער זשארגאן, דאן מוז איך באטראכטן אזא מענש אלס מענשלאר־בארבאריש און אידיש־געפערלאר.

וואר קאן טראכטן פאר א מאמענט, דאס פארלירנדיק די וועלט פון מענדעלי מוכר־ספרים, שלום עליכם, פרץ און אש, וועלן אידן וועלן שטאלקער אדער רייכער?

מען זאגט אויף אידיש: עס זיינען פאראן מענשן, וואס צוליב מקיים צו זיין א מצוה, זיינען זיי קאפאבל צו שמדן זיך...

און די פארשוינען זיינען גרייט, צוליב ליבשאפט צו העברעאיש, צו... רעדן כל הלשונות שבעולם. וויי! צו רעדן גלייך היינט און מארגן העברעאיש טראכט קיינער ניט פון זיי.

עס זעט ביי מיר אוים, ווי איינער וואס וועט זאגן, דאס מחמת ליבשאפט צו דער מוטער, מוז ער זיך גטן מיט דער פרוי. האלט ער דען ביי חתונה האבן מיט דער מוטער? — אודאי ניט. אבער מיטן ווייב וועט ער זיך דערווייל גטן...

אידישקייט אן א באזונדער לשון, ד. ה. אפילו וען עס בלייבט רעליגיעז, אפילו וען עס שטאלצירט מיט נאציאנאליזם, אבער וען עס ניט אויף די אייגענע ספעציפישע שפראך, רוף איך אן: א בין־המצרים אידישקייט, א אידישקייט פון די דריי וואכן. — אין שבעה־עשר בתמוז זיינען די מויערן פון ירושלים איינגעבראכן נעוואלן דורך דעם באלאגערנדן שונא, און דאך האט זיך די שטאט נאר גהאלטן, באשיצנדיק דעם בית־המקדש. אבער אויף ווי לאנג? אויף דריי וואכן — ביז תשעה באב.

און פארהעלטנismעסיק אזוי שטארק איז די אויסדרוק־קראפט פון א רעליגיעז־נאציאנאל אידנטום, וועלן די מוטער־שפראך וועלט איבערגענעבן אין די הענט פונם באלאגערנדן שונא.

דער פאקט איז, דאס א פאלק, אויב עס איז שטארק און לעבנספייאיק און לעבט אן אייגן גייסטיק לעבן, מוז שאפן אן איינענע שפראך, עס קאן ניט אויסקומען מיט א פרעמד לשון.

וועלן אלע אמעריקאנער אידן זאלן מיט אמאל אויפגעבן זייער דייטש־העברעאיש־סלאווישן אידיש און מיט אמאל אנהויבן רעדן ענגליש, וועט ניט לאנג דויערן און זיי וועלן רעדן ניט ענגליש, נאר אן ענגלישן זשארגאן. און אויב זיי וועלן אזוי אויסהאלטן הונ־דערטער יארן, קאנען זיי אמאל דערגרייכן די מדרגה פון האבן געשאפן אן ענגליש־העברעאישן אידיש.

אט לאמיר זיך פארשטעלן, ווי עס וועלן רעדן צוויי עכט־אידישע אידן וואס רעדן ענגליש.

שבת אינדערפרי טרעפט מען זיך גייענדיק אין שול אריין. מען וועט זיך ניט באגריסן מיט „גוד מארנינג", נאר „גוד שבת".

מען וועט רעדן וועגן תורה, שמש, עליות, פסח, מצות, חרוסת; מען וועט רעדן וועגן איינעם, וואס איז א „פרומער יאהודי" (קיין ענגליש וואלט איז פאר דעם ניטא) און א למדן, וועגן קינדער וואס זיינען „אומבאשריען" — אדער „קיין עין־הרע" — שיין און נעזונט. און אויב זיי וועלן לערנען תורה, וועלן זיי באזאלצן זייע־רע רייד וואס מער און מער מיט תורה־וועלטאג, אזוי אז א גוי וואס זאל זיי אונטערהערן, וועט נעווים האבן דעם איינדרוק — וואס גוים האבן שטענדיק געהאט — אז דאס רעדן די אידן א נבים־שפראך, רעדנדיק ענגליש מישן זיי אריין פלייסיק אומ־פארשטענדלאכע וועלטער, אום אויסצובאהאלטן אינטריגעס און נבות, — א זאך וואס דער גוי וועט אויפהערן טראכטן נאר ערשט דעמאלט, ווען ער וועט אנערקאנען, אז די אידן רעדן ניט צווישן זיך ענגליש, נאר זייער אייגענע שפראך — אידיש.

און נאך איין ביישפיל, ווי אידן לעבנדיק אידיש, מוזן האבן און פרעזערווירן אייגענע וועלטער און אויסדרוקן.

וועו די ענגליש־שפרעכנדיקע אידן וועלן זיך צוזאמענקומען בויען א הויז פאר זייער גאט, וועט קיינעם פון זיי ניט איינפאלן צו רעדן וועגן בויען א „טשוירטש" — זיי וואלטן דערציטערט נעווארן וועו איינער זאל זאגן: בויען א טשוירטש.

אויב זיי זיינען ארטאדאקסיש, וועלן זיי רעדן וועגן א שול; זיינען זיי קאנסערוואטיוו, וועלן זיי רעדן וועגן א סינאגאג; אויב זיי זיינען רעפארמער, וועלן זיי רעדן וועגן א טעמפל, — אבער קיינער ניט וועגן א טשוירטש.

הגם אז און פאר זיך איז זיך פאר דעם וואלט טשוירטש= קירכע, וואס שטאמט פון גריכישן וואלט קוריאס=גאט און מיי־נענדיק גאטס־הויז, נישטא וואס צו שרעקן. אבער דאס וואלט טשוירטש איז נעקומען צו באצייכענען א קריסטלאך געבעט־הויז, און אן ענגליש־שפרעכנדיקער איד וועט שוידערן אזוי צו באצייכענען א הויז געווידמעט דעם גאט פון ישראל.

אן ארטאדאקסישער איד וועט עס דאריבער, אין זיין קריז על כל פנים, באצייכענען „שול" — א גריכיש־לאטיין־דייטש וואלט וואס האט זיך בעסער געפאסט פאר א פארצייטיקן בית־המדרש, וואו מען האט געלערנט תורה.

א קאנסערוואטיווער איד וועט עס רופן סינאגאג — א גריכיש וואלט, מיט וועלכן די העלעניסטישע אידן וואס האבן געוואוינט אין אלעקסאנדריע פון מצרים נאך פאר דעם חורבן פון צווייטן

בית־המקדש, האבן דערמיט איבערגעזעצט דאס העברעאישע וואָרט „עדה", און אזוי ארום איז עס געקומען צו באצייכענען אויך די וועלטער: כנסת, בית־כנסת און בי־כנשתא. מען האט דאס וואָרט פארשלעפט קיין שפאניען, וואו עס איז דערפון געוואָרן „עסנאגא" און דער זוהר האט געדרשנט פארוואס א שול וועלט געפונען אש־נוגה, און פון דאָרטן האבן מיר דעם וואָרט מיטגענפירט מיט זיך איבערא׳ל עד היום הזה.

אינטערעסאנט איז, דאס די רעפארם־אידן, ווילנדיק זיך פאר־גלייכן צו די פראטעסטאנטן, האבן זיי געמאכט אזא ווייטן שריט, ביז אנרופן זייערע שולן טעמפלען, פארמסרנדיק דערביי זייער אמתע כונה, דאס זייער ארבעט האט געשטאמט נישט פון פרייער פארשונג, נאר פון א ווילן זיך צו גלייכן צו די קריסטלאכע פרא־טעסטאנטן, וועמענס נעבעט־הייזער וועלן נאך היינט אנגערופן טעמפלען (אין פראנקרייך איז „עגליז — א קאטוילישע קירכע; „טעמפל" — א פראטעסטאנטישע קירכע).

אבער דער קאנסערוואטיוער עלעמענט איז אזוי שטארק און אויב מען גיט אים צייט צו ווירקן, איז ער אזוי מעכטיק, דאס רעפארם־אידן, אפילו די ערגסטע, וועלן זיך ניט באנוצן מיט דער באצייכענונג „טשוירטש", נאר מיט דעם פון דייטשלאנד גע־ברענגט, דורך טראדיציע איבערגעבירגערטן וואָרט „טעמפל".

ווי געזאגט, אויב נישט קליינע האלב־אסימילירטע גוט־געביל־דעטע גרופן, נאר מאסן עכטע אידישע אידן, לעבנדיק צוזאמען זייער האלב־געטא לעבן, וועלן אנהויבן רעדן ענגליש, אזוי ווי עס הויבט זיך יעצט אן צו ווייזן אין די גרעסערע שטעט, וועלן זיי שאפן, אין א דור אדער צוויי, א נייעם זשארגאן, אן איינענעם וואָרטער־אוצר, אן איינענע גראמאטיק, אן איינענעם זאץ־בוי, אן איינענע אינטאנאציע און אן איינענע אויסשפראך.

דאס וועט נאר פארמיטן וועלן, אויב אסימילאציע וועט אונ־טערקומען און די מאסן איינשלינגען און „אידיש־נענומען" פאר־ניכטן, אדער — אויב די דאזיקע מאסע וועט בלייבן אידיש־שפרע־כענדיק און איר איינענע פסיכיק וועט קומען צום אויסדרוק אין דער איינענער שפראך.

דער געבורט פון א נייעם ענגליש־אידישן זשארגאן — וואס זייַן אנטשטייאונג איז נאנץ מענלאך און אפילו וואָרשיינלאך, לויט ווי מען קען שוין זען די מבשרים פון יענער תקופה, אין דער פארם פון די ענגלישע אפטיילונגען אין די אידישע צייטונגען —

ברויך צו שטיין פאר אונזערע העברעאיסטן און אינטעלינענטן אלס א שרעקנס־בילד, וויל דאס וועט מיינען דער אנפאנג פון בארבארישע, פינסטערע הונדערטער יארן פאר די אידישע מאסן אין אונזערע לענדער.

וויל א שפראך ווערט ניט געבוירן איבערנאכט, און נישט אלע דורות קענען א שפראך שאפן.

פון א זשארגאן ביז א שפראך איז א ווייטער וועג.

די געניאלסטע שאפונג פון א פאלק איז זיין שפראך. ליטעראטור ווערט נעשאפן פון יחידים. אין דער שפראך אבער שפינלט זיך אפ און עס ווערט פאראייביקט דער כח־היצירה אויך פון דעם לעצטן אין נאם.

דאס איז דער פאלקס־אוצר, צו וועלכן יעדער דור לייגט צו זיין חלק און זי וואקסט און ווערט רייכער פון דער ירושה וואס זי זאמלט און באהאלט אין לויף פון הונדערטער יארן.

און עס איז א לאנגזאמער און שווערער קאמף פאר א נייער שפראך ביז זי געווינט אנערקענונג און גלייכבארעכטיקונג אין דער משפחה פון ציוויליזירטע און ליטעראטור־שפראכן.

היינט צו טאג הייסט עס, אז פראנצויזיש איז די אריסטאקראטישסטע שפראך אין שפראכן־לאנד, דער סמל השלמות, די יפיפיה און נגידותטע; אבער עס איז נאך נישט קיין פיר הונדערט יאר זינט יאכים די בעלליי האט פארעפנטלאכט זיין „פארטיידיקונג פון דער פראנצויזישער שפראך".*

פאר אונז, וואס מיר הערן זיך אזוי אפט אן די טענות פון די שונאים פון אידיש, איז אינטערעסאנט צו זען על כל פנים די טיטולן פון עטלאכע קאפיטלאך פון דעם דאזיקן מערקווירדיקן בוך:

קאפיטל צוויי: „די פראנצויזישע שפראך ברויכט ניט אנגערופן צו ווערן קיין בארבארישע" 1).

קאפיטל דריי: „פארוואס פראנצויזיש איז ניט אזוי רייך ווי נריכיש און לאטיין" 2).

---

* Yoachim du Bellay: La Defense et Illusration de la Langue Francaise.

1) Chapitre II: Que la langue Francoise ne doit estre nommee barbare.

2) Chapitre III: quoy la langue Francoise n'est siriche que la grecque et la latine.

קאפיטל פיר: „פראנצויזיש איז ניט אזוי ארים, ווי פיל נלויבן" 3).

די זעלבע פארטיידיקונג אויף די זעלבע באשולדיקונגען מוז מיטמאכן יעדע נייע שפראך. עס איז אינטערעסאנט דאס לעצטנס איז באוויזן געוואָרן דאס די־בעלגא, האט פשוט איבערגעשריבן נאנצע זייטן פון א פארגענגער וואס האט אנגעשריבן אן ענלאך בוך אום צו פארטיידיקן די איטאליעניש שפראך. ער האט נאר געשריבן דאס וואָרט „פראנצעזיש" אנשטאט דאס וואָרט „איטאליעניש" וואס זיין פארגענגער האט באנוצט.

און אזוי ווי אין זעכצנטן יאָרהונדערט האט פראנצויזיש זיך נעמוזט אויסקעמפן אנערקענונג פון אנהענגער פון לאטיין, אזוי האט אין ציצעראס צייטן לאטיין נעמוזט זיך אויסטענה'ן מיט די וואס האבן נעהאלטן, אז ווייסנשאפטלאכע און פילאזאפישע ווערק קאן מען נאר שרייבן אין גריכיש, ווייל לאטיין איז צו ארים און נישט צוגעפאסט צו עפעס רעכטס (ציצעראָ, אין אנפאנג פון זיין אפהאנדלונג איבער די אייגנשאפטן פון די געטער און אין נאך אנדערע שטעלן).

אידיש האט די אלע לאנגע גלגולים און שווערע קאמפן מיט דערפאלג און גלאר־רייך דורכגעמאכט. אפצושאצן דעם וואונדער־באָרן דערפאלג פון אידיש אין די לעצטע צענדליקער יאָרן, איז נענוג צו דערמאנען, דאס ערשט מיט א פופציק יאר צוריק (אין תרל"ה) האט אזא פרוכטבארער א י ד י ש ע ר שרייבער ווי אייזיק מאיר דיק געקאנט שרייבן אזא מין פזמון:

„דער אלטער מייצעשער שפריכוואָרט זאגט, דאס „איין מענטש אן א שפראך איז קיין מענטש"... אזוי פון דיזעם פונקט אוים (טאצקע זרענע) צו בעטראכטען אונזערע ליטוועשע אידען זיינען זייא גאר קיין מענטשען, דען מיר האבען קיין שפראך אין מויל, מיר ריידן נור דעם זארגאן אזוי א שפראכע וואס איז קיין שפראכע, זיא איזט צוזאמען געמישט פון אלטע טייץ, מיט לשון הקודש, מיט רוסיש, מיט פויליש, מיט איינגעלש, שפאניש, פראנצויזיש, אזוא אשפראך וואס ווערט נישט פארשטאנען און ניט נעשפראכען פון קיין אומה ולשון, א שפראך וואס האט ניט קיין גראמאטיק נור בלויז צוזאמען געבעטעלטע ווערטער און אויסדריקע פון אלע לשונות...

3) Chapitre IV: Que la langue Francoise n'est si pauvre que beaucaup l'estiment.

„איצונד גאט זיי דאנק קליידען מיר אונז וויא עכטע אראפייער און זיינען שוין אויך אויף דעם וועג צו ריידען אונזער לאנדעס שפראכע, דען עס ווערט די רוססישע שפראכע געלערענט אונטער אונז אידען זייער פלייסיג..." (די איידעלע ראכע, ז. 19).

דערצו גיט נאך דיק צו אן אייגנארטיקע און פאר אים כארעק־טעריסטישע עטימאלאגיע, אז —

„דאס וואָרט זארגאן איז דאס נעמליכע וואס סירוגין, בסירוגין, איין גריכישעס וואָרט, זיין בעדייטונג איז דורך וויר־קעלט, דורך געפלאכטען פון פארשיידענע מאטעריאלען, פון וואָ־לענע, זיידענע אוג פלאקס פעדים, אזוי אויך וואס פאר מישטעט איז"!!!

או־הו, וואס פאר א ווייטע מרחקים זיינען מיר אפגעפארן זייט דיקס טעג!

אבער עטלאכע פון זיינע טענות ווערן אויך נאך היינט אי־בערגעחזרט פון מענשן וואס האבן זיי געהערט אין זייער יוגנט, אדער וואס האבן זיי פשוט איבערגענומען בירושה.

די טענה, אז אידיש איז א געמיש פון פארשידענע שפראך־עלעמענטן, האט אויפגעהערט זינט אידן זיינען געווארן נעוואָרן, אז די מעכטיקע שפראך פון שעקספיר און בייראן איז אויך נישט מער ווי א בבל־שפראך מיט אן אויסמיש פון שפראך־עלעמענטן, וואס מוז עס אויך מאכן פאר א סירוגין־שפראך, לויט דיקס אויס־טייטשונג.

אבער די טענה, אז עס איז „א שפראך וואס האט ניט קיין גראמאטיק", איז שווער ארויסצוקלאפן פון די קעפ פון די וואס זיינען געוואוינט מיט „סטאלא, סטאלו, סטאלאס", און פאר וועמען נישט פושקין און לערמענטאוו, נאר קירפיטשניקאוו און אי־לאוויסקי האבן רוסיש געמאכט פאר א לשון.

אבער די דאזיקע טענה איז שוין היינט בטל געוואָרן. דער חילוק איז נאר, וואס בשעת א טייל האלטן מענדעלי מוכר־ספרים פאר דעם זיידן פון דער אידישער ליטעראטור, וועלן די דאזיקע פא־שוינען רעבענען זלמן רייזינען פאר דעם פאטער פון דער אידי־שער שפראך.

דאס אליין געזאגטע האט מיר נעדינט אום זיך צו באפרייען פון די דריי מחנות וואס שטערן מיר רואיק צו גענישן, באוואונ־דערן און ליבן אונזער פאלקס־אוצר און אונזער פאלקס־שפראך:

די אסימילאטארן, — סתם שונאים פון אידיש;

די העברעאיסטן, — וואס שרעקן דעם עולם, אז אין אידיש שטעקט א סכנה צו דער העברעאישער שפראך און קולטור; און

די עקסטרעמע אידישיסטן, — החושבים להשכיח את עמי שמי, וואס ווילן באמת — און גלויבן דאס זיי וועלן קענען — אויסמעקן פון אידישן הארצן און זכרון אונזער לשון־הקודש, די שפראך פון אונזער נאציאנאלער קולטור, געהייליקט דורך דער מסורה פון טויזנטער יארן און דורך דעם אידישן זשעני.

איך וויל יעצט געבן א שטיק איבערבליק איבער אונזער פאלקס־אוצר און זעען וואס ער אנטהאלט אין זיך און פון וואס ער באשטייט.

אזוי ווי פאלקס־גלויבונגען און פאלקס־מנהגים פירן אונז צוריק ביז דער גרויער אלטער פון דער מענשהייט און אפילו צו פארהיסטארישע צייטן, אזוי זיינען אויך אין שפראכן פארבליבן ווערטער און אויסדרוקן, וואס אום צו דערגרייכן זייער אפשטאמונג און צו באגרייפן זייער אנטשטייאונג, מוז מען צוריקגיין צו וויטע לענדער, צו אלטע אפגעשטארבענע קולטורן און צו די טעג וועו די מענשלאכע ראסע איז נאך יונג געווען. און אזוי ווי ביי פאלקס־מנהגים און פאלקס־גלויבונגען זעען מיר, אז וועו מיר קומען צום אורשפרונגלאכן, זיינען אלע מענשן ברידער, וויל די לעבנס־באדינגונגען, לעבנס־אויפפאסונגען און די מענשלאכע פסיכאלאגיע זיינען אומעטום געווען די זעלבע. און דאריבער זעען מיר, אז א גרויסע מענגע פון ענלאכע מנהגים און אבערגלויבנס זיינען די זעלבע ביי שבטים וואס זיינען צעשפרייט איבער ארבע כנפות הארץ, וואס זיינען פאנאנדערגעטיילט און אפגעשניטן מיט שבעה ימים און פון קיין איבערנעמען, באאיינפלוסן א.ד. גל. האט קיין שמועס ניט געקענט זיין. אזוי האבן מיר אויך אין די שפראכן און דיאלעקטן אן א שיעור זאכן ענלאך ביי פארשידענע פעלקער, וואס זיינען אפגעטיילט מיט מרחקים און שטייען אויף פארשידענע מדרגות פון ציוויליזאציע. וויל דער אור־אלטער מענש איז איבעראל געווען דער זעלבער, און אפילו אנטוויקלענדיק זיך, האט דער מאדערנער מענש צוריקבאהאלטן פון די אור־אלטע צייטן זייער פיל אין דעם פאלקס־אוצר פון מנהגים און זיטן, גלויבנס און אבערגלויבנס, אויסדרוקן און אידיאמען, רעדנסארטן און שפריכווארטער.

און אזוי ווי ביי מנהגים און גלויבנס זעען מיר די אחדות פון דעם מין האנושי, אנטפלעקנדיק אז דאס אורשפרינגלאכע איז

אוניווערסאל צו אלע מענשלאכע שבטים, אבער אין דער זעלבער צייט אנטפלעקט זיך צו אונז אויך אין די זעלבע מנהגים און גלויבנס די ספעציפישע כאראקטער־שטריכן פון די פעלקער, שבטים און דורות דורך שנויים, אויסטייטשונגען און מיינונגען און כונות, וואס יעדער שבט און דור ברענגט צריין אין די בשותפות'דיקע מנהגים און גלויבנס און דורך די אייגנארטיקע ספעציעלע מנהגים און גלויבנס וואס ער אליין שאפט. אזוי אויך נע־שעט ממש דאס זעלבע ביי דער פארשונג פון דעם שפראך־אוצר פון פעלקער. במקום שאתה מוצא דאס אוניווערסאלע, אלגעמיין מענשלאכע, אתה מוצא דאס ספעציפיש־נאציאנאלע, דאס כאראקטעריסטיש־אייגנטימלאכע. און ניטא דאריבער קיין בע־סערער שליסל וואס זאל זיין א פותח שער צו די גנזי נסתרים פון א פאלק, ווי די פארשונג פון שפראך און מנהגים, וואו עס אנטפלעקט זיך, ווי אין אן אלטן פנקס די איינשרייבונגען, געמאכט אין פארלויף פון דורות, בלאט נאך בלאט, שווער איבער־צולעזן, האלב אפגעקראכן און אפגעמעקט, דא און דארטן תיקונים געמאכט מיט א שפעטערע פערער, אמאל האט א שפעטערער שומר אינגאנצן אפגעמעקט א שטיק, געוואלט א געווישן פאקט באהאלטן אינגאנצן. אבער דער פארשער וואס גיט זיך מי ווי נעהעריק, דעציפערט די אלטע שורות, דערגייט דעם אלטן ערשטן נוסח און לעזט איבער וואס עס איז געשטאנען הינטער דער שוואר־צער שיכטע טינט פונם צענזאר.

אין אן ארטיקל איבער מנהגים, וואס איך האב געדרוקט אין ערשטן באנד „רשמות", האב איך אויפמערקזאם געמאכט אויף דער דערשיינונג, דאס בשעת מענגעם פעלקער האבן דעם מנהג אז די אבלים זאלן נאך קבורה מאכן א סעודה פאר פריינט און באקאנטע, איז דער אידישער דין פונקט להפך, דאס די שכנים זאלן געבן דעם אבל צו עסן די ערשטע סעודה.

בשעת איך האב די דאזיקע שורות געשריבן, האב איך נעהאט לגמרי פארגעסן, דאס יוסף בן מתתיהו, אין אנפאנג פון צווייטן בוך פון זיין ווערק איבער די אידיש־רומישע מלחמות, שרייבט פאלגענדעם:

„נאכדעם ווי ארכילאוס האט אפגעטרויערט זיבן טעג אויף זיין פאטער (הורדוס), האט ער געמאכט א גרויסע סעודה פארן פאלק, אלס אנדענקען פון פאטערס קבורה, ווייל דאס איז אזא נעוזעץ ביי אירן, און פיל זיינען דורך דעם פארארימט געוואָרן,

ווייל זיי זיינען ניט אימשטאנד געווען צו מאכן א סעודה פאר נרויסן עולם, אבער זיי האבן עס איבערגעוואלט געמוזט טאן, ווייל ווער עס ברעכט דעם דאזיקן געזעץ, ווערט נעהאלטן פאר א פארברעכער".

עס איז קיין ספק ניט, אז דער גאר אלטער מנהג ביי אידן איז געווען, אז דאס פאלק זאל געבן דעם אבל צו עסן די סעודת־הבראה. שוין ביי דוד המלך שטייט: „ויבא כל העם להברות את דוד לחם". דא האבן מיר שוין אפילו דאס ספעציפישע ווארט „הבראה" (שמואל ב, ג', ל"ה). אין ירמיהו (ט"ז, ז): „ולא יפרסו להם על אבל לנחמו על מת". און אין יחזקאל שטייט: „הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה... לא תספוד ולא תבכה... ולחם אנשים לא תאכל" (כ"ד, י"ז).

עס איז אלזא געווען א פעסט־איינגעבירגערטער מנהג אויף קומען און צווינגען דעם אבל צו עסן און טרינקען ווין און אויפגעבן דעם טיפן טרויער וואס קען אים פירן צו פאסטן און הונגער טויט. (אין טעג איז וועלכע מען טאר ניט פאסטן, מאכט מען ניט די סעודת־הבראה). עס האט אויך געפירט צו דעם מנהג די אויפפאסונג, דאס עס פאסט ניט פאר דעם אבל צו גיין קלערן וועגן עסן באלד דעם ערשטן טאג נאך דער קבורה. דאס האט געפירט צו דער הלכה, אז דער אבל ט א ר נ י ט עסן די ערשטע סעודה אן אייגענע.

נאך שפעטער איז צוגעקומען נאך אן עלעמענט: אזויווי אן אבל טאר ניט ארבעטן און פארדינען, האט מען די ארימעלייט געמוזט טראגן עסן דורך דער גאנצער צייט פון שבעה. און כדי ארימע לייט ניט מבייש צו זיין, האט מען אויך די רייכע געשפייזט די גאנצע צייט (רא"ש. זע אויך מועד קטן כ"ז:). אין געווייסע קהלות איז געווען דער מנהג, אז מען האט אין דעם אבלס הויז גאלאזן אז אפענע פושקע מיט גאלט און די וואס זיינען נעקומען דאוונען האבן צוגאלייגט, אזוי אז דער אבל זאל קאנען נעמען אן בושה וויפיל ער ווייל אויב ער ברויך.

עס איז אלזא פעסטגעשטאלט פון דוד המלך ביז היינט דער אידישער מנהג אויף געבן א סעודה דעם אבל, כדי אים צו צווינגען צוריקצוקערן זיך צום נארמאלן לעבן און אויפנעמען די איבער־טריבענע מאס פון פארצווייפלונג און טרויער.

פון יוסף בן מתתיהו לערנען מיר אבער, אז אין די צייטן פון בית שני האבן די אידן, אונטער דער גריכיש־רוימישער

השפעה איבערגענומען דעם מנהג וואס האט עקזיסטירט צווישן אנדערע פעלקער כמעט איבער דער גאנצער וועלט, און זיי, די אירן, האבן אויך אננעהויבן געבן סעודות נאך א פטירה. (דאס וואס עס איז ביי אידן געגעבן געווארן ערשט נאך שבעה, דער־מאנט די רוימישע „נאוועגדיאלע").*

פון וואנען האט זיך אבער צו די פעלקער גענומען אזא מנהג, דאס די אבלים, אנשטאט טרויערן, זאלן זיי נאר מאכן א חתונה־סעודה?

און דא מוזן מיר נייז צוריק צו אלטע צייטן, אדער צו היינ־טיקע ווילדע שבטים אין ווייטע לענדער.

הערדאטום דערציילט וועגן פעלקער, וואס וועז איינער שטארבט ביי זיי, קויעט מען בהמות לרוב און מען צעשניידט דעם קערפער פון טויטן צוזאמען מיט דעם פלייש פון די קרבנות און מען מאכט א גרויסע סעודה, אויפעסנדיק דאס אלץ צוזאמען (בוך 4־26). אנדערע ווידער ווארטן ניט ביז ער וועט שטארבן, נאר אויב דער פאטער פון דער פאמיליע ווערט אלט, איז מען אים מקריב פאר א קרבן און מען עסט אים אויף מיט די אנדערע קרבנות צוזאמען, ווי אויבן באשריבן. דאס האט געהייסן דער בכבודסטער טויט און בכבודסטע קבורה (ענדע פון ערשטן בוך).

די ציוויליזירטע פעלקער זיינען בסך הכל געגאנגען נאר איין שריט ווייטער — די סעודה איז געבליבן, נאר דעם טויטן האט מען שוין מער נישט אויפגעגעסן. אבער אין א גרויסע צאל פאלן איז דער טויטער קערפער נאך ביי־געווען ביי דער סעודה (זע דעם אינטערעסאנטן מאטעריאל, וואס איז צוזאמענגעקליבן אין האסטינגס Encyclopaedia of Religion and Ethics, Death and Disposal of the Dead, XV.).

וויל היינט זעט עס אויס אזוי אומגלויבלאך און אומנאטיר־לאך, דאס עס איז זיך שווער משער צו זיין די מענלאכקייט, אז ציוויליזירטע פעלקער זאלן באהאלטן א מנהג וואס איז געווען צוזאמענגעבונדן מיט אזא שוידערלאכע זאך, וויל איך דא ווייטער ציטירן האראדאטוסן אין קאפיטל 38 פון זיין דריטן בוך, רעדנדיק וועגן דעם חילול הקודש וואס קאמביזעס איז באגאנגען אייג־נעמענדיק מצרים, פארשוועכנדיק די היליקטימער און מבזה זייענ־דיק די נעטער, זאגט ער, דאס קאמביזום האט נעמוזט זיין משונע,

* Novendiale.

פארשוועכנדיק פרעמדע הילפיקטימער, ווייל מענשן האבן פאר־שידענע באגריפן און פארשידענע אויפפאסונגען און קיינער קאן נישט באגרייפן דעם צווייטן און עס איז דאריבער א משוגעת וועז אייגער זאל וועלן דיקטירן דעם צווייטן. און אלם ביישפיל ברענגט ער א מעשה פון דריש המלך: ער האט אמאל צו זיך גערופן גריכן און זיי געפרעגט, וויפיל זיי ווילן, אז זיי זאלן ניט פארברענען זייערע טויטע, נאר זיי אויפעסן. די גריכן האבן גע־זאגט, אז פאר קיין שום געלט אין דער וועלט וועלן זיי דאס ניט טאן. ער האט דאן גערופן פארשטייער פון די פעלקער וואס פלעגן עסן זייערע טויטע און זיי געפרעגט, וויפיל זיי ווילן, אז זיי זאלן אויפהערן דאס צו טאן, נאר זיי פארברענען. זיי אבער, הערנדיק דאס דער ענינ פארלאנגט פון זיי אזא שרעקלאכע זאך וויי פאר־ברענען די קערפערס פון זייערע עלטערן און נאענטע, האבן זיי אזש אויסגעשריען מיט שרעק און געבעטן דעם מלך, ער זאל נאר ניט רערן פון אזא מוראדיקע טאט.

איך וויל צוגעבן, דאס איך בין איבערצייגט, אז אין דער דאזיקער מעשה מוז זיין פיל מער אמת ווי אין אנעקדאטן פון דעם שטייגער. מיר מוזן נעמען אין אכט, דאס דריש, זייענדיק אן אנהענגער פון דער תורה פון זארטוסטרא, האט ניט געקענט רואיק צוזעהן, אויסברייטנדיק זיין ממשלה, דאס אין לענדער, וואו ער געווינען מיט טויטע קאכען אדער פארברענען, זאכן וואס לויט דער ערע פון דער זענד־אווסטא געהערן זיי צו די גרעסטע פארברעכנס, פאר וועלכע מען איז חייב מיתה און יערער קאן מקיים פסק זיין אן א בית־דין. ער האט געווים זיך באמיט די דאזיקע פעלקער איבערצוריידן, אבער מיט וויניק דערפאלג.

אין דער גמרא ווערט דערציילט אויך וועגן אידן, דאס זיי האבן אין דער הינזיכט געליטן. זע סנהדרין מ"ו: א וכוח צוויישן פערסישן מלך מיט דעם פארשטייער פון די חכמים, צי ביי אידן איז קבורה א דין אדער נאר א מנהג, און אידן האבן זיך געשראקן און געווינן נערווען וועגן דעם אויסגאנג פון וכוח, וויל לויט דעם פערסישן דין איז אויך באגראבן א טויטן א שרעקלאכער פארברעכן. זיי פלעגן אים לייגן אויף אזא מזבח, וואו די פויגל פלעגן קומען און אים אויפעסן.

אין צוזאמענהאנג מיטן עסן די טויטע קערפערס פון נאענטע, וועלכעם ווערט באצייכנט אלס „האנאריפיק קאניבאליזם",*)

*) קאניבאליזם מחמת כבוד.

מוז מען אויך אויפמערקזאם מאכן אויף א מין קאניבאליזם וואס שטייט זייער נאענט דערצו. דער „קאניבאליזם צוו מארביט אפפעקשאן", וועו מען עסט טויטע פון גרויס ליבשאפט, א זאך אין וועלכער דאס ציוויליזירטע גריכנלאנד און די ווילדע אויסטראליע זיינען כמעט מחותנים (זע די אויבנדערמאנטע ענציקלאפעדיע, קאניבאליזם 12).

א מענש וואלט דערציטערט געווארן, וועו ער וואלט זיך נעקאנט אפשטעלן אוו פארטראכטן וואס עס טוט זיך אין זיין אונטערבאוואוסטזיין, באנוצנדיק זיך, אין א מינוט פון עקסטאז, פארגעסנדיק די תורה פון דורות אוו ווערנדיק צוריק פרימיטיוו פאר א מינוט, מיט אזא אויסדרוק, ווי: „איך האב עס אזוי ליב, וועו איך קאן וואלט איך עס אויפגעגעסן!" (מערסטנס באנוצן עס מאמעס צו קינדער). וויפיל דורות מוז מען צוריקגיין ביז מען קומט צום אורשפרונג פון אזא אויסרוף!

אין אונזערע פאלקס־מנהגים אוו אבערגלויבנס באגעגענען מיר זייער אפט אייזערנע כלים פון פארשידענע געשטאלטן, אבער מערסטנס זיינען זיי כלי־זין, ווי: א האק, א מעסער, א חלף, א פארקאווע פון א פערד — (פארגליך: סוס ורוכבו, כי רכב ברזל להם) א. אז. וו.

די מעשה שטאמט ניט פון היינט. אין תוספתא פון מסכת שבת זיינען דא צוויי פרקים (דער זיבעטער אוו דער אכטער), וואס רעכענען אויס א מענגע פון אידישע מנהגים אוו אבערגלויבנס וואס זיינען אריינגעקומען פון דער נעצנדינערישער סביבה אוו די חכמים האבן זיי פארדאמט אלס „דרכי האמורי", אבער די פארדאמונג האט די מנהגים אוו אבערגלויבנס נאר ניט געשאדט פון צו פארבליבן אין זייער נרעסטער צאל אין פאלק ער היום הזה.

מיר קאנען זיך אויף דעם דאזיקן אינטערעסאנטן דאקומענט ניט אפשטעלן דא באריכות. דאס האף איך צו טאן אן אנדער מאל. אבער עס איז נענוג אנצואוויי(ן), אז דארט האבן מיר שוין א רויטן פאדים אלס שמירה, דאס „אפשטרייכן" א קינד, דאס ניט שטעלן א ליכט אויף דער ערד, דאס שעכטן א הון וואס קרייעט ווי א האז, א בעזים אין צוזאמענהאנג מיט יא חלומן אוו נישט חלומן, דאס ווינשן צו געזונט (אסותא, אדער מרפא) וועו מען ניסט, דאס ווינשן לחיים (חמרא לחייכון) טרינקענדיק ווייו, א פעטשאטעק צו פרימארגנס, צו דער פולער וואר, סימנים וועו ברויט פאלט

ארויס פון מויל, וועו מען רופט איינעם צוריק, א לייכטע האנט (אלמלית, „השלוח, תרע"א, ז. 351 און ז. 354) און אזוי ווייטער און ווייטער.

דארט געפינען מיר אויך עטלאכע סגולות וואו אייזן איז באנוצט געוואָרן. אזוי שטייט דארט וועגן אנבינדן אייזן צו די זייטן פון בעט פון א קינדעטאריז, וואַרפן אייזן צווישן קברים (הזורק ברזל לבין הקברות ואמר חדא הרי זו מדרכי האמורי אם מפני חרשין (מנחת בכורים: מכשפין שלא יזיקוהו בכשפין וזה מועיל בודאי מותר) הרי זה מותר. (נאָך היינט איז דאָ א מנהג צו פאַרשליסן דאס קבר מיט א שלעסל, כלומרשט: בלע המות לנצח, אדער עס שיינט צו זיין א נייער נוסח און א נייע כונה צו אן אלטן אור־אלטן מנהג) — אונטערלייגן זיך אייזנס צוקאָפנס, לייגן אייזן צווישן יונגע הינדעלאך, אויב אום צו היטן זיי פון דונערן און בליצן מעג מען! עס איז אבער פאראן אן אנדער נוסח פון ר' יעקב עמדין, דאס מען פלעגט דאס אייזן לייגן צווישן די הינדעלאך זיי צו פארהיטן פון דונערן און בליצן און עס איז פארבאטן אלס דרכי האמורי.

עס איז אבער אינטערעסאנט, דאס דער עולם האט שוין דאן באמערקט, אז אייזן קאן אפציען דעם עלעקטרישן שטראם פון דונער און ראטעווען די הינדלאך.

אין דער גמרא (שבת סז.) איז אויך דא א סגולה פון טראגן מיט זיך א נאגל פון א געהאנגענעם (פון דער תליה).

אין דער שפעטערדיקער הלכה געפינען מיר, דאס אן אייזן, ווי א נאגל, א נאדל א. ד. ג. פארחיט וואסער און אנדערע געטראנקען און מאכלים פון דער סכנה פון די מזיקים בשעת דער תקופה (מהרי"ל הלכות מצות, ש"ך יו"ד קט"ז, סק"ו); וועו א גוסס קאן ניט שטארבן און פייניקט זיך צו־לאנג, פלעגט מען אים אונטערלייגן דעם שליסל פון שול צוקאפנס ער זאל שטארבן. דער רמ"א האט אין דעם געגלויבט, ער האט עס האריבער געאסרט, ווייל מען טאר נישט בידים מקרב זיין דעם טויט פון א גוסס; אז מען ציט זיך אריין אין א נייער דירה, ברענגט מען צום ערשטן אריין א מעסער, אדער א שוועדר, אדער אן אנדער כלי־זין (ספר טעמי המנהגים, אי"ש שו"ב, לעמבערג, ח"ב, 42, פון לקוטי מהר"ן); צו ציין ווייטיק איז פאראן א סגולה מיט א טשווואק (דארט, ז. 115); פאר דער וואד־נאכט, די נאכט פארן ברית, וועו דאס קינד איז אין סכנה און ברויך כידוע צו האבן גרויס שמירה, לייגט

מען אים אונטער צוקאפנס דאס מילה־מעסער (ספר המטעמים). אין פיל ערטער, נאר דעם מל זייז דאס קינד און פארבינדן עס ווי געהעריק, גיט מען נאר אמאל א לייג־צו דאס מילה־מעסער, אלס א סגולה צו פארהאלטן דאס בלוט.

וועז א קינד איז שפעט אנצוהויבן רעדן, פירט מען עס אריבער איבער א חלף גלייך נאר דער שחיטה. ביי די ספרדים איז פארא א מנהג ארומצורינגלען דאס הויז פון א יולדת זיבן מאל מיט א מעסער (אברהם אלמליח, „מחיי הספרדים", השלח, כרך כ"ה, תרע"א, ז. 266).

א סגולה מיט א מעסער פון בלויז אייזן רעקאמענדירט אויך ר' יוחנן צו א נעוויסער קראנקהייט (סכינא דכולא פרזלא, שבת ס"ז). אז איבער אייזן האבן די שדים קיין שליטה ניט, ווערט אויך באהויפטעט אין ברכות ו.

אייזערנע פאדקאווע איבער טירן און אויף שוועלן איז אן אוניווערסאלער מנהג. ביי די ספרדים איז א פאדקאווע א שמירה קעגן א בייז־אויג און אנדערע אנשיקענישן, און נישט נאר אין הייזער, נאר אויך אויף די הערצער פון קינדער ווערט עס אנגע־האנגען (זע אלמליחם דערמאנטן ארטיקל, ז. 356).

לאדר נעלסאן האט אנגענקלאפט א פאדקאווע צו דעם מאסט־בוים פון זיין באריטער שיף „ווייקטאדי", ווייל פאדקאווע זיינען א שמירה פון מזיקים און כשוף.

הגם אונזער עולם, ווען ער האט אנגענקלאפט פאדקאווע אויף א שוועל, האט ער געהאט אזא מין סדר אנצוקלאפן א פאדקאווע פון א מענשלאכן שטיוול ווי ארייננייענדיק — ארייגצובריינגען די קונים, און די פאדקאווע פון א פערד ווי ארויסגייענדיק — דאס דער קונה אוועקגייענדיק זאל ווערן ווי א פערד, פארגעסן אלץ וואס איז פארגעקומען און נישט צוריקקומען מאכן טענות.

מענדעלי מוכר־ספרים דערציילט אין שלמה ר' חיימס (ז. 95) וועגן הערצל קיילעס, דאס פאר שדים האט ער זיך ניט געשראקן. „זיי" האבן אמאל פארדריט א רעדל אין וואלד, געוואלט צונעמען, צעטראגן מיט דעם דריידל־ווינט א סטרטע היי, האט ער אין דערמיט רעדל ארייננעווארפן א מעסער „געזאגט א שפרוך פון אזא כתב־יד, וואס גייט איבער אין זיין משפחה פון עלטערן צו קינדער בשתיקה, און זיי צעטריבן אויף אייביק, לעולם ועד.

וועגן די „רעדלאך" זע אויך ביי שלום־עליכמן, ב. 13, ז. 44, איך האב אבער געהערט, אז דאס וואדפן א מעסער אין א „דרייד־

ערייז איז נישט אזא פשוטע זאך, ווייל אויב ער טרעפט אין סאמע מיטן פון דרייידל איז טאקע גוט און עס ווערט נעפונען דארטן בלום; אויב ער טרעפט אבער ניט אין סאמע מיטן, ווערט ער דערנאך שטארבן (זע „התורה והחיים" פון דר. גידעמאן, ב. 1, ז. 162).

דאס מיט א מעסער קען מען טרעפן א שד אין מיטן הארצן ערייז און אים באוועלטיקן אדער אים הרגענען, זע אין ספר חסידים (פראנקפורטער אויסגאבע, תרפ"ד) ז. 353. זע אויך ז. 115: „יש מין מזיק שקורין אותו דרגון בלשון יון (דראגאן; אין נריכיש: דראקאן), אם יכוהו בחרב לא ינזק". אבער א דרגון נעבוירן פון א מענש און דרגון קאן אים יא הרגענען, אויב ער גיט אים נאר איין קלאפ מיט דער שווערד. אויב ער גיט אים אבער צוויי קלעפ, שטארבט דער שלענער.

אום צו פארשטיין דעם פאקט, וווי אזוי אייזן איז נעקומען באטראכט צו ווערן אלס אלמעבטיק בייצוקומען איבערנאטירלאבע שונאים און אלס דער בעסטער שומר ומציל, מוזן מיר צוריקגיין צו די טעג ווען אייזן האט זיך צום ערשטן באוויזן אויף דער וועלט, נעווען א יקר־המציאות, און די באזיצער פון אייזערנע כלי־זין האבן אנגעהויבן באהערשן די וועלט, אלעמען גובר נעווען און פאר קיינעם קיין מורא ניט נעהאט.*

די שטיינערנע פעריאדע איז סוף כל סוף נישט אזוי ווייט. צו רעליגיעזע צערעמאניעס, וואו מען האלט זיך ביים אלטן פאר א לאנגע צייט, האט מען שטיינערנע מעסערם באנוצט א לאנגע צייט. די כהנים אין מצרים, ביים באזאמירן די טויטע, האבן באנוצט נאר שטיינערנע מעסערם.

צום מל זיין די קינדער האט ניט נאר צפורה, משהם ווייב, באנוצט א שטיינערן מעסער (שמות ד' כ"ה), נאר אויך ביי יהושע שטייט: „ויעש לו יהושע חרבות צורים וימל את בני ישראל" (יהושע ה, ד).

רעדנדיק וועגן די מנהגים פון די כהנים אין מצרים ביים באזאמירן די קערפערם, קומען מיר צו א דערקלערונג פון אן אנדער טונקעלען אידישן מנהג וואס פירט אונז צוריק צו די נרויז־אלטע צייטן.

ווען מען שעכט די כפרות ערב יום־כפור, איז דא אן אלטער

* Macleod Jearsley: The Folklore of Fairy Tales, p. 96. London, 1924.

מנהג צו נעמען די נעדערים פון דער כפרה און זיי וואַרפן אויפן דאך (טור אורח חיים, סימן תר"ה). מען האט עס דערקלערט, אז מען טוט עס וויל די בני־מעיים, די נעדערים, לעבן פון גזל, וויל מען פון זיי קיין הנאה ניט האבן (מהר"ש לוריא). דער טעם האט ניט אלעמען צופרידנגעשטעלט, וויל אייגנטלאך לעבט דאך דער גאנצער קערפער פון גזל און נישט נאר די נעדערים אליין.

אבער פלוטארך ברענגט, דאם וועו מען האט באלזאמירט א קערפער, האט מען גענומען דעם מאגן פונם טויטן און אים געלייגט אקעגן דער זון, אום צו זיין א זכות פאר דעם מענשן, אז דער מאגן,— די שטרעבונג צו פרנסה, — האט אים נעברענגט צו אלעם בייזן (זע זיין עסעי וועגן פלייש עסן).

מען מוז דערצו צוגעבן, דאם שעכטנדיק די כפרה ברויך דער מענש אין זינען האבן, דאם אלץ וואם מען טוט דער כפרה, האט מען אייגנטלאך באראפט טאן אים טאקע אליין, נאר עס איז זה תחת זה, זה תמורת זה (מהר"י וויל). עס איז אלזא די בעסטע פארענטפערונג פארן מענשן ערב יום־כפור, דאם אויב ער האט געזינדיקט און נהנה געווען פון גזל, איז עס די שולד פון מאגן און: „על פת לחם יפשע גבר", און: „לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלאות נפשו".

וועו מיר רופן היינט דעם נייגטן חודש סעפטעמבער — וואם הייסט אייגנטלאך: דער זיבעטער; דעם צוועלפטן חודש: דעצעמבער — דער צענטער, — גייען מיר אפשר צוריק צו די צייטן פון ראמולום, וועו דאם יאר האט מער ניט געהאט ווי צען חדשים. יעדנפאלם מוזן מיר צוריקגיין צו די טעג וועו דאם יאר האט זיך אנגעהויבן מיט מערץ און ניט מיט יאנואר.

צו די נאר אלטע צייטן פון רוים מוזן מיר אויך צוריקגיין, וועו מיר באנוצן זיך מיט א פראזע, ווי: „שא, שטיל, קיין האן זאל ניט קרייען". (מענדעלי מוכר־ספרים ב. 6, ז. 108, 128; שלום עליכם, ב. 1, ז. 77, 87: „מען האט נעקענט צונעמען די פינף און זיבעציק טויזנט, אז קיין האן זאל אפילו ניט קרייען"). — דאן פלעגט מען א באלאנערטע שטאט — אום צו פארהיטן אז דער שונא זאל זיך ניט אריינגאבן ביינאכט, וועו אלע שלאפן, אין שטאט אריין — ארומרינגלען די שטאט מיט נענז און הענער. די נענז האבן דאריבער, כידוע, אמאל אפנאראטעוועט רוים פון שונא, וועו די וואך איז איינגעשלאפן. און פלוטארך מוסרט דעם עולם (אין דער אויבנדערמאנטער עסעי): ווי אזוי נעמט איר

און קוילעט די קו וואס גיט אייך מילך, די שאף וואס קליידן אייך און דעם האן וואס היט אייער הויז. (זע אויך בבלי, כתובות כ"ז: „דמהדר לה למתא שושילתא (קייטן) וכלבא ואווזא" און דער ירושלמי פ"י ה"י רעכנט אויס: אווזים ותרנגולים).

וועו אין „בבא־בוד" שטייט: „אבער אויף בבאן וועט קיין האן ניט קרייען" און ענלאך ביי שלום עליכם (ב. 3, ז. 224): „ער איז פון די ארימעלייט, וואס גייען אויס שטילערהייט, שא, אן גוואלדעניש, אן געפילדערן, עס קרייעט ניט אויף זיי, ווי מען זאגט, קיין האן אפילו". אדער ביי ספעקטארן, ב. 2, ז. 35: „און שא, שטיל, אויף יארן לאנג האט מען קיין האן ניט געהערט קרייען", געהערט עס צו אן אנדערע קאטעגאריע רעדנסארטן, וואס נישט דא איז דער ארט צו דערקלערן.

צו אלטע צייטן און אלטע גלויבנס און ארום דער נאטור וועלט פירט אונז אויך די רעדנסארט:

„קיין פויגל זאל נישט (וועט נישט) וויסן" (שלום עליכם ב. 12, ז. 42, 66, פייסע).

„קיין בן־אדם, קיין פויגל וועט דערפון ניט וויסן" (שלום עליכם, ב. 3, „אקדמות").

„קיין בן־אדם וועט ניט זעען, קיין פויגל וועט ניט אויסזאגן" (שלום עליכם, יודישע קינדער, 183).

„קיין פויגל טאר ניט וויסן" (שלום עליכם, ב. 10, ז. 202; ב. 11, ז. 117).

„א נביאיטע איז זי, אדער א פויגעלע האט עס איר נעבראכט צו טראגן" (שלום עליכם ב. 12, ז. 86).

נעווייגלאך, אידן האבן געקאנט באאיינפלוסט ווערן פון קהלת (י כ): „כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר". אין ענגליש און אין דייטש, וועו מען וועלט געפרענט, פון וואנען מען ווייס א נעוויסע זאך און מען וויל ניט אנגעבן די ריכטיקע קוועלע, זאגט מען: „א פויגעלע האט עס מיר געזאגט".* (הגם טייל האבן נעוואלט זאגן, אז דאס איז פארגרייזט פון א האלענדישע פראזע, וואס מיינט: איך וועל נאר עמיצן פארראטן). די ענגלישע פראזע האט ניט נאר דעם טייטש, דאס מען איז נעוואר געווארן אויף א געהיימען אופן, ווי דר. שראדער (בילדער־

* "A little bird told me so." "Das hat mir ein Wogelchen gesungen." (Dr. Brewer: Phrase and Fable.)

שמוק דער דייטשען שפראכע, ז. 390) פארטייטשט די דייטשע רעדנסארט, נאר אויך:

"I heard in a way I will not reveal." (Century Dictionary).

פון די אור־אלטע צייטן האט עס נעהייסן, דאס פויגל ווייסן נסתרות און אלצדינג. פליען זיי דאך ארום איבעראל און זען אלץ. אין פאלקס־מעשיות באגענענען מיר דאס אפט. דר. שראדער צי־טירט נרים און דייטשע פאלקס־מעשיות. די זאך נייט אבער צוריק פיל עלטער. זע די ציטאטן פון נריכיש ביי ע. ק. פלומפטר, אין זיין קהלת, אין דער קעמברידזש ביבל.

עס איז אבער קלאר, אז די מעשה פון די ראבן, דורך וועלכע מען איז דערנאגענען די מערדער פון הייליקן מיינראד, וואס שרא־דער דערציילט, איז נישט מער ווי א שפעטערער נלגול פון דער נריכישער דערציילונג וועגן די פויגל פון איביקאס,* און דאריבער איז דאס אליין שוין נענוג צו פארשטארקן דעם חשד, אז די מעשה וועגן איביקאס איז ניט מער ווי א לעגענדע** און אפשר א נלגול פון נאך אן עלטערע מעשה.

עס ווערט אויך אנגעווויזן, אז צו דער פארשפרייטונג פון דער רעדנסארט האט אויך מיטגעהאלפן דער פאקט, וואס טויבן־פאסטן האבן נעשפילט א ראלע אין נעהיימער איבערשרייבונג שוין אין אלטע צייטן.

אויך אין דער נמרא (סנהדרין צ"ה) ווערט דערציילט, דאס אבישי בן צרויה איז דורך א טויב נעווארן נעווארן דאס דוד ברויך זיין הילף אויפן שלאכט־פעלד. און אין נטין מ"ה ווערט דערציילט, דאס וועז רב עילים איז נעווען נעפאנגען, איז נעקו־מען א ראב און דערנאך א טויב און נעשריען צו אים, און אן אנדער מאל, וואס האט פארשטאנען זייער לשון, האט אים פאר־טייטשט, דאס זיי שרייען: „עילים, ברח! עילים, ברח!" (עילים, אנטלויף! — די העברעאישע ווערטער זיינען לייכט דערהערט צו ווערן אינם קלאנג פון א ראבן אדער טויבן נעשריי). זיי זיינען ביידע אנטלאפן, עילים איז נעראטעוועט נעווארן, דער אנדערער מאן איז אבער נעכאפט און נעטויטעט נעווארן. און דא קומען מיר צו צום מאמענט פון סכנה אויסצוזאגן וואס די פייגעלאך רעדן. ביי נרימן וויל זיך די קראען נוקם זיין אן קאנראדן פאר

* Cranes of Ibycos.

** Smith: Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology; Ibycos.

אונטערהערן זייער שמועס און אויסנוצן זיך מיט די ירידות וואס ער האט אזוי ארום דערפארן.

אין „בן המלך והנזיר" (שער כ"ד) ווערט דערציילט וועגן א מאן וואס שלמה המלך האט אים אויסגעלערנט די שפראך פון חיות און עופות. ער זאגט אים אבער אן, דאס א גרויסע סכנה איז דערמיט פארבונדן און אויב ער וועט די מינדסטע זאך דערציילן פון וואס ער וועט הערן, וועט ער גלייך שטארבן.

איין טאג הערט דער מאן ווי דער אייזל גיט אן עצה דעם אקס זיך קראנק צו מאכן און נישט וועלן עסן, וועט ער פטור זיין פון ארבעטן און זיך קאנען אויסרוען. דער אקס פאלגט אים, און דער אייזל פרעסט אויף דעם חלק שפייז פון'ם אקס. דער מאן צעלאכט זיך און זיין ווייב וואונדערט זיך אויף זיין לאכן אן שום סיבה. ער ווייל איר אבער ניט זאגן פארוואס ער לאכט.

דעם צווייטן טאג נעמט ער דעם אייזל און מאכט אים ארבעטן אויך פאר דעם אקס, וועמענס חלק ער האט אויפגענעמען. אהיימקומענדיק, זאגט דער אייזל צום אקס, דאס ער האט נעהערט דעם בעל־הבית זאגנדיק, דאס אויב דער אקס וועט נאך א טאג קראנק זיין און נישט עסן וועט ער אים שעכטן. דער אקס כאפט זיך גלייך צו דער אכילה. דער מאן צעלאכט זיך נאך העכער און נאך שטארקער. זיין ווייב זעצט זיך אן אויף אים, ער זאל איר דערציילן פארוואס ער לאכט. ער קען שוין מער ניט ביישטיין איר צודרינגלאכקייט און ער גרייט זיך איר צו דערציילן די מעשה און — שטארבן.

דער הונט, טריי ווי ער איז, ווערט טרויעריק. דער האן גייט אבער ארום און קרייעט אויף וואס די וועלט שטייט. עס ארט אים לגמרי ניט. דער הונט מוסרט אים אויס, און דער האן זאגט: אויב מיין בעל־הבית איז א בהמה, בין איך אים ניט שולדיק. זאל ער נעמען א שטעקן און זי גוט אויסמקלען, וועט זי זיך שוין אפטשעפען און ער וועט נישט ברויכן שטארבן. אט האב איך אזוי פיל ווייבער און איך בין דער מושל.

דער מאן הערט, פאלגט די עצה און ווערט ניצל.

עס איז אויף אידיש אבער דא נאך א רערנסארט:

„וואס איז דאס פאר א סוד? די שוואלבן אויפן דאך זינגען דערפון" (פרץ: „אמאל איז געווען א מלך", ז. 10).

אויף דייטש הייסט עס:

Die Vogel auf den Dachern erzahlen davon.

איך גלויב, דאס די דאזיקע רעדנסארט פירט אונז ווידער צוריק נאר גריכנלאנד און אפשר טאקע נאך ווייטער.

פלוטארך, אין זיין ווערק וועגן די וואס גאט שטראפט ניט באלד, דערציילט א מעשה וועגן איינעם בעסטוס, וואס האט געהרגעט זיין אייגענעם פאטער און פאר א לאנגע צייט איז די מעשה געווען פארבארגן, קיינער האט ניט געוואוסט ווער דער מערדער איז. איינמאל אבער, איז ער איינגעלאדן געווארן צו פריינט צו א מאלצייט. וועז ער האט זיך אנגעשיכורט, האט ער ענומען א שפיז און דערמיט צעשטערט א נעסט פון שוואלבן און געהרגעט די יונגיטשקע וואס האבן ניט געקענט צוועקפליען. און אז מען האט אים געפרעגט, ווי פאלט ער אוים דאס צו טאן, האט ער געזאגט, אז דאס איז דערפאר, וואס זיי שרייען דאס ער איז דער מערדער פון זיין פאטער. די צוהערער האבן זיך פארוואונדערט הערנדיק דאס. א חקירה ודרישה האט זיך אנגעהויבן און מען איז דערגאנגען דעם אמת.

מיר וואלטן שבת־שירה קרישקעס פאר די פויגעלאך (זע פרץ: רייזע בילדער, ז. 284: וואו זיינען מיינע קרישקעלאך? וועז וועט זיין מיין שבת־שירה? זע אויך דעם מאסף „תלפיות, תרנ"ה; „פרחים" פון שר עדולמי, ז. 127, דאס שבת־שירה נעמען די קינדער שירי הדייסא (מוז זיין דאס זעלבע וואס „קשיא" אין ספר המטעמים און ביידע מוזן מיינען פשוט — קאשע) און וואלטן פאר די פויגל. ער ברענגט שוין אויך דאס דער מגן אברהם אורח חיים סימן שכ"ד ס"ק ז' פראטעסטירט קעגן די וואס גיבן שבת־שירה וויין פאר עופות, בכן דאס איז קעגן דעם דין און מען טאר עס נארניט. (געהאלפן האט זיין פראטעסט אזוי פיל וויפיל אלע פראטעסטן פון די רבנים קעגן אבערגלויבנס און פאלקס־מנהגים האבן געהאלפן). „הפקר וועלט", ז. 34: האדעוועז פייגעלאך שבת שירה מיט קאשיע; „עולם התוהוניק", ז. 155: שבת שירה שיט מען די פויגעלאך קאשע.

איז דאך די פראגע: פון וואנען־זשע נעמט זיך דאס צו אונז?

עטוואס וועט עס אפשר קלארער ווערן — הגם פיל פאעזיע וועט פארשוואונדן ווערן — וועז מיר ווערן געווארן, דאס איז נאר וועגן גיט מען די פויגל כמעט איז דער זעלבער צייט תבואה אלס א מין קרבן אדער לא־יחרץ־נעלט, זיי זאלן ניט שאדן די פעלדער און תבואות.

אידן האבן דאס זעלבע נעקאנט טאן, געבנדיק עס אן אנדערן

באזונדערן ריין־אידישן טעם. אבער קיין בעסערן טאג האט דאס פאלק נעווייס נישט נעקענט אויסקלויבן אלס שבת־שירה.

קענן פרעמדע מנהגים, רעדנסארטן, שפריכווערטער און פאלקס־לידער קאן מען זיך ניט אויסהיטן. זיי קומען דורך טיר־און־טויער. אט זיצט ביי מענדעלי מוכר־ספרים די הארבאטע מיידל און זינגט זיך זייער טרויעריק דאס באקאנטע לידל:

דער טאטע האט מיך נעקויילעט,
די מאמע האט מיך נענעסן...
(פישקע, ז. 126 און ז. 145)

איז דאך די קשיא: נעווא־לה, ווי קומט צו אידן אזא לידל? איז דער תירוץ, דאס די דייטשן האבן געהאט א מעשה ווענן א שטיף־מוטער, נישט האבנדיק וואס צו נעבן צו עסן דעם מאן ווען ער וועט אהיימקומען, נעמט זי און קאכט אפ דאס קינד. א שוועסטערל נעמט דערנאך און באהאלט די ביינדעלאך, וועלכע ווערן פארוואנדלט אין א פויגעלע וואס נעמט נקמה.

ביי נעטהען אין „פאוסט" זינגט מארגארעטע גלייך ווי אונזער הארבאטע מיידל:

Meine Mutter, die Hur,
Die mich umgebracht hat!
Mein Vater, der Schelm,
Der mich gessen hat!
Mein Schwesterlein klein
Hub auf die Bein,
An einem kuhlen Ort;
Da ward ich ein schoenes Waldvogelein;
Fliege fort, fliege fort!

אין סקאטלאנד זינגט מען עס:

Pew, pew.
My minny me slew,
My daddy me chew,
My sister gathered my bones,
And put them between two milk-white stanes;
And I grew and I grew
To a milk-white doo
And I took to my wings, and away I flew.

מערקווירדיק איז, דאס ניט נאר פון דער וועלט, דער נאנצער, און פון דער מיטאלאניע האבן מיר נענומען, ווי א שטיי־נער די רערנסארט:

„עס שפרינגט ניט פון קאפ ארויס".

וואס איז אן אפקלאנג פון דער נריכישער דערציילונג וועגן מינערווא וואס שפרינגט פארטיק באוואפנט ארויס פון יופיטערס קאפ (זע: וואונדער־אוצר, קערפער, 9).

אבער אויך פון „ברית חדשה" האבן מיר זיך ניט נעקענט אויס־היטן. אט מאכט דאס פאלק ליצנות פון די וואס זיי אליין מענן אלץ און אן אנדערער טאר ניט, דערציילט מען, ווי מען קומט צו א רב פרענן א שאלה:

— רבי, די קו איז נעפאלן אין ברונעם אריין!

— שבת היום! — ענטפערט דער רב (וואס ווי עס שיינט, רעדט ער נאר ניט קיין דברי חול אין שבת, און דאריבער ענט־פערט ער קורץ און שארף).

— רבי, די קו איז אייערע!

— צער בעלי־חיים! — (ד. ה. יעצט מעג מען שוין די קו ארויסנעמען, צוליב צער בעלי־חיים).

דער דאזיקער נאנצער שמועס שטאמט ניט פון ערגיץ אנדערש נאר פון ישו הנוצרים טענה צו די פרושים אין לוקס 14—5. נאר נאך פיל שארפער און צוגעפעפערט.

ווי ווייט נעפליגלטע ווערטער פליען איז צו זעגן, אז ניט נאר האט דאס פאלק — און אין א שפאס — זיך באנוצט מיטן ברית־חדשה ניט וויסנדיק, נאר אפילו אזא גרויסער רב ווי דער חתם סופר — און אין א נאנץ ערנסטע תשובה — אין חושן משפט שאלות ותשובות סימן כ"ב, וועו אייגער האט נעטענהט דאס ער איז קודמער צו דער רבנות פון שטאט, וויל ער איז א היימישער. שרייבט אים דער חתם סופר, אז די זאך איז פונקט פארקערט: „ואמרו חז"ל אין נביא לעירו". אזא זאך האבן די חכמים קיינמאל ניט נעזאנט, נאר ישו הנוצרי האט עס נעזאנט (לוקום ד, 24: „הו דין אמר אמין אמר אנא לכון דלית נביא דמתקבל במדינתה"). הנם פאר דעם חתם סופר האט שוין ר"ש אלנאזי זיך באנוצט דערמיט אין ספר אהבת עולם. אבער יענער האט עס נעברענגט אלס מ"ל (טביוב, משלים ופתנמים). אבער דער חתם סופר ברענגט עס אלס „אמרו חז"ל". וועו ער וואלט נעזאלט נעווארן ווערו, דאס פסקנדיק א שאלה האט ער זיך פארריסן אויף ישו

הנוצרי אין ברית חדשה, וואלט ער זיך געווים קורע נעווען — אבער עס נישטא קיין אויסבאהאלט קעגן נעפלינלטע ווערטער. און ווער ווייסט וויפיל עלטער דער שפרוך איז נאך פאר דעם ברית חדשה.*

און נישט נאר שפריכווערטער, אויך נאנץ פשוטע און כלומרשט אומשולדיקע רעדענסארטן, קאנען האבן אונטער זיך א נאנצע אוואנטוריסטישע נעשיכטע און אונז ארומפירן איבער א וועלט, פארשלעפן אין קבלה ספרים, אין ברית חדשה און נאך עלטערע ספרים און דאן אונז לאזן שטעקן ערניץ וואו — ווי יענע פאר־פירנדיקע פייערלאך דעם וואנדערער — אן א וועג און אן א שטענ...

„הכל בכל" — איז דא א אידישע רעדנסארט, פארצייכנט ביי א. הארקאווי אין זיין ווערטער־בוך, ביי מענדעלין באקומט עס די פארם פון „הכל כאשר לכל" (מאמענט אויסגאבע ב. 15 ז. 11), ביי שלום עליכמן (יאסעלע סאלאוויי ז. 147) „האקע־באקע", נענז, איינגעמאכץ.

איך האב שוין אמאל (אין זאמל בוך „ביי אונז יודען" ז. 189) איבער דער דאזיקער רעדנסארט און די דערפון ענטשטאנענע פאר־מען נעשריבן, אבער אן פיל נחת.

מיט אמאל געפין איך אבער אין ספר שער השמים (פון ר' אברהם אירירי דער בארימטער אנוס און גר) איבערגעזעצט דורך ר' יצחק אבוהב פון שפאניש אין העברעאיש, ווי ער פארטייטשט דאס גאט איז הכל בכל, ער איז אלץ אין אלעם.

דא האבן מיר אין צוויי ווערטער די נאנצע לערע פון פאנטע־איזם, וועלכע שפינאזא האט דערנאך געקאנט פארברייטערן און פארטיפערן, ער האט שוין אבער דערצו נארניט וועזנטלאכעם נע־קאנט צוגעבן.

דר. יעקב קלאצקין אין זיין בוך „ברוך שפינאזא" ז. פ"ה, ברענגט די ווערטער „אלהים הוא הכל בכל" אין נאמען פון מאלבראנש.

ביי אידן האבן וואסער־טרענערס, וואס האבן אפט נעהאט א נעלענהייט צו הערן דרשות פון מחקרים און מקובלים, זיך ארום־

* Dictionary of Christ and the Gospels. Hastings. Proverbs.

נעווארפן מיט טערמינען און אויסדרוקן, וואס ערגיץ אנדערש האבן נאר פילאזאפן געקאנט באנוצן.

אבער פון וואנען נעמט זיך דער שפאט און די ליצנות אין דער דאזיקער רעדנסארט אין אידיש ?

עס איז נארנישט אויסגעשלאסן, אז אירן האבן געהערט פון מיסיאנערן אזן פון גלחים, וועו מען האט זיי געצוואונגען — ווי באקאנט — צו הערן די נלחישע דרשות, ציטירן דעם עוואנגעליום דאס י ש ו נ א ר א י ז ד ע ר ה כ ל ב כ ל, (זע פאולס בריף צו די קאלאסיער, 3, 11).

אינטערעסאנט איז, דאס שוין בן סירא (לויט דעם ניי־געפונע־נעם אריגינעלן נוסח) שרייבט: קץ דבר — ה ו א (נאט) — ה כ ל ! (מ"נ, כ"ז).

א שפראך ווי אונזערע, וואס האט אויסגעוואנדערט א וועלט אזן האט אין זיך אריינגענומען די אוצרות פון אזויפיל קולטורן אזן זיך אנגעוואפט מיט טראדיציעס פון אזוי פיל פעלקער, האט נעלעבט אין מויל פון א פאלק וואס האט געקאנט לעבן אן ברויט אבער ניט אן ספרים, שלעפט אונז נאטירלאך ארום פון ליטעראטור צו ליטעראטור, פון שפראך צו שפראך, פון אגדה ביז קבלה, פון קינדער־מערכן ביז הארבע דינים פון חושן משפט, פון בבא־מעשות ביז צוריק צו דער פיינסטער פילאזאפיע פון פלאטא אזן ארים־טוטלס.

דער וואס האט א געפיל פאר שפראך, קאן כמעט נישט נע־ניסן אן איינפאכן שמועס אין אידיש, וויל ביי יעדן ווארט וועלט זיין געדאנק אפגעצויגן צו וויטע ענינים אזן וויטע לענדער. ער מוז זיך אפיאגן פון נעדאנקען וויי פון זלידנע פלינן.

וועלטער זענען וויי אלטע נאלדענע מטבעות. נישט נאר האבן זיי אן אזן פאר זיך א נעווינסן וועלט אין אלטענליכן אומנאנג, האבן זיי נאך פרעזערווירט פאר אונז די געשטאלטן פון אלטע מלכים אזן סימבאלן פון אלטע הייליקטימער.

אט האבן מיר א וואלט אין אידיש — תכלית. דאס וואלט נעפינט זיך שוין אין תנ"ך, עס וועלט אויך באנוצט אין דער תלמודישער ליטעראטור.

עס האט אבער דאלט לנמרי ניט דעם זין וואס עס האט אין אידיש.

וועו די דייטשן האבן זיך לעצטנס באנעגנט מיט די אסט־אידן, האבן זיי נעבארנט פון זיי דאס וואלט תכלית, וויל עס איז א וויכטיפער באגריף.

אבער פון וואנען האט עס זיך געגומען אין אידיש? און אט לעזן מיר אין „ביאור מלות ההגיון" פון רמב"ם, שער ט', דאס יעדע זאך וואס איז דא, איז ענטשטאנען דורך פיר סיבות: דער חומר — דער מאטעריאל פון וועלכן עס איז געמאכט, ווי די שוועדר — פון שטאל. די צורה — געשטאלט. דער פועל — וואס מאכט עס, און דער תכלית — דער צוועק צוליב וועלכן עס איז געמאכט געוואָרן. וויל א שוועדר צ. ב. ש., וואס איז געמאכט צום הרגענען, וועדט אנדערש געמאכט, ווי א שוועדר וואס דארף דינען נאר אלס ארנאמענט.

דער דאזיקער געדאנק איז אויסגענוצט געוואָרן אין דער דאמאלסדיקער פילאזאפיע צו באווייזן מציאות השם. וויל אזוי ווי מיר זעען, אז אלץ וואס סאיז דא אין דער וועלט האט א תכלית. עס נוצט צו עפעס. מוז דאך זיין, אז עס איז באשאפן געוואָרן מיט א זין און ניט דורך א צופאל. מגידים האבן דאס עקספלואטירט אויף זייער אופן, עס פאנאנדערגעלייגט אויף פארשידענע טעלער לאך פארן עולם, און דער פילאזאפישער „תכלית" איז געוואָרן אז אלטעגלאך וואָרט.

וועז אונזער וועלט וועדט אנגערופן אויף אידיש אן עולם השקר, און „יענע וועלט" (ההוא עלמא — אין כתובות ק"ג.) — עולם האמת, הגם אזוי זענען שוין די וועלטן באצייכנט געוואָרן אין די אלטע צייטן, און עס ווייזט אויס, אז שוין דאן האט עס נעהאט דעם זין ווי היינט, דאס אויף אונזער וועלט זאגט מען לינען, דארט אבער הערשט בלויז אמת (זע מדרש ויקרא רבה, פכ"ו, ז'), דאך גלויב איך, אז אורשפרינגלאך איז די באצייכנונג געגומען געוואָרן פון דער פלאטאנישער פילאזאפיע, לויט וועלכער עס קומט אויס, דאס אונזער וועלט, די וועלט פון וועדקלאכקייטן, איז א פאלשע וועלט, וויל די וועדקלאכקייטן זיינען ניט קיין וועדקלאכקייטן. וועז דו זעסט א טיש, א שטול א. ד. ג. איז עס אלץ פאלש, וויל דאס אלץ קאן פארניכטעט וואָרן. בשעת יענע וועלט, די וועלט פון באגריפן איז אן אמתע וועלט, וויל דעם באגריף פון טיש, שטול א. ד. ג. קאן מען קיינמאל ניט פארניכטן.

איך מוז אבער מודה זיין דאס די לומדות אין פילאזאפיע, וואס שטעקט אין אידישע אויסדרוקן פון דערמאנטן טיפ, וואונדערט מיך ניט אזויפיל, ווי די בקיאות, וואס שטעקט אין פיל וואולנארע אויסדרוקן.

אט איז דא אין אידיש א וואָרט — האלב סלענג — י ח ד י ו, וואס דער טייטש איז: מוועט עס מאכן שותפות און צעטיילן

לחצאין, (זע יהואש־ספיוואק און הארקאווים ווערטער־ביכער). ווי קומט עס, אז דאס וואלט זאל האבן אזא טייטש? אנדערש ניט, נאר דער וואס האט עס געזאגט, האט געוואוסט, אז דער הערער וועט נעדענקען דאס וואלט, וואס שטייט נאך יחדיו אין א פארוואלפענעם פסוק אין שמואל־א, ל. כ"ד: כחלק היורד במלחמה, וכחלק היושב על הכלים, י ח ד י ו — י ח ל ו ק ו !

אלע ווייסן דאס אין אידיש הייסט א כלי — דאס געפעס פון אומריין וואסער. נישט אויסגעשלאסן דאס עס שטאמט פונם מדרש ויקרא רבה, פ"י ה': אם כלי אין חפץ בו, ר' חמא ב"ר חנינא אמר: כבדין של מי־רגלים.

וויפיל שיינקייט איז דא אין אן אויסדרוק ווי „לא יחרץ נעלט? דאס וואלט האט באנוצט דער לעצטער אין נאם, אבער אן תורה וואלט אזא אויסדרוק נישט געשאפן געווארן. עס שטאמט פון א גאנצע קאמבינאציע פון פסוקים און מדרשים וואס דער עולם האט געוואוסט פון רש"י, מגידים און טייטש־חומש.

וען אידן זענען ארויס פון מצרים שטייט „ולבני ישראל לא יחרץ כלב לשונו", ביי נבילה וטריפה שטייט „לכלב תשליכון אותו" — מען זאל עס ווארפן פאר די הינט, זאגן די חכמים אז דאס גיט מען זיי שכר, ווייל זיי האבן ניט געבולן אויף די אידן בשעת יציאת מצרים. אזוי איז געשאפן געווארן די דערמאנטע באצייכנונג פאר „חורש" וואס מגיט באמטע, פאליציי און מוסרים פאר נישט טון קיין שלעכטס.

ציצערא האט שוין לאנג באמערקט און נאך אים פיל שרייבער אין פיל לענדער, דאס די ריינסטע און שענסטע שפראך פון א פאלק ווערט באהאלטן ביי ווייבער, ווייל זיי קאנען ניט קיין אנדער לשון.

אונזער נם איז געווען, וואס אונזערע ווייבער זענען נעווען וואויל־קענעוודיקע. דער טייטש־חומש, די תחינות און צאינא וראינה האבן נעהאלפן צו שאפן אזא זאפטיקע און בילדער־רייכע שפראך, וואס האט מענלאך נעמאכט א מענדעלי און א שלום עליכם.

עס איז אנגענומען דאס די נעטא־אידן האבן נישט נעלערנט און נישט געוואוסט קיין דקדוק. אידיש זאגט אבער עדות, אז דאס איז פאלש. עס איז נענוג אנצוווייזן אויף צוויי דקדוק־טערמינען וואס זיי האבן נענומען אויף א נאנץ היימישן שטייגער און זיי נענעבן נאנץ נייע טייטשן אויף אן עכט אידישן אופן.

פ ו ע ל י ו צ א — באקומט אין אידיש דעם זין פון רעזול־טאט. קאנזעקווענץ. א איד א ש ם־ד ב ר היסט א איד מאכער, א כלי־ולך!

מאליער האט א העלד, וואס וועז מען פארטייטשט אים וואס פראזע איז, זאגט ער: או, וואי! כהאב נאר נישט געוואוסט דאס איך רעד כל־ימי אין פראזע.

וועז מענטשן וואלטן וויסן וויפיל פאעזיע עם שטעקט אין אלטעגלאבע וועריעז, וואלטן זיי זיך נאך מער געוואונדערט ווי דער העלד פון מאליער. זיי וויסן נאר ניט אז זיי רעדן מיט אזוי פיל פאעזיע!

ווי פיל פאעזיע שטעקט אין אויסדרוקן ווי: א ירא שמים־פנימ'ל, איין אויג אין קאפ! (אויף אן אייגציק קינד) קברות־בלעטלאך, (אויף גרויע האר) א שטילע טויב, (א באשיידן ווייב), אן א גאל, איינגעבאקן אין הארצן, אן אבגעהויבט קינד, סאפל פון אויג, א. ד. ג.

ווי פיל פארשטענדניש האבן אידן געהאט אפילו פארן קלאנג פון וועריעז! עס איז נעניג אנצוואוווייזן בלויז אויף דעם, וואס נעוויסע נעמען פון פערזאנען באצייכענען נאנצע קלאסן און טיפן פון מענטשן. א שמעלקא, (א יחסן), אן איטשע מאיר, א יונה, א יאכנע, א יענטע, א למד, א ויזתא, א. ד. ג.

טוביה דעם מילכיגנס תורות באשטייען מערסטנס פון דעם וואס אים ארט ניט דער טייטש פון וועריעז, ער נוצט נאר אוים זייער קלאנג.

און דאס איז נישט נעווען אן המצאה פון שלום־עליכמן, אין מיין נעבורטס שטאדט, נאך איידער שלום־עליכמן האט נעהלומט וועגן טוביהן, האט מען נאכגעזאגט ענלאכע תורות פון א נעוויסן עם הארץ, ווי א שטייגער:

— מי הוא זה ואיזה הוא — וועד ביסטו דאס פאר א אייגער, לא מעוקצך ולא מדובשך, ניט קיין תורה און ניט קיין סחורה, אבער איך ברוך־השם, כאשר אבדתי אבדתי! ביי מיר איז דא אי תורה אי סחורה!

מיר זעען דאס זעלבע אין פיל רעדנסארטן, ווי „אמרו לאלהים — שריי צו די וואנט!" „אדון בפקדך", א. ד. ג.

דאס פאלק פארמאגט אויך אן א שעור הומאר און האט ליב א קרעפטיקן אויסדרוק. ווי רייך זענען אויסדרוקוויי: ער הערט אים ווי המן דעם נראגער; ער קוקט ווי א האז אין בני אדם; זיין

א כפּרה־הינדל; גרויס ווי המן אויף דער תּליה (אָדער ווי המן אין דער ליטע); גרויס ווי טל ומטר מיט רש"י־אותיות אין א קליין סידורל; לאַנג ווי דער גלות; א כפּל־שמונהדיקער קבצן (ציצית פּלעגט מען מאַכן כפּול־שמונה); און אַזוי ווייטער.

וואָס פאַר א לעבעדיק בילד איז „ני בע, ני מע, ני קוקוריקו, (אָדער ביי מענדעלי מוכר ספרים: ני מע, ני מו, ני קו־קו־ריקו), וואָס עס שטאַמט פון א פויער אָדער פּריץ, וואָס האָט פאַרלוירן דאָס פאַרמעגן און האָט ניט מער, ניט קיין בהמה (וואָס מאַכט מו, אָדער בע) ניט קיין שאָף (וואָס מאַכן מע), ניט קיין האָן (וואָס קרייט קוקוריקו).

פון שפּראַך לערנען מיר די קולטור־געשיכטע פון א פאָלק. ווייל מען וויסן פון וואָס איז באַשטאַנען דער אידישער טעאַטער פון אמאל, איז נענוג צו הערן ווי מען זאָגט: סאיז דאָך ממש א טעאַטער; סאיז א סצענע כלעבן; סאיז פּשוט בילעטן צו נעמען. צו וויסן אז קיין דראַמעס און טראַגעדיעס האָט מען ביי אידן ניט נעשפּילט, און א סך ווייטער פון פּורים־שפּיל איז מען, ביז לעצטנס, ניט געגאַנגען.

מיר דארפן ניט לערנען פון געשיכטע וואָס אידען זענען אויס־געשטאַנען פון די ריטער און נאַבל־לייט, עס איז נענוג צו וויסן אז אויף אידיש היסט א ריטער — א פּריץ.

אויסדרוק ווי: „קאַזאַצקע יושר" און „א טאַטערשע הארץ" זאָגן אונז מער ווי גאַנצע בענדער געשיכטע.

דער זין אין אידיש פון איינצעלנע ווערטער, ווי ישובניק, מלמד, הקדש, טריפה־פּסול; א דייטש, א בערלינער, א פראַנצויזל, א שוסטער, א שניידערוק, (אָדער: א שניידערוואַנץ) גיבן אונז א טיפערן אריינבליק אין אמאליקן אינערלאַכן לעבן, ווי מקאַן האָבן פון וועלכע עס איז היסטאַרישע דאָקומענטן.

דאָס וואָס משכילים האָט מען גערופן דייטשן, פראַנצויזן, א. ד. נ. איז די גרעסטע באַשולדיקונג קענן זיין, ווייל דאָס באַווייזט, אז דאָס פּאָלק מיט זיין נעזונטן חוש האָט נעפּילט, אז ער האָט דאָ ניט צו טאָן מיט פּריי־דענקער, נאָר מיט נאַכאַמער. עס איז ניט קיין פּראַצעס פון אינערלאַכער ענטוויקלונג, נאָר פון אויסערלאַכער השפּעה.

באַצייכנונגען ווי: אָדעסער, בערלינער און בראָדער, זאָגן אונז אין איין מינוט אוים וואו זיינען נעווען די צענטערן פון דער השכלה באַוועגונג.

פון ווערטער און אויסדרוקן קאן מען לערנען פאקטן ביז איצט ניט באוואוסטע.

מיין עלטערער ברודער, רב אין פלאצק, האט אמאל דערנדיק מיט שוחטים, זיך פארוואונדערט אויף א געוויסן אלטן שוחט, דאם נישט קוקנדיק דארויף וואם ער איז נישט קיין למדן, איז ער אבער דאך א גרויסער ידען און מומחה וועז עם קומט צו א שאלה. האט איין שוחט זיך אבגערופן דאם ער האט עם נעלערנט אין קו־בוך.

וועז זיי זיינען צוועק, האב איך נעפרעגט מיין ברודער אויף דעם זין פון די ווערטער. האט ער מיר געזאגט: ביי שוחטים זאגט מען אזוי אויף איינעם וואם קאן נישט מחמת ער האט נעלערנט אין יורה דעה, נאר וויל ער האט נעהאט א סך פראקטיק אויף בהמות — קי.

עם איז ביי מיר דאן געווען זיכער, דאם עם האט אמאל געמוזט זיין א בוך ביי אידן מיטן נאמען קו־בוך, אנדערש וואלט אזא רערנסארט נישט געווען נעקאנט אנטשטעען. עס האט אבער נענומען פיל יארן איידער איך האב געהאט נענויע ידיעות וועגן דעם זעלטענעם פאבל־בוך מיטן נאמען „קו־בוך".

א זעלכן וואם לעבט אויף קהלס חשבון רופט מען קהלס־באק, אדער קהלס־צאפ. נעווייגטלאך מיינט מען, אז דאם איז נענומען פון דעם וואם עם טרעפט א צאפ — א בכור, וואם לעבט אויף קהלס חשבון, כאפט פון די מולטערס און מען טאר אים נאר ניט טאן, ער איז נאך הייליק דערצו. מיין הארץ האט מיר אבער לאנג נעזאגט, אז קהל האט טאקי אמאל געמוזט האבן א קהלשן צאפ. דערנאך האב איך עס נעפונען אין „האבות והבנים" פון מענדעלי מוכר־ספרים, דאם היות בעלי בתים פלענן האלטן צינן, פלעגט מען טאקי קויפן פון קהלשע נעלטער א צאפ פאר כל הקהל.

דאם זענען ביישפילן מעט מהרבה. מען דארף וויסן, אז פיל ווערטער, וואם מיר מיינען, זיי זענען ניי, זענען נאר אלט. באלד אויפ'ן ערשטן בלאט פון דער אמסטערדאמער תנ"ך איבערזעצונג פון יקותיאל בלויז (נעדרוקט אין יאר 1677) האבן מיר אויף דער ערשטער זייט דאם וואָרט „אויטאריטעט" און אויף דער צווייטער זייט דאם וואָרט „מכולה" (באנקראט).

פון א שפראך לערנען מיר נישט נאר דאם אויסערלאבע לעבן פון א פאלק, נאר אויך וואם עם טוט זיך אין די טיפסטע טיפענישן פון זיין נשמה.

צום סוף וויל איך ארויסזאגן א נעדאנק, וואם קאן ביי פיל

אויסזען אלס אן אבסאלוטער פארדאמפט. נאר אביסל טראכטן און דערמאנענדיק זיך אין דעם, וואס די געשיכטע לערנט אונז, דארף אבער יעדער דערזען, אז דאס איז ניט קיין וועלטל און קיין חכמהן זיך, נאר עס איז א פשוטער אמת.

איך וויל עס אבער זאגן אין זייער וויציק וועלטער און זייער קורץ, וויל דער דאזיקער אמת איז אויסערגעווייניטלאך וויכטיק פאר אונז און פאר אונזער קיום אין איצטיקער צייט און איך וויל ניט דערטרינקען דאס ביסל אמת אין א ים פון וועלטער.

* * *

מיר האבן אין דער איצטיקער צייט א מחנה, וואס שרייבט אין אידיש מיט שנאה און פארביסנקייט אקעגן אידישקייט, דערפאר האבן מיר פון דער אנדערער זייט א מחנה — אדער מחנות — וואס שרייבן אין פרעמדע שפראכן נאר וואלדים און מיט גרויס סימפאטיע וועגן אידישקייט.

איך בין איבערצייגט, אז די וואס שרייבן אין אידיש — הגם קעגן אידישקייט — זענען דאך נישט קיין פארלוירענע, און מיר קאנען האבן יעדע האפנונג זיי צו זען אין א געוויסן טאג ענדערן דעם טאן, נגון און נוסח און צוריקקערנדיק זיך צום פאלק און זיינע הייליקטימער.

אין דער זעלבער צייט איז אבער דא זייער וויניק מעגלאכ־קייט — אין דער לויכט פון אונזער נאנצער גרויסער געשיכטע — צו זאגן, דאס מיר קאנען האפן, אז די, וואס שרייבן אין פרעמדע שפראכן — הגם פאר אידישקייט — זאלן אין דער צוקונפט פאר־בלייבן אין פאלק און מיטן פאלק.

משל למה הדבר דומה?

די ערשטע, וואס שרייבן אין אידיש קעגן אידישקייט — זענען נעגליכן צו איינעם, וואס שטייט אויף דער יבשה און שרייט ער גייט זיך טרינקען. די צווייטע — וואס שרייבן אין פרעמדע שפראכן פאר אידישקייט — זענען נעגליכן צו איינעם וואס טרינקט זיך און דעקלאמירט מיט פאטאם:

— איך בענק נאך יבשה!

דער וואס שרייט דאס ער גייט זיך טרינקען, איז נעווים נישט קיין נארמאלער מענטש.

מיר וויסן אבער, אז עס טרעפט גאנץ זעלטן, דאס אזא איינער

זאל זיך באמת טרינקען, אפילו וועז ער לויפט שוין צום וואסער, קאן ער נאך אין דער לעצטער מינוט חרטה באקומען.

אויף אידיש איז דאָ א שפריכוואָרט:

איך נעם א מעסער און גיי זיך הענגען!

וואס וועז ער גייט זיך שוין הענגען, פארגעסט ער אויך ניט מיט־צונעמען א מעסער, אום זיך צו קאנען אין דער לעצטער מינוט אפשניידען פון שטריק.

אידיש — די פאלקס־שפראך — איז אט אזא מין מעסער וואס קאן דעם שטריק וואס דערווארנט דעם מענטשן, אפשניידן אין דער לעצטער מינוט און דעם מענטש ארויפנעמען.

די וואס לעבן שוין מיט א פרעמדער שפראך, טרינקען זיך שוין אין מיטן פון א פרעמדן, טיפן, שטורמדיקן ים, אזעלבע איז דאָ וויניק האפנונג ארויסצוראטעווען, איבערהויפט וועז זיי ווילן זיך נישט אנכאפן אן דעם רעטונגס־שטריק, וואס מען זוארפט זיי צו.

וועז די דייטשע אידן האבן פארוואָרפן אידיש און אנגענומען די לאנדס־שפראך, האט נאר א נאנץ קליינע גרופע געקאנט איבער־לעבן דעם פראצעס.

דאס איז די עקסטרעמע ארטאדאקסיע פונם באקאנטן פראנק־פורטער שניט. זיי האבן זיך אפגעראטעוועט פונם שטראם אויף דעם אינזל פון עקסטרעמער ארטאדאקסיע, וואו זיי האבן זיך פאר־פעסטיקט.

אזוי ווי מיר זעען נישט קיין אויסזיכטן, דאס אזא עקסטרעמע ארטאדאקסיע זאל זיך איצט קאנען שאפן, מוזן מיר באזונדערס וויסן אפצושאצן וואס אידיש איז פאר אונז אין דער איצטיקער צייט אין די לענדער, וואו העברעאיש האט ניט קיין אויסזיכטן צו ווערן היינט־מארגן די לעבעדיקע שפראך פון אונזערע פאלקס־מאסן.

פילים נויי.

פאלקם מאטיוון



פילים נויי

אז מע נעמט אביסל בראנפן

אז מע נעמט אביסל בראנפן, א ביסל בראנפן, אך ווערט גוט!
אז מע נעמט אביסל בראנפן, אך צעווארמט זיך דאס בלוט!...

א מחיה, מע נעמט א ביסל, מע מאכט א ברכה מיטן קנאק...
מע נעמט א ביסל, מע שטעלט א פיסל, און מע גייט
א האפטשוקטשאק!...
מע דארף גוט פארשטיין אן ענין, אזוי גוט, ווי איך פארשטיי...
מע נעמט איינע און נאך איינע—איינע און איינע ווערט שוין צוויי!
א מ ח י ה...
אז מע טרינקט אוים צוויי גלעזלאך, פילט מען לעבן, פילט מען חי...
צוויי גלעזלאך און נאך איינע — א בעל חשבון מאכט דאס דריי!
א מ ח י ה...
עי, פארטרייב, פארטרייב דיין אומעט, ברעך, ברעך גלעזער,
ברעך געשיר!...
דריי גלעזלאך און נאך איינע — דריי און איינע איז דאכט זיך פיר...
א מ ח י ה...



וועמען הערסטו? וועמען פרעגסטו? טו אליין, וואס דיין הארץ גלוסט!
נעם א פינפטע און א זעקסטע! אליין ארום דיר, זע איז פוסט!...

א מ ח י ה...

און דער דענקער, און דער פאָרשער מיטן גולם האָט איין מאכט...
אלעמען פאקט מען אין קבר... טרינק, טרינק זיבן, און טרינק אכט!

א מ ח י ה...

פוסט און וויסט, און ווינט, און רויך, און ליים, און ערד, און מיסט,
און אש!...
אז דיר פעלט אויס א גלעזעלע זופ, זופ ברודער, זופ פון פלאש!
א מחיה, מע נעמט א ביסל, מע מאכט א ברכה מיטן קנאפ...
מע נעמט א ביסל, מע שטעלט א פיסל, און מע גייט
א האפטשוקטשאק!...



היינט ביזטו

כ'בין צובראכן און צושטאכן... קיין גליד איז ניט נאנץ!
ניט א ביסל בראנפן מיר, און איך כאפ א טאנץ!...
טרינק, טאנץ, גוטער ברודער כל זמן דו ביזט דא!
היינט ביזטו, ביזטו, ביזטו, מארגן מער ניטא...

(2 מאל).

און איך ניי, און לויף, און פלי, און קום ניט צו קיין ברעג...
און קיין תשובה איז ניטא צו וואס איך זוך, און פרעג!...
טרינק, טאנץ...

וועך ווייס, וועך ווייס, וואס איז גוט ? וועך ווייס, וואס איז שלעכט ?
וועך ווייס, וועך ווייס, וואס איז אומרעכט ? וועך ווייס, וואס איז רעכט ? . . .

טרינק, טאנץ . . .

בעל כרחך לעבסטו ברודער, און שטארבסט על פי נויט...
וועך ווייס, וועך ווייס דעם סוד פון לעבן ? וועך ווייס, וואס איז טויט ? . . .

טרינק, טאנץ . . .

פון קבר האט נאך קיינער ניט פון קיינעם קיין באריכט...
דארטן וואלמט ניט די זון, דארט שיינט ניט די ליכט...

טרינק, טאנץ . . .

זוך ניט ווייטער, זוך אין גלעזל, אין דעם איז דאס גליק...
ווי א חלום פארגייט אלעס, און קומט ניט צוריק !...

טרינק, טאנץ, גוטער ברודער כל זמן דו ביזט דא !
היינט ביזטו, ביזטו, ביזטו, מארגן מער ניטא . . .



זמירות

— בחוצות ובבתים
כאָפּט מען קוים דעם אטעם,
במדי ובפרס
אומעטום איז צרות !...
עתיקא קדישא !...

בחורף ובקיץ
לויפט מען ווי א זאיץ...
היים ! ס'בלאָזט קיין ווינט ניט...
מע זוכט, און מע געפינט ניט !...
עתיקא קדישא !...

אתקינו סעודתא...
אידן פעלט פרנסה !
אזמר בשבחין...
איי איז מען געבראָכן !...
עתיקא קדישא !

בשקט ובדממה
טיף אין דער אדמה
די וואָס היילן, און וואָס ראטן :
דאָקטוירים, אדוואָקאטן...
עתיקא קדישא !

כלו כל הקיצין...
בעלי בתים שוויצן...
דער ארבעטער זינגט זמירות :
מע דארף העכערע שכירות !...
עתיקא קדישא !

אל תסתכל בקנקן, —
ווער ווייסט ווענען געדאנקען?...
פרייליך, תרועה, שברים !
אין הארצן פּיקט א וואָרים !...
עתיקא קדישא !

לישרים נואה תהילה,
ס'פעלט עברי דעם בעל תפילה!...
רבנים האָב איך מורא
פעלט אביסל תורה
עתיקא קדישא !

בנסוע הארון...
מיר מיינען, אז מיר פאָרן...
ניין, מע רירט פון אָרט ניט...
מע רעדט, מע זאָגט קיין וואָרט ניט !
עתיקא קדישא !

סלחתי כדברך

א, מעשה שטן !
ביזנעס איז ראטן,
ישראל, ישראל בגבולך
יקנהז
טעקסעס ענד דיום,
א, מי יעמוד לפניך
ויאמר ה' סלחתי כדבריך
(2 מאל)

אשתי מרת חנה
באט א ניו פיאנא,
איי חטאנו לפניך !...
על חטא, על חטא !
עווירי דיי א ניו העט,
איי חטאנו לפניך !
ויאמר ה' סלחתי כדבריך...

גדול שברי ואידי
א סאָסייעטי ליידי,
איי חטאנו לפניך !
יאבנע המיוחסת
דעמענדעט סילק דרעסעס !...

איי חטאנו לפניך !
ויאמר ה' סלחתי כדבריך

צרות ורעות,
פערפאלגט ענד שאָום !...
חטאנו לפניך !
כצאן ובקר
פינאקל ענד פאקער !...
איי חטאנו לפניך !
ויאמר ה' סלחתי כדבריך

חיינו חיי צער
איי באט א ביג קאר,
איי חטאנו לפניך
אבכה בקול רם
א מאדערן האם...
איי חטאנו לפניך !
ויאמר ה' סלחתי כדבריך...

ברוך הוא, ברוך הוא !
מיי פייטענטס אווער דיו...
איי חטאנו לפניך !
אנשים, מענשען,
איי ניד אן עקסטענשען,
איי חטאנו לפניך !
ויאמר ה' סלחתי כדבריך



א׳ברייען

אָה, א׳ברייען!
אידן שרייען,
דושאָסט נאָאו. (2 מאָל)

ישועות ונחמות אמן סלה
ה׳ איז א דושאלי גוד פעלאָו
ה׳ איז א דושאלי גוד פעלאָו
ה׳ אלהים אל שדי!

צרות, איי, איי, איי!
ווימש נאָבאדי קען דענאי
כאָטש לייג זיך און שריי.

ישועות ונחמות אמן סלה
ה׳ איז א דושאלי גוד פעלאָו
ה׳ איז א דושאלי גוד פעלאָו
ה׳ אלהים אל שדי!

.2

אי, אי, א׳ברייען,
ניטא וואָס צו קייען
דושאָסט נאָאו!
(2 מאָל)

מה נאמר ומה נספר
ברעד ענד באָטער פאָר סאָפּער
ברעד ענד באָטער פאָר סאָפּער
ה׳ אלהים אל שדי!

צרות, איי, איי, איי!
— — — — — — —

.3

א, א׳ברייען,
כ׳וויל א נמילת חסד לייען
דושאָסט נאָאו!
(2 מאָל)

אל תסתיר פניך ממני!
בראָוק וויטאָוט איי פּעני!
בראָוק וויטאָוט איי פּעני!
ה׳ אלהים אל שדי!

צרות איי איי!
— — — — — — —

.4

א, א׳ברייען,
ווי מאכט מען חתונה חיה׳ן?
דושאָסט נאָאו?
(2 מאָל)

בתי היקרה שאמרתי
איז סאָמוואָט אָוועך פּאָרטי...
סאָמוואָט אָוועך פּאָרטי...
ה׳ אלהים אל שדי!

צרות איי, איי, איי!
— — — — — — —

.5

א, א׳ברייען
אָביסעלע יין
דושאָסט נאָאו!
(2 מאָל)

ויין ישמח לבב אנש
דער איז נאָן וויטהאוט
א בלעמיש...
דער איז נאָן וויטהאוט
א בלעמיש...
ה׳ אלהים אל שדי!

צרות איי איי!
— — — — — — —


O, Brien -
By
Mr. Philip Ney.

א, א'בריינען,
וויל זיך פון זיין צרה באפריינען...
דושאסט נאאו ! (2 מאל)

„הבל הבלים" אמר קהלת
איי די פור טינג איז דושעלעם
איי די פור טינג איז דושעלעם
ה' אלהים אל שדי !

צרות אוי, אוי, אוי !
וויטש נאבאדי קען דענאי
באטש לייג זיך און שריי !

ישועות ונחמות אמן סלה
ה' איז א דושאלי גוד פעלאו,
ה' איז א דושאלי גוד פעלאו
ה' אלהים אל שדי !



אחד הוא

אחד, אחד, אחד הוא !

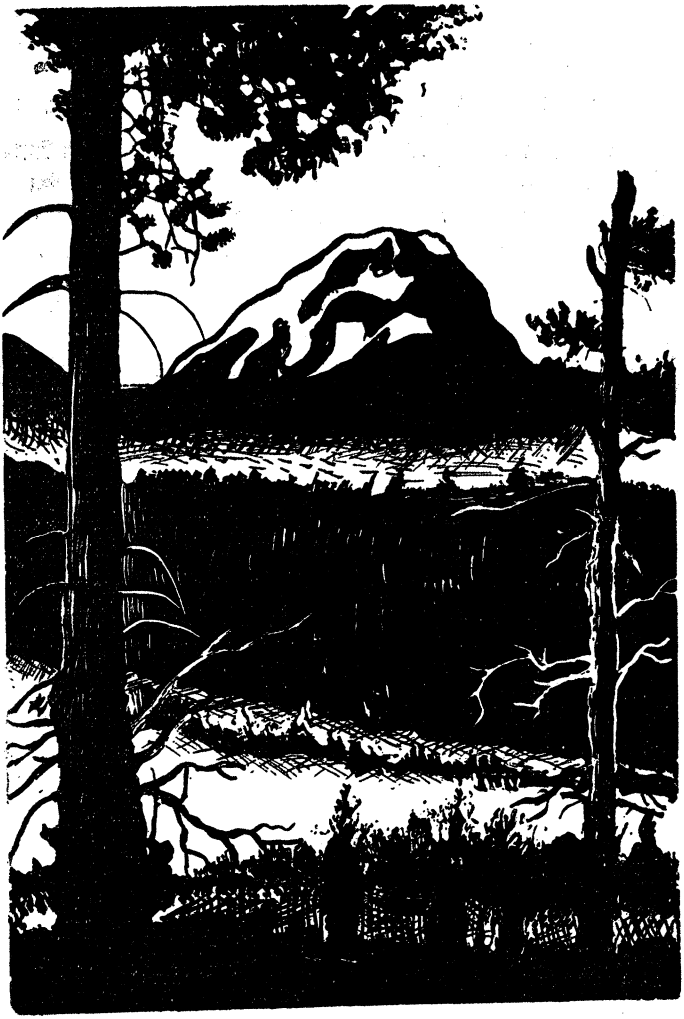
ענד הו שוד סערוו הים
באט א דושו !
ברוך, ברוך, ברוך הוא !

ענד הו שוד בלעם הים
באט א דושו !

והוא מכסא, פון זיי שטול
זאגט : בן־אדם, דאנט בי א פול!

בי א גוד באי, פלייי די גיים,
מאה ברכות בכל יום !...

טייק א וויסקי, טייק א ראי,
טייק א וויסקי, טייק א דושין,
לשם, לשם אל שדי !
לאל לאל עורך דין
דרינק ענדושאי, רעדושאים,
ענד היל ;
מעולם ועד עולם אתה אל !



מאָל אמאבאסקא — קאנאדער פעלזען

Photograph Courtesy Canadian National Railways.

וועגן קאנאדע

1

פֿאר דער לעצטער צייט איז דער נאָמען פון דעם ווייטן צפון־לאנד „קאנאדע" געוואָרן באוואוסט איבער דער גאנצער וועלט. אימיגראנטן פון פארשידענע לענדער שטראָמען אהער צו באועצן זיך דאָ אין גרויסע צאָלן.

זינט 1882, האבן אויך אידן פון מזרח איראָפּא אנגעהויבן צו קומען אין דעם נייעם לאנד.

ד י ג ר ע נ י צ ן פון קאנאדע פון מזרח צו מערב הויבן זיך אָן פון 57 מעריריאן אין מזרח קאנאדע אויף דער זייט פון דעם אטלאנטישן אָקעאן, און ציען זיך צו מערב זייט, אזוי ווייט ווי אלאסקא אויפן 141 מעריריאן, וועלכע גרעניצט זיך שוין מיט די פראייניקטע שטאָטן

פון דרום צו צפון הויבן זיך אָן די גרעניצן פון 45טן פּאראלעל אויף דער דרום זייט ביים גרעניץ פון די פראייניקטע שטאָטן און גייען טיף צפון ביז צום נאָרד פּאָל.

קאנאדע פארנעמט 3,684,723 סקווער מיילן, פון וועלכע 137,493 קוואדראט מיילן באשטייען פון טייכן — און די איבעריקע איז יבשה.

די בריים פון לאנד, פון מזרח צו מערב, פארנעמט 4 טויזנט מייל, און גרעניצט זיך אויף דער גאנצער שטרעקע מיט די פּראייניקטע שטאָטן, וועלכע ליגן אויף דרום זייט פון קאנאדע, ביז צום מעקסיקאנער גרעניץ.

פון די גרויסע טייכן וואָס דאָס לאנד פארמאָגט, איז דער סופיריאר טייך (31,800 מייל), מישיגאן (22,400 מייל), היוראן (23,200 מייל), אירי (10,0000 מייל), אָנטאריאָ (7,260 מייל), וויניפּעג (9,457 מייל) און נאָך פילע טייכן, וועלכע פארנעמען קלענערע שטחים.

ד ע ר ק ל י מ א ט פון לאנד איז פארשידן לויט די גראָפישע גענענטן. אין פילע טיילן פון דער פראווינץ „בריטיש קאלומביע" איז וואַרים, און אין אנדערע פלעצער איז דאָרט אזוי



איזידאר איש הורוויץ

היים און פרוכטבאר, כמעט ווי אין קרים. אויך די פראווינץ אנטאריא האט מאנכע זייער וואַרימע טיילן. דער דורכשניט טעמפּעראטור פאר נאנץ קאנעדע זומער צייט, פון 99 פלעצער האט באוויזן אן אונטערשיד אין זומער פון 48.7 ביז 69 איבער זערא. און ווינטער צייט פון 1 = ביז 40.4.

די נידריקסטע טעמפּעראטור וואס איז באקאנט איז נעווען אין וויניפעג 53 = ; וווהיט ריווער, אנטאריא 60 = ; עדמאנטאן 57 = ; פרינץ אלבערט 70 = ; וואַרט וועדמיליאן 78 = ; און פּארט נור האפה 79 = ; אונטער זירא.

דער באגריף פון פיל איז, אז קאנאדע איז א לאנד, וואו עס איז זייער שווער אויסצוהאלטן דעם קלימאט, ספעציעל ווינטער. לויט דער מיינונג פון פיעל קען אן אייראפייער נישט אריבערטראגן די קעלט.

עס איז אבער א גרויסער טעות אזוי צו דענקען. דער קלימאט פון דעם לאנד איז פארשידן אויף דער גאנצער לענג און בריים פון קאנאדע. די טיילן וואס ליגן מער צו דרום זייט זיינען גע־ווייניגטלאך ווארימער ווי די אין צפון זייט. אויך איז דער קלימאט ווארימער אין די פראווינצן וואס ליגן נענטער צו די ים ברעגן, סיי אויף דער אטלאנטישער זייט און סיי אויף דער פאסיפישער זייט. וועז מיר פרובירן פארגלייכן די קלימאטן פון איראפא מיט קאנאדא, קאנען מיר נעפינען אין דעם לאנד פיל טיילן, וועלכע באזיצן פונקט דעמזעלבן קלימאט ווי אין ענגלאנד, דייטשלאנד און רוסלאנד.

קאנאדע האט מער זונשיין ווי וועלכע עס איז אנדער לאנד אין מזרח אדער צפון איראפא, עס איז א פאקט, אז קאנאדער לופט ברענגט ארויס א שטארקע און געזונטע ראסע.

עס איז אויך ווערט צו באמערקן, דאס דער קלימאט הענגט פיעל אפ פון דער הויך פון דעם לאנד. וואס העכער דאס לאנד לינט פון ים אלץ דינער איז די לופט, און קאנאדע שטייט נידריקער אין דער לופט ווי אנדערע טיילן פון דער וועלט.

וועז מען פארגלייכט דעם פראצענט פון טויט־פאלן אין קאנאדע מיט אנדערע מדינות, קאן מען זיך איבערצייגן, אז אין דעם הינזיכט, שטייט קאנאדע פיל העכער און בעסער ווי נעוויסע לענדער אין איראפא.

אין באצוג צו דער ווירקונג פון קלימאט אויף דעם געזונט, שפילט א גרויסע ראליע די לאנגע שטונדן פון זונען שיין. עס איז שייך צו זאגן, אז מיר אין קאנאדע האבן פראפארציאנעל מער שטונדן פון זונען שיין ווי פיל טיילן פון איראפא אדער אמעריקע.

וועז אין לאנדאן, פאריז און ניו יארק ווערט נאכט פון זיבן אן אכט אזייגער, ווערט אין ווינניפעג נאכט צווישן אכט און נייז אין אוונט, אין אטהאבאסקא — צווישן נייז און צען אזייגער, און וואס ווייטער צו צפון צו — נאך אייניקע שטונדן שפעטער. עס איז דעריבער גאר קיין וואונדער וואס אנטאריא גיט ארויס אזעלכע גוטע עפל און אנדערע פרוכטן וואס האט די פראווינץ צוליב דעם געמאכט באריטמ אויף דער וועלט. (בלויז עפל עקס־פארט 1917 פון אנטאריא, צווי א האלב מיליאן דאלער).

דעם בעסטן ווייז גיט די פראווינץ, מאניטאבא, אלץ א דאנק איר געזונטער זוניקער אטמאספערע.

אויך אין דער הינזיכט פון פעלדער פרוכטבארקייט, שטייט

קאנאדע אויף א זייער גלענצנדן צושטאנד, ערשטנס דורך איר נאטירלאכער פעטער ערד, וועלכע גיט די געלנצנדסטע רעזולטאטן, און צווייטנס א דאנק איר לאנגן ווינטער, דרינגט ד יקעלט און פייכטקייט דורך און דורך די ערד אויף א טיף פון אונגעפער פינף ביז צוועלף פום.

דאס מאכט די ערד אנצוזאפן זיך מיט פעטקייט וועלכע צוזאמען מיט די זונען שיין באשענקט דעם לאנד־באזיצער מיט דאס בעסטע וואס זי קאן ארויסגעבן.

קאנאדער שנייען זיינען באוואוסט איבעראל מיט זייער טיפקייט, אפט מאל די הויך פון א מענש, און אין דער צייט וואס אנדערע באטראכטן דעם גרויסן שניי און לאנגן ווינטער ווי א קלקה, ווירקן די נאטירלאכע כחות גראדע פארקערט צו מאכן די זעלבע שניי און קעלט א ברכה פאר די מענשן.

דער קלימאט דינט אויך גוט אין באצוג צו שאף און רינדער, וועלכע מערן זיך זייער שטארק, געניסנדיק די גוטע געוואוקסן און גראזן פון לאנד.

דאס זעלבע איז אויך צו באמערקן אויף די תבואות פון די פעלדער וועלכע טראץ דעם לאנגן ווינטער פון כמעט 8 חדשים שפראצן ארויס און ווערן צייטיק אין א גאנץ קורצער צייט, ווי נאר די וואריטע וועטערן קומען אן.

פריי ערד

ערזאנען, וועלכע דענקען ווען עס איז זיך צו באזעצן אין קאנאדע, מעגן וויסן, אז די רעגירונג גיט פריי 160 אקער לאנד פאר דער קלייגער מינימאלער סומע פון 10 דאלער.

די באדינגונגען זיינען, אז דער באזיצער מוז וואוינען אויף זיין נייע פארם נישט ווייניקער ווי זעקס חדשים אין יאר.

די פעלדער ארום באן־ליניעס זיינען שוין צעכאפט געווארן, אבער עס איז נאך פארבליבן גענוג און איבערגענוג גוטע לאנד און פיל טיילן פון קאנאדע וואו די יעניקע וואס דענקען ווען עס איז צו באשעפטיקן זיך מיט לאנד־ארבייט, קאנען באקומען לאנד פאר אזא קלייגער סומע.

אויך באזיצן די באן קאמפאניעס גרויסע שטרעקן לאנד, וועלכע זיינען אפטמאל דאס בעסטע וואס עס איז נאר מעגלאך צו באקומען.

די ערד האבן די קאמפאניעס באקומען נאך אין די צייטן

וועז די רעגירונג פון לאנד איז געלעגן אין די האנט פון די קאנפעדעראליטישנס (ווי איך האב שוין וועגן דעם געשריבן אין אן אנדער ארטיקל) און ביז הייַנטיקן טאג קאן מען באקומען ביי די קאמפאניעס אזעלכע פרוכטבארע לאנד, וועלכע פארזיכערט גרויסע נערעטענישן.

די קאמפאניעס רעכענען אבער פאר 160 אקער לאנד א פיל העכערן פרייז ווי די רעגירונג, דערפאר גיבן זיי אבער פארבעסערטן און אויסגעריניקטן באדן, גרייט צום זייען און אקערן.

פון די מער באוואוסטע קאמפאניעס, וואס באזיצן גרויסע שטרעקעס לאנד, זיינען די האדסאן ביי קאמפאניע, קאנאדיען נייש־אנאל קאמפאניע, קאנידיען פאסיפיק און נאך פיל אנדערע קאמפאניעס.

טוריסטן

יעדן יאר ציט דאס לאנד צו א גרויסע צאל טוריסטן פון די פאראייניקטע שטאטן ווי אויך פון אירלאנד.

די טוריסטן זיינען געווייגטלאך רייכע פערזאנען און קומען אין די צענדליקע טויזנטע צו באטראכטן די וואונדערלאכע פלעצער און די מערקווירדיקייטן פון דעם לאנד.

פארגעניגן פלעצער און האטעלן זיינען איינגעריכטעט געווארן אין א סך ערטער פאר די רייכע באזוכער. צווישן די בארימטע וואונדער־פלעצער זיינען „באנף" און „דושאספער פארק", זיי נעפינען זיך צווישן די גרויסע בערג „ראקי מאונטיינס" אויפן גרענץ פון אלבערטא אוו בריטיש קאלאמביע.

דארט נעפינען זיך פלעצער, וואו די היץ איז זייער שטארק, אדער זייער קיל, מיט שניי אויף די שפיץ בערג אפילו אין מיט'ן זומער.

פון איין ברעג קאנאדע ביזן צווייטן לויפן צווי באן־ליניען באוואוסט אונטער די נעמען: 1) סי, פי, אר; 2) סי, עו, אר. און די יעניקע וואס פארן דורך דאס לאנד אין דער לענג קאנען בעאבאכטן די פיל מערקווירדיקע לאנדשאפטן, די ניגאנטישע בערג אדער טיפע טאלן, די טייכן, וועלדער און פעלדער, וועלכע מען באגענענט אויף דער רייזע.

אויסרעכענענדיק די פארשידענע געגענטן, וועלכע זיינען אינטערעסאנט פאר א טוריסט, מוזן מיר אנהויבן פון דער שטאט

קוויבעק, וועלכע ליגט אין מזרח קאנאדע און איז באריומט מיט אירע שיינע מויערן, וועלכע זיינען געבויט אויף די הויכע בערג וואס מען קאן זיי זען פון מיילן ווייט.

די שטאט קוויבעק, איז אויך באוואוסט אלס א שטארקע פעסטונג וואס באשיצט מזרח קאנאדע, און נישט איין שלאכט איז דארט אויסגעפאכטן געוואָרן מיט הונדערטע יארן צוריק צווישן ענגלישע, פראנצויזישע און אמעריקאנער ארמייען.

חוץ דעם זיינען אויך דארט פאראן פיל וואלד נעגנטן, וואו יענער לאזן זיך ארויס אין געוויסע צייטן פון יאר אויף יאגד.

נאענט ליגט די פראווינץ אנטאריא, וואו די באריומטע ניאגארא פאלס געפינט זיך, און וואוהין מענשן פון דער גאנצער וועלט קומען באטראכטן דעם גרויסן נאטור־וואונדער וואס ווערט פאר־רעכנט איינער פון די גרעסטע אין דער גאנצער וועלט.

א וואונדערבארע דערשיינונג אין דער פראווינץ זיינען די פיל אינזלען, זעכצן טויזנט אין צאל, וואס ליגן אין די פיר גרויסע טייכן, וועלכע גרעניצן זיך מיט אנטאריא, דאס זיינען: — לייק אנטאריא; לייק אירי; לייק היוראן און לייק סופיריאר.

אנטאריא איז אויך באריומט אלס א פישינג פלאץ, וואו טויזנ־טער טאנען פיש ווערן יערלאך געכאפט.

די באריומטע גרויסע בערג ראקי מאונטיינס, ציען זיך מיילן און מיילן ווייט, און די טונעלן, דורך וועלכע די באנען לויפן, זיינען פון וואונדערבארסטע נאטור דערשיינונג אין דער וועלט.

אויך ציען זיך אומענדלאכע שטרעקעס באדעקט מיט וואלד און סעדער ביז צו דעם גרענץ פון דער פראווינץ בריטיש קאלומביא, וואו די שענסטע און פרוכטבארסטע גערטנער פון גאנץ קאנאדע גע־פינען זיך.

ב ר י ט י ש ק א ל ו מ ב י א, וועלכע ליגט נאענט צו דער באריומטער קאליפארניא און האבנדיק כמעט דעמזעלבן קלימאט, איז דער גן ערן פון אונזער מדינה. די באפעלקערונג וואקסט אויסערגעווייניטלאך אין דער פראווינץ. און זייט דער פאנאמא קאנאל איז אויפגעעפנט געוואָרן, איז א גרויסער טייל פון דעם וועלט האנדל איבערגעטראגן געוואָרן פון מזרח קאנאדע צו דער מערב זייט; די פראווינץ בריטיש קאלומביא האט א סך גע־וואונען צוליב דעם קאנאל.

בריטיש קאלומביא איז באריומט מיט די פיש וואס ווערן געכאפט אין אירע ימן, און די באוואוסטע פיש באקאנט אונטערן

נאמען סעמאן, ווערן געפאנגען כמעט אויסשליסלאך אין בריטיש קאלומביא וואסערן.

דער סך הכל איז, אז די טוריסטן האבן פיל צו זען און לערנען באזוכענדיק אונזער מדינה און דאס וואס איז דא אויסנערעכנט, איז ניט איין פראצענט פון די וואונדער וואס קאנאדע באזיצט אלס צוציאונגם פלאץ פאר רייכע טוריסטן פון אלע לענדער.

אינדיאנער

די ערשטע בעלי־הבתים און הערשער פון לאנד זיינען געווען, נישט די וויסע אריבערגעקומענע פון אייראפע, נאר די ברוין־הויטיקע, טונקעלע אינדיאנער, וועלכע מען קען באגעגענען זייער אפט ביי אונז אין קאנאדע.

אזוי לאנג ווי קיינער האט זיי ניט געשטערט, זיינען זיי נע־ווען די פולע באזיצער פון די גרויסע נעריכטע וועלדער פון דעם לאנד.

אין די ערשטע צייטן, ווען די איראפייער האבן זיך באוויזן אין דעם לאנד, האבן די אינדיאנער געשלאסן מיט זיי פארשידענע אפמאכן, אדער געפירט די גרויזאמסטע שלאכטן מיט די נייע עראבערער.

היינטיקן טאג זיינען זיי פון הערשער און בעלי־הבתים גע־ווארן קעסט־קינדער פון די וויסע און זייער ממשלה איז פאר־שוואונדן אויף אייביק.

עס וואלט גענומען צופיל פלאץ אויסצורעכענען אלע גרויזאם־קייטן, שווינדל און באטרוג, וואס די אינדיאנער זיינען אויסנע־שטאנען פון די וויסע, די דאמאלסטיקע פראנצויזן, אונטער דער פירערשאפט פון שאמפלייז, וועלכער האט געפירט שלאכטן מיט די אומווייסנדיקע אינדיאנער און איינגענומען דאס לאנד אין יאר 1603. קיינע מיטלען זיינען ניט געווען צו־שלעכט און צו־גרויזאם צו באנוצן זיך קעגן די אינדיאנער, ביי וועלכע זיי האבן פארלאננט נאלד אדער רויע פעל.

מיט גוטן, דורך שנאפס און אנדערע שארפע פארשכורנדיקע געטראנקען, אדער מיט בייזן, דורך ביקס און קאנאן, האבן זיי געצוואונגען די אינדיאנער צו ברענגען זיי די בליסטשנדיקע מע־טאלן, אדער די וואונדערבארע פעל פון אלערלי חיות, וועלכע האבן זיך נעפונען לרוב אין דער אומבאוואוינטער קאנאדע.



דער וועג פון דעם וויסן קאנאדער פעלזן

Photograph courtesy Canadian National Railways.

היינט צו טאג האבן מיר בלויז א זכר פון די אינדיאנער און זייער צאל ווערט פארמינערט פון יאר צו יאר.

די סטאטיסטיק פון 1917 ניט אז זייער צאל — 105,998 נפשות. די רעגירונג שטיצט זיי מיט עטוואס געלט און פארטיי־דיקט זייערע אינטערעסן דורך איינפירן נעזעצן, וועלכע פארבאטן די וויסע אויסצונארן ביי די אינדיאנער, דורכ וועלכן אופן, זייער נעלט אדער איינגנטום.

נעוויסע ערטער, וויט אין צפון זייט, נעהערן צו זיי, און די רעגירונג ניט אכטונג, אז וויסע זאלן ניט קומען אין קאנפליקט מיט די פארבליבענע אינדיאנער. א באאמטער פון דער רעגירונג איז זיי בייהילפיק אין פילע הינזיכטן..

זייער קערפערלאכער וואוקס איז כמעט דער זעלביקער ווי ביי אונז, אייראפייער. נאר די אינדיאנער וועלכע נעפינען זיך אין מערב־קאנאדע, ביי דעם פאסיפישן ברעג, זיינען עטוואס ני־דעריקער אין נעווואוקס און האבן אן ענלאכקייט צו כינעזער אדער

יאפאנעזער. זייער הויט איז טונקל־ברוין, די נעזער זייער ברייטע, פיזיש זיינען זיי ניט שטארק, כאטש אלס יענער צייכענען זיי זיך אויס.

זייער פרנסה ציען זיי פון פאנגן חיות, וועמענס פעל זיי ברייננען און טוישן אויס פאר גאלט אדער פאר סחורה, ווי אין די אלטע נוטע צייטן. זיי פארנעמען זיך אויך מיט פיש־פאנג. א גאנץ קליינע צאל פון זיי באשעפטיקן זיך אפילו מיט פעלד־ארבעט.

די אינדיאנער ווערן צעטיילט אין צוויי ראסן: „אלגאקווין" און „אייראקווא". די ערשטע באלאנגען צו דער מאלייפאלינעזער לאסע און די צווייטע — צו דער מאנאלישער ראסע. דער אונטערשיד אין די שפראכן פון די צוויי שטאמען איז זייער גרויס און צייגן אן דעם אונטערשיד פון דער אפשפראצונג פון יעדער ראסע. די ערשטע, די אלגאקווינס, קומען פון מאלאקא און ניו זעלאנד; די צווייטע, אייראקוואס, קומען פון אזיע און האבן אויך קרובים־פעלקער אין אייראפע (מאנגאלן, טערקן און פינען).

די אלגאקווינס זיינען פון דער נאטור רואיקער, ליבן צו שווי־מען אין וואסער און פארבריננען די צייט אין לוידיק־ניין. די אייראקוואים, פארקערט, האבן ליב צו פירן מלחמות, ערגבערן לענדער און ווייזן זייערע גבורות.

די אייראקוואס האבן אויך פארשטאנען צו פאראייניקן די פינף באזונדערע שבטים אין איין גרופע, און האבן שטענדיק נע־צוינן נוצן פון די שטרייטיקייטן צווישן די ווייסע, — פראנצויזן און ענגלענדער, — וועלכע האבן זיך ניט נעקענט צעטיילן מיט דער ירושה און האבן כסדר געפירט מלחמות צווישן זיך.

האלטנדיק אמאל מיט איין צד און אן אנדער מאל מיט דעם צווייטן צד, האבן זיי שטענדיק אויסגענוצט פאר זייער אייגענער טובה און אפטמאל אנגעהאלטן די גלייכגעוויכט צווישן די צוויי שטרייטנדיקע נאציאנען.

אינטערעסאנט איז, דאס די „קריסטלאכע פאטערס", די גלחים, האבן אויך ניט פארגעסן אן זיי. די סטאטיסטיק פון יאר 1917 ציינט די צעטיילונג פון רעליגיאנען צווישן די אינדיאנער, ווי פאלגט: פראטעסטאנטן — 38,000; קאטאליקן — 44,000; אנ־דערע — 9,000 נפשות.

פראַנצויזן אין קענעדא

באַוואוסט איז קאַנאדע אלם אן ענגלישע קאלאניע, וואו די רעגירונג און אויך די הערשנדיקע שפּראַך זיינען ענגליש. עס וועט אבער זיין א טעות צו דענקען, אז קאַנאדע איז דורכאוים ענגליש. וויל ניט וויניקער ווי צוויי און דרייסיק נאציאנען באַוואוינען דאם לאַנד.

די ערשטע, וועגן וועלכע עס דאַרף דערמאַנט ווערן, זיינען די פראַנצויזן, זיי באַוואוינען דעם גרעסטן טייל פון דער פּראַווינץ קוועבעק, זיינען פיל פארשפּרייט אין דער פּראַווינץ אָנטאַריא, און נעפינען זיך אויך אין גרויסע צאלן אין מאַניטאבא און אין די איבעריקע מערב־פּראַווינצן.

די פראַנצויזן האבן זיך באַזעצט אין קאַנאדע נאך אין יאר 1584. כאטש די ענגלישע און שפּאַניש־פאַטוגעזישע ים־פאַרשער האבן פיל פריער פאר זיי אויסגעפארשט דאם לאַנד און האבן זיך צעטיילט מיט געוויסע טיילן פון קאַנאדע. אבער עס ווערט דערציילט, אז דער פראַנצויזישער קעניג, פראַנצים דער ערשטער, זאל זיך האבן אזוי אויסגעדריקט:

„איך וואלט וועלן זען די צוואה פון אדם הראשון, לויט וועלכן די רעגירער פון ענגלאַנד און שפּאַניען זאלן האבן פון אים באַקומען דאם לאַנד אמעריקע".

אויף דעם סמד, האט ער אין יאר 1524 ארויסגעשיקט א מאן מיטן נאמען ווראַזאַנא, וועלכער האט דערקלערט די אלע טיילן, וואם ענגלאַנד האט געהאלטן פאר אירע, אלס פראַנצויזישע פראַווינצן אונטער דעם נאמען „די נייע פראַנקרייך".

די סכסוכים צווישן בריטן פאַקער, די פראַנצויזן און די ענגלענדער, האבן אנגעהאלטן פיל און פיל יארן. און ביז היינט באהויפטן נאך די קאַנאדער פראַנצויזן, אז זיי האבן מער רעכט אויף דעם לאַנד, ווי די ענגלענדער.

אין פארלויף פון דער צייט האבן די פראַנצויזן פארלאַרן זייער פאליטישע מאכט אנצוהאלטן זייער מיליטערישן פרעסטיזש אין לאַנד, און קאַנאדע איז דערקלערט געוואָרן אלס אן ענגלישע קאלאניע מיט פולע פאליטישע רעכט פאר די פראַנצויזן.

די צאל פון די פראַנצויזן איז קאַנאדע ווערט גערעכנט ארום צוויי און א האלב מיליאן נפשות. פון זיי וואוינען אין קוויבעק

אליין בערך צוויי מיליאן און די איבעריקע זיינען צעשפרייט אין פארשידענע טיילן פון לאנד.

די פראנצויזן האלטן זיך שטארק אפגעזונדערט פון דער ענגלישער באפעלקערונג. און עס ווייזט אוים, אז יעדער פון זיי, סיי די ענגלענדער און סיי די פראנצויזן, וואלטן וועלן געווינען וואס מער אינפלוס און אויסשפרייטן איבערן לאנד זייער נאציאנאלן אינפלוס און שטרעבן.

עס איז מערקווירדיק, דאס דער נרעסטער טייל פון די פראנצויזן, כאטש געבוירן אין לאנד, פארשטייען ניט קיין ענגליש, און אפילו די וואס פארשטייען שוין יא, זוכן אונטער אלע אומשטענדן און ביי יעדער געלעגנהייט צו באנוצן נאר די פראנצויזישע שפראך.

עס איז דא א פארשטענדיקונג צווישן די צוויי נאציאנען, אז ביידע שפראכן זאלן האבן גלייכע רעכט אין לאנד. אפיציעל רעגירונגס־דאקומענטן ווערן געדרוקט אין ביידע לאנדס־שפראכן. אין פארלאמענט און אין סענאט ווערן אויך ביידע שפראכן אנערקענט.

בכלל איז די טענדענץ צווישן ביידע פעלקער אויסצומיידן שטרייטקייטן און וויי וויט מעגלאך צו ארבעטן הארמאניש.

די אנדערע נאציאנאליטעט אין לאנד האבן אנגענומען ענגליש אלס זייער לאנדס־שפראך. כמעט קיינער פון די איבעריקע פעלקערשאפטן באנוצן ניט די פראנצויזישע שפראך אין וועלכער עס איז הינזיכט.

טראץ דער גרויסער צאל פראנצויזן וואס וואוינען אין קאנאדע, שפילן די ענגלענדער, סיי אין פאליטיק און סיי אין פאנינציעלע הינזיכטן, די גרעסטע ראלע. ספעציעל אויפן עקאנאמישן געביט זיינען די ענגלענדער זייער שטארק. די גרעסטע געשעפטן, פאבריקן, באנקן, אימפארט, עקספארט און אויך פיל אנדערע צווייגן פון האנדל און אינדוסטריע, געפינען זיך מערסטנטייל אין ענגלישע הענט.

די פראוינץ קוויבעק, וועלכע איז באזעצט מערנסטנס מיט פראנצויזן, האט פולע אויטאנאמישע רעכט. אלץ איז דארט אייגנעריכט געווארן לויט די פראנצויזישע מנהגים. די באאמטע, פון קלענסטן ביזן גרעסטן, זיינען פראנצויזן. די שפראך וואס ווערט דארט באנוצט איז כמעט בלויז פראנצויזיש, און פאר אזעלכע, וואס פארשטייען ניט די שפראך, איז דארט שווער אויסצוקומען. בלויז אין מאנטרעאל, וואו עס געפינען זיך א סך ענגלענדער

און פיל אנדערע נאציאנאליטעטן, — אריינגערעכנט אידן, — וועלכע רעדן מערסטנס ענגליש, ווערט ענגליש געהערט אין די נאסן. אבער אנדערשוואו, טיף אין דער פראווינץ, קען מען אפט־מאל ניט געפינען אפילו איין מענש וואס זאל רעדן ענגליש.

די הויפט־שטאט פון קוויבעק, מאנטרעאל, ציילט, לויט די לעצטע ציפערן, א באפעלקערונג פון ארום אכט הונדערט טויזנט איינוואוינער. זי איז די גרעסטע שטאט אין נאנץ קאנאדע, סיי אין דער צאל איינוואוינער, סיי אין האנדל. דער שטח פון שטאט פארנעמט ארום 12 מייל. איבער פופצן שיף־נעזעלשאפטן זיינען עטאבלירט אין דעם האפן. ביידע טראנסקאנטינענטאל באן־ליניעס האבן זייערע הויפט־ביוראס אין מאנטרעאל. אויך איז די שטאט פארשיניקט מיט אייניקע באן־ליניעס פון די פארשיינינטע שטאטן. מאנטרעאל איז דער גרעסטער האנדלס־צענטער אין לאנד. פארמאנט די גרעסטע פאבריקן און מאנופאקטורן פון סחורות, איז דער הויפט־קוואל פון פאבריקאציע. נאנץ קאנאדע באציט סחורות פון דער שטאט און נישט נאר שיקט מאנטרעאל סחורות קיין מערב־קאנאדע, נאר זי שיקט אויך ארויס קיין אויסלאנד יעדן יאר אויף הונדערטער מיליאנען דאלארס. דער האנדל פארנרעסערט זיך פון יאר צו יאר.

די צווייטע גרויסע שטאט אין דער פראווינץ איז קוויבעק, וועלכע איז פיל קלענער ווי מאנטרעאל. דארט זיצט דער לייטענאנט גאווערנאר, און די שטאט איז דער הויפט־פלאץ פון דער פראווינציעלער רעגירונג.

עס זיינען אויך פארן אין דער פראווינץ פיל קלענערע שטעטלאך, וועלכע מיר געפינען פאר איבעריק צו דערמאנען אין דעם קאפיטל.

ווי זייערע מיטבריידער אין אירלאנד, אזוי זיינען אויך די קאנאדער פראנצויזן, קאטאליקן. און אויב אונטער דעם גרויסן דרוק פון פראגרעסיווע געדאנקען איז די קאטוילישע ווירקונג אין פראנקרייך א סך אפגעשוואכט געוואָרן, קען אבער דאס זעלבע ניט געזאגט ווערן וועגן די קאנאדער פראנצויזן, וועלכע זיינען פאנאטיש רעליגיעז און זיינען פאפסטלאכער ווי דער פאפסט.

די פרומקייט פון די קאנאדער פראנצויזן איז זייער עקסטרעם. אין יעדן שטעטל און דארף געפינען זיך אומצייליקע קירכן און אלטע־לי פארמען, אנדערע רייכער געבויט, אנדערע נאנץ איינפאך. א דארף אן איינע אדער צוויי קלויסטערס, אדער א שטעטל אן

עטלאכע קירכן, איז ממש ניט בנמצא. אין דער צייט וואס פראנק־
רייך אין נעווארן די אויסנעלאסענע טאכטער פון וואטיקאן, זייט
זי האט אפגעטיילט רעליגיע פון דער רעגירונג, איז די מאכט פון
וואטיקאן פיל פארשטארקט געווארן אין קוויבעק אוו דער פאפסט
אין רוים קוועלט אוו שעפט נחת פון זיינע שעפסן. זיי, די קא־
נאדער פראנצויזן, פארדאמען די אפיקורסישע פראנקרייך פון טיפן
הארצן. אוו ניט איינמאל איז די פראגע דערוועקט געווארן, אין
דער פרעסע פון פראנקרייך אוו קאנאדע, צי דארפן די היגע פראנ־
צויזן איבערהויפט האבן א שייכות מיט דער אייראפייאישער
פראנקרייך.

מען מוז טאקע צוגעבן, אז ניט איינמאל האט פראנקרייך
נעזינדיקט קענן די קאנאדער פראנצויזן אוו נעשען איז דאס שטענ־
דיק וועז די קאנאדער פראנצויזן האבן זיך אממערסטן גענויטיקט
אין הילף.

די אורזאך איז: פאר א לאנגער צייט האבן פראנקרייך אוו
ענגלאנד געפירט מלחמות צווישן זיך פאר דער אויבערהערשאפט
איבער קאנאדע. די פראנצויזן אין קאנאדע האבן מיט זייערע
לעצטע כחות אנגעהאלטן די מלחמה, האבן אויסגעקוקט די אויגן
אוו געווארט אויף הילף פון פראנקרייך, וועלכע פלענט פון צייט
צו צייט אונטערשיקן רעגימענטן סאלדאטן אויסצוהעלפן די בראי־
וע פארטיידיקער פון דעם פראנצויזישן פרעסטיזש.

מאכט זיך אבער, אז פאריז אוו לאנדאן קומען צווישן זיך
דורך וועגן זייערע שטרייטיקייטן, אוו פראנקרייך שטימט דאן
איין, אז די ענגלישע רעגירונג זאל האבן דעם פולן באזיץ פון
קאנאדע, טראץ דעם פראטעסט פון די קאנאדער פראנצויזן, וועלכע
זיינען געווען קעגן דעם אפמאך.

אזוי איז אין 1763 געשלאסן געווארן אז אפמאך צווישן די
ענגלענדער אוו פראנצויזן, לויט וועלכן פראקרייך ניט איבער איר
גאנצע ממשלה אויף קאנאדע צו די ענגלענדער, אוו די פראנצויזן
אין מזרח־קאנאדע ווערן איבערגעלאזן צו זייער איינענעם שיקזאל.

דאס אלץ האט געמאכט, אז די פארוואנדשאפט צווישן פראנק־
רייך אוו די היגע פראנצויזן זאל אפגעפרעמדט ווערן. אוו ניט
איינמאל איז באטראכט געווארן די פראגע, צי דארף מען העלפן
די פראנצויזן אין אייראפע אין פאל פון א מלחמה.

דער קוויבעקער פראנצויז אונטערשיידט זיך נאנץ שטארק
פון דעם אייראפייאישן, סיי אין טעמפעראמענט. סיי אין דער

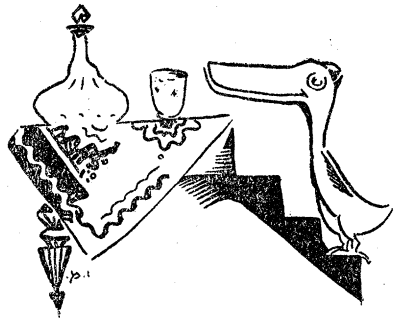
אויסשפראך. דער קוויבעקער פראנצויז, וואוינענדיק אין קאלטן קלימאט פון קאנאדע, האט זיך פיל אפגעקילט אין כאראקטער, און איז ניט אזוי היציק ווי דער פראנצויז אין אייראפע. אפילו אין באצוג צו דער שפראך האט זיך דער היגער דיאלעקט פיל גע־ענדערט. אן אייראפייאישן פראנצויז איז אפט מאל שווער צו פארשטיין זיין קאנאדער ברודער.

מיט די קאנסטיטוציאנעלע גראנטיעס וואס קוויבעק באזיצט, איז דעם פראנצויז אין קאנאדע פיליכט בעסער און באקוועמער צו לעבן ווי אפילו אין זיין אייגענעם אייראפייאישן פראנקרייך.

איר באמערקט אויך אויף יעדן טריט און שריט טויזנטער גלחים, נאנעס, קלויסטערס און מאנאסטירן.

די ווירקונג פון זייער רעליגיע האט פיל מיטגעווירקט צו פאר־שטארקן דעם אנטאגאניזם קעגן די ענגלענדער.

די פראנצויזן האבן ארויסגעגעבן א רייע גרויסע פערזענלאכ־קייטן, וועלכע האבן געשפילט א באדייטנדיקע ראלע אין דער גע־שיכטע פון קאנאדע. פון זיי איז ווערט צו דערמאנען דעם בא־וואוסטן ליבהאבער סיר ווילפריד לאריער, וועלכער האט פיל מיט־געווירקט צו פארשטארקן די פריינטשאפט צווישן די ענגלענדער און די פראנצויזן און וועלכער האט אנגעהאלטן די פרעמיערשאפט פון קאנאדע פאר א צייט פון איבער פופצן יאר.



קריטישע עקסריין

זוני מאוד

וועו ער וואלט געהאט אוואסינויסיק.
וואלט ער געוועו אוואסמעדארף.
ז. טאוד

זוני מאוד אוו יאסל קאטלער: צוויי געבענטשטע קינסטלער. געבענטשט, ווייל זיי האבן אייגענע טאלאנטן. זיינען נישט באַ־ איינפלוסט פון קיינעם. זיי האבן דאס לעבן נעמאכט פאר אן ערנסטן שפיל, אוו שפילן זיך מיט אייגענע פארשטעלונגען, ווי קינדער וואס זיינען נאך נישט איבערגעפירט פון שלעכטער דער־ ציאונג.

זוני מאוד קאן מאלן, שניצן, שרייבן אייגנארטיקע הומאריס־ טישע מעשהלאך, לידער, קאמעדיעס, סאטירן, אוו שפילן מאריא־ נעטן. אלס צייכענער האט מאוד א סך אויפגעטאן. געווען א קאר־ טוניסט אין „פארווערטס", „צייט", „קונדס" אוו אנדערע אויסגאבן. ער האט אויך אילוסטרירט א סך אידישע ביכער. זיינע צייכענונגען געפינט מען אין די ערשטע זאמלביכער „שריפטן", האט אילו־ סטרירט מאני לייב'ס באלאדן, לאה האפמאנ'ס בוך: „קלייגע אין דער גרויסער וועלט"; אין דער אנטאלאגיע פון „פינף הונדערט יאר אידישע פאעזיע", זיינען די גרעסטע צאל וויניעטן געצייכנט פון מאודן.

מאוד איז א מאלער פון לויטער אינטואיציע. האט וויניק געלערנט פון אנדערע, פארלאזט זיך אויף אייגענע כוחות. איז אורפרימיטיוו אין זיינע מיטלען — זיין ליניע איז א לעבעדיקע. אן ערדיקע. נישטא באַ אים קיין מעכאנישע טעכניק. אונטער זיין ליניע איז פארבארגן א טיפער געפיל. זיין מאלן האט אן אייגנארטיקן כאראקטער. וועו מאוד האט געצייכנט מיין קליין בוך לידער: „פון א ליבע", האט דער מאלער מאקס וועבער געזאגט, אז די צייכענונגען זיינען אזוי וויי וויליאם בלייקס. (וועבער האט געמיינט צו זאגן, אז מאוד איז אן אימיטאטאר). אבער אומ־ באוואוסטוינק האט וועבער ארויסגעזאגט זיין אנערקענונג פאר



זוני מאוד
געצייכנט פון
יאסל קאטלער
1929

מאודן. מאוד איז נישט קיין נאכמאכער פון בלייקן, ער האט זיך ב א ג ע נ נ ט מיט בלייקן — — טאלאנט מיט טאלאנט קומט זיך אפטמאל צונויף, טאלאנט מיט טאלאנטלאזיקייט קיינמאל נישט. מאוד איז נראד ווייניק באקאנט מיט בלייקס מאלעריי־ען, אבער די עכטקייט פון מאוד'ס ליניע דערמאנט אן די עכטקייט פון בלייק'ען. אין גרונט זיינען זיי פארשידן. בלייק איז געווען א מיסטיקער. מאוד איז א סקעפטיקער. און פונקט ווי דער מיסטיציזם חאט בלייקן געגעבן פליגל, אזוי ווירקט מאודס סקעפטיציזם צו פארלייזירן זיינע פליגל — ווייל פליגל האט ער. ער קאן זיין אורפרימיטיוו און אויך ראפינירט. דאס טראגישע מיט מאודן: ער ווערט פארצערט פון אינערלאכן ביטול, ווען דערגייט אמאל ביז צינישקייט און פוילקייט. דער־פאר קאן זיין, חאט ער זיך לעצטנס גענומען צום מאריאנעטן טע־אטער, כדי נובר צו זיין זיין פלענמאטישקייט. אין דעם מאריאנעטן

טעאטער לייגט ער אריין א סך ענערגיע. שרייבט אליין קאמע־דיעס, מאלט אליין דעקאראציעס, מאכט אליין די מאריאנעטן, און שפילט אליין די ראלן. און אין אלץ גיט ער אריין טאלאנט.

מאוד וואלט נעקאנט דערגיין צו א הויך קינסטלערישער מדרגה. ער האט די איינגעשאפט דערצו. אין זיין יעדער צייכענונג איז פא־ראן אן איינגעבויטע לירישע פארטראכטקייט. בא אונז איז אבער נישטא קיין סביבה וואו עכטע קינסטלער זאלן קאנען וואקסן און רייף ווערן. אונזער גייסטיק לעבן איז איבערגעשטאפט מיט פאליטיק — קונסט איז בא אונז נאר אלץ א צוקונפט זאך — — דערפאר קאנען אזעלכע ווי מאוד נישט ארויסברענגען דאס בעסטע פון זייער טא־לאנט, ווייל אין אזא וויסטע סביבה קאן זיך א קינסטלער נישט נעמען ערנסט... ווייל קיינער נעמט אים נישט ערנסט — — מאוד איז בא אונז טיילווייז א פארלוירענער — — —



יאָסל קאָטלער

און וועז דו מיין געליבטע וועסט מיך אוועקווארפן
וועל איך פאַלן מיט פרייד ווי אַ פישל
פון נעץ צוריק אין טיף אריין.
י. ק אָ ט ל ע ר

קאָטלער איז דער געגענזאַץ פון מאָד'ען. מאָד איז שווער, קאָטלער — גרינג. מאָד אַן עקשן, קאָטלער — נאָכגעביק. מאָד האָט אין אַלץ אַ אידעע, קאָטלער איז אין אַלץ בלויז — קאָטלער. מאָד איז קריטיש ביז ברוטאַליטעט, קאָטלער — נאַאיוו און מילד. קאָטלער ווייס נישט נאָך וואָס מען דאַרף אזעלכע שווערע ביכער ווי מארקסעס „קאַפּיטאַל", אָדער קאַנטס „קריטיק פון ריינעם פאר־נונפט", אז אַלץ אין דער וועלט קאָן דאָך זיין לייכט. די ווינטן און די בלומען זיינען לייכט. די שמעטערלינגען באַוועגן זיך גרינג. אפילו די שטערן באַוועגן זיך גרינג און מאכן נישט קיין טומל... קיין זאָך איז בא קאָטלערן נישט שווער. זעט ער א שיינעם פויגל, מאָלט ער אים אויף. דאַרף מען שפּילן מאריאנעטלאך — מיט'ן גרעסטן פאַרגעניגן. זינגען לידער — פאר וואָס נישט? טאנצן? אונטער אַלע אומשטענדן.

קאָטלער קאָן א סך זאכן און ער וויים דאָס נישט — דאָס איז זיין כח. אין דעם גרויסן געווירבל ניו יאָרק, איז ער פאַרבליבן דאָס פּרימיטיווע אינגל. קונסט האָט ער ליב א ו י ס צ ו ל ע ב ן, שווערע קונסט פּראָבלעמען האָבן אויסגעטראַכט שווערע מענטשן, וואָס פייניקן אַנדערע צוליב זייער פאַרגעניגן... קאָטלער איז צו־פרידן זיך אליין צו פאַרשפּילן, מיט פאַרבן, מיט ליניען, מיט לייכט פלאַטערדיקע ווערטער און ער דערגרייכט אָפּטמאל זיין ציל. ער האָט געמאָלן א סך שיינע דעקאָראַטיווע זאכן. געשריבן פיינע הומאָרעסקען און לידער מיט קינדיש חנ'עוודיקע איינפאלן:

פון דיינע אויגן
הימלען גרויס
קוקן פייגלאך
ארויס.



אדער אים פארגלוסט זיך אוא היינט מאדיש סעראנאדעלע:

ווי א שורה ווייסער
שירא שירים
זיינען דיינע
קלאָרע ציין
נעצייילט
נעטיילט
ווי פערל
איינציקע
און קליין.

פלאצע לייענער מיינען, אז קאטלער מאכט נאך נאדירן, ווייל ער איז אויך א ווירטואז פון הומאר, אבער קאטלער'ס הומאר איז א גאנץ אנדערער. נאדיר איז קלוג, פארשפיצט, קאטלער — נאאיוו, מיט קינדישע אייגפאלן. נאדיר בליצט אויף מיט א געדאנק, פינקלט מיט א אידעע, קאטלער האט בלויז פאנטאזיע... ער לאכט נישט ווייל אים איז אייננעפאלן א קאמישער נעדאנק, אדער א קאמישע סיטואציע, ער לאכט ווייל עס לאכט זיך אים. ער שרייבט נישט קיין הומאר, ער איז הומאר. און הומאר איז א זעלטנ־הייט אין אלע ליטעראטורן, אויך אין דער אידישער.

א טאלאנט ווי קאטלער איז פאר אידן אומפארשטענדלאך. אידן זוכן אין אלץ א זין, א ציל. בא קאטלערן איז יעדע זאך פאר זיך א ציל. א מעשה שרייבט ער נישט ווייל ער ווייל באלערנען זיינע מיטמענטשן, נאר ווייל א מעשה אליין איז אינטערעסאנט. פאר אים איז טעאטער נישט דערפאר וויבטיק ווייל מען קאן מיט דעם אויסבעסערן די נעזעלשאפט, נאר ווייל טעאטער איז טעאטער — —

קאטלער איז דער קינסטלער וואס שאפט קונסט צוליב קונסט. ער האט נישט קיין טעאריע וועגען דעם ווי אסקאר וויילד און זיינע צייט קאלעגן. — ווען ער וועט לייענען די שורות וועט ער שמייכ־לען און טראכטן, אז איך האב אים אנגעהאנגען א פרעמדע לוגג און לעבער פון קולטור — אבער דער אמת איז, אז ער איז אפשר דער אייניציקער קינסטלער בא אזנז בא וועמען קונסט איז פאר זיך אליין א ציל...



פּאַרלאַנגט קריטיקער וואָס לייענען

אונזער וואַרטפּירערין, די קריטיק, האָט
ניט קיין וואַרעם וואָרט פּאַר אַ בוך, פּאַר אַן
אויסדרוק פון הייגט, פּאַר דאָס צאַפּלדיקע אין
אונזער לעבן — אָבער דערפּאַר איז זי פּול
מיט ליבע און שירה צו שמות...
די הויפּט באַשעפטיקונג פון אונזער קרי־
טיק מיט אירע פּאָלע־טרעגער די קולטורני־
קעס, איז אַפּצוהיטן יאַרצייטן.
אונזערע קריטיקער קוקן ניט אין כיבער,
נאָר אין לוחות...
— זועמענס יאָרציים איז הייגט? מען
דאַרף אָנשרייבן אַן אַרטיקעלע.
דער לעבעדיקער.

ווען נאָמבערג איז געווען דאָס ערשטע מאָל אין אַמעריקע, האָט ער געפרעגט: וואו איז די פּרייריע אין דער אידישער אַמעריקאַנער ליטעראַטור? נאָך אים זיינען געקומען קריטיקער, מיט אַן אָנשטעל פון נאָנצע אויטאָריטעטן און טענה'ן, אַז די אידישע ליטעראַטור איז נישט אויפ'ן ריכטיקן וועג. מיט יאָרן צוריק האָט דר. קאַראַלניק זיך געקרימט, אַז די אידישע פּאָעזיע האָט נישט קיין אידישן ריטם, די פּראָזע האָט אַ צו קורצן אָטעם. דערנאָך האָבן זיך אַנדערע געקלינלט, אַז אונזער ליטעראַטור איז נישט כאַראַקטעריסטיש פּאַר'ן היגן אידישן לעבן. ראַגאָוו קלאָגט: מיר זיינען אַ דור „אָן אַ ליטעראַטור". פּאַר וואָס? וויל אונזערע שרייבער שפּיגלען נישט אָפּ דאָס היינטיקע אידישע לעבן אין אַמעריקע. אמת? מיר האָבן אַ פּאַרדאַכט, אַז די קלאָגעריין קומען פון דעם, וואָס אונזערע ציטונגס שרייבער פּוילן זיך צו לייענען די אידישע ליטעראַטור, אידער זיי שרייבן וועגן איר. וואָלטן זיי געלייגנט, וואָלטן זיי געפונען אַ סך ווערק, וואָס שפּיגלען ארוים דאָס אמעריקאַנער לעבן. סיי די פּראָזע, סיי די פּאָעזיע איז דורכנעדרונגען מיט אידיש אמעריקאַנער אייגנארטיקייט — נישטאָ אזא נעזעץ, אַז אידישע שרייבער דארפן שאפן אַ ליטעראַטור אזוי ווי די אמעריקאַנער.

די אידישע ליטעראַטור האָט איר אייגענעם כאַראַקטער. אונזערע שרייבער האָבן זייער אייגענעם צוגאַנג צום לעבן. וואָלטן די ציטונגס קריטיקער

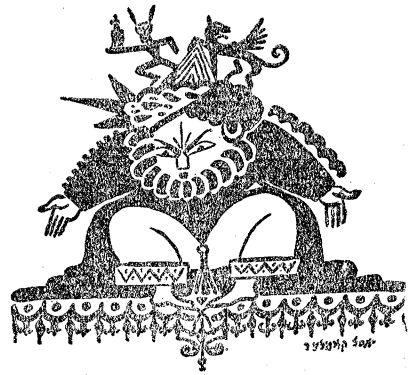
געלייענט, וואלטן זיי דאָס אפשר אויסגעפונען. וואָס איז ראבאי'ס ראָמאן: „א פּאָס פון ים", נישט א גייסטיקער עקסריי פון דעם אמעריקאנער לעבן פון דעם היינטיקן דור? וואָס איז זיין: „הער נאָלדענבארג", זיינע מיסטעריישע דערציילונגען פון אידישע מיידלאָך אין ניו יארק, זיינען זיי נישט כאראקטעריסטיש פאר דעם דור? און וואָס איז אפאטאשו'ס ראָמאן פון דער „ניו יארקער נעטא", נישט קיין שפיגל פון דעם היגן אידישן לעבן? און זיין בוך: „היברו", „ראסע", און פיל אנדערע דערציילונגען, פילט זיך אין זיי נישט דער אמעריקאנער אימפעט? אינגאטאוו'ס „אין קעסל גרוב" וווייזט אונז דאָס לעבן פון דער אידישער יוגנט אין נויארק. זיין דערציילונג „פיבי" איז פון דעם לעבן פון אונזער דור. אויך משה נאדיר האָט א סך שרייבונגען וואָס זיינען כאראקטעריסטיש פאר אידיש אמעריקע. ברוך גלאזמאן האָט אויך עכט אמעריקאנער זאכן.

גיט א מיש די בלעטער פון דער אידישער פּאָעזיע, וועט איר נעפינען אן אוצר פון לידער, וואָס האָבן נאָר געקענט געשאפן ווערן אין דער אמעריקאנער שטיין־און־אייזן־תפיסה פון דער גרויסער שטאָט. מאני לייב'ס „עוועניו בי" און זיינע וויזיאָנערישע שטאָט לידער האָבן אין זיך אמעריקאנער שטאָף, און אידישן כשוף. האלפערן'ס פּאָעמע: „אין דער פרעמד" און זיינע אנדערע לידער לידער לידער מיט אידיש אמעריקע! בא רויזנבלאט'ן, זישא לאנדוי'ן, לייוויק'ן, י. י. סיגאל'ן, לוצקי'ן נאדיר'ן, לודוויג'ן, גלאטשטיין'ען, טשעסטער'ן אלגיי'ן, ב. י. ביאלאסטאצקי'ן, מילער'ן, באסין'ען, שווייד'ן ראפאפארט'ן, לייוויק'ן גאלדבערג'ן אליעזר גרינבערג'ן, עסלינ'ען, גאלדאוסקי'ן, נעפאמ'ען, ניסנזאנ'ען און ווינפער'ן, בא זיי אלע קאן מען געפינען שפיגלען און שפיגלאך בא יעדן לויט זיין גרויס, וואָס שפיגלען אפ אמעריקע.

וואָס איז שולדיק די אידישע ליטעראטור, אז אונזערע צייטונגם קריטיקער לייענען נישט די ביכער וואָס גייען בא אונז ארויס. איידער מען גיט עצות ליטעראטן, דארף מען פריער זיין גרינטלאך

באַקאַנט מיט זייער שאַפן... אָבער דאָס איז א שווערערע ארבעט, ווי ארויסקוועטשן א טרעף-ארטיקל פון דער פעדער... פ ו ס ט ע ג ע נ ע ר א ל י ז א צ י ע ם ק א ם ט ן ג א ר נ י ש ט. פון באווייזן האלטן נישט אונזערע קלאַגער'ס און אַנקלאַגער. איז נישט אמת, האָבן זיי נישט געטראָפן. קיין נוטס קומט פון דעם נישט ארויס. ד א ם א ו מ פ א ר א נ ט ו א ר ט ל א כ ע ש ר י י ב ן ו ו ע ג ן ד ע ר א י ד י ש ע ר ל י ט ע ר א ־ ט ו ר, ט ו ט פ י ל ש א ד ן... מען אינפארמירט פאלש די לעזער, און דערמיט פארטרייבט מען זיי פון אידישן בוך. מען האלט זיי אין איין איינרעדן, אז מיר האבן נישט קיין ליטעראטור, בלייבן די ביכער אין די קעלערם. פאר וואס ווילן די קריטיקער מען זאל זיי גלויבן אויפ'ן וואָרט? פאר וואס נישט ציטירן, אנא־ ליזירן און באווייזן פון די ווערק וואס זיינען שוין דא?

זאלן זיי באווייזן פאר וואס ראבאי'ס און י. י. שוואַרצ'ס שאפונגען זיינען ווייניגער כאראקטעריסטיש פאר אונזער דור, ווי ליבינ'ס און ראזענפעלד'ס פאר'ן פריערדיקן דור. ארויסקומען מיט אומבאגרינדעטע טענות: „ס'איז נישטא", שאפט א שלעכטע באציאונג צו דער אידישער ליטעראטור. ו ו י כ ט י ק א י ז, ו ו א ם ס'א י ז ד א, א ו נ ז פ ע ל ן ק ר י ט י ק ע ר, ו ו א ם ז א ל ן ל י י ע נ ע ן א ו ן ג ר י נ ד ל א ך א פ ש א צ ן ו ו א ם בא אונז איז געשאפן געווארן. און אויף אזא אופן עפענען דא ם א י ד י ש ע ב ו ך פ א ר ' ן א י ד י ש ן ל י י ע נ ע ר.



בעל מחשבות

מען האָט געזומען בא שש'ן, יחואש'ן, פּינסקי'ן, רייזע'ן נאָר א צענט חלק אפשר פון דעם וואָס מען קאָן בא זיי נעמען. אָבער זיי זיינען געווג „רעקלאַמירט", און דאָס, וואָס זיי זיינען ניט דערשעצט, איז ניט קיין שטער אין זייער שאָפן. פּאַראַן אויך אַזעלכע, וואָס זיינען רעקלאַמירט וויים איבער זייער ווערט, און שאָפן אַוועק יאָרן מיט דעם אימפּעט פון דער רעקלאַמע. איז דאָך מער ווי רעכט, מען זאָל נעמען „רעקלאַמירן" די יענקע, וואָס האָבן קיינן זיך אַן „אַרגאַניזירטן מיספּאַרשטענדנים", וואָס פּאַרלויפט זיי אַלע זייערע ווענן.

ב. ריווקין.

בעל מחשבות! אונזער גרעסטער קריטיקער האָט מיט זיין טויט געשטעלט א פּראָגע־צייכן אויף אונזער גאַנצער קולטור...

וועו דער טויט האָט פון אונז צוגעוויבט אייניעם פון די ליכטיקסטע פּערזענלאַכקייטן, האָבן מיר באַדאַרפט ווערן אויפּריכטיק, אינטים, מענטשלאַך, זיך אָפּגעבן א חשבון הנפש.

האָבן מיר דאָס געטאָן?

מען איז נעבליבן דיזעלבע ווארט־הענדלער ווי אלע מאָל. דיזעלבע טעאַטער־שפּילער. דער טויט איז פּאַר זיי נישט מער ווי אַן אויסרייד פּאַר נייסטיקן גרים און פּאָזע...

איך מיין דאָ די „פּיינע טראַדיציע": וועו א שריפטשטעלער שטאַרבט, צעפּויקן די צייטונגען זיין נאָמען און זיין גרויסקייט.

וויפיל באַלייַדיקונג איז דאָ אין דעם!

לאָמיר זיך אָפּגעבן א חשבון: וואָס פּאַר א שייכות האָט בעל מחשבות מיט די צירקולאַציע פּאַבריקן?

דער „מאַרגן זשורנאַל" דרוקט ווערטער וועגן בעל מחשבות'ן. וואָס פּאַר א באַלייַדיקונג... די אומפּאַרשעמטקייט באַלד צו ליטעראַטועון וועגן א קאַלענע־שריפטשטעלער, וואָס איז נאָר־וואָס געשטאָרבן. האָבן אונזערע ווערטער־סטעקולאַנטן שוין נאָר ניט קיין געפיל פּאַר הייליקייט? קען אפילו דער טויט ביי זיי קיין רעליגיעזיטעט ניט אויפּוועקן? וואו איז זייער אמת'ער צער? מוז יעדער טרויער באַלד איבערוועצט ווערן אין צייטונגס־ווערטער? וואָס פּאַר א באַציאונג האָבן די אלע געהאַט צו בעל

מחשבות'ן וועז ער האָט געלעבט? וואָס פאר א געמיינשאפטלאכעם איז געווען צווישן זיי? בעל מחשבות, וואָס האָט מיט'ן גאנצן האַרץ געליבט די אידישע ליטעראטור, ער, דער אומפארגלייכלאכער, אויפריכטיקער מענטש צווישן אונזערע שריפטשטעלער, עם איז ניט געווען קיין גרענעץ צו זיין באגייסטערונג וועז ער האָט ליב געהאט א שריפטשטעלער. אוז ער האָט זיך ניט אפגעשראָקן פאר די שארפסטע ווערטער, וועז א שריפטשטעלער איז אים ניט געווען צום האַרצן.

בעל מחשבות האָט געדענקט אין דער הויך... ער האָט ניט געפירט קיין לימערארישע דיפלאמאטיע. וואָס זיין האַרץ האָט געפילט אוז זיין מח האָט געטראכט, דאָס האָט אוגז זיין פעדער געגעבן. זיין ליבע צו דער אידישער שפראך איז געווען אומענדלאך. וויפיל חנ'דלאך, וויפיל ניואנסן אוז וואַרט-שפילעריין געפינט מען ביי אים. ער האָט זיין גאנצן איך אריינגענעבן אין זיין שאפן. ער האָט געשריבן מיט אימפולס, מיט נערוון אוז בלוט, מיט נעניאלער אינטימיטעט, מיט וויזיע. ער איז געווען דער קונסט-פסיכאלאג, דער קולטור-אנאליטיקער, געווען דער קינסטלער-קריטיקער. ער האָט קינסטלעריש בליצן, דיכטערישע שטימונגען. די ליטעראטור איז ביי אים ניט געווען קיין **פאברי** צירטע שפייז צו קארמענען דאָס פאלק, ער האָט זיך אלץ גענערט מיט אירע פרוכטן אוז געטאן אלץ כדי די אידישע ליטעראטור זאל וואקסן. קיין טאלאנט איז ביי אים ניט געווען צו אומוויכטיק, ער זאל זיך מיט אים פארגינטערעסירן. ער האָט ניט געוואַרט ביז א דיכטער זאל גרוי ווערן, ביז וואנען ער זאל אים אנטקעגנקומען. ער האָט געשריבן וועגן אנפאנגער, אוז וועגן יעדן אייגעם וואָס האָט נאָר אנגעריט זיין נשמה. אויב ער האָט ניט געקענט שרייבן עפנטלאך, האָט ער דאָס געטאן אין זייגע בריוו צו שריפטשטעלער. פון זיין גייסט האָט געשטראמט א קוואל פון ליבע צום אידישן שאפן. אונטער זיין ווירקונג איז אויסגעוואקסן א גאנצער דור שרייבער.

פארגלייכט די באציאונג פון די קאהאנס, מיט זיין באציאונג. פילט איר ניט קיין שפאט? זיי, וואָס האָבן קיין אינטערעס פאר'ן אידישן בוך, קענען ניט הערן דערמאנען דעם נאמען פון א אידישן דיכטער צום גוטן; זיי וואָס גייען צו צו דער אידישער ליטעראטור מיט דעם ערנסטן ביטול; זיי קומען אים באטרויערן. איז דאָס ניט

קיין טעאטער־שפּיל? נלויבן זיי דען איין וואָרט, וואָס זיי זאָגן? אויב יאָ, וואו זיינען זיי נעווען מיט זייערע שיינע ווערטער וועגן בעל מחשבות'ן וועגן ער האָט געלעבט? שוין יאָרן ווי בעל מחשבות האָט ארויסגעגעבן ביכער, האָבן די אַלע ווערטער „ווירטואָזן" וועגן זיי געשריבן א לעבעדיק וואָרט? דערמאָנט צום גוטן זיין שאפן? ניט לאַנג פאר זיין טויט איז נעווען דער פינף־און־צוואַנציק־יעריקער יובילעאום פון בעל מחשבות'עם שאפן. האָבן די אַלע איצטיקע פריינט פון דעם טויטן געשריבן וועגן זייער שאפונגען? ווי שטיל עס איז נעווען וועגן דעם יובילעאום, גארניט ווי בעל מחשבות וואָלט נעווען אונזער גרעסטער קריטיקער. דאָס איז נעווען וועגן ער האָט גלעבט. איצט, וועגן ער איז טויט, איז ער נעווָארן ביי זיי דער גרעסטער. און זיי האָבן נענומען גרילצן מיט לויב־ווערטער. ווי גוט זיי זיינען! פאר א טויטן האָט זייער נוטהארציקייט קיין גרענץ... א לעבעריקן קאַלענע קענען זיי קיין נוטע ווערטער נישט פארגינען.

דאָרף טאָקע א אידישער שריפטשטעלער באצאָלן מיט זיין לעבן כדי זיינע קאַלענדאַר זאָלן אים דערמאָנען? קיין קלענערן פריז ווי זיין לעבן קענען די קאַלענדאַרן ניט באשטיין?

צוליב וואָס מאכן זיי אַן אויסשטעלונג פון זייערע נעשליפענע פראזן וועגן דער גרויסקייט פון די טויטע שרייבער? איז דאָס מער ווי צו שפּילן פאר'ן פאלק טאַטער, אז זיי זיינען דאָס די יורשים פון דעם גרויסן נייסט? אז זיי היטן דאָס אפּ זיין טראדיציע פון ליבע און שיינקייט, פון אמת און יושר?

פילן זיי ניט דעם עקלדיקן ווידערשפּרוך?

ער האָט געהאַט ליבע און שענקייט. ער האָט נעליטן פאר אמת און יושר. פאר וואָס ליידן זיי? זיי, וואָס זוכן בלויז מאכט און ריכטום... שטומען האָבן זיי באדארפט אין אזא הייליקן מאָמענט. ווי ער, זיך נעבן א נדר, אז זיי וועלן פון איצט אן אָנהויבן מיט א נערעכטער באציאונג, אויפהערן מיט דער „ליבער טראדיציע" צו פארשווייגן די לעבעדיקע און פוילן וועגן די טויטע...

י ה ו א ש

1927—1871

יהואש איז געווען — וויפיל טרויער איז דאָ אין די ווערטער — יהואש דער גייסטיקער שפּיגל פון אונזער אמעריקאַנער לעבן. זיין שרייבן האָט געהאַט ראַפינירטקייט און פּאַרטיפּטקייט. וועז יהואש איז נעקומען, איז די אידישע ליטעראַטור שוין געווען רייך אין גוטער דיכטונג. שוין געווען די לידער פון פרוג, פּרץ, לייסין און מאָרים ראָזענפעלד. אָבער יהואש האָט אַרייננעבראַכט זיין אייגנ־ארטיקן טאָן, זיין סטיל, זיינע אייגענע מאָטיוון.

יהואש האָט אין זיינע ערשטע לידער, א פילאָזאָפישע אינטים־קייט. דער טרויער פון פּאַרגיין איז בא אים אן עטישער קוואל צו לייטערן דעם א י ך. ער איז אלעמאל געווען באַוואוסט־זיניק; אז דער ציל פון יעדער שיינקייט איז איר אונטערנאַנג. ער האָט נעהאַט אן אינטעלעקטועלע פּאַנטאַזיע. אין דעם בליען האָט ער שוין נעזען דאָס פּאַרוועלקן:

„רינט דאָס בלוט פון זומער אויף געוויקסן און זיי ווערן רויט,
שפּינט דער ווינט דורך אלע צווייגן א געשפּינס פון זון און טויט".

ער האָט אומעטום נעזען א נעמיש פון זון און טויט. דער גרונט מאָטיוו גייט דורך אין אלע זיינע לידער, און גיט זיי צו ערנסטקייט און פּאַרטראַכטקייט. יהואש'ס לידער זיינען ניט קיין נעזאַנגען, נאָר פּ א ר ט ר א כ ט ו נ ג ע ן . . . יהואש איז נעווען אן אינטעלעקטועלער דיכטער. דאָס איז ניט קיין דעפעקט, ווי אונזערע קריטיקער האָבן נעמיינט, האָבן דאָך די ענגלענדער א גרויסן פּאָעט: אלעקסאַנדער פּאָפּ. אויך ראָבערט בראַונינג איז מער אינטעלעק־טועל, ווי עמאָציאָנעל אין זיינע לידער. זיין אינטעלעקטואַליטעט זואָלט יהואש'ן ניט נעווען נעשאַדט. אים האָט נעשטערט זיין ק א מ פּ ר א מ י ס ל א כ ק י י ט . א גרויסער דיכטער איז א גרויסער רעווואָלוציאָנער. ער שאָפט איבער דאָס לעבן. יהואש האָט פּאַרלאָזן דאָס לעבן און נעווארן א ב ו ך ד י כ ט ע ר . יהואש האָט נעמאַכט קאָמפּראָמיסן מיט דער טראַדיציע און מיט דער סביבה, און דאָס האָט איינגעשלונגען זיין טאַלאַנט. זיין איבערזעצונג פון דער ביבל איז ניט קיין שעפּערישער אקט, ווי אונזערע קריטיקער מיינען. דאָס איז בלויז א גרויסע א ר ב ע ט .

יהואש האָט די ארבעט דורכגעפירט אויפֿן חשבון פון זיין טאָלאָנט.

וועז יהואש איז געקומען מיט זיינע ערשטע לידער, האָבן אים די אידישע לעזער אויפגענומען מיט גרויס באגייסטערונג. זיי האָבן אין אים געזען דעם שעפער פון אַ נייער שיינקייט. פֿאַר אַ געווייסער צייט, האָבן אַ סך אידישע לעזער געגלויבט, אז יהואש איז דער גרעסטער אידישער פּאָעט. די קריטיק איז אָבער צו אים געבליבן קאַלט און סקעפּטיש. בעל מחשבות האָט געצווייפלט אין זיין טאָלאַנט, ניגער האָט וועגן אים געשריבן גוט, אָבער אָן באַגייסטערונג. אָלגין האָט אים אויך ניט געגעבן קיין סך אָנערקענונג. די וואָס האָבן וועגן אים געשריבן וואַרם, איז אב. גאָלדבערג, קעסנער און ליבערמאַן. גאָלדבערג'ס איז די אייניציקע איבערצייגנדיקע קריטיק. קעסנער האָט געוואָלט יהואשן אָנשפּאָרן אויף געטע'ן, אָבער יהואש האָט דערפון נאָר ניט געוואוסט. ליבערמאַן האָט געזוכט בא יהואש'ן אלץ וואָס מען קאָן געפינען בא י ע ד ן פּאָעט, אָבער יהואש'ן אליין האָט ער ניט געפונען. יהואש איז געבליבן דערווייל א ניט אָנטדעקטער אין דער אידישער קריטיק. צו יהואש'ס טאָלאַנט ווי א דיכטער, איז מען אין די לעצטע יאָרן געווען סקעפּטיש, האָט מען אים דערפאַר געצערטלט מיט זיין פאַרדינסט ווי אַן איבערזעצער. געשריבן וועגן זיינע לידער, די לעצטע יאָרן האָט כמעט קיינער ניט. (כאָטש זיינע לעצטע לידער זיינען געווען רייפער און ראַפינירטער). אזוי ווי ער איז געשטאָרבן, האָבן זיך אלע צעלאָזן מיט ווערטער. אפילו דר. קאָראָלניק און דר. מוקדוני. די טראַדיציע פון לויבן א שרייבער וועז ער איז שוין טויט, קאָן מען בא אונז ניט אָפּשאַפן. פאַר וואָס זיינען אונזערע וואָרטהיטער אזוי קאַרג אויף גוטע ווערטער וועגן א שרייבער וועז ער לעבט? פאַר וואָס האָבן די צוויי דאָקטוירים ניט געקאָנט שרייבן זייערע פּעניגיריקס וועז יהואש'ם אויגן זיינען נאָך געווען אָפן? דאַרף מען וואָרטן ביז דער טויט וועט דערמאָנען צו שרייבן וועגן א אידישן דיכטער?

ברוך שפינאזא

מארטירערשאפט איז הייליק. פילאזאפישע סיסטעמען בייטן זיך, דאס ליידן פאר'ן אמת בלייבט אייביק... שפינאזע בלייבט א הייליקער. נישט נאר האט ער געזאגט זיין אמת, נאר אויך גע ל י ט ן פ א ר ז י י ן א מ ת. אזעלכע גיגאנטן זיינען בלויז איינציקע אין דער געשיכטע. וואס איז מיט די וואס שרייבן ארטיקלען וועגן שפינאזע? גייען זיי אין זיינע טריט? צו באוונדערן א גרויסן מענטשן, וואס איז שוין טויט איבער הונדערט יאר, מיינט פאזירן מיט גרויסקייט — א מדרגה איז צו העלפן גרויס ווערן די לעבעדיקע — — וואלטן די אלע היינטיקע שפינאזע פארערער וועגן אים געשריבן די געפליגלטע ווערטער, ווען שפינאזע וואלט געלעבט? זיכער נישט. דאס באווייזט זייער קליינקייט און קליינלאכקייט.

שפינאזע האט מיט זיין לעבן און שאפן דערהויבן א סך מענטשן — וועמען דערהויבן די וואס גרויסן זיך היינט מיט זיין נאמען? נאכווערטערן זיינע ווערטער, אז ער איז געווען דער בעסטער פארטייטשער פון גאט און נאטור, מיינט היינט גארנישט — ווען שפינאזע וואלט היינט געלעבט, וואלט ער אפשר נישט געררעט וועגן גאט —דעם מענטשנס טראגיזם איז, וואס ער קאן וועגן גאט גארנישט וויסן — די אויפגאבע היינט: איז צו דערקענען דעם מענטשן און אים דערהויבן — — נישט צו געטלאכקייט, נאר צו הייליקייט... אן הייליקייט איז דער מענטש א ביטרער וואדים — — דער וועג צו הייליקייט איז נישט די ליבע צו גאט אדער די ליבע צו דער מענטשהייט, נאר די ליבע צו דעם איינציקן מענטשן! דעם עלענדן, דעם פארבלאנדזשעטן, דעם פארלוירענעם. — — קאנען די היינטיקע שפינאזע ארומרעדער דערגיין צו דעם? ווי אזוי? אז זיין נאמען איז פאר זיי בלויז א גלאק צו פארטומלען זייער קראנקן געוויסן — — זיי דארפן זיין גרויסן נאמען צו פארפוצן זייער קליינלאכקייט.

דער סוד פון פערזענלאכקייט

און איך זאלט געקענט זיין
א ליכט אין זייער מיין.
י. י. סיגאל.

זיצן דריי שרייבער בא א טישל און פארניכטן גייסטיק אנדערע צען שרייבער. פארלייקענען זייער טאלאנט. אויב מען גיט צו איינער האט יא אביסל טאלאנט, דארף מען אזא טאלאנט נישט האבן... בא א צווייטן טישל זיצן זעקס אנדערע שרייבער און פארלייקענען דעם טאלאנט פון נאך צוואנציק קאלענן — יענע צוואנציק פארלייקענען דעם טאלאנט פון אנדערע צוואנציק... זעלטן ווען אונזערע שרייבער זיינען איינשטימיק וועגן עפעס אויפצוטאן... אבער צוויי אידישע שרייבער זיינען אלעמאל איינשטימיק, אז א דריטער האט נישט קיין טאלאנט — ווען מען זאל פרי-וואט אינטערוויואירן אלע קאלענן... וועט אויסקומען, אז כמעט אלע אידישע שרייבער האבן נישט קיין טאלאנט — ווי קאמיש! דער-פאר אבער האלט זיך יעדער איינער פון זיי פאר נישט וויניקער ווי א „זשעני" — — פון וואנען קומט די קענזייטיקע פארליי-קענונג? מענלאך פון אן אינפעריאריטעט קאמפלעקס, וואס גייט איבער אין א סופעריאריטעט קאמפלעקס... וועלן ראטעוון זיך דורך פארניכטן דעם צוויטן — — ראטעוון זיי זיך דערמיט? ניין. קיינער וועט נישט גרוים דורך מאכן א צווייטן קליין... עכטע גרויסקייט קומט נישט דורך פארניכטן, נאר דורך העלפן דעם צווייטן — — די פארניכטונגס מיקראבן זיינען בא אונז אזוי טעטיק, אז זיי האבן שוין באלד פארגיפטעט די נייסטיקע לופט... קומט איינער ווי א טויב, צווינגט מען אים צו ווערן א וואלף — — פאר אן אויפריכטיקן שרייבער איז נישטא וואו צו אטעמען... מען האט זיך געגענזייטיק אזוי לאנג אויסגעראטעט, אז ס'איז געבליבן א גייסטיקער מדבר... מען וואנדערט דא אין א פוסטקייט — — לעבעדיק ווערט ווען עס שטארבט א שרייבער — — דאן נעמען זיך די קאלענן שארפן ווערטער, מען זינגט זיסע לויבערייען צום טויטן... מען מאכט פרץ אוונטן, בעל מחשבות אוונטן. און מען רעקלאמירט די גרויסע ליב-

שאַפֿט צו טויטע שריפֿטשטעלער — — א לעבעדיקן קאָלעגע פֿאַרגינט מען נישט דעם אָטעם. וועלן עס דערשיינט א נייַ בוך, צעפֿלאַמט זיך די קנאה. דאָס האָט מען בולט געקאָנט זען, וועלן עס איז דערשינען מיין אַרבעט: „א בוך משה נאדיר". די מערסטע שרייבער זיינען מיך באַפֿאַלן ווי וועלף, מיט געשרייען און זידלעריען, פֿאַר וואַנען אָנצושרייבן א בוך וועגן א לעבעדיקן שריפֿטשטעלער. אין דער עפֿנטלאַכקייט האָט מען דאָס בוך כיטרע פֿאַרשווינגן... פֿערזענלאַך איז מען מיך באַפֿאַלן מיט גיפֿטיקע ציין. גלאַטשטיין האָט אין „אויפֿקום" אָנגערופֿן דאָס „בוך משה נאַדיר"; „בארדעל ארטיק בוך". די אייניציקע שרייבער וואָס האָבן אויפֿגענומען דאָס בוך אויף א פֿיינעם אופֿן, איז געווען יהואש און אברהם רייזען צו לאַנגע יאָר. די איבעריקע שפֿינען נאָך אַלץ רכילות אַרום מיר און אַרום דעם בוך.

ווי קאָן אין אזא סביבה אויסוואַקסן עפּעס גרויסעס? נישט קיין גאָט פֿעלט זיי... נאָר זיי פֿעלט א מענטשן אין האַרצן — — — מען זאָגט אין דער אידישער ליטעראַטור פֿעלן פֿערזענלאַכקייטן — ווי קאָן אויסוואַקסן א פֿערזענלאַכקייט, וועלן קנאה־מאָניע און ענג־מאָניע דערגייען בא אונז צו אזעלכע קראַנקע עקסטרעמען? איינע פון די סודות פון פֿערזענלאַכקייט איז: אויסגעהאלטנקייט. מ'מעג שרייבן שיינע רייד אויף פֿאַפֿיר, אויב מען האַנדלט פֿערזענלאַך מיאוס, קאָן מען קיין פֿערזענלאַכקייט נישט ווערן. א פֿערזענלאַכקייט וואַקסט מיט זיינע גוטע האַנדלונגען און רעאַלן לעבן. וואָס קומט דערנאָך אויף פֿאַפֿיר, איז בלויז אן אָפּשפּיגלונג, א שאָטן — — אונזערע שרייבער האָבן געטאָן פֿאַרקערט: זיי האָבן געמאַכט פון דעם מענטשן א שאָטן, און ווילן אז זייער שאָטן זאָל זיך אויסציען איבער דער וועלט — — באַגרייפן נישט, אז די פֿערזענלאַכקייט אין לעבן, ווי אין דער ליטעראַטור, דערהויבט דאָס שאָטנדיקע צו ליבטיקייט, צו העכערער מענטשלאַכקייט — — נישט בלויז צו העכערע אידעען דאַרף מען דערגיין — נאָר צו א העכערן מענטש! א מענטש מיט אויפֿריכטיקייט, מיט נעווּיסן, מיט פֿאַר־אַנטוואָרטלאַכקייט, מיט ליבשאפֿט... נישט ערדן פון פֿערזענלאַכקייט, נאָר זיין און האַנדלען ווי א פֿערזענלאַכקייט — — —

י. ר. בריינמאן:

אברהם רייזען

(סילועט)

ביי די פינען עקזיסטריט א שיינע לעגענדע וועגן פאָעזיע: — „דער גאָט וועלכער האָט געשאַפן דעם מענטש, האָט אים אויך פון אַלע פֿעלקער אויסגעקליבן אַ פינף־סטרונעקע הארפע. נעמאַכט האָט ער זי פון ברענשענע האָלץ, די סטרונעס־שרייפלאַך פון דעמבענע צווייגן, און די סטרונעס פון פערדישע האָר. ס'האָבן זיך צונויפגעלאָפן צו אים חיות פון אַלע וועלדער, ס'זיינען צוזאַמענגעשוואָמען די פיש, און פויגלען זיינען זיך צונויפגעפלויגן, איבערלאָזנדיק זייערע יונגע קינדער אין די נעסטן. און גאָט אליין האָט שפּילנדיק אויף זיין הארפֿ, געווייגט פאַר נחת. פון זיינע אויגן האָבן נערונען טרערן ביז אויפֿן הארצן, פון הארץ — אויף די קני און פון די קני אויף די פיס, נאָם מאכנדיק פינף פוטערם און אכט העמדער, און געפאַלן זיינען די טרערן אין טייך אריין און אין טייך איז פון זיי געוואָרן פערל..."

וועינעמאינען'ס הארפֿ און די טרערן־פערל וואָם זיינען אין טייך, אָדער אין פאָלקס־ים אריינגעפאַלן, האָט געפונען דיכטער אברהם רייזען. און אזוי קלייבט ער די טרערן־פערל פון'ם פאָלקס־ים ארויס און שטייט מיט דער פלייצע צו דער מאָדערניסטישער יוגנט, וויל ער איז פעסט און זיכער, אז אויך —

„די יוגנט ווי רויך
דאָם נייע וועלט"...

אונזער באַליבטן דיכטער אברהם רייזען, קימערט נישט וואָם די אינטעליגענטן אפלאָדירן די יעסענינס אָדער די מארקישעס, גלאַטשטיינס און אנדערע. ער שפּילט זיין קאָנצערט פאַר דער נויט, אין וועלכער ס'געפינען זיך די גרעסטע טיילן פון אונזער לייזנדער מענטשהייט (נישט נאָר פון אונזער לייזנדער פאָלק, ווי דאָם מיינען מאנכע קריטיקער.) אין אַלע צייטן, ווייל —

„פון מענטש, וואָם מען זאָגט —
זיין פרייד און זיין פיין,
דאָם קלינגט און דאָם דרינגט
אין דורות אריין."

דאָם זעען מיר באשיינפערלאַך, אז וויפיל ס'זאָל זיך נישט

האבן געביטן די מאדעס אין דער פאעזיע, קלינגט נאך אלץ רייזען'ס ליד אין די דורות אריין...

אויב טשעכאוו האט אמאל געשריבן אין א בריוו צו א. ס. לאזארעוו־גרוזינסקי: „אלץ וואס איך האב געשריבן וועט אין משך פון 5 — 10 יאר פארגעסן ווערן, נאר די וועגן וואס איך האב דורכגעלייענט, זיי וועלן בלייבן גאנץ און אומבאשעדיקט — דאס איז מיין אייניציקער פארדינסט", אויב טשעכאוו האט אזוי געשריבן וועגן זיך, קענען מיר מיט רעכט זאגן אז אויך דער פארדינסט פון דער וועג, וואס רייזען האט ארורכגעלייגט צום פאלק אין זיינע שירים ווי אין זיינע פראזע, וועט ביים פאלק נישט פארגעסן ווערן, וויל —

„...אלעס, אלעס וועלט פארפלויגען,
וואס נאר טויער, ליב און שיין,
אויבוק בלייבן נאר די צרות,
אויבוק בלייבט דער טויט אליין..."

רייזען איז נישט נאר דער דיכטער פון שטעטלשן דלות, ער איז אליין אן אפגעריסן אבר פון שפלדיקער קבצנישקייט, דאריבער איז ער נישט נאר טרערן־דיכטער, ווי דאס מיינען מאנכע קריטיקער, ער איז אויך טרייסט־זוכער, מער נישט —

„עס ברעכט דיר דיין האַרץ, דיין געמיט
זיי טוען דיר אַלע אַזוי וויי,
נאר אויפהויבן קענסטו זיי ניט,
דו פאלסט נאר צוזאמען מיט זיי..."

וויל — צו שטארק איז דער עלנט, דער צער, די נויט און די נידערשלאנקייט פון דעם אידישן שטעטל, אז דער דיכטער זאל קענען ווערן דערלייזער. פונדעסטוועגן האט ער נישט אויפגענעבן זיין גלויבן אין בעסערע צייטן פאר זיינע עלנדע ברידער:

זאל עס זיין, נאך לאנג צו ווארטן.
זאל ער זיך פארזאמען —
איך וועל ווארטן, ניט אויפהערן
זאגן אני מאמין...

מיר, לעזער פון פאלק, פאסן ריכטיק אויף די מוזיק פון רייזענ'ס פשוטע ווערטער (וויל באמת מוז מען רייזענ'ס לידער זינגען, דעמאלט קריגן זיי זייער אמת'ן ווערט און ס'ווערט אנט־פלעקט אין זיי די טיפקייט פון עכטער פאעזיע.) און נאר מיר ווייסן,

אז זיינע טרערן זיינען אמת'ע פערל, דאָס זיינען טרערן פון די זיך אייביק פּלאַנדיקע אידישע פּאָלקס מאַסן אין די פּוילישע שטעטלאָך ווי אויך אין דעם ברויזיקן קעסל ניו יאָרק.

בעל־מחשבות האָט נישט געהאָט וואָס צו שרייבן וועגן רייזענען. ער פּאַרענטפערט זיך דערויף: „אפשר זענען מיר נישט נערעכט קעגן רייזענען — איך מיין אפילו אז מיר זיינען אוודאי אומגערעכט קעגן אים — אָבער אונזער נעפּיל פּאַר די צייט, וואָס מיר לעבן דורך איצט, דערלאָזט נישט צו קיין סימפּאַטיען פּאַר אַ שרייבער, וואָס זעט נאָר ביים אידן דעם קבצן מיט זיין קבצנישן נעמיט און איז בלינד פּאַר די ליכטיקערע זייטן פון זיין אלטער רייכע נשמה".

פון דער פּאַרענטפערונג וועגן מיר אויף וויפיל בעל־מחשבות האָט נישט באַגריפן רייזענ'ס פּאָעטישן גייסט. אמת רייזען האָט זיך נישט באַנוצט אין זיין „שטעטל" (איך מיין דערביי אלע זיינע לידער, א. ר.) מיט דער ראָמאַנטישער באַפּוצונג פון אש'ן, וועלכער איז געווען נאָענטער צום האַרצן דעם ציוניסט בעל־מחשבות, אָבער דער קריטיקער בעל־מחשבות האָט דאָך געמעגט דערפילן דעם וועלט־צער וואָס רייזען טראָגט די גאַנצע צייט אין האַרצן:

איך טראָג אין האַרץ אַ גרויסן צער —
ער איז נים מיינער;
אָ, וועלט, נעם צו פון מיר דעם צער,
ער איז דאָך דיינער.

אָבער נישט נאָר בעל־מחשבות, נאָר אויך ש. ניגער האָט בלויז באַמערקט „קניטשן" אין קינסטלערישער שאַפונג פון א. רייזענ'ן. און נאָך עד היום, וויפיל מען האָט שוין נישט געשריבן וועגן רייזענ'ן, האָט מען אים נאָך נישט אָפּגעשאַצט ווי נעהעריק איז. איז אין דעם שולדיק רייזען'ס אייגנאַרטיקער טאַלאַנט,אָדער... שולדיק אין דעם איז אונזער קריטיק?..

בעל מחשבות איז געווען געוואויגט צו זען ביי יעדן שרייבער פון יענער צייט, דעם יחיד דורך דעם כלל. ביי רייזענ'ן אָבער איז מען ריכטיק דעם היפוך — דעם כלל דורכ'ן יחיד. און דאָס איז מער קונסט, ווייל דעמאָלט זעען מיר דעם כלל מיט אלע שטריכן און קנייטשן, און שאטירונגען. דערויף דאַרף שוין אָבער דער קריטיקער, זיין א קינסטלער־פּסיכאָלאָג, א נשמה־נישטערער פונקט ווי רייזען. דער אמת'ער אָפּקלאַנגס־נעבער פון דער צייט איז דוקא דער

קינסטלער, וואָס ווייזט אונז דעם כלל דורכן יחיד. ביי רייזענ'ען געפינען מיר דעם טיפסטן לירישן, וויטאָק און גלייכצייטיק ווייכע שטילקייט און איראָנישע וויבקייט פון אונזער צייט.

אויך ניגער האָט נישט באמערקט די אמת'ע פאָעזיע וואָס לינט אין רייזענ'ס פשטות. ער האָט נישט געוואָלט פארטראכטן זיך אויף דער סיבה, פארוואָס איז רייזען אזוי אייננעבאָגן אין די הערצער פון פאָלק, אין דער צייט וואָס די קריטיק האָט נישט אָננעהויבן צו פארשטיין ווי נעהעריק אָפצושאצן זיין נרויסן טאלאנט. דאָס נישט דערוואָגטע, דאָס רמזדיקע אין דער קירצסטער נאָווועלע רייזענ'ס פארמאָגט דאָך מער דיכטעריש קונסט ווי די לאָנג־ברייענדיקע שריפטשטעלער, פון וועלכע אונזערע קריטיקער האָבן נעכאָפט אזוי פיל התפעלות.

רייזען איז אמנאָנטסטן צונעגאָנגען צום אידישן מקור, דערגרייכט דעם דנאָ פון דער אידישער פאָלקס־נשמה, דעריבער איז ער באָליבט ביים אידישן לעזער.

רייזען שטייט מיט פים אינ'ם „פארצייטן", וואָס הערט נישט אויף צו לעבן ביי אים אין נעדאנק, דאָך פארדריסט אים, וועז ער זעט ווי די „יונגע קינדער" גייען אזוי פאמעלאָך, „שטיל", ווייל... זיי זיינען אויפ'ן וועג פון זייערע זיידעס און וועז ער דערזעט די יונגע אויף גייע וועגן זיך יאָגנדיק, טוט עס אים הנאה, כאָטש אליין קען ער מיט זיי אויף די אומבעקאָנטע וועגן ניט מיטגיין. ער וויים אז זוכן באָדערף מען יענעם אָרט וואו גלויבן און האָפנונג זינגט אונטער. — „ס'מוז ערגעץ וואו זיין גוט."

אפילו וועז רייזען שילדערט „ניו יאָרק אין דער פרי" אָדער א ניו יאָרקער נאָם „נאָך דער אַרבעט" איז עס אויך אייגנארטיק רייזענדיש. רייזען פון קידאָנאָוו און רייזען אין ניו יאָרק איז דערזעלביקער. אומעטום — די רייזענישע פאָרם, פשטות, דער זיסער שמייכל, דער איראָנישער וואונק.

זיין אָריגינאָליטעט האָט שוין רייזען באָוויזן נאָך דעמאָלט, וועז ער האָט אויף לייכטע פלינלען זיך א הויב נעטאָן איבערן כלל און מיט זיינע אינדיווידועלע איבערלעבענישן מנצח געווען דעם דאמאָלסט געוועלטיקדיקן כלל־נייסט אין דער אידישער פאָעזיע.

א. רייזען איז נעווען דער לירישער־פיאָנער אין אונזער דיכטונג.

אונזער איצטיקע ליטעראָטור האָט דערהויבן דעם שרייבער און בעהאלטן אין שאָטן דעם מענטשן. מיר האָבן איצט א נרויסארטיקע

ליטעראטור נאר ס׳פעלן די שרייבער, מען זעט ניט ארוים זייערע מענטשלאכע פנימ׳ער, ווי זיי וואלטן נישט געלעבט מיט און צווישן אונז, נאר — אין דער ליטעראטור. די ליטעראטור האט זיך אפגע־ריסן פון דער פערזענלאכקייט און מאכט דעם איינדרוק נישט פון א ליטעראטור נאר פון א „ליטעראריש ים".

און דער גאנצער ווייטאק פון אונזער איצטיקער דיכטערישער קונסט באשטייט אין דעם, וואס דער קינסטלער, ווי א פערזענליכ־קייט, איז פארשוואונדען. מיר האבן א ליטעראטור, ליטעראטן און מען זעט ניט קיין מענטשן.

רייזען בענוצט אין זיין דערציילן אמוויניקסטן קונסט, אמ־ווייניקסטן אויסגעפלאנטער פארם, און דאך איז עס קינסטלערישער אירער ביי אנדערע. טשעכאוו האט געזאגט פערט א. ל. עשטנלאווין אויף זיין באמערקונג איבער דער קלייניר דערציילונג „מיניאן": „אין גרויסע, דיקע ווערק איז פארצן זייערע ציילן וואס פאדערן די אויספארשונג פון גרעסטן פליים און ערנסטקייט, אומאפהענגנדיק פון דעם אלגעמיינעם איינדרוק, אבער אין קליינע דערציילונגען איז בעסער נישט צו דערוואגן אויידער — איבערצודערציילן"...

אט די נישט דערוואגטקייט, דעם רמז געפונען מיר ביי רייזענען כסדר, דאך... זיין קלענסטע דערציילונג האט אין זיך מער גאנצקייט ווי מאנכע גרויסע ראמאנען. יעדע מיניאטור איז א ווילט, א לעבן, און... נאך מיט א געווישן פילאזאפישן אויספיר. און דאס לעבן ביי אים ווערט נישט סתם געוויזן אויבנאויף, ער ווייזט עס מיט די וואורצלען און דערביי דערגרונטעוועט ער זיך, ווי א ים־טויכער, צום סאמען דנא פון דער מענטשלאכער נשמה.

מאנכע טייטן מיט די פינגער אויף די פראזאישע שורות אין רייזענ׳ס דיכטונג און האלטן אויך פאר א פעלער דעם פראסטן אויס־דרוקס מיטל אין זיינע נאוועלן און, זיי פארשטייען גארניט אז דא איז נאך מער צו בעוואונדערן ווי אזוי ער דערגרייכט אויף אזא ווענ דעם דיכטיקסטן ציל.

נאנץ אפט זיינען די טעמעס ביי רייזענען אן און פאר זיך קינסטלערישע פערלן, וואס נאר ביי א מענטשן מיט א געבענטשטער דיכטער פאנטאזיע קענען זיי געבוירן ווערן.

א. רייזען איז נישט נאר דער טיף־פילנדער שרייבער, ער איז אויך דער גרויסער מייסטער ארויסצורופן די שענסטע נעפילן ביים לעזער.

וועגן א. לוצקין

וואר איז לוצקי? וואס שטעלט ער מיט זיך פאר ווי אַ כאַראַקטער? אַ פאַראַדאָקסאַלער מענטש. ער איז נישטאָ — ער איז דאָ פאר אונז, פאר זיך נישט — — ער זוכט זיך אַלעמאָל ארום. באַ בוימער, באַ טייכן, באַ הייזער, באַ טויטע זאַכן און באַ מענטשן. אומעטום זוכט ער זיין איך. וועו ער געפינט זיך אַביסל — קומט ארויס אַ ליד: וועו ער געפינט זיך ניט — לאַנגווייליקט ער זיך און אונז...

לוצקי'ס פאַעטישער פראַגראַם איז:

נישט קיין קלאַגן, נישט קיין לאַכן,
נאר אַ נייער מאַך פון זאַכן.

אָבער ווי אַזוי קאָן ער באַשאַפן נייעס? אַז ער איז אַן אויפגעלייזטער, וויסט ניט פון געזעצן, פון פארמען. געזעצן געשאַפן פון אַנדערע מענטשן וועלכע זענען באַ אים נישט — פארמען? פארבלענדענישן. ער שאַפט זיך יעדן מאָמענט זיין אייגן געזעץ. ער האַלט זיך אין איין ר ע א ג א נ ז י ז י ר ן. ווייל זיין איך צעפליסט, צעפאַלט, ווי דער מענטשלאַכער אָטעם, ווי דער טרוים. מענטשלאַכע ראַמען געשאַפן צוליב דער געזעלשאַפט, זיינען פאר אים ליגנס, זיין אייגענער ווילן איז זיין ראַם, זיין געזעץ איז זיין קאַפריז... דערפאר איז דאָס, וואס ער זאָגט וועגן ד ז ש ע ז - מ ו ז י ק אויך כארַאַקטעריסטיש פאר זיין אייגענעם שאַפן:

אַ צעבראָזג פון אַלע צייטן.
אַ צעברויז פון אַלע ווייטן.

לוצקי איז א נ ד ע ר ש ו ו י א נ ד ע ר ע. אַן אַנדער בויג, אַן אַנדער קנייטש, אַן אַנדערע גרימאַסע אויפ'ן פנים און אַלץ וועלט קאָמיש, פיקאַנט, שטיפעריש און אינטערעסאַנט. לוצקי האָט אַ קרע־אַטיוו אויג. אַז ער זעט אַ זאַך, באַשאַפט ער דערפון אַ בילד, אַ סימבאָל, אַ שפאַס, אַ שטימונג אָדער אַ גדאַנק. ער קאָן אויסנארן סודות פון טויטע זאַכן.

לוצקי זעט די דינקייטן פון זאַכן און גיט דאָס איבער אין שפיעלעוודיקע וועלט. ער איז אַ שפראַך מאַדעלירער. מיט זיין שפראַך ווירטואָזיטעט קאָן ער צוגעבן אַ נייקייט צו אַלטע מאָטיוון. ער קאָן נעמען אַן אַלטן גדאַנק און אים ארומהילן מיט אַזעלכע וועלטע־שליירן, ער זאָל בלענדן ווי ניי:

אַלע זיינען מיר ליב
איך אַליין בין אַלע.

דער וויגט קומט זיך צו אים בעטען ער זאָל אים אַפשפיגלען. אַ גלוגגענער סימבאָל. אָבער אונטער דעם איז דאָ לוצקי'ס ווילן, וואס בענקט נאָך זיך... ווייל ער פילט זיך אַלעמאָל פאַרלוירן. דאַרף ער זיך אַלע מאָל אַפשפיגלען. לוצקי דאַרף האָבן אימיצן, וואס זאָל אים יעדן טאָג פאַרזיכערן, אַז ער איז דאָ אויף דער וועלט. ער איז אין דעם ניט

זיכער. אים איז שווער צונופצוהאַלטן די וועלט אין זיך. די וועלט ליזט זיך אויף אין זיין סאַנטאַזיע און ווערט נישט — און אַז די וועלט ווערט נישט, ווערט ער נישט צוזאַמען מיט איר...

וועלט — וויל:

וויל מיך.
הויל מיך.
דיין מיך.
דערבאַרעם
דערוואַרעם.
איך אייניק זיך מיט עלנטן.
איך נאַענט זיך מיט ערד.

דערפאַר קאָן זיין וויל ער אַלעמאָל אָפּשפּיגלען די וועלט, כדי דורך איר אליין אָפּגעשפּיגלט צו ווערן. לוצקי וויל זיך רעאַליזירן דורך דער־וועלט. זיך אָנשפּאַרן אָן איר. אָבער די וועלט אנטלויפט פון אים, און ער בלייבט אויפן אָם — — דערפאַר זוכט ער זי, שמייכלט צו איר, צערטלט זי: אָנטלויפּ ניט טייערע, איך האָב דיך ליב. די וועלט הערט זיך אויף אָ פּאָר מינוט, מאַכט אָ שווייג און אָנטלויפט — — ער בלייבט ווייטער אליין — לעדיג — פּאַרבענקט, דורך זיין בענקשאַפט זינגט ער צו דער וועלט — זיך אויסצולייזן פון אלייַנקייט, פון פּאַרלוירנקייט.

וואָס וויל מען פון אָ מענטשן?

ער זאָל זיין ערנסט, אויפריכטיג, אויסגעהאַלטן, און זאָל אָפּהיטן חייליקייטן. אָבער דער מענטש, — אפילו דער בעסטער — קאָן אין דער היינטיקער געזעלשאַפט דאָס ניט אויספירן. דער אינציקער קאָן זיך אליין ניט דערהויבן איבער אַלעמען — אויסער וען ער איז אָ זשענגיע און ווערט אָ מאַרטירער — — טאַלאַנטן קאָנען דאָס ניט. זיי שפּיגלען בלויז אָפּ די צייט אין וועלכער זיי לעבן. אריבערצוהויבן זיך איבער איר איז ניט פּאָר זייערע כוחות.

לוצקי שפּיגלט אָפּ אונזער צייט און אומשטענדן, וואָס די אַמעריקאַנער מעכאַנישע ציוויליזאַציע האָט באַשאַפן. וואו די מאַשין איז אַלץ, און דער מענטש איז גאָרנישט — און דער וואָס גייט אַוועק אָן אָ זיים און נעמט זיך פּאַרטיפּן, דערזעט, אַז דער היינטיקער מענטש איז ווי אָ געבוידע פון געפּאַרבטע שפּענער געבויט איבער אַן אָפּגרונט — מענטשן זיינען פון דרויסן שיין אויסגעפּוצט, קיינער טראָגט היינט ניט קיין קליידער מיט לאַטעס, אָבער די נשמה איז כמעט באַ אַלעמען צענויפּגע־סטריגעוועט פון לויטער לאַטעס.

וויל דער היינטיקער מענטש האָט אָ געלאַטעטע נשמה, דערפאַר האָט ער ניט קיין גאַנצע באַציאונג צו אַנדערע. דערפאַר די וואולגאַרע צינישקייט צום צווייטן. און דער ברוטאַלער עגאָאיזם אין דעם פּריוואָטן לעבן, אפילו באַ דער אַזוי גערופענער אינטעליגענץ.

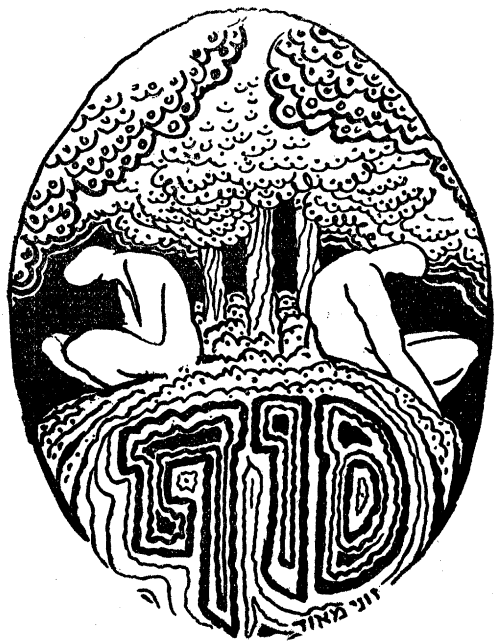
וואו און פון וועמען זאָל באַ אונז אָ דיכטער באַליכטיקט ווערן? אָנערקענט און דערהויבן ווערן? אַז פון די אַרומיקע קאָן ער בלויז אינזאָפן אוטהיליקייט און אומשוינקייט — אָ דיכטער האַלט ניט זיין נשמה אויפן הימל. וואָס די ערד גיט אים, דאָס גיט ער צוריק אין אָ

דיכטערישער פּאַרם. אויב די ערד איז פול מיט אומאויפריכטיקייט און נידעריקן עגאָיזם, ווערט דער דיכטער פון דעם באַווירקט.

לוצקי איז אַביסל אַוועקגעבויגן פון דעם ראַנד פון דער וועלט, אַבער אין זיין ע ס ע נ ץ איז ער אַזוי ווי זי — — לוצקי דאַרף ערשט אַנטדעקן, אַז עס איז דאָ נאָך אַ מענטש אויף דער וועלט אויסער אים. ער וווייסט טיט'ן געדאַנק, אַז עס זיינען דאָ נאָך מענטשן — נאָר נאָך וואָס טען דאַרף זיי? דאָס וויים ער נישט — — יאָ. זיי ווילן מען זאָל זיי אַמוזירן — אַבער זיי דאַרפן שטאַרק אַפּלאָדירן... אויב נים, האָט ער זיי — —

לוצקי קומט דערפאַר צו מענטשן ווי א שוישפּילער, מיט גרים. ווי אַלע ציוויליזירטע, קאָן ער אויך נים לעבן אָן קינסטלאַכן סטימולאַנט. ער וווייסט דעם קונץ פון דעם ש ר י פ ט - פ א ך. קאָן אַרגאַניזירן אַלערליי ווערטער קאָמבינאַציעס, זיי זאָלן קלינגען און זינגען און מאַנצן פאַר די אויגן... אַבער דאָס האַרץ ווערט פון זיי נים פרוידיקער — —

לוצקי איז מער קונסטשאַפּער, ווי דיכטער. דער דיכטער גים ז י י ן נ ש מ ה... דער קינסטלער גיט די נשמה פון דער ק ו נ ס ט. דערפאַר אפשר איז לוצקי בעסער אין זיינע אימפּראָווויזאַציעס ווי אין זייגע לידער. אין די אימפּראָווויזאַציעס דאַרף ער נים געבן זיך... נאָר אַנדערע — — ער ווערט בלויז דער פיינער אינסטרומענט. שפּילט אויף זיך, זיך אַליין שפּילט ער נים... ער דאַרף זיין איך ערשט געפינען — — —



ביבליאָגראַפיע

משה נאַדיר: א לאָמפּ אָפן פענצטער, לידער, פּאַרלאָג נאַראָדנאָע, ניו יאָרק, 1929.
נפתלי גראָס: א י ד ן, „אויפקום", ניו יאָרק, 1929.
אלטער עסעלין: ק נ ו י ט ן, פּאַרלאָג מ. ל. שטיין, שיקאָגא.
א. ראבאי: א י י ג ע נ ג ע ר ד, ראָמאַן, ווילנער פּאַרלאָג פון ב. קלעצקין, 1928.
נח שטיינבערג: י ו נ ג א מ ע ר י ק ע, פּאַרטרעטן פון 10 דיכטער, פּאַרלאָג „לעבן", צוויטע אויפלאָגע, ניו יאָרק, 1929.
אליעזר גרינבערג: ג א ס ן א ו ן ע ו ע נ י ו ס, א בוך לידער, ניו יאָרק, 1928.
פ. בימקא: דריי בענד געזאַמלטע דערציילונגען, ניו יאָרק, 1928.
ה. סעקלער: ד ר א מ ע ן, פּאַרלאָג „נחמיה לין", ניו יאָרק.
ס. טשעסטער: ו א ל ד ב ר ו נ י ם א ו ן א ַנדערע דערציילונגען, פּאַרלאָג „פרייהייט", 1927.
ה. גאָלד: מ ע ש ח ל א ך, אילוסטרירט פון זוני מאָד און יאָסל קאָטלער, פּאַרלאָג „אידיש לעבן", ניו יאָרק, 1928.
ל. שאפּירא: ד י א י ד י ש ע מ ל ו כ ה און אַנדערע זאַכן. נייע אויפלאָגע, פּאַרלאָג „אידיש לעבן", ניו יאָרק, 1929.
דער לעבעדיקער: ה ו מ א ר י ס ט י ש ע ש ר י פ ט ן, זיבן בענ־ דער, פּאַרלאָג „אחיספר", וואַרשע, 1928.
דר. א. אייסען: איבערזעצונגען: ל א ר ד ב י ר א ַנ ס ד ע ר ג ע פ א ַנ ג ע נ ע ר פון ש י ל א ן, פּאַרלאָג „פעדער", 1925; ד ע ר ר ו ב י א ַ ט פון א מ א ר כ א י א ם, פּאַרלאָג מ. נ. מייזעל, 1926; ד י א י ד י ש ע מ ע ל א ַ ד י ע ס פון לאָרד בייראָן, פּארלאָג מ. יאַנקעוויטש, 1928.
דר. וו. אָסטראָווסקי: ד א ס ג ע ש ל ע כ ט ל ע ב ן פון ד ע ר פ ר ו י, פּאַרלאָג פון דעם פּאַרפאַסער, לאָס אנדושעלעס, קאַליפּאַרניע, 1928.
ל. כאַנוקאָוו: ד ע ר מ ע נ ט ש, דערציילונגען, ניו יאָרק, 1929.
קאַליל גיבראן: ד ע ר נ ב י א, איבערזעצט פון יצחק האָראָוויץ, יאַטשקאָווסקים ביבליאָטעק, 1929.
ז. ווײַנפּער א י י ג נ ס, פּאַרלאָג „אויפקום", ניו יאָרק, 1929.
י. א. ראַנטש: ש א ַ ט נ ם פון נ י ו י א ָ ר ק, נ. י., 1929.
ע. קאָרמאָן: א י ד י ש ע ד י כ ט ע ר י נ ס, אַנטאָלאָגיע, פּאַרלאָג ל. מ. שטיין, שיקאָגא, 1928.
א. אלמי: א ו י פ ן ו ו ע ג פ ו ן ד י ג ע ס ע ר, מיסאַלש־ גישע געשיכטעס פון עגיפּטן, אינדיע, יאַפּאַן און אַמעריקע (אינדיא־ נער), מיט אַן אַרײַנפּיר און דערקלערונג, פּאַרלאָג א. גיטלין, וואַרשע.
אלעף כץ: א ק ע ר צ י י ט, א זאַמלונג לידער, פּאַרלאָג בידער־ מאַן, ניו יאָרק, 1929.
ה. נאָלדאָווסקי: פ ר י י - ל א ַ נ ד, לאָס אנדושעלעס, 1927.
לעאָן עלבע: א י נ ג ע ל ע ר י נ ג ע ל ע, אילוסטרירט פון אחרן גודלמאַן, פּאַרלאָג „מתנות".